

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 153

Yıl: 13

Mart 2007

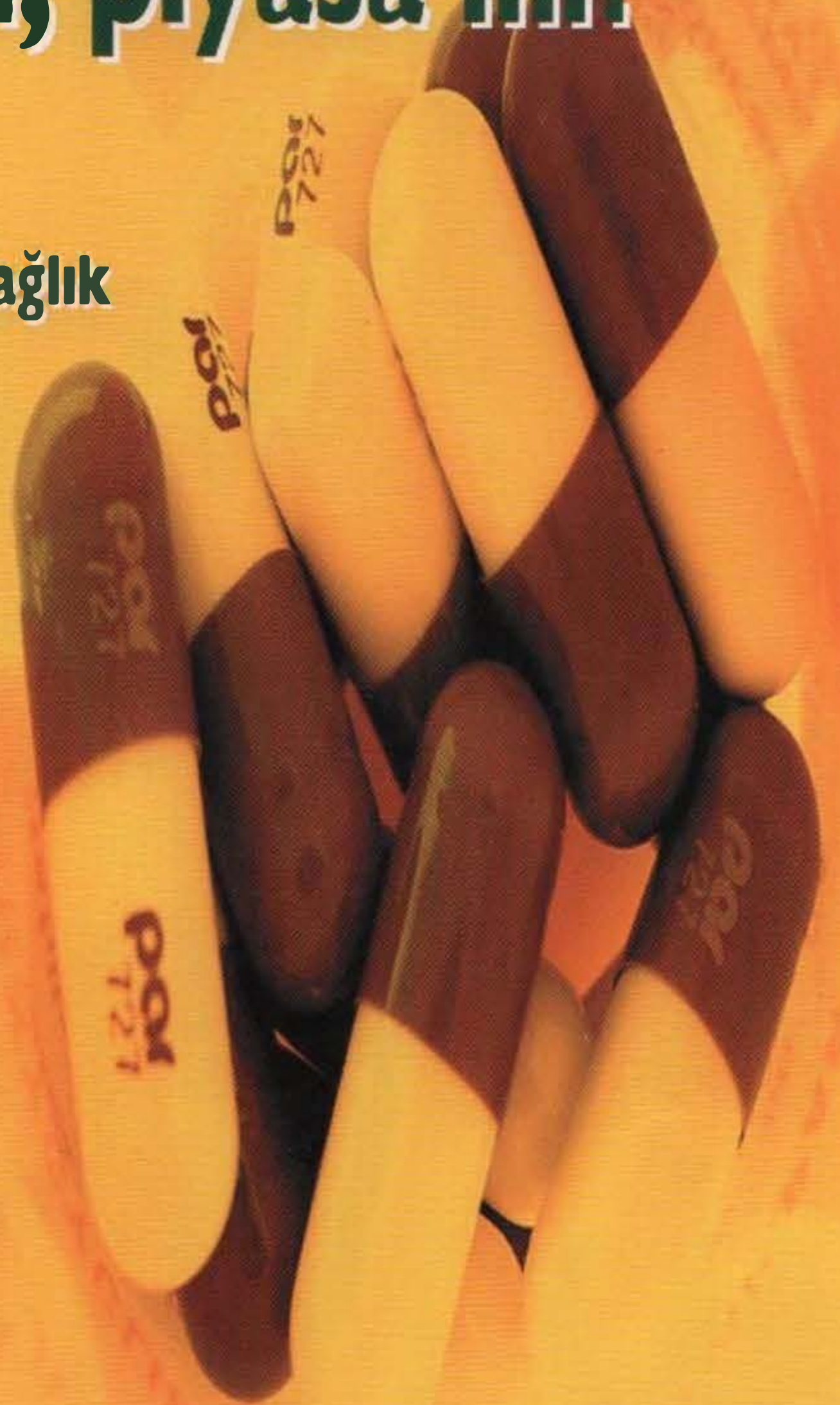
Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

5 YTL (KDV Dahil)

"Yeni" hastalıkları kim belirliyor? Bilim mi, piyasa mı?

- Hastasını arayan ilaçlar
- İlaç tekellerinin kışkacındaki sağlık

Prof. Dr. Osman Şadi YENEN
Doç. Dr. Ali Nahit BABAĞLU
Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU
Dr. Dirk Van DUPPEN
Cem İsmail SAVAŞ
Efe Can GÜRCAN

• Türkiye'nin su politikası ne olmalı?

• Prof. Dr. Remzi Demir / Seydi Ali Reis ve Kitâb el-Muhîr

• Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın / Âmirî'nin düşünce sisteminde felsefenin meşruluğu sorunu

Bilim ve Ütopya

Kitap Kulübü kuruldu!

Kütüphanenizde yer açın!

Bilim ve Ütopya içinde bir dönemdir çalışmalarını sürdürdüğümüz, kitap dostlarına en kaliteli ve en ucuz hizmet vermeyi amaçlayan kitap kulübümüz hizmetinize girmiştir. Dergimizde **Sahaf, Arkeo Kitap, Kitap Kurdu ve Kitap Eleştiri** olmak üzere toplam dört ayrı kitap bölümü vardır. Çalışma ya da ilgi alanınızla ilgili ihtiyaç duyduğunuz her türlü bilgi için bizimle iletişime geçebilirsiniz.

Listede olmayan kitapları bize yazın size en kısa zamanda ve en uygun ödeme seçenekleri ile adresinize teslim edelim...

Telefon ve Fax:
(0.212) 244 23 61 - (0.212) 244 23 72

ÖDEMELER İÇİN:

Recep Erdem Ergen
İş Bankası İstanbul Beşiktaş Şubesi
1008 2571276 numaralı hesaba
havaletlerinizi yapabilirsiniz.

Romanda Aydın Tipleri

Aydın Rantı

68'in Sırrı

NGO'lar Küreselleşmenin Misyonerleri

Neoliberal "Sol"

Psikolojik Savaş

3. Adam Anlatıyor: MİT-CIA ilişkisi

MİT Raporu Olayı

Fethullah Hoca'nın Şifreleri Başmuavini Nurettin Veren Anlatıyor

Hangi Hizbullah

Eşref Bitlis Suikastı

Öel Savaş/ Pentagon ve CIA Belgeleriyle

MİT'in Yalanları/Mahkeme Kararlarıyla

Binbaşı Ersever'in İtirafı

Kukla Devlet/ ABD Kürdistan'ı Nasıl Kurdu

Yabancıya Toprak Satışı

Bilim ve İman

Süreç Kuram ve Kavram Olarak Evrim

Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri

Türklerin Müslümanlığa Geçiş/Satuk Buğra Han

Osmanlı'nın Etnik Kökeni

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

Hasan YALÇIN 6 YTL

Hasan YALÇIN 8.5 YTL

Hasan YALÇIN 8.5 YTL

Hasan YALÇIN 7.5 YTL

Hasan YALÇIN 1.5 YTL

Hasan YALÇIN 8 YTL

Der. Adnan AKFIRAT 6 YTL

Der. Adnan AKFIRAT 7 YTL

Aytunç ERKİN 9 YTL

Hikmet ÇİÇEK 7 YTL

Adnan AKFIRAT 12 YTL

Adnan AKFIRAT 10 YTL

Adnan AKFIRAT 10.5 YTL

Soner YALÇIN 13 YTL

Fikret AKFIRAT 16 YTL

Orhan ÖZKAYA 7 YTL

Sigmund FREUD 6 YTL

Yaman ÖRS 9 YTL

Mehmet PERİNÇEK 20 YTL

Seyfeddin AZİZ 20 YTL

Fuad KÖPRÜLÜ 6 YTL

Fuad KÖPRÜLÜ 12 YTL

Hastasını arayan ilaçlar

Kapitalizm dünyaya Aydınlanma Çağı'yla birlikte müthiş bir olanak sundu. Bu olanak Immanuel Kant'ın ifadesiyle "insanın kendi seçimiyle baş eğdiği karanlık dönemden kendi aklını kullanarak çıkması" idi. Aydınlanma, insanoğlunun kendi kaderini kendi ellerinde görmesi, her türlü eziklik duygusundan ve kölelik ilişkisinden kurtulmasıydı. Aklın ve vicdanın özgürlüğüdü.

Adim adım yabancılaşma

Ancak her sistem gibi kapitalizm de bir noktada tıkanıp kaldı. Gerilemeye başladı. İnsanları iyi etme şansı kalmayan, insanlara mutlu bir gelecek vaad edemeyen sistem, sağlık alanında da tersine işlemeye başladı. İnsanlığı kocakarı ilaçlarından, hurafelerden çekip alan sistem, şirketin kârlarını kutsamaya başlayınca zıddına döndü. Gözü o kadar dönmüştü ki, sağlıklı insan tanımlaştırmayı oynadı. Buna en çarpıcı ve küçük örnek tansiyon değerlerinin değiştirilmesidir. Amaç nedir? Hasta adedini artırmak ve şirketlerin ilaçlarını daha fazla insana tükettirmek böylece şirket kârlarını yükseltmektir.

İnsanlar bütüncül ve toplumcu bakış açısından uzaklaştıkça şuurunu da yitiriyor. Organik besin diye, anti oksidan diye, ya da bilmem ne pazarlama cümleleriyle önümüze sürülen nesneler çevremizi ahtapot gibi sardı. Kozmetik ve besin sektörlerinin acımasız sentezini oluşturan reklam filmleriyle benliğimiz tehdit ediliyor. Her an her hastalığa yakalanma riski taşıyan, korkudan neredeyse dünyaya dokunmaktan çekinen insanlar haline getirilmeye çalışıldığımızı söylemek için müneccim ruhsatına ihtiyacımız mı var? En temel duyularımızdan birisi köreltiliyor. Birbirine güven duygusunu yitiren insanlar, insan varoluşunun toplumsal içeriğini yitiren insanlar, yalnız insanlar, mutsuz insanlar, kahramanlarını "Despera-

te Housewives" dizisinden türeten insanlar nasıl yaşarlar? Anti-depresanlarla yaşarlar. OKS'den başlayan LES ile zirveye tırmanan bir uzun koşunun neresinde düşeceğini bilmeyen, civarındaki her şeyi kendisine rakip gören gençler, sistem sizin için de pazarlayacak hastalıklar ve ilaçlar yaratmış. Elbette geleceğini televizyon dizilerinde arayan genç kızlarımıza ve erkeklerimize de sistem bir şeyler düşüncü.

Hastanelerden, süpermarketlere kadar berbat bir sistem kurulmuş. Her şey bizim kendimizi daha kötü, daha güçsüz hissetmemiz gerekliliğine göre düzenlenmiş. Bedenine, çevresine, duyularına yabancılaşmış bireyin ise yapacak maalesef bir şeyi yok. Kredi kartlarından biraz daha fazla puan kazanmak için oraya buraya sürüklenmekten başka. Bu cadır tiyatrosuna bir rülimizin müdahale etmesi gerekiyor. Bu dosyamız genel olarak bu sorulmanın önünü açacak tartışmaların koçbaşı olarak görülmelidir, tartışmaların gerisi mutlaka gelmelidir. Siz sayın okurlarımızın, değerlendirmesini bekliyoruz.

Aydınlanmanın insanından küreselleşmenin insanına

Aydınlanma döneminin fikri hür, vicdanı hür, ırfanı hür bireyi gitmiş, yerine yaşamını otomasyona teslim etmiş ve neredeyse makinelerin aparatı olmuş insancıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Küreselleşme, en tepedekilere, üzerinde güneş batmayan çiftlikler kurarken en alttakilere kendi tarihine, benliğine, doğasına iyice yabancılaşmayı dayattı. Ortadakiler denen katmanı hızla öğütüyor.

Şükür ki güneş doğudan yükseliyor.
Şükür ki doğunun saati batıdan ileride...

Nisan ayında görüşmek üzere sağlıklı kalınız.

1973 yapımı, yönetmenliğini Richard Fleischer'in üstlendiği ve 2022 yılında insanlığın olası durumunu anlatan bir film Soylen Green. Kapitalizmin ve yabancılaşmanın çok duru, çok canlı anlatıldığı bir yapıt. Herkesin izlemesini öneririm.

S.S. Ütopya Bilim ve Kültür
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Erdem ERGEN

Yazı İşleri Müdürü: Begüm DANDIK
Yazı İşleri: Aşlı YAZICIOĞLU
Alper YAVUZ
Mustafa ALTUNEL
Görsel Yönetmen: Aşlı YAZICIOĞLU
Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalın,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman,
Zihni Bayar, Dr. M. Küşat Boşkon,
Dr. Necmi Deyday, Dr. Gensel Dindar,
Prof. Dr. Erhan Erg, Prof. Dr. Uğur Geray,
Prof. Dr. Çeçetay Güler, Erkan İdiz,
Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zafar
Kara, Doç. Dr. Çeçetay Kıraklık,
Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda Otabaşı,
Feyziye Özberk, Dr. Hakan Seçkin,
Prof. Dr. Kadri Yamaç,
Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İLKÖĞÜL Cad. Deva Çıkmaçı
No: 7/2 80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 244 23 81-244 23 72

e-posta: posta@bilimutopya.com.tr
İnternet adres: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Toros Sok. No: 9 Kat:3 Şişli/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79

İzmir Temsilcisi: Dr. Yavuz DALOĞLU
Tel: (0505) 883 16 73

Haşay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İstasyonu Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0325) 613 41 33

ABD Temsilcisi: Murat AKKÖN
32-18 80th East Elmhurst NYC,
11370/New York Tel: +18462482157

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL
Frankenstraße 39, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-7509319

Bolçika Temsilcisi: Sabri BAL
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 45256564

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 799051882

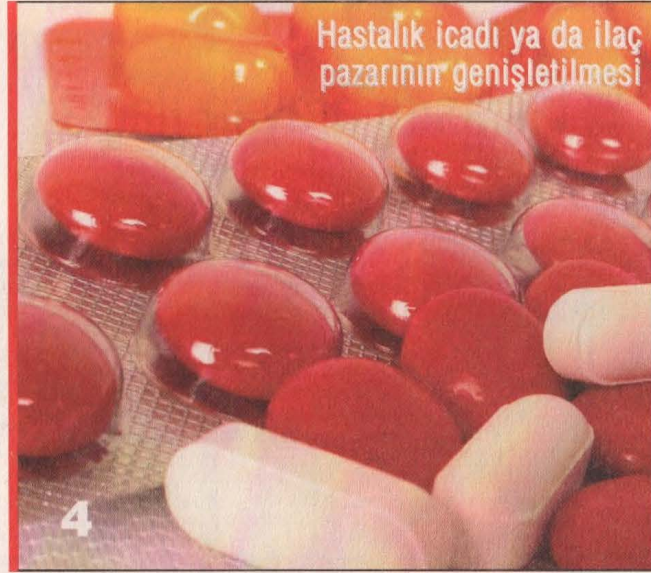
İsviçre Temsilcisi: M. Akli GENÇ
Tel: +4113030715

Abone Kapsamı: 6 Ayık: 30.00 YTL
Yıllık: 60.00 YTL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzlaşlıdoğu yıllık: 100 \$

Abone berrakları için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

Yurtdışı Satış Fiyatı:
Avrupa: 4.5 Euro

Organizasyon: Ulusal Haber Hiz. Prod. Of.
San. Tic. A.Ş.
Baskı: Yayıncı: Uğur Matbaası
Dağıtım: Merkez Dağıtım A.Ş.
ISSN 1301-6717

■ Çivi yazısı

1

■ Kapak

Prof. Dr. Osman Şadi Yenen / Hastalık icadı ya da ilaç pazarının genişletilmesi

4

■ Kapak

Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu / Yeni yeni hastalıklar nereden çıkıyor?

9

■ Kapak

Dr. S. Fehmi Katırcıoğlu / Bireysel hastalık salgınları

15

■ Kapak

Efe Can Gürcan-Cem İsmail Savaş / Hastalık icadına karşı toplumsal tıp ve milli sağlık anlayışımız

18

■ Kapak

Dr. Dirk Van Duppen / Küba'da ilaç politikası: Gereksemlere dayalı bir planlama örneği

24

■ Abdullah Yücel Kuruçim / Türkiye'nin ulusal su politikası nedir? Ne olmalıdır?

26

■ Prof. Dr. Birgül Ayman Güler ile söyleşi / Su politikamızın güncel sorunları

32

■ Prof. Dr. Remzi Demir / Seydi Ali Reis ve Kitâb el-Muhtî fi 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhûr

36

Adnan Menderes Üniversitesi	
Doç. Dr. Engin AKDENİZ	
akdeniz13@hotmail.com (0 543) 520 06 89	
Akdeniz Üniversitesi	
Dr. Hakan ERENGİN	
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15	
Anadolu Üniversitesi	
Czan BOZKURT	
ozanbozkurt17@yahoo.com (0 535) 558 04 99	
Ankara Üniversitesi	
Gani BAYER	
gani_bayer@hotmail.com (0 505) 437 59 06	
Atatürk Üniversitesi	
Emrah TAŞTAN	
taştanemrah@gmail.com (0 543) 257 53 32	
Bağkent Üniversitesi	
Ko ay AÇICI	
koray.acici@gmail.com (0 505) 885 63 27	
Bogaziçi Üniversitesi	
Genk ÖZDAĞ	
ozdagk@yahoo.co.uk (0 505) 650 65 51	
Cankaya Onasık Mart Üniversitesi	
Metin SALIK	
metinsalik@hotmail.com (0 544) 335 79 32	
Cankaya Üniversitesi	
Fırat KAYAÖNÜ	
fratikayaonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32	
Cukurova Üniversitesi	
Osman YILMAZ	
osm.yilmaz@hotmail.com (0 536) 232 15 95	
Dokuz Eylül Üniversitesi	
Eytem AKBAYKAL	
eytemakbaykal@hotmail.com (0 536) 288 59 75	
Ege Üniversitesi	
Hasan Ali KIZILIRMAK	
kizilmakhasanali@hotmail.com (0 532) 726 04 94	
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	
Ödeme GİNEL	
odidem@mynet.com (0 505) 590 26 68	
Gafların Üniversitesi	
Cem SAVAS	
cemsavas@yahoo.com (0 533) 358 51 76	
Gazi Üniversitesi	
Mehmet KIVANÇ	
kyvanck@hotmail.com (0 544) 289 09 24	
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	
Yalçın GÜLEÇ	
ygulec@hotmail.com (0 555) 586 49 49	
Hacettepe Üniversitesi	
Hasan ÇAKAN	
hasuncakan@gmail.com (0 505) 311 59 42	
Haşik Üniversitesi	
Sahin KARABIYIK	
sahinkarabiyyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26	
İstanbul Üniversitesi	
Pinar AKKOÇ	
pinarakoc@hotmail.com (0 555) 441 86 50	
İstanbul Bilgi Üniversitesi	
Güney ÖZTÜRK	
guneyozturk84@yahoo.com (0 535) 506 69 55	
İstanbul Teknik Üniversitesi	
Uğur ATASEN	
uguratesen@yahoo.com (0 542) 453 47 33	
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	
Ercan ÖZKAN	
ozcan1@hotmail.com (0 505) 288 64 30	
Kocaeli Üniversitesi	
Cem Şahutoğlu	
cemshahutoglu@hotmail.com (0 542) 808 10 70	
Koc Üniversitesi	
Efecan GÜRCAN	
egurcan@ku.edu.tr (0 532) 275 78 55	
Marmara Üniversitesi	
Deniz KİL	
denizkil85@hotmail.com (0 537) 267 52 13	
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	
Çağrı ÖZSEMA	
ozsema@gmail.com (0 505) 749 41 36	
Mugla Üniversitesi	
Meltem ŞEN	
meltem142@hotmail.com (0 542) 510 96 22	
ODTÜ	
Doğan Güneş SUSUZ	
dogan.gunes.susuz@hotmail.com (0536) 686 68 12	
Sabancı Üniversitesi	
Övünç UZUN	
ovuncuzun@sabanciuniv.edu.tr (0 505) 333 63 66	
Sakarya Üniversitesi	
Okan KONDUL	
okankondul@hotmail.com (0 535) 560 72 20	
Selçuk Üniversitesi	
Uluk SEZGİN	
uluk.sezgin@selcukuniv.edu.tr (0 537) 430 80 42	
Uludağ Üniversitesi	
Veli ÇOLAK	
velicolak@hotmail.com (0 505) 776 14 98	
Yeditepe Üniversitesi	
Etye SARP	
etyesarp@gmail.com (0 532) 467 30 22	
Yıldız Teknik Üniversitesi	
Tolga ERDEN	
erden.tolga@yahoo.com (0 505) 678 93 37	
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	
Tayfun TUZCU	
ttayfun@mytel.com (0 536) 724 01 50	

- Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın / Âmirî'nin düşünce sisteminde felsefe ve felsefî bilimlerin meşruluğu sorunu **45**
- Mehmet Perinçek / Transkafkasya'da Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki siyasi ve askeri işbirliği **52**
- Prof. Dr. Kurtuluş Olgun ile söyleşi / Anadolu'da yeni bir yılın türü: Baranî **60**
- Dr. Arda Odabaşı / Büyük ve âlicenap dostumuz ve hemşehrîmiz Piyer Loti **63**
- Arkeo Söyleşi / Erkan İldız
İstanbul Üniversitesi'nin 2006 yılı arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları-1 **65**
- Medyada Bilim / Prof. Dr. Bekir Karaoğlu **71**
- Bilim Tarihinde Bu Ay / Mustafa Altunel **72**
- Bilim ve Teknoloji Güncesi **73**
- Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Haberleri / Erkan İldız **81**
- Kitap Kurdu / Aslı Yazıcıoğlu **84**
- Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından / Erkan İldız **87**
- Sahaf / Yılmaz Gruda **88**
- Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka **89**
- Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday **93**
- Satranç / Dr. Murat Akdağ **94**
- Bulmaca / Semra Larçın **96**

Hastalık icadı ya da ilaç pazarının genişletilmesi

İlaç sanayisi günümüzün de en kârlı sanayilerden biridir ve tekellerin piyasa değerleri, uluslararası ekonomi dergilerinin listelerinde üst sıralardaki yerlerini korumaktadır. İlaç sanayisinin yıllık satışları, dünya ölçeğinde 500 milyar ABD dolarına yaklaşmıştır. Peki ilaç sanayisi bu kârını korumak için nasıl stratejiler izlemektedir? Bu stratejiler bizlerin yaşantısını nasıl etkilemektedir?

Tıp alanındaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanoğlunun yaşamına önemli katkılar sağlamayı sürdürmektedirler. Temel sorun, sağlanan bu olanakların insanların yararlanmasına nasıl sunulacağı ve giderek toplum sağlığına nasıl bir bakış açısıyla yaklaşılacağıdır.

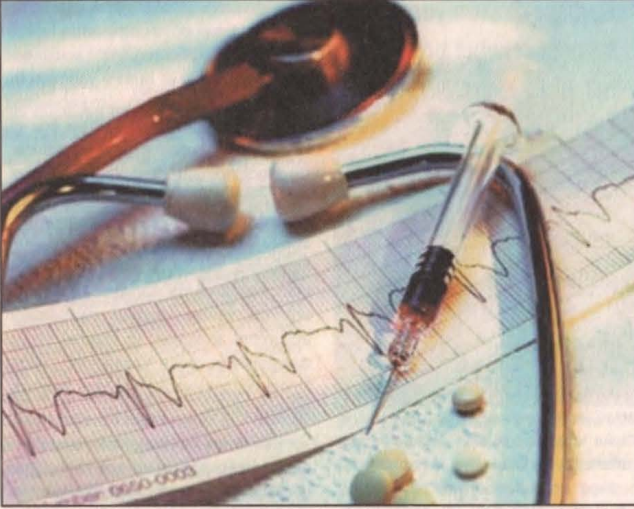
1 9. yüzyılın sonlarında kimi hastalıkların etkenlerinin mikroplar olduğunun saptanması bir yandan insan sağlığına ilişkin sorunların önemli bir bölümünün çözümünde yeni bilimsel ufuklar açarken, bir yandan da kapitalizmin (özellikle ABD’de), kendisi için, tıp ile ilişkisinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemle birlikte tıp biliminin sonuçlarının artık piyasalaştırılabilecek maddesel yapılandırılması ortaya çıkmaya başlamıştır; yani, artık bir hizmet ya da malı satmak/almak için tanımlanabilir ve adlandırılabilir somut bir neden, bir meta (mikroplar aracılığıyla) ortaya çıkmıştır. Yine, başlıca bu alandaki gelişmelerle tıp sadece çalışan sınıfların emek güçlerinin daha yetkin bir işlevsellikle sahip olmasına olanak tanımlanmamış, aynı zamanda kapitalist ideolojinin yaygınlaştırılmasında da önemli bir araç olma niteliği kazanmıştır. Bu dönemde, öncülüğünü başta Carnegie ve Rockefeller vakıfları gibi büyük sermaye gruplarının başlattığı girişimlerle tıp uygulamaları ve tıp eğitimi disiplin altına alınmaya başlanmış; yine böylece sermaye gruplarının büyük desteği alan Sosyal Darwinist bir anlayışla, tıp aracılığıyla toplumların düzenlerine şekil verilme ve

bunun da ötesinde kapitalist ideolojinin yaygınlaştırılması çabasına girilmiştir. Örneğin, bu tür vakıfların kimi enfeksiyon etkenleriyle savaşmada sorunlu bölgelere yardım yapmasının baş koşulu böylece bölgelerde yer alan ülkelerin ABD ile uyum içinde ve kapitalist ekonomileri sürdüren ve savunun ülkeler olmasıdır. (Bu döneme ilişkin ayrıntılı analizler için Kaynak 1 ve 2’ye başvurulabilir.)

Öte yandan, yine 20. yüzyılın başından itibaren, sağlık ve hastalık anlayışları, bu sosyoekonomik iklimde, bilimsel gelişmelere koşut olarak ve indirgeyici bir tutumla, değişim sürecine girmiş; insan vücudu bir makina ve tıbbın işlevi de bu makinada bozulan parçaların onarılması şeklinde algılanmaya başlanmıştır: Hastalık, makinanın bozulmasıdır ve hastalık her kişiye aynıdır! Bu anlayışı ilk yerleştirenlerden biri, klinik tıbbın kurucusu olarak kimi çevrelerce tanımlanan ve o dönemde Amerika’da çalışan Dr. William Osler olmuştur.(3)

İlaç sanayisi nasıl tekelleşti?

Bu arada kapitalizmin öz doğasından kaynaklanan birinci ve ikinci dünya savaşları yaşanmış, bu savaşlar sonra-

Sağlık ödemelerinde kamusal payın sınırlandırılması sonucunda satıcı, doğrudan müşterilerine, sağlamlara, hastalara ve hekimlere ulaşip malını istediği gibi pazarlayabilmektedir.

sında kapitalist düzen egemenliği altına aldığı (gelişmiş ya da gelişen) her topluma, bireyler arası ilişkiler de dahil olmak üzere her türlü ilişkinin temeline kendi mantığını dayatmaya başlamıştır. Bu dönemde biyoloji ve teknolojiadaki gelişmeler çok sayıda sağlık sorununun biyolojik nedenlerinin açıklığa kavuşturulmasını ve birçok hastalık için tedavi edici etkisi olan moleküllerle, yine birçok enfeksiyon hastalığından korunmayı sağlayan aşılardan geliştirilmesine olanak tanımıştır. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak ilaç sanayisi de gelişmiş ve genellikle ulusal şirketlerin bir etkinliği olma niteliğini korumuştur. İlaç sanayisindeki tekelleşmelerin egemenliği 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamış, ancak bu tekeller asıl atılımlarını 1980'lerle birlikte gerçekleştirmişlerdir (bu tekeller ulusal temelli olmakla birlikte dünyayı bir ahtapot gibi sarmalamaktadırlar).

Bilindiği gibi, 1970'ler monetarizm ve neoklasik ekonomilerin ortaya çıkış dönemidir ve 1980'ler de sosyal demokratik olarak nitelendirilebilecek "Keynesçi" ekonomi anlayışı yerine "Washington

Uzlaşması" olarak bilinen neoliberal ekonomik anlayışın yerleştirdiği ve uluslararası finans yönetme ve yönlendirme kuruluşlarının (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu vb) egemenliklerinin belirginleştiği yıllardır. Bu yeni ortam, aynı zamanda, tekeller için yeni çıkarlar açısından yeni olanaklar yarat-

ilaç sanayisindeki tekelleşmelerin egemenliği 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamış, ancak bu tekeller asıl atılımlarını 1980'lerle birlikte gerçekleştirmişlerdir. Bu tekeller ulusal temelli olmakla birlikte dünyayı bir ahtapot gibi sarmalamaktadırlar.

mıştır. Örneğin, ABD'de 1980'de çıkarılan Bayh-Dole Yasası ve 1984'te çıkarılan Hatch-Waxman yasalarıyla bir yandan üniversitelerin araştırmalarından elde ettikleri ve uygulamaya sokulabilecek (piyasa mali haline getirilebilecek) sonuçlar (ilaçlar) endüstrinin kullanımına (pazarlanarak kâr elde edilmesine) devredilirken, öte yandan da markalı ilaçların patent süreleri uzatılarak tekelleşme hakları güçlendirilmiştir.(4) 1990'lar ise Dünya Ticaret Örgütü çatısı altında geliştirilen Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (MAI) ve Fikri Mülkiyet Hakkı Yasaları (TRIPs) aracılığıyla ticaret ilişkilerinin tekeller lehine yeniden düzenlenmelerine tanıklık etmiştir. Ancak 1990'ların sonları, 2000'lerin başlarından itibaren, bu döneme denk düşen yeni kapitalist krizlerin de etkisiyle kârlarda gerilemeler başladı. Dünya Bankası'nın belirlediği politikalarla sağlık ödemelerinde kamusal pay geriletmekte ya da sınırlandırılmaktadır. (Burada çelişki var gibi görülüyorsa da kamunun planlama ve pazarlık gücünün elinden alınması ve bireylerin sağlıkla ilgili ödemelerinin tümüyle pazarın yasalarına bağlanması bu politikaların temelini oluşturmaktadır. Böylelikle satıcı, aracı bir güç olmaksızın doğrudan müşterilerine, sağlamlara, hastalara ve hekimlere ulaşma ve malını istediği gibi pazarlama olanaklarına kavuşmuştur. Dahası, ancak ödeyebilecek olana ödeyebildiği kadar sağlık hizmetinin sunulması, liberal ideolojiye tam da yakışır bir düzenlemedir) Öte yandan, bu dönem çok satan ilaçların (*blockbuster drugs*) (yıllık satışı 1 milyar USD ve üstünde olan) patent sürelerinin de art arda bitmeye başladığı dönemdir.

Yine bu dönem, aynı zamanda, tekeller için, zaten hiçbir zaman savladıkları kadar para yatırmadıkları yeni ilaç araştırma ve geliştirme çalışmalarında(4,5), günümüz teknolojiyle yeni ilaçların üretilmemesi gibi bir sorunun ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu bağlamda genomiks, ilişim, kombinatoriyal kimya ya da yüksek verimli tarama teknolojileri gibi yeni teknolojilerle de sonuç elde edilmesi şimdilik zaman alacak gibi görünmektedir.

İlaç tekellerinin kâr koruma stratejileri

Yukarıda kısaca verilen süreçte gelişen noktada, ilaç tekellerinin zor durumda olduğu gibi bir yanlış anlama olmalıdır. İlaç sanayisi, günümüzde de en kârlı sanayilerden biridir ve tekellerin piyasa değerleri, uluslararası ekonomi dergilerindeki listelerde üst sıralardaki yerlerini korumaktadırlar. Örnekeleyecek olursak, ilaç sanayisinin yıllık satışları, dünya ölçeğinde 500 milyar ABD dolarına yaklaşmıştır. İlaç sanayisi için en büyük pazar ABD'dir ve satış gelirlerinin yaklaşık yarısı bu ülkeden sağlanmaktadır. Giderek, dünyadaki en büyük 10 ilaç tekelinin 6'sı bu ülkede yerleşiktir (Pfizer, Merck & Co., Johnson & Johnson, Bristol-Myers Squibb, Abbott ve Wyeth). Bunlara İngiltere'de yerleşik 2 (GlaxoSmithKline ve AstraZeneca), İsviçre'de bir (Novartis) ve Fransa'da da bir (Aventis-Sanofi) şirket eşlik etmektedir. Yine bu 10 şirket dünyadaki ilaç satış gelirlerinin yaklaşık yarısını almaktadır (www.ims-health.com).

Kolayca anlaşılacağı gibi, bu tekeller bu aşırı kârlarından vazgeçmemekte ve onları korumak için yeni stratejiler geliştirmektedirler.

Serbest pazarın yarattığı serbest rekabet ortamında her türlü endüstride yeni keşiflere yol açılmaktadır! Pazarın kültürü hastayı müşteriye, bir başka deyişle tüketiciye dönüştürür.

trirmektedirler. Triggler(6) bu stratejileri şöyle özetliyor: (a) Çok satan ilaçlara ağırlık vermek; (b) Hemen yanıt alınan ilaçlar (antibiyotikler, aşılar gibi) yerine sürekli kullanılacak olan ilaçlara ağırlık vermek; (c) Varsıllar dünyasını da etkilemedikçe "yoksullar dünyası"nın kullanacağı ilaçları ötelemek; (d) İlaçların patent sürelerini uzatmada agresif davranmak; (e) Halk sağlığı pahasına da olsa fikri mülkiyet haklarını tüm dünyada yaygınlaştırmak; (f) Endüstriye zarar verecek ya da denetimi arttıracak yasaların çıkmasını önlemek ya da etkilerini azaltmak için kongreyle çok yakın çalışmak; (g) Satışları ve hisse değerlerini artır-

mak için pazarlamaya ağırlık vermek ve tüketici talebini büyük ölçeklerde kıstırmak için "tüketici eğitimi" zemininde doğrudan tüketiciye reklam yapmak; (h) Yaşlanmanın bir sonucu olan kaçınılmaz değişiklikler için ilaç kullanmayı öne çıkarmak; (i) "Yaşamın tarzı hastalıkları" diye adlandırılan durumlara yoğunlaşmak: Saç dökülmesi, şişmanlık, erektil disfonksiyon, irritabl bağırsak sendromu, irritabl erkek sendromu, acil üriner inkontinens, deride kırıksıklık vb.; (j) Var olan hastalıklarda ilaçların kullanımını arttırmak ve/veya varolan hastalıkların ciddiyetini abartmak; (k) Normal sosyal davranışların yerine "sosyal fobi", "kadın cinsel disfonksiyonu" gibi yeni hastalıklar icad etmek.

Pek doğal bu stratejilerin başarısında, yaratılmış olan ve egemenliği gün geçtikçe yaygınlaşan kapitalist ideolojik ortamın büyük payı vardır. Bu ortamı öncelikle serbest pazarın gücüne olan yapılandırılmış inanışlar beslemektedir: İnsanlar bitimsiz gereksinimler, istekler ve rahatsızlıklar içindedirler; serbest pazar, serbest seçim olanakları tanıyarak bu gereksinimlerin doyurulmasında yardımcı olabilmektedir, serbest pazarın yarattığı serbest rekabet ortamında her türlü endüstride yeni keşiflere yol açılmaktadır! Pazarın kültürü, kaçınılmaz olarak pazarlama kültürüdür ve bu kültürün bir ürünü olarak hasta müşteriye, bir başka deyişle tüketiciye dönüştürülür.(7) Artık her türlü pazarlama taktiği uygulanabilir. Tüketimcilik ise, ait olduğu ideoloji bakımından bir çok işlevsel anlamı barındırmaktadır: güç ve mutluluğun bir aracıdır, açıkça bir tüketim ideolojisi, küresel gelişme için ekonomik bir ideolojidir, politik bir ideolojidir ve son olarak tüketicinin haklarını koruyacak sosyal bir harekettir! Giderek, özellikle orta sınıflarda gelişen bir "sağlıklı olmakçılık" (healthism) kültürü yeşertilmiştir.(8) Bu kültür, hasta ve sağlıklıların (potansiyel hasta) kendi sağlıklarıyla ilgili olarak doğrudan bilgilenmelerini ve örgütlenmelerini, bir başka deyişle ilaç endüstrisiyle doğrudan ilişkiye girmelerini getirir (Sağlıklı insanların oluşturdukları olası hastalıklara karşı önlem alma grupları ya da ya-

İlaç sanayisinin uyguladığı stratejilerin başarısında, yaratılmış olan ve egemenliği gün geçtikçe yaygınlaşan kapitalist ideolojik ortamın büyük payı vardır.

şamın olağan evlilmesinin getirdiği/getireceği rahatsızlıklar ve yetersizlikler çevresinde toplanmış gruplar vb).

Öte yandan, yukarıda da değinildiği gibi dünyanın başta gelen endüstrilerinden olan ilaç endüstrisi, bilimsel gerçeklikleri yapılandırma gücüne de sahiptir.(9) Bu bağlamda, ancak sınırlı özgürlükler çerçevesinde sınanan ilaç adaylarının, bir kez onay aşamasını geçmesiyle artık ilaçlar, hekimlerin büyük çoğunluğu başta olmak üzere, kimse tarafından sorgulanamaz bir konuma oturtulur. Endüstrinin ekonomik gücü onun ideolojik gücünü belirler, ideolojik güç ekonomik güce katkıda bulunur. Artık endüstri ilaç onay süreçlerine doğrudan ya da dolaylı müdahil olabilmekte(4), hekimlik pratiğinde kullanılan klinik uygulama kılavuzlarının yazımına doğrudan katkıda bulunmakta(10), kullanıma girmiş ilaçlarının olumsuz etkilerini açığa çıkaran bilimsel yayınları baskılamakta(11,12), kendi finanse ettiği çalışmaları hayali yazarlara yazdırmakta(13), dahası kamu sağlık harcamalarının hangi alanlara yönleneceğine dair ekonomik analizlere doğrudan ya da dolaylı olarak katılmaktadır.(14-16)

Yeni hastalıklar, yeni pazar alanları

İlaç ttekelleri, kılavuzlar yanında birçok tıp kongresi ve eğitim toplantılarının doğrudan sponsoru olarak bu süreçlerin ideolojik şekillenmelerini sağlamaktadırlar. Dolayısıyla artık hekimler endüstrinin otorite nitelikli temsilcileri (ticari ajanları) konumuna gelirler. Bu temsilcilik işlevi, kimi kez, dolaylı olarak, okullardaki öğretmenlere kadar uzanır.(17) Çocukların eğitim/öğretim performanslarının tıpsallaştırıldığı ortamda, dikkat dağınıklığı olan hiperaktif çocukları bulup seçmek öğretmenlerin baş sorumluluklarından biri haline getirilir. Dikkat bozukluğu sadece çocuklarla sınırlanmaz, erişkinin dikkat bozukluğu tablosu tanımlanır ve ilaç önerileri ortaya çıkar.(18) Arzular, ruh halleri ve psikolojik dinamikler, karşılıklı biyokimyasal dengesizlikler olan biyomedikal bir indirgemecilikle su-

2000'li yıllar "ruh halini stabilize edici" ilaçların yıllardır. Psikoloji, ilaç pazarlarının verimli alanlarından biri olmuştur.

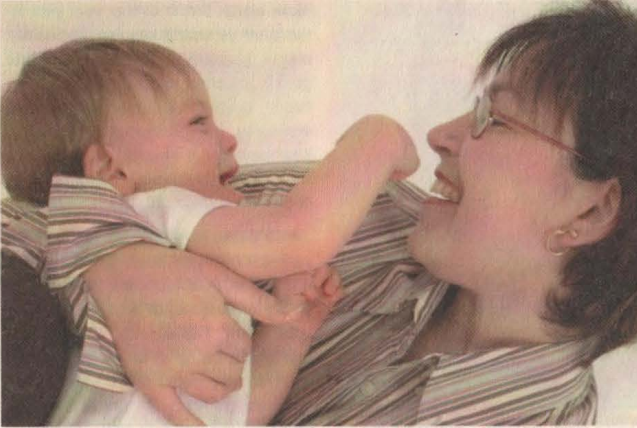
nulur ve çare olarak ilaçlar gösterilir. 2000'li yıllar "ruh halini stabilize edici" ilaçların yıllardır. "Toplum içinde sıklıkla" ve "toplum içinde utangaçlık" tabloları tanımlanır, kimi ilaçlara (mutluluk ilaçları) bu endikasyonlarla onaylar alınır. İlaç pazarlarının verimli alanlarından biri olan psikoloji insanlarla sınırlanmaz, köpeklerle uzanır: Köpeklerin sahiplerinden ayrı kalmalarından dolayı huzursuzlukları (*canine separation anxiety*) ve köpeklerin zihni yetersizlik sendromu (*canine cognitive dysfunction syndrome*) tanımlanır, bu tablolar için onaylı ilaçlar piyasaya sürülür.(19) Böylelikle *hayvanseverlerin* (burada köpekçiler) sevgileri pekiştirilmiş, böylece bir sevgi arzusunun doyumunu piyasa tarafından sağlanmıştı.

1980'lerle birlikte gelişen neoliberal kültür, insanı toplumsal bağlamından uzaklaştırmış, bencilleştirmiş ve bireyi ayrıştırılarak bireyciliğin tapınaklarını inşa etmiştir. Bu bağlamda, örneğin, liberal seks gençleri erotizmle yüklemiş, kadın ve eşcinsel-lezbiyen hareketleri cinsel davranış ve kimlik konularının araştırılmasıyla birlikte yükseltmiştir. Kitile iletişim araçlarının da katkısıyla yenden yapılandırılan cinsel yaşam, kendi tanımları, sorunları ve çözümleriyle ide-

olojik olarak üretilmiş, yeni yeni tanımlanan yetersizlik kalıpları, kaçınılmaz olarak çareleriyle (ilaçlarıyla) birlikte günlük yaşamın vazgeçilmez parçaları haline gelmişlerdir. Artık erkeklerdeki ereksiyon işlev bozuklukları yanında, kadınların cinsel işlev (arzu) bozuklukları da piyasa tarafından çareleri üretilmiş günlük sorunlardır.(20, 21)

Bir başka örnek olarak kısa boyluluk verilebilir:(6) Kısa boyluluğun, özellikle erkeklerde, gelir, toplumsal itibar, liderlik ve performans özellikleriyle ilişkilendirilerek önemli(!) anlaşılınca, büyüme hormonlarının, herhangi bir organik nedeni olmayan (idiyopatik) kısa boylulukta kullanılması için Amerikan ilaç ve Gıda Dairesi'nden 2003 yılında onay çıkartılmıştır. Bu onayın ticari anlamı şudur: Dünyada bu özellikte olan çocukların sayısı yaklaşık 500 bindir, bir kişinin tedavisinin 100 bin ABD doları olduğu düşünülürse, hedef pazar 50 milyar ABD doları tutarında bir pazardır. Tekeller, bu potansiyel müşterilerinin en azından yüzde 5-10'una ulaşmayı hedeflemektedirler...

Örnekler arttırılabilir: Sağlıklı(!) tanımlanan kam basıncı (tansiyon) düzeylerinin risk eşik değerleri değiştirilir, kolesterol düzeyleriyle ilişkili yeni riskler tanımlanarak yağ düşürücü ilaçların endikasyonları genişletilir, kemiklerde yaşlılığa bağlı yoğunluk azalmaları *inceltilecek* ilaçların endikasyon alanları genişletilir, depresyonun belirtileri yeniden tanımlanır, milyonlarca kadına menapoz bir hastalık olarak sunulur ve kadınlar, ciddi yan etkileri olmasına karşın, hormon tedavileri için müşteri kılınırlar. Premenstrüel sendrom ise kadınların yine ilaç tüketicisi yapıldığı bir başka olgu olarak karşımıza çıkar. Metabolik sendrom gibi kimi yeni klinik tanımlamaların ön belirtileri izlenerek önleyici tedavi programları geliştirilir, dahası, geçmişte interferon için yapıldığı gibi, şimdilerde de, örneğin kolineraz inhibitörleri için insanları müşteri kilacak yeni *hastalıklar* aranır.(22) Bu konuda, ilgili okuyucuların başvurabileceği çok sayıda yayın mevcuttur.(23-26, ve bu yazıda verilen öteki kaynaklar)

Milyonlarca kadına menapoz bir hastalık olarak sunuluyor ve kadınlar, ciddi yan etkileri olmasına karşın, hormon tedavileri için müşteri kılınyor.

Sonuç

Buraya kadar anlatılanlar bir gerçeğin gözden uzak tutulmasına neden olmamalıdır: Tıp alanındaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler, tek belirleyiciler olmasalar da insanoğlunun yaşamına önemli katkılar sağlamayı sürdürmektedirler (Burada insanoğlunun sağlık göstergelerinin sadece sağlık hizmetleriyle iyileştirilemediğinin unutulmaması gerektiğini hatırlatmakla yetinelim). Gerçekten de bu yazının konusunu oluşturan birçok ilaç yerli yerinde kullanıldığından önemli yararlar sağlamaktadır. Temel sorun, sağlanan bu olanakların insanların yararlanmasına nasıl sunulacağı ve giderek toplum sağlığına nasıl bir bakış açısıyla yaklaşılacağıdır. Görünen odur ki neoliberal ekonomik politikalarla, insanların büyük çoğunluğunun sağlık hizmetlerinden yeteri ve adil yararlanması olası değildir. Dahası, insanların sağlık sorunlarının çözümü sadece biyomedikal paradigmalara (tıp ve biyolojinin sınırları arasına sıkışılarak) kullanılamamaktadır. Bu durumda yapılması gereken, günümüz yaşamının çevrelenmesinde dayatılan neoliberal politikaları reddedecek, kamucu sağlık politikalarını egemen politikalar kılacak iktidarların iş başına gelmeleri olduğu açıktır (Günümüzde sağlık sorunlarının, biyolojinin

politik, sosyolojik, ekonomik ve kültürel ilişkileriyle yeniden konumlandırılması önemli bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya bir giriş olarak Kaynak 27 ve 28'e başvurulabilir). Ancak, günümüzde de bu saldırılar karşısında mücadele sürdürülmelidir ve ilgili tüm kesimlerin (hekimler, hastalar, sağlık güvencesi sağlayan kuruluşlar vb) böylece bir mücadelenin politikalarını üretmeleri gerekir. Nitekim, gelişmiş ya da gelişmekte olan bir çok ülkede bu alanda (ilaçların bir sömürü aracı haline getirilmesi alanında) ciddi savaşimler verilmekte ve önemli kazanımlar elde edilmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) Brown ER. *Rockefeller Medicine Men*. Medicine & Capitalism in America. University of California Press, Berkeley 1979.
- 2) Berliner HS. *A system of Scientific Medicine*. Philanthropic Foundations in the Flexner Era. Tavistock Publications, New York 1985.
- 3) Rosenblatt DS. *The evolution of medicine – a geneticist's point of view*. Clin Invest Med 2000; 23: 59-61.
- 4) Angell M. *The Truth About the Drug Companies. How They Deceive Us and What To Do About it*. Random House, New York 2004.
- 5) Gozner M. *The \$800 Million Pill. The Truth Behind The Cost of New Drugs*. University of California Press, Berkeley 2004
- 6) Triggler DJ. *Vaccines, Viagra, and Vioxx: Medicines, Markets, and Money – When life-saving meets*

life-style. Drug Develop Res 2005; 64: 90-8.

- 7) Applbaum K. *Pharmaceutical marketing and the invention of the medical consumer* PLoS Med 2006; 3(4): e189
- 8) Greenhalgh T, Wessely S. *Health for me: a sociocultural analysis of healthism in the middle class*. Br Med Bull 2004; 69: 197-213.
- 9) Bushfield J. *Pills, power, people: sociological understandings of the pharmaceutical industry*. Sociology 2006; 40: 297-314.
- 10) Steinbrook R. *Guidance for guidelines*. N Engl J Med 2007; 356: 331-3.
- 11) Barer ML ve ark (Ed). *Tales From the Other Drug Wars*. The Center for Health Services and Policy Research, Vancouver 2000.
- 12) Fontanarosa PB, Rennie D, DeAngelis CD. *Postmarketing surveillance: a lack of vigilance, lack of trust*. JAMA 2004; 292: 2647-50.
- 13) Wager E. *Authors, ghosts, damned lies, and statisticians*. PLoS Med 2007; 4(1): e34.
- 14) Drummond MF. *A reappraisal of economic evaluation of pharmaceuticals. Science or marketing?* Pharmacoeconomics 1998; 14: 1-9.
- 15) Morgan S, Barer M, Evans R. *Health economists meet the fourth temple: drug dependency and scientific discourse*. Health Econ 2000; 9: 659-667.
- 16) Stone PW ve ark. *A synthesis of cost-utility analysis literature in infectious disease*. Lancet Infect Dis 2005; 5: 383-91.
- 17) Phillips CB. *Medicine goes to school: teachers as sickness brokers for ADHD*. PLoS Med 2006; 3(4): e182.
- 18) Wolinsky H. *Disease mongering and drug marketing*. EMBO Rep 2005; 6: 612-4.
- 19) Triggler DJ. *Treating desires not diseases: A pill for every ill and an ill for every pill?* Drug Discovery Today 2007; 12: 161-6.
- 20) Tiefer L. *Female sexual dysfunction: A case study of disease mongering and activist resistance*. PLoS Med 2006; 3(4): e178.
- 21) Lexchin J. *Bigger and better: How Pfizer redefined erectile dysfunction*. PLoS Med 2006; 3(4): e132.
- 22) Maggini M, Vanacore N, Raschetti R. *Cholinesterase inhibitors: Drugs looking for a disease?* PLoS Med 2006; 3(4): e140.
- 23) Greider K. *The Big Fix. How the Pharmaceutical Industry Rips Off American Consumer*. PublicAffairs, New York 2003.
- 24) Moynihan R, Cassels A. *Selling Sickness. How the World's Biggest Pharmaceutical Companies Are Turning Us All into Patients*. Nation Books, New York 2005 (Bu kitap "Sağlık Hastalıkları" adıyla yayıncı tarafından Türkçeye yayımlandı).
- 25) Kassirer JP. *On The Take. How Medicine's Complicity with Big Business Can Endanger Your Health*. Oxford University Press, New York 2005.
- 26) Blech J. *Inventing Disease and Pushing Pills: Pharmaceutical Companies and the Medicalisation of Normal Life*. Routledge, New York 2006.
- 27) Waltzkin H, Inart C, Estrada A, Lamadrid S. *Social medicine then and now: Lessons from Latin America*. Am J Public Health 2001; 91: 1592-601.
- 28) Porter D. *How did social medicine evolve, and where is it heading?* PLoS Med 2006; 3(10): e399.

Yeni yeni hastalıklar nereden çıkıyor?

İnsanların çare aradıkları dertleri bitmek şöyle dursun, sürekli artıyor. Ruhsal acı ve sıkıntılara karşı ilaçlar bulununca insanlar düş kırıklığı, malî sıkıntı, iş rekabeti, savaş ve kriz korkusu gibi çok banal, gündelik sıkıntılara da dayanamaz olmuşlardır. Depresyon giderici ilaçlar, çok daha küçük düzeydeki kaygılara tahammülün de kalmamasına yol açmış, halktan ufak tefek kaygılar için de ilaç talepleri gelmeye başlamıştır.

Sakinleştirici
dediğimiz ilaçlar
bugün ilaç
sektörünün iki amiral
gemisinden biridir.
Sektörün öbür amiral
gemisi sayılan
antibiyotiklerin
durumu ise daha da
büyük bir ibret
tablosu gösterir.

Bilim ve Ütopya'nın bu dosyasını daha iyi kavrayabilmek için sağlık, hastalık, hekimlik, tedavi, ilaç, koruyucu hekimlik, sakatlık ve malûliyet gibi kavramları yeniden gözden geçirmek ve bu kavramların genel olarak anlaşılan anlamları yerine özgün kapsamlarını, ayrıca bunların tarih boyunca ortaya çıkış nedenleri ve kullanımlarını akıldan tutmak faydalı olacaktır. Çünkü bu kavramlar yaygın kullanımdaki anlamları dışında tıp, hukuk, siyaset, iktisat gibi çeşitli meslek dallarının kendilerine özgün iç dillerinde, yani jargonlarında genelden ve birbirlerinden oldukça farklı kapsam ve içeriklere işaret ediyor olabilirler. Bu yüzden çoğu tartışmalarda kafa karışıklıkları oluyor. Zaten her bilimsel çalışmanın, yasalarda ve anlaşmalarda da olduğu gibi, önce deyim ve kavramların tanımlarıyla başlaması zorunludur.

Bazı kavramların tanımları

"Hastalık" genel deyimini kişinin kendisi bedensel ya da ruhsal bağlamda rahatsız, olmak istediğinden ve olduğunu düşündüğünden daha zayıf ve kötü his-

settiği durumların ve kişinin yakın çevresinin, o kişinin durumunda daha önceki ne oranla büyük ve çevre tarafından istenmeyen türde bir değişiklik gözlemleyip saptadığı durumların genel adı olarak kullanılmaktadır. Yani neyin hastalık olduğunu, hastalık sayılması gerektiğini ilk saptayan toplum ve bireylerdir. Bizim "yakınma" olarak adlandıracağımız böyle bir saptamadan sonra tıp insanları, bireylerin ve toplumun betimleyip tanımladıkları bu olguyu incelemeye alırlar. Tıbbın dışardan gözlemleyip, kişilere rağmen anormal olarak ilan ettiği durumlar da olmuştur, ama bunlar çok enderdir. Tıp insanlarının özgün dilinde ise "hastalık" anormal tablonun hep aynı neden ve yollardan ortaya çıktığı durumlara denilir. Eğer bir durum birden fazla nedenle ortaya çıkabiliyorsa buna da hastalık yerine "sendrom" adını vermek yeğlenir. Ama gerek halk, gerekse hukuk dilinde böyle bir ayrım söz konusu değildir. Türkçeye özgü bir anlaşma güçlüğü de, birçok dilde farklı anlam ve kapsamları olan farklı sözcüklerle anlatılan durumlar için Türkçede aynı sözcüğün kullanılması ortaya çıkar. İngilizcede disease, illness, sickness, disorder, disturbance, patience; Almandaca patient werden,

Başlangıçta hekimler tıbbi, cerrahi yöntemleri ve hastanın bakımını birlikte uygulamaktayken önce cerrahi yöntem uygulayanlar, daha sonra da ilaçları hazırlayanlar ayrılmıştır.

krankheit, störung, unordnung, krank werden gibi sözcüklerle ifade edilmek istenene biz sadece "hastalık" ve "hasta olmak" diyoruz.

Hastalık durumunda halk tarafından istenen ise hastalık durumunun ortadan kaldırılması ve eski durumun yeniden oluşturulmasıdır. Oysa tıp için, hastalık sonrasında eski durumun tam olarak yeniden tesisi olanaklı değildir. Yapılabilecek olan, hastalığın neden olduğu yakınmanın ve yakınma olmasa da hastalıktan kaynaklanmış olan belirtilerin, olabildiğince giderilmesidir. Bu işe tedavi adı verilir ve bu hekim denilen insanın işidir. Ama aynı zamanda, olası hastalıklardan korunma işi de vardır ki bunda hekim, koruyucu hekimlik denilen yol ve yöntemleri saptar, bunların bir bölümünü kendi uygulayarak, çoğunu ise kişilere tavsiye eder, kimi kurumlara gerekli direktifleri verir ve uygulamalarını denetler. Bu yol ve yöntemlerin bir bölümü çok eski çağlarda bulunup geliştirilmiş bilgilere dayanırsa da büyük çoğunluğu yakın zamanlarda bulunmuştur ve çoğu zaman insanların yaşama alışkanlıklarına da aykırıdır. En azından çoğu yaşam alışkanlıklarını zararlı olarak belirler ve suçlar.

Kişilere dışarıdan kasıtlı olarak ya da

dikkatsizlik sonucu verilen zararlar ise çoğunlukla yaralanma, zehirlenme ya da kaza olarak adlandırılır. Bunların kalıcı zararlarına sakatlama ve sakatlık denilir. Ama hastalık denilen iç bozuklukların da sakatlayıcı nitelikte, uzun süreli ve uzun etkili, kalıcı birçok sonucu vardır. Bunlar iyileştirilemedikleri için kişinin toplumsal değerini azaltır ve bu yüzden özürlü, yabancı dillerdeki karşılıklarıyla disabled

17. yüzyıl sonlarındaki endüstri devrimi ve burjuva egemenliği, bireyin ekonomik ve toplumsal değerini ortaya çıkarmış ve bireyin işe yaraması, işe yarar halde tutulması işi de hekimlerden talep edilir olmuştur. Böylece bugünkü tıba verilen görev, sipariş ortaya çıkmıştır.

ya da invalid olarak adlandırılırlar. Kimi uzun süren hastalıklar ve bozukluklar da kişinin iş gücünü ortadan kaldırmasalar da, onların özel koşullara ihtiyaç göstermelerine neden olur ve böylece çalışma ve iş değerlerini kısıtlarlar.

Gerek hasta, gerekse sakat olanlar çevreleri ve toplumları tarafından özel ve değişik ilgi gösterilmesine neden olur, toplumsal dayanışma dürtüsünü uyandır. Bu durum onların daha iyi, daha rahat koşullarda yaşaması, kimi yükümlülüklerden ve genel olarak zorlamalardan sakınmaları gibi bir sonuç da verir ve bu da bu olguların kimilerince yeğlenecek ve istenecek bir şey olmasına neden olur. Böyle bir eğilim insanlarda birlikte yaşayan hayvanlarda bile görülür. Örneğin askerî hizmetteki atlarda bile temaruz (hastalıklanma) olayı vardır.

Tıbbın tarihsel süreci

19. yüzyılın sonlarından başlayarak devletlerin sosyal yükümlülüklerinin genel kabul görmesi ve sosyal siyaset adı verilen yeni bir alanın tayin edici ve zorlayıcı bir faktör olarak yerleşmesiyle kamu hukuku ve tıbbın bir kesişme çizgisi ortaya çıkmıştır. Bir de ulusların ekonomileri gittikçe daha objektif, ya da objektiflik savını ileri süren kimi kurallara ve yöntemlere dayanır olmaya başlayınca aynı kesişme çizgisi bu kez iktisat ve tıp, iktisat ve hukuk arasında da belirmiş ve siyaset de hepsi üzerinde etkin olduğundan iş daha da karışmıştır. 17. yüzyıl sonlarındaki endüstri devrimi ve burjuva egemenliği, bireyin ekonomik ve toplumsal değerini ortaya çıkarmış ve bireyin işe yaraması, işe yarar halde tutulması işi de hekimlerden talep edilir olmuştur. Böylece bugünkü tıba verilen görev, sipariş ortaya çıkmıştır. İnsanın işe yarar halde olması da, aslında toplumun beklentisi olduğu halde, bireyin de isteği haline gelmiştir. Invalid sözcüğü geçersiz anlamına gelir ve geçersiz olmak insan için korkunç bir olgu olarak algılanır. Bundan korunulması ve olursa da bunun hemen giderilmesi gerekir. Bu da hekim, eczacısı ve laborantı ile tüm sağlıkçıların işidir.

Konuya önce tıbbi süreçte bir göz atarak girelim. Biyolojik varlığımız yani bedenimiz, işlerin olması gerektiği gibi gitmediğini, gereksinimlerinin gerektiği gibi karşılanmadığını, durumunun olması gerekene uygun olmadığını iç ve dış duylar yoluyla bize haber verir. Tek hücreli canlılar ve doğa skalasının alt katlarındaki canlıların çoğu olumsuz dış etkilerden kaçarak uzaklaşırken onların iç rahatsızlık uyarıları ve duyları olup olmadığını bilemiyoruz. Bitki türünden olan canlıların yüksek sınıflarında da kaçma davranışının hiç olmamasına karşın organizmalarının içinde uygunsuz gelişmelere karşı kimi düzenekler olduğu görülebilir. Hayvanlar âleminin üst basamaklarında ise olumsuz dış uyarılardan kaçınma davranışı yanında bununla mücadele etme davranışı da ortaya çıkmaya başlar. Bunların birçoğunda organizma içindeki olumsuz gelişmeleri giderip önlemek için bazı davranışlar olduğunu, örneğin kedilerin yalanırlarken yuttukları kendi kıllarının verdiği bulantıyı gidermek için çeşitli yapışkan otları yiyerek kusmaya çalıştıklarını da gözlemleyebiliyoruz ve çıkarsayabiliyoruz. İnsanlarda ise hem kaçınma, hem sa-

Antik reçetelerde, içerdikleri maddelerden yapılan türevleri bugün uyuşturucu madde sayılan ve hatta uluslararası kovuşturma konusu olan maddeler her derde deva mucize maddeler olarak sunulmuştur. Afyon ve ondan yapılan çeşitli iksirler yüzlerce yıl kapış kapış kullanılmıştır.

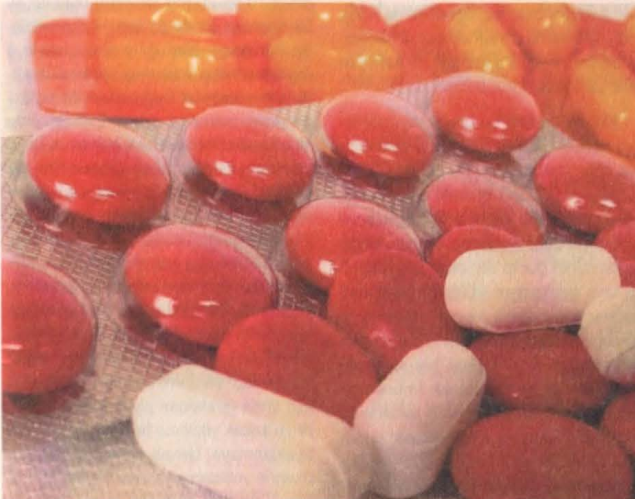
laşma ve hem de önlem alma, çareler arama davranışlarının hepsinin karmaşık bir biçimde bulunduğunu biliyor ve zaman içinde gözleme, araştırma, bulma ve öğrenme yöntemleriyle bu davranışların gittikçe daha ustaca kulla-

nıldığını da görüyoruz. Son on, on beş bin yıllık geçmişimizde bu tür çareleri bilen ve hemcinslerine hem uygulayan, hem de öğreten bireylerin ortaya çıktığı görülüyor. Bu bireyler giderek sağaltıcılık ve tıp sanatı çerçevesinde toplanmışlardır. Başlangıçta hekimler tıbbi ve cerrahi yöntemleri, ayrıca hastanın bakımı yol ve yöntemlerini birlikte uygulamakla yetken giderek cerrahi yöntem uygulayıcıları ayrılmış, daha sonra tıbbi çareler olan ilaçları, hekimlerin isteği doğrultusunda hazırlama işi de ikincil bir sanat olarak belirmiştir. Tıp sanatlarının bu ana modeli yaklaşık 25 yüzyıl önce belirmeye başlamış, 1-2 yüzyıl önce de hekimlik ve cerrahlık meslekleri yeniden yaklaşarak ancak aynı temel eğitim sonrasında kısmen ayrıldıkları bir modele geçmişlerdir. Ama ilaç sağlama sanatı gene ayrı kalmıştır. Gene de o sanatın mensuplarının da hemen bütün tıp bilgilerine sahip olması esastır. Bu model geçtiğimiz 20. yüzyılın ortalarına kadar da, yaklaşık olarak 200 yıl, pek güzel işlemiştir.

Kendi bedenimize nasıl yabancılaştık?

Öte yandan insanoğlu kimi dertlerini, yakınmalarına çare bulundukça, hem o dertlere olan tahammülü hızla azalır, hem de başka dertlere de çare istemeye, bu işle uğraşanları sıkıştırmaya başlar. Çok uzun bir süre tıp sanatı, tıpkı öbür sanatlar gibi, sipariş üzerine, yani derti olduğunu belirtenlerin istekleri doğrultusunda, o dertleri ortadan kaldırmak, yakınmaları gidermek üzere işledi. Ama bu amaçla yapılan araştırmalar insanın yapısını ortaya çıkardıkça da, o dertlerin de ardında kişi tarafından bilinmeyen derin aksaklıklar olduğu bulunuyordu. İşte o zaman insanlar kendi bedensel varlıklarına karşı da hızla yabancılaştılar.

Bunu en iyi anlatabilecek olan örnek, eski çağlardan elimize geçen ilaç tariflerinde ve bugün de kullanılan halk ilaçlarında, günümüzde ağrı ve acıları azaltmayı, ya da kişinin kendini iyi hissetmesini, ağrı ve acılara dayanmasını, onlara

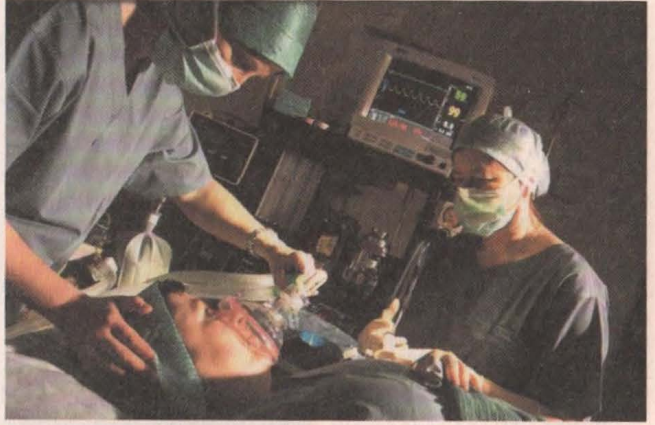

Yakın zamana kadar bir ilacın imal aşamasına kadar yaklaşık 14 yıl araştırmalarla geçerken şimdi bu süre 4-5 yıla inmiştir. Bu da ilacın, alanda, hasta üzerinde denenmesi demektir.

aldırmamasını sağlamaktan başka bir işe yaramadığını bildiğimiz maddelerin ağırlıkta olmasıdır. Gerçekten de o antik reçetelerde, içerdikleri maddelerden yapılan türevleri bugün uyuşturucu madde sayılan ve hatta uluslararası kovuşturma ve yasak konusu olan maddelerin, her derde deva mucize maddeler olarak sunulduğunu görüyoruz. En iyi örnek afyon ürünleridir. Afyon ve ondan yapılan çeşitli iksirler yüzlerce, binlerce yıl kapış kapış kullanılmıştır.

Ama tıp sanatıyla uğraşanlar, insanların subjektif yakınmalarının ardındaki asıl nedenleri ortaya çıkardıkça, bu tür tedavi girişimlerini şarlatanlık sayarak yargılamıştır. Artık hasta, içini görüp anlayamadığı bedenini, onu anladığı ileri sürülen birine, yani hekime teslim eder, o da o yakınmalara pek de aldırmaksızın bir şeyler yapıp sonunda hastaya artık iyi olduğunu tebliğ eder. Oysa belki onun yakınmaları devam etmektedir, hatta belki de daha artmış ya da yeni yakınma nedenleri belirmiştir. Elbette bu durum tam bir yabancılaşmadır.

Örneğe, bel bölgesinde batıcı ve yakıcı bir sancı duyan kişi bunun nedenlerini anlaması ve gidermesi için hekime gider ve hekim durumu incelemeye başlar. Çeşitli yöntemlere başvurarak kişinin görmediği organlarındaki arızayı bulur ve kişiye böbreklerinde ya da bel omurlarında bir bozulma olduğunu bildirir. Böylece kişi, kendisine ilişkin olan ama o ana kadar haberinin olmadığı beden parçalarından haberdar olmuştur. Ya da daha kötüsü, hekim o sancının bel bölgesi ile görünür hiç ilgisi olmayan bir beden bölgesinden, mesela bağırsaklarındaki bir durumdan ileri geldiğini hatta tam aksi tarafta, geçmişte olmuş ve bitmiş bir arızanın sonucu olduğunu bulmuştur. Bu durumda hasta kendi bedenine daha da yabancılaşır. Hastalığın kökeni olan esas bozukluk o ana kadar hiçbir yakınmaya neden olmamıştır. Birçok habis ur, örneğin kanser türlerinde bu böyledir. Örneğe kişinin bir gözü durup dururken görmez oluverir. Araştırınca bunun göze oldukça uzak bir yerdeki, mesela kafanın arka tarafındaki bir tü-

Anestezi yöntemleri bulununcaya kadar katlanabildiğimiz acılara artık tahammül gösteremiyoruz.

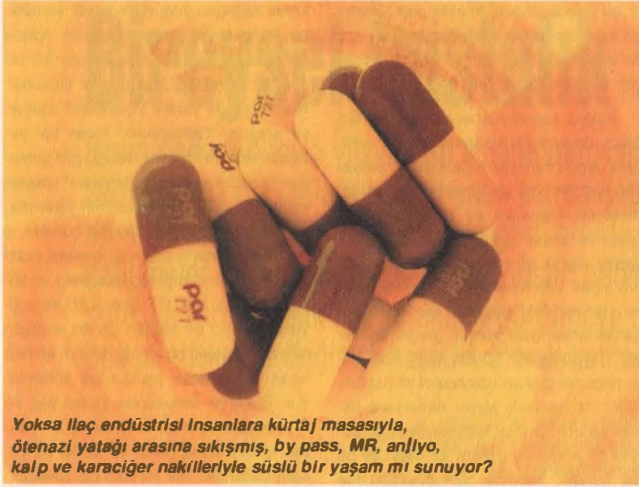
mörün görme sinirleri üzerindeki baskısından olduğu anlaşılır. Ama o tümör de yalnızca bir uzak metastazdır ve aslında kişinin boynunda, aylar, yıllar önce belirmiş olan bir et beninin güzelleşme amacıyla koparılmış olmasından sıçramıştır, çünkü o "ben" sanılan şey aslında çok habis bir melanommuştur. Kişi, görünüşte birbirleriyle ilgisiz organların birbirini hasta edişini bilemez, öğretilse de kolay kolay anlayamaz. Yani kişi kendi bedenine ilişkin olarak o anda tam bir kara cihildir ve tümünden yabancıdır.

Kişi ve çevresi bu olay nedeniyle insan bedeni hakkında oldukça aydınlanmış olur ama şaşkına da döner. Üstelik bu şaşkınlığı daha ötedeki çevrelerine, topluma da iletir yayarlar. Aynı çevre ve toplum bir gün, dışarıdan sağlıklı, güçlü bir kimsenin durup dururken bayıldığını, komaya girdiğini ve öldüğünü ve bunun nedeninin o sağlıklı kişinin iştahla yiyeceği lezzetli yiyecekler olduğunu da öğrenecektir. Böylece kişi, her canlı gibi sürekli olarak uyum yapmak zorunda olduğu doğal çevrenin, kendi bedeninde de sürüp gittiğini ve kendisinin o iç doğasına da uyum yapmak zorunda olduğunu öğrenir ve dehşet içinde kalır. Çünkü o doğa ve beden kendisi tarafından görülemeyen ve tehlikelerle dolu bir alan olarak belirmektedir.

Hekim-ilâç-eczacı ilişkisi

Bu sırada hekimle eczacı arasında yüzlerce yıldan beri süren ideal işbirliği de zayıflamıştır. Artık ilaçlar endüstri tarafından ortalama insan standartlarına göre imal edilir ve bir ticarî metadır, dolayısıyla da sanayi ve ticaret işletmelerinin kurallarına da tabidir. Örneğin bir ilacın 5-10 ve 20 mg tabletleri bulunur ve bir hastaya günde üç kez 17 mg şeklinde sunmanın olanağı yoktur; üstelik 5 mg tablet fazla ucuz olup kâr bırakmadığı için eczaneler bunu ellerinde bulundurmakta oldukça gönülsüzdürler. Bu yüzden de birçok eczacı kalfası o ilacın yazılı olduğu bir reçete gelince "Bu ilaç piyasadan kaldırıldı" deyivermeyi yeğler ve böylece hasta-hekim ilişkisine de güvensizlik gölgesi düşer. Ya da daha geçtiğimiz ay olduğu gibi, yaygın görülen bir hastalığa karşı ilk bulunmuş olan, bu yüzden de hekimlerin etki ve yan etkilerini çok iyi bildikleri ve güvencikleri, binlerce hastanın sürekli kullanmakta olduğu bir ilaç, yurdumuzda kâr getirmediği için firma tarafından piyasadan çekiliverir ve ancak yüzlerce hekimin neredeyse ayaklanmaya benzeyen toplu itirazları üzerine yeniden piyasaya verilir.

Tüm bunların yanı sıra yeni ilaçların etkinliğinin hekim tarafından izlenememesi de olanaksızlaşmıştır. Yakın za-

Yoksa ilaç endüstrisi insanlara kürtaş masasıyla, ötenazi yatağı arasına sıkışmış, by pass, MR, anliyo, kalp ve karaciğer nakilleriyle süslü bir yaşam mı sunuyor?

mana kadar bir ilacın düşünce aşamasından imal aşamasına kadar yaklaşık 12-14 yıl araştırmalarla geçerdi. Çünkü hasta üzerinde denetimli araştırmalar için büyük araştırma kliniklerinin yıllar boyu yeterli sayıda denek/hasta beklemeleri gerekirdi. Şimdi ise bu süre 4-5 yıla inmiştir. Bu da ilacın, alanda, hasta üzerinde denenmesi demektir. Çünkü araştırmaların bir büyük hastanede yapılması yerine firma yeryüzünün 5 kıtasında 50 ülkedeki 500 küçük hastaneye bu araştırmayı dağıtır ve böylece kendisine gelen bilgilere göre ilacı geliştirir. Ama bu da araştırma ayrıntılarının sadece firmanın elinde toplanmasına neden olur ve bu dosya gizli kalır; yalnız firmanın çıkarına uygun olan bilgiler hekimlere bildirilir. Böylece hastanın iyileşmesi için işbirliği yapması gereken üç elementin yani hasta, hekim ve eczacının üçü de tedavi olgusuna yabancılaşmış durumdadır. Bu üçlünden en şanslı olan gene de hekimdir çünkü o hiç değişse hastayı muayene edebilmekte ve izleyebilmektedir.

Mikroplar bağışıklık kazanıyor

İşler böyle giderken insanların çare aradıkları dentleri de bitmek şöyle dursun, sürekli artar. Anestezi yöntemleri bulununcaya kadar katlanabildikleri bir

sürü acıya artık hiç tahammülleri kalmamıştır. Eskiden kolları, bacakları testereyle diri diri kesilebilirken, şimdi bir dişleri bile anestezi çekilemez olmuştur. Daha sonra analjezi bulununca gündelik ağrılara da tahammül kalmamıştır. Hatta hiçbir ağrıları olmasa da, ağrıları olmasın diye aspirin ve diğer analjezikleri sabah sabah avuçla yutan bir sürü insan vardır. Sonunda ruhsal acı ve sıkıntılara karşı ilaçlar bulununca insanlar düş kırıklığı, malî sıkıntı, iş rekabeti, savaş ve kriz kor-

İnsanlar yurdumuzda korkunç boyutlara ulaşan bir davranışla, her türlü ateşli durumda bir iki antibiyotiği, yetersiz miktarda yutuverirler ve bağışık mikroplar sayısı hızla artar. Aslında her bağışıklık kazanmış mikrop, yeni ve bilinmeyen bir hastalık demektir.

kusu gibi çok banal, gündelik sıkıntılara da dayanamaz olmuşlardır. Bir tüberküloz ilacının, tesadüfen fark edilen rahatlatıcı, kaygı giderici etkisinden geliştirilen depresyon giderici ilaçlar, çok daha küçük düzeydeki kaygılara tahammülün de kalmamasına yol açmış, haktan ufak tefek kaygılar için de ilaç talepleri gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine bulunan sakinleştirici (trankilizan) dediğimiz ilaçlar öylesine rağbet görmüştür ki, bu gruptan olan yüzlerce ilaç, bugün ilaç sektörünün iki amiral gemisinden biridir.

Sektörün öbür amiral gemisi sayılan antibiyotiklerin durumu ise daha da büyük bir ibret tablosu gösterir. Canlı hastalık ajanları olan bakteriler üzerinde etkin olan bu ilaçlar, gerçi onların üreme yetilerini yok edip mikrobik hastalıkları iyileştirmektedir ama o mikroplar da canlı olduklarından kendilerini o ilaçlara karşı koruyabilirler. Bu da mikrop denen canlıların o maddelere karşı bağışıklık geliştirmesi yoluyla olur. Üstelik bağışıklığı kazanan mikroplar, bu bağışıklığı diğer mikroplara da iletmekte, bir tür öğrenme becerisi geliştirmektedirler. Böylece çok kısa zamanda o ilaç işe yaramaz olur. İnsanlar da, yurdumuzda korkunç boyutlara ulaşan bir davranışla, her türlü ateşli durumda bir iki antibiyotiği, yetersiz miktarda yutuverirler ve bağışık mikroplar sayısı hızla artar. Aslında her bağışıklık kazanmış mikrop, yeni ve bilinmeyen bir hastalık demektir.

İlaç firmaları yeni hastalıkları nasıl üretiyor?

Bütün bu olumsuz gelişmenin üstüne tuz, biber eken bir durum da vardır. Toplumun yöneticileri gittikçe daha büyük bir istekle kendilerine sorun çıkarmayan insanlar istemektedir. Çünkü gelişen insan hakları ve sosyal siyaset kavram ve ilkeleriyle, herhangi bir sorunu olan kimseler yasal korumalar altına alınmışlardır ve bu yüzden işverenlerin hem işgücü azaltmakta, hem masraflı artmaktadır. Bir yandan da işverenler yoğun bir rekabet karşısında bulunduklarından, gittikçe daha yırtıcı ve stresse dayanıklı çalışanlar istemektedirler. Bu tip insan her alan-

da makbul insan sayılır olmuştur ve insanlar kendileri de bu makbul insanlardan olmak isterler. Bu "makbul insan", tıpkı Nazi partisinin ideal olarak vatandaşlarından istediği "Çelik gibi sert, Meşin gibi sağlam, Fidanlar gibi güzel ve verimli" olan insandır. Artık genç erkekler ve genç kızlar bile, yaşamlarını birleştirecekleri karşı cins bireyinde bu özellikleri aramaktadırlar. Ve işte endüstri bu koşullar için gerekli çareleri sunmaktadır. Ama sigorta sistemleri cimridir, kolay kolay para çıkarmazlar kasalarından. Çare bu koşullara yeterince sahip olmayanlara meşru hastalık isimleri bulunmasıdır. İşte tip insanları da bunu yapmaya çalışıyorlar. İlaç endüstrisi firmaları toplumda hangi gereksinimlerin arttığını saplıyor, hekimler o gereksinime yol açan durumun bir hastalık antitesi, yani ayrı ve yeni bir hastalık olduğunu ilan ediyor, durum yeni bir adla resmî ve meşru hastalık listelerine giriyor ve sonunda sigorta fonları da bunu kabul edip, bu duruma doğan masrafları üstlenmek zorunda kalıyorlar. Elbet-

te bu sırada sömürülmekte olan ülkelere insanların bu hakkı tanımamak için de o ülkelerin hükümet ve maliyeleri çeşitli aşışıklık yöntemlere başvuruyorlar.

Ayrıca sürekli olarak değişen ve doğaya, dolayısıyla insanın biyolojik varlığına uygun olmayan toplumsal ve çevresel koşullar da bu gelişmelere eklenmektedir. Hava ve su kirliliği, motorlu uçan ve kaçan araçların hız koşulları, yapay olarak artırılan besin kaynaklarının insan yapısına olumsuz etkisi, kent ve çevresindeki yaşamın gürültüsü, insanlar arasındaki sürekli gergin ilişkiler ağı, dış dünyadan sürekli gelen korkutucu haberler gibi son derece olumsuz faktörler de hastalık yapıcı nedenlere eklenmektedir. Bunlar karşısında birey sürekli bir korku ve gerilim içindedir ve bu dış "jungle" kendine olan güvensizlikle birleşince yoğun bir hastalık beklentisi ortaya çıkmaktadır. Ek olarak birçok kişi, hasta ve sakat olanlara sağlanan özel haklardan faydalanmak için hasta ve sakat olarak kabul edilmelerini isterler. Ayrıca genel gidişin doğal sonucu olarak

kendi sağlığını yoğun bir tehdit ve tehlikeye karşısında gören, şaşkınlık içinde kendi sağlığını korumaya çalışan bir insan tipi de ortalığı kaplamıştır. Dokunulmamış ya da yararlı yiyecekleri isteyen ve arayan, "Orthoreksik" insan tipi yanında, reklam filminde olduğu gibi satıcıdan "patıcanın en son modelini" isteyen insan tipi günümüz insanının tipik modellerinden olmuştur. Elbette bundan, o insanlara kurtaj masasıyla, ötenazi yatağı arasına sıkışmış, by pass, kalp ve karaciğer nakli, MR, BT, Eko, EKG ve anjiyolarla süslü bir yaşam sunan endüstri ile onları sürekli bir savaş tehdidi altında tutan uluslararası politika da sorumludur. Bunların sonucunda yalnız ilaç ve tıbbî malzeme endüstrisi değil, bir yandan onlara daha çekici ve zevkli bir yaşam sunarken, öte yandan da savaştan trafik ve iş kazalarına kadar çeşit çeşit ölümlerle bütün o hazları bir anda yitirmek olasılıklarıyla tehdit eden genel endüstri ve politik güçler, çıkar sağlamakta ve çiçek açmakta, hekimler ve sağlık çalışanları da ekmek yiyebilmektedir.

11 BÖLÜMLÜK DEV BELGESEL

Atatürk'ü daha iyi tanıyacak ve şaşıracaksınız...

11 VCD + 1 Kitap

75 YTL

*Kurtuluş Savaşı'nı
hangi fikirlerle kazandık?*

- Attila İlhan'ın daha önce yayınlanmayan söyleşisi
- Döneme ait daha önce yayınlanmamış görüntüler
- Hakimiyeti Milliye Kitabı hediye

Prof. Dr. Sina Aksin
Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu
Prof. Dr. Abdülhaluk Çay
E. Amiral Tanju Erdem
E. Tuğgeneral Nijat Eslen
İsmet Gorgülü
M. Bedri Gültekin
Prof. Dr. Alparslan Işıklı
Atilla İlhan
Nüzhet Kandemir
Ertuğrul Kazancı
Arslan Kılıç
Orhan Koloğlu
Dr. Doğu Perinçek
Hıfzı Topuz
Vural Savaş
Mahmut Yılmaz

ULUSAL
KANAL

Bilgi edinmek için
0212 250 50 90
(Abdullah Gürsoy)

ANLATIYOR

Bireysel hastalık salgınları

İnsan bedeni önceki yüzyılların aksine parçalanmış bir bütünlükle kendine sağlık adına ulaşanlara hizmet eden katma değerler makinesine dönüşmüştür. Yüzyılın başlarında görülen idealist hekim tipi bu gelişmeler ışığında tarihe karışmış; insan bedeninin doğal savunma süreçlerinin hastalık işareti olarak görülmeye başlanmasıyla insan bedenindeki her değişim hastalık olarak tanımlanır olmuştur.

Yaşadığımız yüzyıl sağlık açısından tarihin hiçbir dönemi ile karşılaştırılmayacak atılımları beraberinde getirmiştir. Yazının henüz bulunduğu dönemlerde insan bedeni kutsal olarak bilirdi, insana değil dokunmak, sağaltımı için bile şifalı bitki vermek tanrısal bir takım ritüellerin tekrarını gerektiriyordu. Anadolu'nun bilinen ilk imparatorluğu olan Hititler döneminde hastalıklara tanrısal ceza olarak bakılıyor, tedavi işlemlerinde daha çok tapınma kökenli davranışlara yer veriliyordu. Mısır'da mumyalama tekniklerinin öğrenilmesi ile insan anatomisi hakkında daha çok bilgi ediniliyordu. Daha sonraları ilk çağlarda Anadolu'da hastalıkların organik kökenleri üzerinde duruldu, hastalıklar organik kökenler üzerinde tedavi edilmeye başlandı ve bugünkü Bergama tıbbın temellerinin atıldığı yer olarak tarihteki yerini aldı.

noktası antibiyotikler ve aşının bulunmasıdır. Aşı ve antibiyotiklerin icadından sonra önlenebilir ölümler önemli ölçüde azalmıştır. Son iki yüzyılda biyoloji ve teknoloji alanında ulaşılan başarılar tıbbı yönettirmiş ve göz kamaştırıcı gelişmelerin önü açılmıştır.

Sağlık, toplumsal dayanışmayı sağlamlaştıran, ulusu ulus yapan önemli unsurlardan biridir. Yüzyılın başında Batı uygarlığının öncülüğünü yaptığı bilimsel gelişmeler, yaşam süresini uzatmış, toplumlara daha sağlıklı yaşamlar sunmuştur. Toplum hekimliği ve epidemiyoloji alanında önemli gelişmeler sağlanmış, ucuz denebilecek bir giderle önemli sağlık kazanımları elde edilmiştir. Bu gelişmeler genel bütçelerin oldukça düşük bir miktarı ile karşılanmıştır. Ne yazık ki basit ve kolay ulaşılabilir teknoloji, katma değeri daha yüksek teknolojilere yerini bırakmıştır. Bu da tüketici ülkeler için daha fazla maliyet demektir.

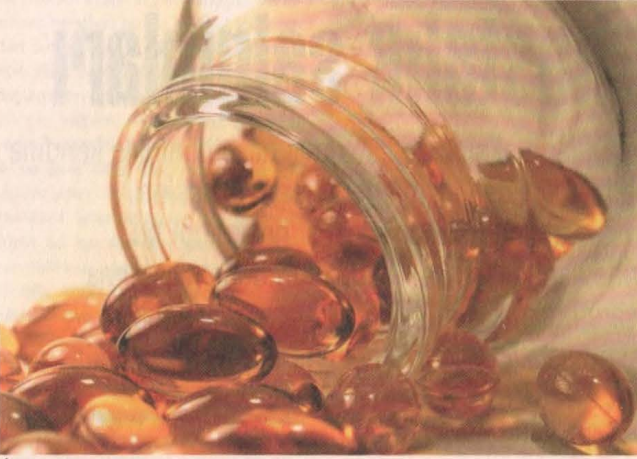
Hastalık ve endüstri

Endüstri toplumuna geçtikçe insanın bireyselleşmesi artmakta ve birey tek başına değerlendirilmesi gereken değerler evreni konumuna dönüşmektedir. Teknolojik gelişimle birlikte insan vücudu sayısal olarak tanımlanması gereken değerler kümesi konumuna gelmektedir. Bu değerlerin her biri yeni uzmanlık alanı yaratmakta, insanı daha fazla yalnızlaştırarak yeni çözümler üretmektedir.

Bireysel hastalıkların tarihçesi ve nedeni

Hastalıklar insanoğlunun gelişimini belirlemede özel bir yer tutuyor. Özellikle salgınlar tarihin akışını değiştirecek kadar imparatorlukları ve insan soyunun devamlılığını sarsmıştır. Bu tehdidin kırılma

İlaç ve tıbbi malzemelerin tüketimi için en önemli koşul insanı bireyselleştirmek, bireyselleşmiş insanın sağlık adına toplumdaki beklentilerini en üst düzeye çıkarmaktır.

Son geliştirilen tanı ve tedavi yöntemleri insan sağlığını yükseltme amacı gütmekte; ekip çalışması ve değişik uzmanlık alanları yaratmaktadır.

Yeni teknolojilerin tıba kazandırılması oldukça önemlidir. Endüstri etiketli tıbbi bilgilerimizin 5 yıl gibi kısa sürede yenilenmesi gerektiğinden kendisini yenileyebilen kurumlara gereksinim duyulmaktadır. Bu durum ciddi maliyet demektir. Planlı ekonomi ve sağlık politikaları olan ülkelerde tıbbi ürün girişi ulusal yasalarla denetlendiğinden tıbbi gereç girişi mali dengeleri bozmadıkça ancak ulusal yasalar değişik nedenlerle çalışmadığı zaman tıbbi gereç girişi denetlenemez, sağlıklıla ilgili bütçe dengeleri bozulur. Ulusal tıp politikası ve bilim programının olmadığı ülkemizde ileri teknoloji ürünleri özel sağlık kurumlarında çokça bulunur, büyük kentlerimizin reklâm panoları bu büyüklüğü aygıtlar aracılığı ile insanları tedavi kurumlarına çeken ilanlarla doludur. Unutulmamalıdır ki savunma sanayisinden sonra en çok kazancı sağlık endüstrisi getirmektedir. Bilimsel gelişim sürecini, araştırma-geliştirme ve tüketim olgusunu bilenler, bilimde mucize olmadığını bilirler. Bilimsel mucize bilimsel etkinliği olmayan insanları etkileme sanatıdır. Bilimdeki mucize tanımları

göre sağlık politikaları oluşturulamaz. Bir konuyu daha hatırlamakta yarar vardır: Ulusal sağlık standartlarını belirlemede, yüksek teknolojiyi tanımlamakta takınılacak bireysel tam bir özgüven, çoğu sorunu zamanında çözmek için gerekli psikolojik alt yapıyı oluşturacaktır; bilimsel düşüncede bireysel ve toplumsal özgüven çok önemlidir.

İnsan bedeni önceki yüzyılların aksine parçalanmış bir bütünlüğe kendine sağlık adına ulaşanlara hizmet eden katma değerler makinesi şekline dönüşmüştür. Yüzyılın başlarında sık görülen idealist hekim tipi bu gelişmeler ışığında bulunan bir başka neden de teknolojinin kendisinin bir fetiş haline gelerek toplumsal değerlerden kopmuş bir teknoloji anlayışının getirdiği katma değer, araştırmaacıları yaşamdan soyutlanmış bireyler haline getirmiş olmasıdır.

Tıbbi ürünlerin tasarlanması ve tüketilmesi

İlaç ve tıbbi malzeme araştırmaları; biyoloji ve teknolojinin en son verilerinin, araştırma verileri ışığında değerlendirilerek, önceden tanımlanmış bir soruna çözüm bulmaya yöneliktir. Genel anlamda

tıbbi araştırmalar üç aşamada yapılır. Birinci aşama deneysel çalışma aşamasıdır. Bu aşamada ilaçların olumlu etkileri canlı dışı ortamlarda gözlenmeye çalışılır. Olumlu sonuçlar gözlemlendiği zaman, hayvan deneyleri başlar. Benzer olumlu sonuçlar alındığında klinik araştırma başlar. Sonuçlar gene olumlu ise klinik kullanım başlar. Yukarıda kabaca özetlenen araştırma geliştirme faaliyetleri yüksek oranda maliyet ve personel istihdamı gerektirir. Günümüzde giderek artan araştırma geliştirme faaliyetlerini tek başına bir kurumun karşılaması pek olası gözükmemektedir. Bu nedenle yeni pazarlar ve tüketimi artırma olanakları gereklidir. Daha önce de özetlendiği gibi günlük yaşama sokulacak bir hastalığın ya da bir ürünün önce ulusal kurumlar tarafından araştırılması sonra da günlük yaşama sokulması gerekmektedir.

İlaç ve tıbbi malzemelerin tüketimini artıran en önemli etken tıbbi nesnenin yaşam kuratıcı tüm özellikleri ile birlikte kullanım alanını mümkün olan en hızlı şekilde yaymaktır. Tüketimi arttırmanın yöntemleri tıbbi gerecin ürettiği merkez ülke ve tıbbi gerecin kullanılacağı tüketici ülkeler için benzerlikler içermesine karşın ayrı ayrıdır. Merkez ülkede ilaç üreticisi sürekli olarak içinde yaşadığı koşulları ve yasal gereklilikleri bildiği için oldukça avantajlı konumdadır. Tüketim için en önemli koşul insanı bireyselleştirmek, bireyselleşmiş insanın sağlık adına toplumdaki beklentilerini en üst düzeye çıkarmak ve bunu karşılamaktır. Böylece insan bedeninde oluşacak değişimler anlık olarak denetlenir ve saptanan küçük değişimler bütünü ile sağaltılması gereken unsurlar olarak değerlendirilir. Hiçbir yakınlığı olmadığı halde sağlık yoklamasına giden bir insan herhangi bir maddenin seviyesi yüksek gözlemlendiğinde bir dizi ardışık inceleme yapılarak ilaç ile o maddenin kan düzeyi normalleştirilir ve hasta işlemi görerek düzenli izleme alınır. Bu sıradaki tedavi giderleri ya hasta ya da sosyal güvenlik kurumları tarafından karşılanır.

Tüketici ülkelerde ise durum biraz farklıdır. Ulusal yasalar, gümrük duvarla-

rı, farklı sağlık sistemleri, sosyal yaşam ve alışkanlıklar pazarlayıcı sistem önündeki engellerdir. Temel felsefe sağlık sistemlerini tekleştirerek, uluslararası tüketiciye kolay ulaşmak üzerine kurulur. Tıbbi ürünlerin dağıtılacağı her nokta tüketimin en yoğun olacağı şekilde ayarlanır. Tüketimin aşırı olması tüketim noktalarının bilimsel hiyerarşiden yoksun olması ile sağlanır. Bu her türlü tıbbi ürünün yetkisiz kılınmış kurumlar tarafından tüketime sunulması durumunu yaratır. Pratik sonuç ise sağlık çalışanlarının yetkilerinin konu ile ilgili olmayan alanlara devri demektir. Bu sağlandıktan sonra yeni bir tıbbi gereksinim bulununcaya kadar tüketim devam eder, yeni buluş aynı süreci tekrarlatır.

Buradaki en önemli konu saptandığı varsayılan sorunun önemli bir bireysel sağlık sorunu olduğunun belirtilmesi ve bireysel işlemlerin önemini belirleyen kamu duyarlılığının yaratılmasıdır. Duyarlılık yaratmanın temel yolları halk ve sağlık eğitimi bu konulara duyarlı kılmak, toplumu etkileyeceği varsayılan kişilerden mitler oluşturarak tüketimin yaygınlaşmasını sağlamaktır. Gazete haberlerini dikkatlice izlediğimiz zaman görsel ve işitsel yayın organlarının bir bölümünün mucize doktorlar ve ilaçlarla dolu olduğunu görürüz. Bu unsurlar tüketim sistemine yeni katılacak her gereci kamuya tanıtır ve onlardan dolayı onay alır. Yukarıda bahsettiğimiz sistemin sürekli yeni buluşlarla beslenmesi gerekir. Aksi takdirde kendini yenileyemeyen sistem daha ucuza başkaları tarafından taklit edilir ve egemenlik el değiştirir. Bunu önlemenin yolu patent yasaları ve başka ülkelerde ilaç ve eşdeğer madde üretimini engelleyen uygulamaları yürürlüğe koymaktır. Yeniye şekli ne olursa olsun üretmek daha fazla gideri olan bir iştir. Kaynak bulmak için de tüketimi artırmaya ek olarak üçüncü ülkelerin maddi destekle katılacağı çerçeveye anlaşmaları uygulanır. Nobel tip ödülleriindeki konuşmaları yüzyılın başından itibaren gözlemlediğimizde, başlangıçta önemli olan insanlık sorunlarının giderek daraldığını tespit edebiliriz.

Özetlemeye çalışılan olgular zincirindeki temel amaç tıp dünyasındaki gelişmelere eleştirel tutum takınmak değildir. Bu konuyu sağlıklı bir çerçeve içinde değerlendirmektir. Bir tıbbi olgu değerlendirilirken önce sorun tanınır tanımlanır, sonra araştırılarak test edilir. Sınamalardan alınan sonuçla günlük yaşama geçilir. Ülkemizde pek çok tıbbi gereç, bu süreci geçirmeden hızla kullanıma girmektedir. İyileştirme gideri olarak birçok uygulama talimatına girmekte kamu ve özel kuruluşların hızlı tüketimine yukarıda sayılan yöntemlerle sunulmaktadır.

Çözüm

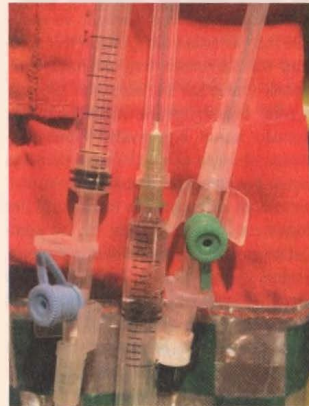
Tıbbi konuları iki şekilde değerlendirmek mümkündür: 1) Araştırma-geliştirme önceliği olan tıbbi konular, 2) Klinik önceliği olan konular. Araştırma-geliştirme önceliği olan tıbbi konular, kesinliği henüz tam olarak kanıtlanmamış, ulusal tıp bilgi sistemine yeni girmiş, tedavi edici üstünlüğü tam olarak gösterilemeyen tıbbi olgu ve ürünleri kapsar. Araştırma-geliştirme öncelikli konular bütçe uygulama talimatına girmemeli ve paket fiyatlandırılarda yer almamalıdır. Bilimsel önceliği olan bu konular araştırma için ayrılan kaynaklardan parasal destek bulmalı, bu süreç olumlu olarak bittiği za-

man klinik önceliği olan konulara dâhil edilmelidir. Klinik önceliği olan konular ise ulusal değerlendirme sürecinden geçmiş, tedavi edici özelliği kanıtlanmış tıbbi olgu ve ürünleri kapsar. Bu gruba giren konular bütçe uygulama talimatlarında yer alabilir, sosyal güvenlik kuruluşları tarafından desteklenebilir, toplum ilgili konuda uzmanlar tarafından eğitilebilir. Bu sınıflama bize sosyal güvenlik kurumlarının bütçelerinin gereksiz açık vermesini ortada kaldırır.

İnsan bedeninin doğal savunma süreçlerinin hastalık işareti olarak görülmesine başlanmasıyla insan bedenindeki her değişim hastalık olarak tanımlanır olmuştur. Hastalık türetilmesi konusu ulusal bilim politikaları ve onun alt grubu olarak ulusal sağlık politikaları belirlendikten sonra daha sağlıklı bir zemine oturtulabilir.

Son söz

Yukarıda söz ettiğimiz konu, ulusal değerler sistemi yaratarak çözümlenebilir. Değerler sistemi yaratırken sağlığın şu üç temel belirleyicisini akılda tutmak gerekir: Koruyucu hekimlik, tedavi edici hekimlik ve finansman. Koruyucu hekimlik daha az finansman gerektirir ve toplum sağlığı, özellikle de alt yapı destekleri açısından (temiz su, sağlıklı atık, ulaşım vb. gibi) önemli işlevler görür. Bu alanda cumhuriyetin ilk yıllarında verem ve tıbbi gibi alanlarda çok önemli başarılar elde edilmiştir. Koruyucu hekimliğin temel sağlık parametrelerine etkisi daha yüksektir. Tedavi edici hekimlik bireysel sağlıkla ilgilidir ve maliyeti yüksektir. Mali destek ise iki temel alana devletin ayrıacağı bütçe desteğidir. Buradaki temel sorun söz konusu tıbbi ürünün ya da olguların ulusal sağlık ölçütlerine ne ölçüde uydugu ve ulusal sağlığa katkısının ne olduğunun istatistikler aracılığı ile gösterilebilmesidir. Kuşkusuz ulusal sağlık politikaları sonucu oluşturulacak ulusal tıp endüstrisi sorunları çözmede temel belirleyicidir. Bütün bu faaliyetleri belirleyecek olan şey araştırma kurumlarının ve sağlık çalışanlarının ulusal ölçekli, bir yazıya sığdıramayacak çalışmalarıdır.

Ulusal sağlık politikaları sonucu oluşturulacak ulusal tıp endüstrisi sorunları çözmede temel belirleyicidir.

Hastalık icadına karşı toplumcu tıp ve milli sağlık anlayışımız

Sağlıklı insanların hasta olduklarına inandırılmalarıyla tonlarca para kazanılabildiği için ilaç şirketleri aslında ilaçların değil hastalıkların kendisinin sponsorluğunu yürütmektedir. İlaçların gelişimi ve üretimi neredeyse tamamıyla ilaç sanayisinin elindedir ve bu sanayi en fazla kâr getiren sektörlerdendir. Kâr oranı her yıl yüzde 15 artmaktadır.

Hastalık icadı fenomeni

Tıp teknolojisinde gözlemediğimiz ilerlemelere karşın toplumumuzun kimi önemli hastalıklardan kurtulması bir yana her geçen gün bir yenisiyle tanışmasını "hastalık icadı" diye adlandırdığımız bir sosyo-ekonomik fenomene borçluyuz. Bu fenomenin dinamikleri ve işleyişini mercek altına aldığımızda asıl sorunun tıp biliminden kaynaklanmadığını, ancak toplumsal ve ekonomik bir kaynaktan beslendiğini anlamaktayız. Söz konusu sorun emperyalist küreselleşmenin etkisiyle salt bizim toplumumuzla sınırlı kalmamakta, emperyalizmin etkisinin o ya da bu şekilde hissedildiği her toplumda yaygınlaşmakta, bu ise küresel bir sağlık krizini derinleştirmektedir. Halkın Sağlık Hareketi Örgütü (People's Health Movement, 2003), emperyalist küreselleşmenin derinleştirdiği ve sosyo-ekonomik bir kaynaktan beslenen sağlık krizini şu şekilde tasvir etmektedir: "İnsanların pazara kurban edildiği, doğanın horlandığı ve büyük uluslararası şirketlerin doymak bilmeyen kâr arzusunca saldırıya maruz kaldığı, güç istis-

marının, yozluğun, hoşgörüsüzlüğün, ayrımcılığın ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü hasta bir toplumda yaşıyoruz (60)." "Şu an ülkelerin içinde ve arasında gittikçe artan eşitsizliklerle niteli küresel bir sağlık kriziyle yüz yüzeyiz". (64)

Bu görüşler bugün özellikle Latin Amerika'da başarıyla uygulanan toplumsal tıp okulunun 19. yüzyıldaki kurucusu ünlü Alman hekim ve patolojist Virchow'un vargılarıyla dikkate değer bir koşutluğa sahiptir. Virchow'a göre hastalık toplumsal olarak türüyordu, hastalık ve ölümler her şeyden önce mevcut siyasal sistemin bir töhmetiydi. Virchow, bundan başka, küresel sağlık krizinin bir kolu olarak hastalık icadı fenomeninin toplumsal ve ekonomik bir kaynaktan beslendiği savımızı desteklercesine şu şekilde düşünüyordu: "Tıp toplumsal bir bilimdir ve siyaset tıbbın ileri derecede uygulanmasından başka bir şey değildir." (Anderson vd., 2005:15)

İmdi hastalık icadının sosyo-ekonomik temeline inebilir, başlıca dinamiklerini ve genel işleyişini gözler önüne sere-

Pazara dayalı sağlık anlayışı, kâr sağladığı oranda bilimsel araştırmalarla ilgilendiğinden araştırma alanında yozlaşmaya yol açıyor.

Belçika'da Kivi Doktor olarak bilinen halk doktoru Van Duppen'in, çıktığında büyük tartışmalar yaratan eseri *İlaç Savaşları*, hastalık icadı fenomenine yeni bakış açıları kazandırmıştır.

bilir, böylelikle bizi tam anlamıyla kuşatan bu temel küresel sorunla sistematik ve metodolojik olarak nasıl baş edebileceğimizi belirginleştirebiliriz.

Belçika'da Kivi Doktor olarak bilinen halk doktoru Van Duppen'in, çıktığında büyük tartışmalar yaratan eseri *İlaç Savaşları* (La guerre des médicaments. Pourquoi sont-ils si chers?, 2005), hastalık icadı fenomenine yeni bakış açıları kazandırmıştır. Van Duppen'e göre hastalık icadının başlıca sorumlusu ve en önemli dinamiği küresel pazar ekonomisi içerisinde büyük kârlar elde etme fırsatı bulan ilaç şirketleridir. Dolayısıyla buradan çıkarılacak sonuç, hastalık icadına karşı savaşta en önemli noktalardan birisinin kâr peşinde koşan ilaç şirketlerinin küresel pazar egemenliğine karşı savaşım vermek olduğudur.

Bu şirketler, kâr elde ederken "korku"ya yaslanmakta; Van Duppen'in deyişiyle "korkutular para kazanmaktadır". Doğrudan promosyonların yanı sıra, dolaylı ancak yoğun promosyonlara başvurarak, hastalıklara karşı "(aşırı) hassaslaştırmak kampanyaları" başlatarak büyük bir sağlık oyunu sahnelemektedirler. Burada amaç güya "bilinç kazandırmak"tır. Gerçekte asıl amaç "yeni ilaçlar için pazarı genişletmek"ten başka

bir şey değildir. Van Duppen, sağlıklı insanların hasta olduklarına inandırılmalarıyla tonlarca para kazanılabileceğinin altını çizmektedir. Bu yüzden ilaç şirketleri aslında ilaçların değil, ancak hastalıkların kendisinin sponsorluğunu yürütmektedir. Kendi kendine iyileşme ve gerektiğinde olayları doğal akışına bırakma olasılıkları yok edilmektedir. Tüm bunlar, Van Duppen'in deyişiyle "gündelik yaşamın medikalizasyonu" sonucunda gerçekleşmektedir.

O halde küresel sağlık krizinin bir konu olarak hastalık icadına karşı savaşımında başarıyı yakalayabilmek için öncelikle ilaç pazarı ve sanayisini çok daha iyi kavramalıyız.

İlaç pazarı ve sanayisini daha iyi anlamak için

Belçikalı üniversite profesörü, düşünür ve gazeteci Vandepitte'ye göre (2002) sağlık günümüzde diğer pazarlar içerisinde en iştah açıcı olanıdır. Vandepitte'nin ortaya koyduğu bulgular ışığında sağlık, küresel olarak otomobil pazarının iki katı, hemen hemen 2.2 milyar avruluk bir değere sahiptir. Hatta 2.2 milyar avronun, sağlıkta özel sektörün elinde tuttuğu salt üçte birlik kısma tekabül

etmekte olduğu düşünüldüğünde bu pazarın asıl değeri daha iyi anlaşılacaktır. Sağlığın geriye kalan üçte ikilik, yani 4.4 milyar avruluk kısmı için sermayenin ağzından akan sular şüphesiz okyanuslara bedeldir.

İlaç sanayisi ise Köymen'e göre (1974) çalışması ve yapısı itibarıyla çok uluslu tekeller ve çağdaş emperyalizm olgusunun dünyadaki en net örneklerinden birini oluşturmaktadır. Dünyadaki bütün belli başlı ilaç firmaları uluslararası hale gelmişlerdir. Üçüncü Dünya için Tıp kuruluşunun koordinatörlerinden Dr. De Belder'in belirttiği üzere "ilaçların gelişimi ve üretimi neredeyse tamamen ilaç sanayisinin elindedir. Şirket birleşmeleri ve satışları, ilaç sanayisindeki çokuluslu şirketlerin konumlarını sağlamlaştırmalarını sağlamaktadır. Bu sanayi en fazla kâr getiren sektörlerdendir. Kâr oranı her yıl yüzde 15 artmaktadır."(2002b:10)

Köymen'in ortaya koyduğu gibi tekelleri kapitalist piyasa düzeni, yapısından dolayı ilaç sanayisi alanında büyük kârlar elde edilmesine diğer imalat kesimlerine oranla sınırsız olanaklar tanımıştır. Çünkü;

1) "İlaç olan tüketici elastikiyeti sıfırdır. Yani ilaç fiyatlarında meydana gelen

bir artış ilaç talebini azaltmaz." Ne de olsa ilaç herhangi başka bir malla ikame edilemez. Örneğin "Trinity'nin fiyatı yükseldi diye bir kalp hastası zeytinyağı kullanamaz."

2) "ilaç, tüketicinin piyasada en az bilgi sahibi olduğu mallardan birisidir. İlaç alımında tüketicinin özgür seçimi hiçbir zaman söz konusu olamaz."

3) "ilaç sanayi ağır sanayi değildir. Kuruluşu kolaydır."

4) "ilaç, halk sağlığını ilgilendiren bir maldır. Dolayısıyla, bu alandaki ham madde ithaline her ülke öncelik, devamlılık ve kolaylık tanımaktadır."

Bazı uzmanlar ise ilaç sektörünü suç ve mafya olgularıyla ilişkilendirmektedir. Dr. De Belder, örneğin, "ilaç şirketlerinin sağlıktan ziyade suçu ticarileştirdikleri"ni (2002a:15) savlamaktadır. De Belder için "Çokuluslu şirketler arasında ilaç sanayisi, deymi yerindeyse, suç alanında en başarılılarındandır." (12) De Belder, Glaxo Wellcome ilaç şirketinin Üçüncü Dünya'da AIDS'e karşı ucuz ilaçların dağıtımını ve üretimini engellemesini çok önemli bir suç olarak ifşa etmektedir. Bu türden suçlar *Multinational Monitor* ve *Corporate Crime Reporter* gibi dergilerin oluşturduğu suç listelerinde zaten yer almaktadır. Bu listelere bakıldığında görülecektir ki, önemli suçlar işleyen çok sayıda sağlık tekeli bulunmaktadır ve sağlıkta tekelleşmenin boyutları korkunçtur. Örneğin, Glaxo Wellcome şirketi başka kurumlarla birleşip GlaxoSmithKline adı altında etkinliklerini sürdürmektedir. Yakın zaman önce Hoechst ve Rhone-Poulenc'un birleşmesinden Aventis doğmuştur. De Belder'e göre, suç listelerinde zirveyi zorlayan bir başka şirket de vitaminlerin fiyatını sabitlemeyi ve pazar payının çoğunu ele geçirmeyi başaran Hoffman-La Roche'tur.

De Belder (2002b), bir başka çalışmasında tekeli ilaç şirketlerini mafyayla ilişkilendirir. De Belder'in ortaya koyduğu bulgularla enfeksiyon hastalıkları dünyadaki ölümlerin en büyük nedenlerindendir. Ne var ki, bu hastalıkların çoğunluğuna önceden önlem alınması ya da bunları iyileştirmenin oldukça basit

Kapitalist tıbbın başlıca uğraşı hastaları tedavi etmekten toplumcu tıbbın başlıca uğraşı hastalığı önlemeye çalışmak olup, yaşadıkları bölge neresi olursa olsun, gelirleri ne olursa olsun bütün vatandaşlara koruyucu sağlık hizmetlerini götürmektir.

olmasına karşın hastalık kurbanları, üretim ve dağıtım kâr güdüsüne yönetilen ilaç şirketlerinin denetimindeki temel ilaçlara erişemez.

"ilaçların üretim miktarını ve fiyatını belirleyenler hastalar değil, ancak aksiyonerlerdir. Böylelikle, ilaç mafyası her yıl milyonlarca insanı öldürmektedir (2002b:1)."

Her sene 17 milyon insan bu nedenden dolayı can vermektedir. Ve bu ise şüphesiz hastalık icadının görmezden gelemediğimiz bir başka boyutudur!

Küresel sağlık krizi ve buna bağlı olarak hastalık icadı fenomenini yaratan ilaç pazarı ve sanayisinin genel işleyişi ile başlıca dinamiklerini dikkatlice ele aldıktan sonra sıra birtakım somut çözümler önermeye geldi.

Somut ve almaşık bir çözüm önerisi olarak toplumcu tıp anlayışı

Üzülerek belirtilmesi lazımdır ki bugün bilim çevresinde egemen hava oldukça karamsar ve teslimiyetçidir. Hastalık icadı fenomeninin ayırdına varmış azımsanmayacak sayıda uzman küresel sağlık krizi ve hastalık icadı fenomenine karşı savaşımın umutsuz, pazara teslimiyetin ise kaçınılmaz olduğunu çünkü böylesi güçlü bir sermaye muhalefeti

karşısında somut ve almaşık bir çözümün bulunmadığını savlıyor. Oysa hastalık icadı fenomenini ele alıp da elle tutulur çözümler önermemek hiçbir anlam taşımamaktadır.

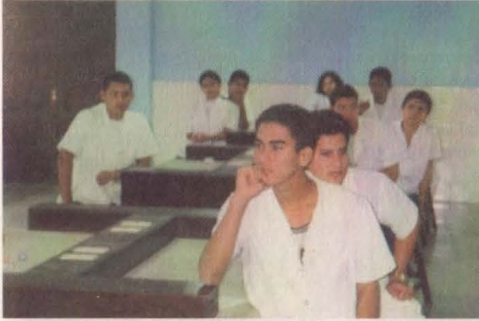
Biz, şu an özellikle de Latin Amerika'da somut ve yaygın bir şekilde uygulanmakta, uygulandıkça çağımız koşullarına göre evrilip gelişmekte olan toplumsal tıp anlayışını öneri olarak getiriyoruz. Yukarıda belirttiğimiz üzere toplumsal tıbbın 19. yüzyıldaki kurucusu Virchow'a göre madem ki hastalık temelde toplumsal olarak türemektedir, o halde hastalık icadının temel vektörünün siyasal ve ekonomik etkenler olduğunu pekala savlayabiliriz.

Virchow'dan bu yana insanlık sayısız deneyim kazanmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyıla geldiğimizde "toplumsal" tıp anlayışı saf bir ideal olmaktan çıkmış ve uygulamada sayısız başarılar kaydetmiş, bu şekilde "toplumcu" tıp anlayışına evrilmiş, hastalık icadı fenomenini metodolojik ve sistematik olarak ele alabilen güçlü bir silaha dönüşmüştür.

Öyleyse toplumcu tıp ya da sağlık anlayışı, bu haliyle, temelleri 19. yüzyıldan atılan toplumsal tıp okulunun ideolojik (siyasal) ve bilimsel olarak teoride ve pratikte en üst düzeydeki uygulamasıdır. Diyebiliriz ki, başarıları dünya üzerinde eşsiz olan toplumcu tıp 21. yüzyılın toplumsal tıbbıdır.

Toplumcu tıp anlayışına göre sağlık, küresel bir metalaşma süreci altında insansal bir değer olmaktan çıkıp gerilemektedir ve bunun vektörü ise kapitalist tıp ya da kapitalist tıp anlayışıdır.

Kapitalist tıpla karşılaştırıldığında toplumcu tıbbın en büyük özelliği şu şekilde formüle edilebilir: "Kapitalist tıbbın başlıca uğraşı hastaları tedavi etmektir. Doktorların bol olduğu yerlerde parası olanların hastalıkları şahane bir tedavi imkânı bulur; toplumcu tıbbın başlıca uğraşısı hastalığı önlemeye çalışmak olup, yaşadıkları bölge neresi olursa olsun, gelirleri ne olursa olsun bütün vatandaşlara koruyucu sağlığı götürmektir." (Huberman ve Sweezy, 1969:63)

Latin Amerika Tıp Okulu'ndan görüntüler. Okulun yöneticilerinden Lorenzo Francis Virgili: "Biz, doktorları, müşterilerle ilgilenen yöneticiler olarak görmüyoruz, bunlar kapitalist değerlerdir."

Toplumcu tıbbın ilkeleri

Toplumcu tıbbın ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Halkçı tıp: "Halk sağlığı devletin yükümlülüğüdür; sağlık hizmetleri herkeşe açık olmalıdır... Bütün sağlık hizmetleri bütünsel, yani koruyucu ve iyileştirici" (Randall, 1988:67) hale getirilmelidir. Dolayısıyla toplumcu tıp "halkçı tıp" anlamına gelmektedir.

Dr. Van Duppen'in (2005) Yeni Zelanda'da uygulanagelen Kivi Modeli üzerine çalışmaları, çok uluslu ilaç şirketlerinin kâr odaklı neo-liberal ilaç politikalarına karşılık halkçı tıp ilkesine vurgu yapmaktadır. Halkın sağlığı açısından temel ilaçların kamu tarafından karşılanması ve fiyatların bu doğrultuda saptanmasını temel alan Kivi Modeli'nin Yeni Zelanda'daki uygulamasının gösterdiği üzere, kamu otoriteleri halkın ilaç fiyatları hakkındaki kaygılarını göz önünde bulundurmakta ve kolektif satın alma gücünü kullanarak ilaç şirketleriyle belli fiyat düzeyleri konusunda masaya oturmaktadırlar. Böylelikle Kivi Modeli sayesinde yeni geliştirilen önemli ilaçlar makul fiyatlarla karşılanmaya başlanmıştır.

Bu anlayışın uygulamaları, ilaç tekelcilerinin sığ neo-liberal çıkarlarının toplumun yaşamsal çıkarlarıyla nasıl çatıştığını halkın büyük çoğunluğuna göstermektedir. Halk doktoru Duppen bu uyarışı şu sözlerle açıklamaktadır: "Giderik daha çok insan ilaç sanayisinin bizim sağlık güvencemizi yağmaladığının farkına varmaktadır."

Buna koşut, Kivi Modeli aracılığıyla ilaç fiyatları üzerinde sağlanan devlet denetimi ilaç tekelcilerinin hastalık icat etmelerinin önemli ölçüde önüne geçmektedir: Halkın büyük çoğunluğunun satın alma kapasitesine göre belirlenen fiyat düzeyleri ilaç tekelcilerinin hastalık icat etme ve kâr peşinde koşma gücünü büyük oranda kırmıştır.

2) Hımanist tıp: Toplumcu tıbbın ikinci temel ilkesini ise iki farklı uzmanın ağzından aktaralım. Latin Amerika Tıp Okulu yöneticilerinden Lorenzo Francis Virgili şöyle konuşmaktadır: "Biz, doktorları, müşterilerle ilgilenen yöneticiler olarak

görmüyoruz, bunlar kapitalist değerlerdir. Biz onları nesne olarak değil ancak insan olarak görüyoruz (Denny, 2000:7)." Oysa bu durum liberal modelde tam tersidir. "Piyasa düzeninde hasta yoktur, müşteri vardır. Sömürü ilişkisi sermaye ile müşteri arasında cereyan eder (Işıkılı, 2005:118)." Latin Amerika Tıp Okulu rektörü Juan Carrizo Estevez de toplumcu tıba ilişkin görüşünü şu şekilde açıklar: "Halk için derin bir hımaniteryen tıp anlayışına sahip doktorlar yetiştirmek için tüm enerjimizi harcıyoruz." (Denny, 2000:9) Hımaniteryen tıp anlayışına sahip sağlıkçılar ilaç şirketlerinin mağası olmayı reddedip hastalık icadında kendilerine biçilen rolü terk ederler. O halde görmekteyiz ki toplumcu tıp aynı zamanda "hımanist tıp" demektir.

3) Uluslararası dayanışmacı (enternasyonalist) tıp: Üçüncü temel ilkeyi Küba Kamu Sağlığı Bakanı Carlos Dot-resten dinleyelim: "Stratejik amacımız Üçüncü Dünya'nın yoksul bölgelerinden gelen öğrencileri doktor yapıp bu ülkelere sürekli yardımı kesmektir (Denny, 2000:10)." Demek ki toplumcu tıp aynı zamanda "enternasyonalist tıp" demektir. Yerleştiği ülkeye belli bir altyapı ve eğitim götürmeyi düşünmeksizin, dışa bağımlılık temelli bir sömürü ilişkisi kuran kapitalist tıbbın aksine enternasyonalist özelliğe sahip toplumcu tıp, uluslararası dayanışmayı kendine temel ilke edinmiştir. Enternasyonalist toplumcu tıbbın çağımızdaki canlı örneğini teşkil eden Küba, Üç Kıta'yla kurduğu ilişkiler çerçevesinde ge-

Dr. Van Duppen'in halkın sağlığı açısından temel ilaçların kamu tarafından karşılanması ve fiyatların bu doğrultuda saptanmasını temel alan Kivi Modeli uyarınca Yeni Zelanda'da kamu otoriteleri kolektif satın alma gücünü kullanarak ilaç şirketleriyle belli fiyat düzeyleri konusunda masaya oturmaktadırlar.

rek kendi doktorlarını, malmelerini ve teknolojilerini yollararak ezilen halkların temel sağlık gereksinimlerinin karşılanmasına yardım eder, gerekse hiçbir karşılık beklemezsiniz; (a) yabancı doktor ve sağlık çalışanı adaylarını eğiterek; (b) yoksul ülkelerde eğitim merkezleri ve sağlık tesisleri inşa ederek insanların ülkelerine ve dünyaya faydalı olmalarını sağlar. İşte bu, kâr hesabı üzerine kurulu kapitalist tıbbın sağlayamadığı nice olanaktan belki de en önemlisidir. Bu sayede hastalık icadına karşı uluslararası bir savaşım yürütülmektedir.

4) Devrimci ve militan tıp: Son olarak toplumcu tıp, (devrim için savaşan) militan tıptır. Toplumcu sağlık akımına tam olarak dahil edemesek de, toplumsal tıbbın kurucusu Virchow'un kendisi militandı; inançları uğruna siyasal bir savaşıma atılmıştı. Ayrıca Allende ve Che, hayatlarını toplumculuğa adanmış bu iki tarihsel şahsiyet ve doktor, militan tıp anlayışına en büyük örnekler olarak alınabilirler. Che, aktivist bir doktor olarak tıbbın toplumsal rolünü çok iyi sezmışti. Onun görüşüne toplumcu tıp; militan tıp, halkla iç içe olan ve toplumsal bir misyon taşıyan savaşkan tıp anlamına gelmekteydi: Her fırsatta toplumculuğun inşasının gereğine vurgu yapmaktaydı.

Allende'nin görüşü de Che'ninkinden pek farklı değildir. "1930'lu yıllarda bir kamu sağlığı hekimi olarak Allende Şili Sağlık Bakanı'ydı. Şili'de hastalığın ve ıstırapın toplumsal kökenlerinin bir analizini ortaya koydu: *La Realidad Medico-Social Chilena*. Sağlık sorunlarının salt ileri sağlık bakımına değil, ancak daha ileri sağlık örgütlenmesine, barınmaya, beslenmeye ve çalışma koşullarına dayandığını savladı. Virchow'u andırıcısı-na şöyle yazmıştı: 'Kötü beslenen, pıncavralar içinde ve acımasız sömürü altında çalışan insanlara sağlık ve bilgi sağlamak imkânsızdır (Anderson vd., 2005:17)." Bu düşünceyle, tıpkı Che gibi Allende de tıp savaşımını siyasal savaşım altında sürdürdü ve Che'den farklı araçlarla da olsa sürekli savaştı. Sonuç olarak her ikisi de acımasız uğruna aynı düşman tarafından katledildiler. Ancak ölümlerinden sonra Küba ve Latin Ame-

rika'nın birçok yerinde onların ortaya koyduğu bu çağdaş tıp anlayışı geliştirilerek sürdürüldü. Militan tıba daha somut örnekler verecek olursak; sağlık savaşımını siyasal savaşım altında sürdüren MPLP (Halk İçin Tıp) örgütünün militanı, kahraman Dr. Michaël De Witte, Salvador'da yerli halkla birlikte Amerikan istilacılarına karşı savaşım verirken şehit düştü. De Witte'nin meslektaşı Dr. Van Duppen ise hâlâ hayatta olup toplumcu tıbbın bilimsel savaşımına etkin bir şekilde devam etmektedir.

Nedir ki, Che'nin savladığı gibi, temel bir hususa dikkat edilmesi gerekir: *"Birinin tam olarak devrimci doktor ya da devrimci olabilmesi için öncelikle devrimin olması şarttır.* (Guevara, 2005:7)

İmdi 21. yüzyılın toplumsal tıbbının yukarıda sıraladığımız ilkelere dayanan toplumsal pratiğinin tarifini Üçüncü Dünya Destek Fonu ve Anti-Emperyalist Birliği'nin eski başkanı Dr. De Vos'un (2002) tasvirleri üzerine şu şekilde yapabilmekteyiz:

a) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp, –temelde kâr amacı taşımadığından– günümüzde tamamiyle gözden çıkarılan birincil sağlık hizmetlerine dayandırılmalıdır. Oysa patronları asıl ilgilendiren ikincil sağlık hizmetleri, yani ilaç sanayisidir.

Allende ve Che, hayatlarını toplumculuğa adanmış bu iki tarihsel şahsiyet ve doktor, militan tıp anlayışının en büyük örnekleridir.

b) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp, katılımcı demokrasiye dayandırılmalıdır. Sağlık siyasetinin her seviyesine halkın etkin katılımı gereklidir.

c) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp; küresel, bütüncül ve dayanışmacı bir yaklaşıma sahip olmalıdır. Bu yaklaşım, örneğin toplumcu Küba Cumhuriyeti'nce en mükemmel biçimiyle yansıtılmaktadır.

d) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp, sahip olduğu tüm kaynaklardan titiz (verimli ve etkin) bir şekilde faydalanmalıdır.

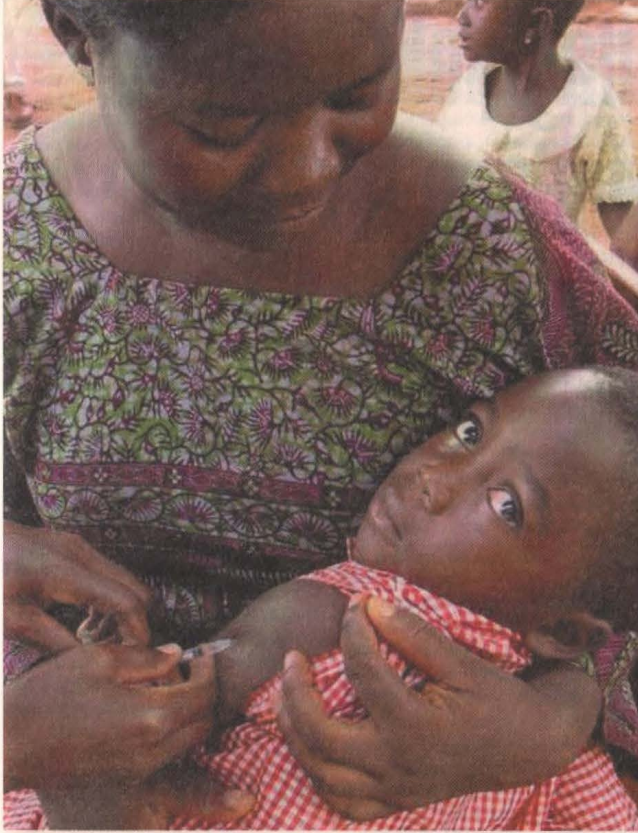
e) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp, ussal bir ilaç kullanımını sağlamalıdır. De Vos'un savınca günümüzde önceden önlemler almak ve sağlık olaylarına çözümler üretmek yerine gereksiz ve aşırı bir ilaç kullanımı söz konusudur. Tabii bu durum "pazar"a dayanan sağlığın doğal bir sonucudur.

f) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp, ilaç sanayisini ulusallaştırmalıdır. Pazarla endeksli değil, ancak gereksinime endeksli bir üretim ve sanayinin diğer sağlık hizmetleriyle doğrudan bir işbirliği ancak bu sayede sağlanır.

g) 21. yüzyılın toplumsal tıbbını teşkil eden toplumcu tıp, pazara endeksli değil, ancak gereksinime ve hastalıklara endeksli bilimsel araştırmaları güvence altına almalıdır. Bu, birbiriyle sıkı bir işbirliği içerisinde otoritelerin ve ulusal sağlık hizmetlerinin desteğini alan üniversiteler gerektirir. Pazarla dayanan bir sağlık, kâr sağladığı oranda bilimsel araştırmalarla ilgilendiğinden araştırma alanına yozlaşmaya yol açmaktadır.

Hastalık icadı fenomeni karşısında milli sağlık anlayışımız

Küresel sağlık krizi ve hastalık icadı fenomeninden payını fazlasıyla alan ülkemizde ise toplumcu sağlık ideali gerçikleştirmek için somut, sistematik, metodolojik ve her şeyden de önemlisi özgü ülke koşullarına uyarlanmış bir prog-

Toplumcu tıp, günümüzde tamamiyla gözden çıkarılan birincil sağlık hizmetlerine dayandırılmalıdır. Oysa tekelleri asıl ilgilendiren ikincil sağlık hizmetleri yani ilaç sanayisidir.

ram mevcuttur (Milli Hükümet Programı, 2006). Bu, Türkiye'nin Milli Programı'dır. Milli Hükümet Programımız toplumculuktan beslenen milli sağlık anlayışımızı eksiksiz bir şekilde yansıtmakta ve geleceğe güvenle bakmamızı sağlamaktadır.

Milli Programımız şu noktalar üzerinde durmuştur:

"56/4. İnsan sağlığını piyasaya feda eden, hastayı müşteri olarak gören ve çoğaltan sistem değiştirilecektir. Para kazanmaya değil, hastalıkları önleyici sağlık hizmetine öncelik verilecektir. Halkın sağlık bilgisi yaygın eğitim kam-

panyalarıyla geliştirilecektir.

56/5. Sağlık hizmetinin planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine, sağlık görevlileri ile hizmetten yararlananların etkin katılımı sağlanacaktır. Bu bağlamda hekimlerimizin ve sağlık çalışanlarının sorunlarına çözüm getirilecektir.

57/1. Sosyal güvenli kurumlarına ve halka ucuz ve nitelikli ilaç sağlanacaktır.

57/2. Milli Hükümet, milli ilaç sanayisini yabancı ilaç tekellerine karşı koruyacak ve destekleyecektir. Araştırma çalışmaları özendirilecek ve geliştirilecektir. Milli güvenliğin gereği olarak Dünya

Sağlık Örgütü'nün 100 temel ilacı ve aşıları Türkiye'de üretilecektir. Türkiye'de üretilen ilaçlar dışardan alınmayacaktır. Yabancı ilaçlara ruhsat, sıkı kayıtlara ve süreye bağlanacaktır.

57/3. Sağlığa zarar veren bilinçsiz ilaç tüketiminin kısıktırılmasına son verilecektir. Halk bu amaçla eğilecektir."

O halde önleyici/koruyucu sağlık kavrayışımız doğrultusunda düşündüğümüzde talebe ve nüfusun gereksinimlerine dayalı, ulusal bir plana bağlı, dolayısıyla akıldışı bir tüketim anlayışının önüne geçmek üzere ulusal bir ilaç sanayisi kurmak, küresel sağlık krizinin aşılmasında ve hastalık icadı fenomenine karşı savaşmada önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- 1) Anderson, Matthew Smith, Lanny ve Sidel, Victor (2005). "What Is Social Medicine?" <http://www.monthlyreview.org/0105Anderson.htm>. 25.01.2006.
- 2) De Belder, Bert (2002a). "La Globalisation Impériale, Une Menace Pour La Santé." http://www.marx.be/FR/em_index.htm. 25.01.2006.
- 3) De Belder, Bert (2002b). "Le Fléau de la Mafia Pharmaceutique." http://www.marx.be/FR/em_index.htm. 25.01.2006.
- 4) Denny, Brian (2000). "Revolution in Good Health." <http://www.spectreazine.org/global/cuba.html>. 25.01.2006.
- 5) De Vos, Pol (2002). "Saine, la Politique de Santé Européenne?" http://www.marx.be/FR/em_index.htm. 25.01.2006.
- 6) Guevara, Che (2005). "On Revolutionary Medicine." <http://www.monthlyreview.org/0105guevara.htm>. 25.01.2006.
- 7) Huberman, Loo ve Swiccozy, Paul (1969). *Sosyalist Köba*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- 8) Işıkli, Alpaslan (2005). *Yeni Din Yeni Tanrı*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- 9) Köymen, Aydın (1974). *Çokuluslu Tekeller ve İlaç Sömürüşü*. İstanbul: Tüm İktisatçıların Birliği Yayınları.
- 10) Milli Hükümet Programı (2006). <http://ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=mhaber-detay&dhaber=53>. 05.02.2007.
- 11) People's Health Movement (2003). "Health for All now! Revive Alma Ata - An Alma Ata Anniversary Publication." <http://www.phmovement.org/files/phm%20publication%20-%20Health%20for%20all%20now.pdf?PHPSESSID=7d57524b6ed6b64c>. 05.02.2007.
- 12) Randall, Margaret (1988). *Devrimden Yirmi Yıl Sonra Kubalı Kadınlar*. İstanbul: Bibliotek Yayınları.
- 13) Vandepitte, Marc (2002). "Les Soins de Santé sont-ils à Vendre?" http://www.marx.be/FR/em_index.htm. 25.01.2006.
- 14) Van Duppen, Dirk (2005). *Cent mille signatures pour le modèle kiwi*. <http://www.ptb.be/scripts/article.php?id=section=A1AAABEBABAB&id=29355>. 05.02.2007.
- 15) Van Duppen, Dirk (2005). *La guerre des médicaments. Pourquoi sont-ils si chers? Bruxelles: Aden*.

Küba'da ilaç politikası: Gereksinimlere dayalı bir planlama örneği

1959 Devrimi'nden beri Küba, sağlık ve sağlık bakımı alanında az gelişmiş bir üçüncü dünya ülkesi olmaktan "büyük bir güç" konumuna yükselmektedir.

Okuyacağınız makale Dr. Dirk Van Duppen'in henüz dilimize çevrilmemiş *İlaç Savaşı. Neden İlaçlar Bu Kadar Pahalı?* (La guerre des médicaments. Pourquoi sont-ils si chers?) adlı çalışmasından alınmış bir bölümdür. Çeviri Efe Can Gürcan (Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Kulübü Başkanı, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencisi) ve Cem İsmail Savaş (Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğrencisi) tarafından yapılmıştır.

Belçikalı sosyalist sağlıkçı Doktor Van Duppen, emekçi halkların sağlık davasında uluslararası öneme sahip bir kişiliktir. Sağlık alanında kanunlaştıran ve halk sağlığının ilerletilmesine yönelik Kivi Model'in yaratıcısı olarak ülkesinde "Kivi Doktor" olarak tanınmaktadır. Birçok çalışması Flamanca ve Fransızca'da basılmıştır. Mensubu olduğu Üçüncü Dünya İçin Tıp (Médecine pour le Tiers-Monde) örgütü, 1980'li yılların ortalarında Lübnan'daki Filistin göçmen kamplarında, bombalar altında, Dr. Van Duppen'in de bizzat katıldığı savaşımlarla kurulmuştur. Onların savaşımını Sınır Tanımayan Doktorlar'dan ayıran en temel özellik, salt sefaletle değil, ancak sefaletin ana nedenleriyle de savaşmalarıdır. "Sağlıklı ko-

rumak, adaletsizliğe karşı savaşmaktır!" başta gelen sloganlarındandır.

Dr. Van Duppen, aynı çizgideki Intal (International Action For Liberation) örgütüne de önemli katkılarda bulunmaktadır. Kendisi ayrıca 1970'li yıllardan beri süregelen ve Belçika'dan çeşitli esir kamplarına, Nikaragua, Salvador, Lübnan, Filistin, Kongo, Filipinler, Ruanda ve Brezilya'ya kadar uzanan şanlı ve çetin bir mücadele tarihine sahip Halk İçin Sağlık (MPLP) örgütünün etkin bir üyesidir. Örgüt eylemlerinde, sosyalist tıbbın prensipleriyle hareket ederek, sosyo-ekonomik olaylardan soyutlanmış bir tıp ve sağlık görüşünün karşısına, sosyal kavgalardan yana bir tavır koymaktadır. Bu yüzden, kendi ülkesinde dahi "halk için (bedava) sağlık"tan rahatsız olan halk düşmanı kesimlerin ağır baskısına uğramıştır. Örgüt, 1987'de Salvador'da ABD istilacılarına karşı direnişte, mensubu Dr. Michaël De Witte'yi şehit vermiştir. MPLP'nin sloganı, ücretsiz sağlık için "Önce insanlar, kâr değil'dir.

Bir üçüncü dünya ülkesi olan Küba'da, 1000 kişi başına düşen doktor sayısı, Belçika'dakinden fazladır. Sağlık hizmetleri herkese ücretsizdir ve herkes buna erişebilmektedir. Sübvansiyonlu fi-

Gereksinimlerin bilimsel tetkiki, bu gereksinimlerin adeta kopyasını çıkaran bir üretim ve ilaçların akılcı bir şekilde tüketimi; işte bunlar Küba'nın ilaç politikasının üç kilit noktasıdır.

yatlarla sunulan birincil ilaçlar dışında tüm sağlık harcamaları, devletin yükümlülüğündedir. Bunu zorlukla hayal etmekteyiz, ancak kalp ameliyatı ya da uzun süreli rehabilitasyon kesinlikle herkes için ücretsizdir. Alım gücü ne olursa olsun her Kübalı'nın, ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetinden faydalanma hakkı bulunmaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkelerde, çalışanlar için bu tür durum tasavvur edilemez.

Küba, gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) yüzde 15'ini eğitim ve sağlığa yatırmaktadır. Oysa bu oran, diğer Latin Amerika ülkelerinde ortalama yüzde 7 ve zengin Belçika'mızda ise yüzde 12'dir. Küba, Belçika gibi zengin bir ülkeden kişi başına düşen ulusal gelirinin salt onda biriyle, bu ülkeye yakın bir çocuk ölüm oranı tutturmuştur. Bu, tartışmasız bir şekilde Küba'nın insanlık, adalet ve verimlilik düzlemindeki toplumsal sisteminin üstünlüğü lehine güçlü bir bilimsel delildir. Kofi Annan'a göre Küba, "yoksul bir ülkede dahi nüfusu ciddi yokluklara maruz bırakmanın zorunlu olmadığı"ni göstermektedir. "Küba, yoksul ülkelerin çoğunluğunda bilinmedik bir sağlık düzeyine sahiptir. Bu düzlemde Küba'dan öğreneceğimiz çok şey vardır. Hatta bu, zengin ülkeler için dahi geçerlidir."

1959 Devrimi'nden beri Küba, sağlık ve sağlık bakımı alanında az gelişmiş bir üçüncü dünya ülkesi olmaktan "büyük bir güç" konumuna yükselmektedir.

Peki bu nasıl mümkün oldu?

Burada, 1959 yılından beri gerçekleştirilen temel ekonomik ve toplumsal değişimler başlıca katkısı sağlamıştır: Kişisel barınma, gelirin güvence altına alınması, daha iyi beslenme ve eğitim, sağlık için büyük önem taşımaktadır. Bunlardan sonra ise, aynı derecede önemli olan, sağlık hizmetlerinin katkısıdır.

Küba, sosyalist bir sistemde, talebe ve nüfusun gereksinimlerine dayalı, ulusal bir plana tabi bir ekonomik kalkınmada karar kılmıştır. Dolayısıyla bu sistemin temel mantığı, gereksinim eksenli bir siyasettir. İlaç siyasetinde de mümkün olduğunca arzın taleple; nüfusun gerçek gereksinimleriyle uyumunu sağlamaktadır.

Ulusal bir ilaç sanayisi

1959 yılından önce Küba ilaç sanayisi yüzlerce küçük işletmeye bölünmüş durumdaydı. Bunlardan yalnızca birkaç tanesi, kabul edilen normlara göre üretim yapmaktaydı. Neredeyse tüm ABD kökenli olan yabancı ilaç işletmelerinin, yan kuruluşları ya da bunların acentesi konumundaki yerel firmalar, pazarın yüzde 70'ini ele geçirmişti. Bu çokuluslular arasında; Pfizer, Squibb, Abbott, Schering gibi şirketler görülmektedir.

Ulusal ilaç sanayisini teşkil eden 110 küçük Kübalı işletme ise toplam satışların yüzde 30'unu gerçekleştirmekteydi. Bunlar iki gruba bölünmüştü. Kimilerine "dürüst şirketler", kimilerine ise chiveros ya da "seyyar satıcılar" deniyordu, çünkü bunlar neredeyse tüm hastalıkları iyileştirdiğine inanılan özel şerbetleri ve şifalı otlarıyla, kendiliğinden tedaviyi ve fütürükçülüğü teşvik ediyordu.

Devrimi izleyen ilk yıllarda, öncelikle Kuzey Amerikalı ilaç şirketleri ve ardından da yerel ilaç sanayisi ulusallaştırıldı. Ulusal bir ilaç sanayisi kuruldu. 1966 yılından itibaren, sanayinin bu dalı tamamen Kamu Sağlığı Bakanlığı'nın sorumluluğuna geçti. Malzemeleri, tesisleri ve personeli bünyesinde toplayarak, maliyetlerin düşmesini, etkinliğin artmasını sağlayan on dört şirket seçildi. Küçük şirketler, genellikle bu on dört temel şirketten birinin bileşeni olarak kendine özgü bir üretimle görevlendirildi.

1970 yılından başlayarak gerçekleştirilen yatırımlar; üretim hatlarının uyumlu hale getirilmesi amacıyla üretim kapasitesinin bir merkezde toplanarak artırılmasını, üretim süreçleri ve yöntemlerinin geliştirilmesini, bu yolla ulusal gereksinimlerin kendi başına en iyi şekilde giderilmesini sağladı.

Bugün Küba, yüzde 87'si ülke içinde üretilen 1000'i aşkın farklı ilaçtan oluşan bir liste ile çalışmaktadır. Kendi kimya sanayisine sahip olmadığı için temel hammaddelerin ithalatına bağımlı durumdadır. Yetkililer ilaç sanayisi için öz hammadde üretiminin kurulmasını, geleceğin temel mücadele başlıklarından biri olarak saymaktadırlar.

Gereksinimlerin bilimsel tetkiki, bu gereksinimlerin adeta kopyasını çıkaran bir üretim ve ilaçların akılcı bir şekilde tüketimi; işte bunlar Küba'nın ilaç politikasının üç kilit noktasıdır.

İlaç üretiminde ileri bir teknoloji

1981 yılından beri Küba ilaç sanayisi biyoteknoloji alanında da etkin bir durumdadır. Bu konuyla ilgili yurtdışında eğitim almış bir grup Kübalı bilim adamı interferon (hücrelerin virüslere karşı oluşturdukları özel savunma maddesi. Ç.N) üretimine girişmiştir. O dönemde, interferon salt sekiz büyük sanayi ülkesinde (GB) üretilmekteydi. Bu gelişme, kansere karşı olası bir alternatif tedavi yolu olarak düşünülmüştü.

Küba'nın genetik manipülasyonu yoluyla interferon üretimi başarı kazanmıştır. Bu üretim, kanserin ve virüslü hastalıkların tedavisinde uygulanmaktadır. Küba bugün dünyanın en büyük ikinci alfa interferon üreticisidir. Küba ayrıca tıbbi uygulamalar çerçevesinde interferon kullanımı konusunda da ileri bir aşamada bulunmaktadır.

1986 yılında Küba'da Genetik ve Biyoteknoloji Merkezi kurulmuştur. Biyoteknoloji ve genetik manipülasyonu alanında ulaşılan bilgi birikimi, yeni aşı ve ilaçların üretimini ve çok gelişmiş tanı sistemlerinin geliştirilmesine olanak vermiştir. Her ürün, derhal ve karşılık beklemeeksizin Küba toplumunun kullanımına sunulmuştur (ve bunlar aynı zamanda Latin Amerika'nın birçok yerinde de kullanılmaktadır).

2001 yılında Belçika hükümeti, herhangi bir bedel ödemeksizin hangi çocukların ne zaman ve hangi fiyattan Menenjit C'ye karşı aşılabileceklarini tartışadurmuştur. Oysa Küba'da 1992 yılından beri her çocuk, içinde Menenjit C'nin yanı sıra Avrupa'nın olum olası sahip olmadığı uygun aşısına Menenjit B aşısının de yer aldığı (bugün sayısı on üçü bulan) on bir temel bulaşıcı hastalığa karşı parasız olarak aşılanır. Amerikan hükümeti, bir menenjit salgını durumunda Menenjit B'ye karşı aşı geliştirilmesi ve ardından bunun ticarileştirilmesi için -ekonomik ablukaya karşın- Küba ile ortak bir teşebbüs oluşturulması konusunda İngiliz firması SmithKlineBeecham'a özel bir izin vermiştir.

Türkiye'nin ulusal su politikası nedir? Ne olmalıdır?

Su yönetiminde sosyal adalet pazar ekonomisi yaklaşımıyla gerçekleştirilemez. Piyasa mekanizmalarının bunu sağlamada yetersiz olduğu saptandığına göre, liberal bir ekonomide su arzı, pazar araçlarına bırakılamayacak hizmetlerden biridir.

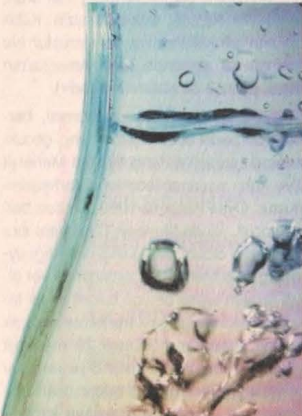
Yaşam ve medeniyetin temel olan su, tarih boyunca stratejik bir madde olmuş, bu nedenle her dönem politik önemini korumuştur.

Bir başka yönüyle de su politikalarını, geleceğe yön veren politikalar olarak görebiliriz. Yeryüzünde suyun dağılımının homojen olmaması, artan nüfus ve su ihtiyacına karşın kullanılabılır su kaynaklarının aynı kalması, hatta çevre kirliliği, iklim değişikliği gibi nedenlerle azalması, kalitesinin bozulması, su sorununu tüm dünyanın gündemine getirmiştir.

Dünya'da son yıllarda estirilen küreselleşme politikaları ile ulusal politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ülkemizin su politikaları da bundan payını almış görünüyör. Su sektöründe kriz yaratan asıl faktör, 1990'lı yılların ikinci yarısında, suyu ekonomik bir mal olarak benimseyen yeni bir politikanın hayata geçirilmiş olmasıdır. Bunun anlamı, dünya üzerinde "ortak mal" niteliğindeki doğal kaynakların özel mallara dönüştürülmesi, doğal kaynakların giderek ticarileştirilmesidir. Bu değişimin ilk adımı, 1992'de Dublin Dünya Su ve Çevre Konferansı'nda, su-

yun "ekonomik bir mal" olarak benimsenmesi ile atılmıştır. Su sektöründe liberal politikaların uygulanması sonucunda, insan yaşamının havadan sonraki en temel ikinci maddesi olan sağlıklı suya erişim sorunu, kaynak yetersizliklerinin bir sonucu olmaktan çok, hizmetin artan fiyatını ödeyebilme sorunu ve ötesinde bir toplumsal adalet, bir eşit paylaşım sorunu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bunun karşısındaki görüş ise, herkesin eşit ve güvenli suya erişiminin sağlanması gerektiğini, dolayısıyla bunun da en iyi biçimde kamu eliyle sağlanabileceğini savunur.

1990'lı yıllarda su hizmetlerinin özelleştirildiği kentlerde halk ve sivil toplum kuruluşları, artan su fiyatlarını protesto ederek çok uluslu su şirketlerine ve sektördeki özelleştirme politikalarına ilişkin önemli bir karşı hareket geliştirmişlerdir. Bu karşı hareket, giderek bir dayanışma ve küresel bir eylem niteliğine dönüşmüştür. Bu girişim, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından sağlıklı içme ve kullanma suyuna erişimin bir insan hakkı olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin, su kaynaklarını doğru ve etkin kullanması, ekonomik kalkınması ve geleceği ile yakından ilgilidir.

Suyun bir insan hakkı olması nedeniyle su politikalarının, adalet ve hakkaniyet ilkelerine dayanan etik bir çerçeveye olmalıdır. Hükümetler, bütün vatandaşlarına sağlık koşullarına uygun ve yeterli miktarda suyu sunmak için gereken harcamaları yapmak zorundadır. Kamu otoritesinin bu konudaki sorumluluğunu özel sektöre devretmesi, sosyal adalete zarar vermektedir. Su politikalarını belirleyenler, bu politikaların eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine uygunluğunu da göz önünde bulundurmalıdır. Su, bir hak olarak tanımlandığında, sadece verimlilik ilkesine göre sunulamaz. Su yönetiminde sosyal adalet yönü, pazar ekonomisi yaklaşımıyla gerçekleştirilemez. Piyasa mekanizmalarının bunu sağlamada yetersiz olduğu saptandığında göre, liberal bir ekonomide su arzı, pazar araçlarına bırakılmayacak hizmetlerden biridir. (Kartal 2006)

Su kaynaklarının yönetiminde kamu yararı esas olmalı

Türkiye'de son zamanlarda bir su yasaşı hazırlanması yolundaki çabaları, küresel su politikalarına bir kayış olarak değerlendirmek mümkündür. Öte yandan ülkemizde su konusundaki mevzuatımızda kargaşayı gidermek ve günün ihtiyaçlarına uygun bir su yasaşı hazırlanması faydalı olabilir. Ancak su yasaşının dayanağı temeller şunlar olmalıdır: 1) Su kamusaldır ve devletin hüküm ve tasarrufundadır; 2) Su yönetimi kamu tüzel kişiliği tarafından yürütülür; 3) Su kaynakları yönetilirken kamu yararı esas alınır; 4) Kirlenen öder ilkesi yer almalıdır.

Yıllar	Toplam su kullanımı (milyon m ³)	Gelişim %	Sulama (milyon m ³)	İçme ve kullanma (milyon m ³)	Endüstri (milyon m ³)
1990	30 600	28	22 016 %72	5 141 %17	3 443 %11
1992	31 600	29	22 939 %73	5 195 %16	3 466 %11
1998	38 900	35	29 200 %75	5 700 %15	4 000 %10
2000	42 000	38	31 500 %75	6 400 %15	4 100 %10
2030	110 000	100	71 500 %65	25 300 %23	13 200 %12

Tablo 1: Türkiye'de fiili su tüketiminin gelişimi. Kaynak: TKİB Türkiye Sulama Raporu Ankara-2001.

Türkiye'de su kaynaklarına dayalı faaliyetlerin ana sistematiği, merkezi planlama tarafından oluşturulmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT), ulusal ölçekte hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları, ekonominin değişik sektörleri arasında optimum dağılımı sağlayan önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Su konusundaki yatırımlar, kalkınma planlarında tek bir sektör olarak tanımlanmasında rağmen kamu yatırımlarının en büyük bölümünü oluşturmaktadır.

Türkiye'nin, su kaynaklarını doğru ve etkin kullanması, ekonomik kalkınması ve geleceği ile yakından ilgilidir. Su kaynaklarımız, sulama, enerji, endüstri ve artan nüfusunuzun ihtiyaçlarının karşılanması bakımından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Tablo 1'de Türkiye'de 2000 yılına kadar fiili su tüketiminin gelişimi gösterilmiştir. (DPT 2001: 39)

Türkiye sanıldığı gibi su zengini bir ülke değildir. Türkiye'deki kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1735 m³, su potansiyeli ise 3690 m³ civarındadır. Günümüzde bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için yılda ortalama kişi başına 10.000 m³ su potansiyeline sahip olması gerekmektedir. Tablo 2'de bazı ülkelerin ve kıtaların kişi başına düşen kullanılabilir su miktarları gösterilmiştir. (DPT 2001: 28)

Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve kullanılması konusunda ulusal devlet politikası oluşturulması için yasal, kurumsal ve mali düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç vardır. Merkezi bir kuruluş olarak DSİ'nin, üzerine düşen görevleri tam olarak yapabilmesi için yeniden yapılanmaya ve mali özerkliğe kavuşturulması gerekmektedir.

1993 yılına kadar DSİ, sulama tesislerini yaptıktan sonra İşletme ve Bakım Dairesi aracılığıyla, yaptığı tesisleri işletmeye devam ediyordu. Ancak 1993 yılından sonra DSİ, Dünya Bankası yatırımları çerçevesinde; sulama işletmelerini, katılımcılık, personel, işletme ve bakım masraflarının azaltılması gerekçeleriyle özellikle sulama birliklerine devretmeye başladı. Tablo 3'te bu devir gösterilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi 2005 yılı itibarıyla devredilen alanın yüzde 90.6'sı sulama birliklerine olmuştur.

DSİ'nin sulama tesislerini işletmekten vazgeçmesini anlasak bile bunun kooperatifler yoluyla değil de sulama birlikleri şeklinde gerçekleştirilmesini kabul etmek mümkün değildir. 2005 yılı itibarıyla sulama hizmetlerinin kamunun faaliyet alanı olmaktan çıktığı söylenebilir. Öte yandan DSİ'nin işletme ve bakım personeli halen görevini sürdürmektedir. Aslında gerçek anlamda demokratik ka-

YER	MİKTAR (m ³)
Irak	2020
Lübnan	1300
Türkiye	1735
Suriye	1200
Asya ortalaması	3000
Batı Avrupa ortalaması	5000
Afrika ortalaması	7000
Güney Amerika ortalaması	23000
Dünya ortalaması	7600

Tablo 2: Bazı ülkelerin ve kıtaların kişi başına düşen kullanılabilir su miktarları. Kaynak: (DPT 2001: 28)

Kurum/Örgüt Adı	Adedi	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Köy Tüzet Kişiliği	225	28.9	38 061	2.0
Belediye	143	18.3	58 348	3.1
Sulama Birliğı	330	42.4	1 685 529	90.6
Kooperatif	77	9.9	77 999	4.2
Diğer	4	0.5	1 032	0.1
TOPLAM	779	100.0	1 860 969	100.0

Tablo 3: Devredilen sulamaların devralan örgütlere göre dağılımı. Kaynak: DSİ.

tılımdan yoksun, sadece farklı bir kamu kuruluşuna devirden ibaret olan sulama birlikleri, kamu örgütlenmesi olarak değerdendirilmektedir. 12 yıl İçişleri Bakanlığı'na ait bir tüzükte yapılan değışiklikle faaliyetlerini sürdüren sulama birlikleri, 26 Mayıs 2005 tarihinde 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Yasası kapsamına alınmıştır. Mahalli İdare Birlikleri, kamu tüzet kişiliğine sahiptir ve kamu bütçesi ile yönetilmektedir. Bu durumda DSİ'nin, sulama sistemlerini sulama birliklerine devretme gerekçeleri (özeleştirme, katılımıcılık, personel sayısının azaltılması gibi) geçerliliğini yitiriyor. Yapılan işi anlamak olanaksız. Eğer AB müktesebatına uyum gereğı, kamunun ekonomiden elini çekmesi ve yerel bağımsız örgütlenme isteniyorsa, kooperatif yapılanması bunun için idealdir. Ancak bundan

özenle kaçınıldığı gözüküyor. Katılımcılık adına yapılandırılan sulama birlikleri, kamu kurumu niteliğinde, kamu kurum ve kuruluş kaynakları ile beslenen ancak işin gerçek sahibi DSİ'nin örgüt şemasından çıkartılarak, İçişleri Bakanlığı bünyesine alınmıştır. Sonuç; kamu kaynaklarının kötü kullanılması olmuştur.

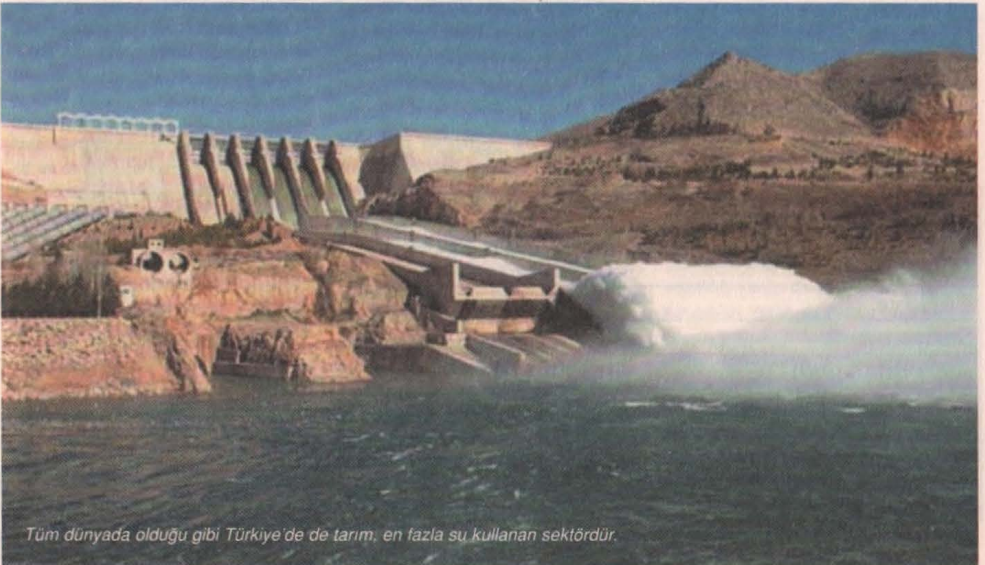
Sulama tesisleri kooperatiflere devredilerek, proje alanında yaşayanların fikir ve katkıları almak; yörelin sosyal ve ekonomik koşullarına uygun bir yönetim oluşturmak, çiftçilerin ihtiyaç duyduğu tarımsal bilgi, eğitim ve yayım faaliyetleri yapmak, pazara uygun ürün seçmek, çiftçilerin gelirini 5-10 kat artırmak mümkün olabilir.

Bir diğer sorun da sulamada kullanılan enerji fiyatlarının yüksekliğidir. Yüksek

enerji girdileri nedeniyle, tamamlanmış bazı sulama tesislerinin atıl kaldığı görülmektedir. Bu amaçla, kullanılan enerji fiyatları düşürülerek kaybedilecek gelir; sulama tesislerinin daha etkin hale gelmesi sonucu yaratılan artı katma değeriyle fazlasıyla karşılanabilir. (Tüzün, Demir, Baysan, Biğen, Kodal, 2006)

Sulama potansiyeli bakımından Türkiye'yi bekleyen tehlikeler

Türkiye'de toprak ve su kaynaklarının kullanımı ile ilgili çok sayıda sorun bulunmaktadır. Sulanabilir nitelikteki arazilerin ancak yüzde 17.57 kadarı sulanmakta; yüzeydeki su kaynaklarının yüzde 66.85'i, yeraltı sularının yüzde 26.83'ü henüz kullanılmamaktadır. (Kanber 2006) Görüldüğü üzere, sulanabilir tarım alanlarının artırılması için su kaynaklarımızın kullanımını artırmamız gerekmektedir. Bu da, su yapılarına daha fazla yatırım yapmak anlamına gelecektir. Bu yatırım artışının fazladan bir faydası da ülkemizin kendi olanaklarıyla yapılabilecek bu işlerin ekonomiye sağlayacağı ilave katkılardır. Tek sorun finansmandır. Bu fi-

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarım, en fazla su kullanan sektördür.

nansman sorunu da ancak ulusal mali politikalar ile çözülebilir.

Türkiye'nin kullanılabilir su potansiyelini, yapılan yeni çalışmalara göre 70 milyar m³ civarında kabul etmek daha gerçekçi görülmektedir. 2050 yılında 62 milyar m³'e ulaşacak olan su talebinin 3 milyar m³'lük kısmının içme-endüstri suyundan geri kazanılacak sudan karşılanabileceği dikkate alınırsa, toplam 59 milyar m³'lük su temini değerine göre kullanım-kaynak indeksinin yüzde 84'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu sonuca göre, 2050 yılından sonra su kaynaklarını geliştirmede duraklama dönemine girileceği, mevcut düzenlenmiş suların geri kazanma teknolojilerine ağırlık verileceği gözükmektedir. Su kaynakları açısından Anadolu yarım adasının en fazla 120 milyon civarında nüfusun ihtiyacını karşılayabileceği söylenebilir. (Keloğlu 2006)

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarım, en fazla su kullanan sektördür. Bir yandan sulanabilir tarım arazilerinin, henüz sulama şebekeleri yapılmamış kısmını tamamlayıp sulamasını yaparken diğer yandan, tarımda etkin su kullanımını sağlayan araç ve tekniklerin kullanımı öncelikli hedeflerimiz arasında yer almalı ve teşvik edilmelidir. Gelişmiş sulama teknolojileri ile çevreye zarar vermeden aynı miktarda veya daha fazla ürünü, daha az sulama suyu ve işgücü ile üretmek mümkündür.

Hydroelektrik enerji potansiyelini devreye sokarak dışa bağımlılığı azaltmak

1990'lı yıllarda elektrik sektöründe yeterli yatırımların yapılmaması nedeniyle ülkemiz elektrik enerjisi arz-talep dengesinde sorun yaşamış ve oluşan elektrik enerjisi açığı ithalatta karşılanmıştır. Bu dönemde yanıltıcı verilerle yapılan planlama çalışmalarıyla hidroelektrik projelerin enerji üretimindeki payı geliştirilerek, doğalgaz ile çalışan santrallerin oranı yükselmiş ve dışa bağımlılık artmıştır.

Hydroelektrik enerjisi açısından iyimser bir tahminle 2050 yılında, ülkemiz

Tarım, ülkemiz ekonomisi için hâlâ büyük önem taşıyor. İstihdamın yüzde 40'ı tarım sektöründedir. Kalkınma için tarım sektöründe geliri artırmak zorundayız. Bunun en başta gelen şartı sulamadır.

ekonomik hidroelektrik enerji potansiyelinin 100 TWh/yıl civarında olacağı söylenebilir. Türkiye'nin enerji planlamaları yapılırken bunu esas almak gerekir. (Keloğlu 2006) Elektrik enerjisi üretiminde yerli kaynaklarımızdan biri olan su kaynaklarımızın yeterince geliştirilmemesi, hem yabancı kaynaklara bağımlılığa, hem de elektrik enerjisi fiyatlarında artışa neden olmuştur. Her yıl toplam 400-500 milyon m³ düzenleme kapasitesine sahip, her biri 100 hm³'lük 5 adet yeni depolama tesisini devreye sokmalıyız. Gene aynı şekilde, her yıl 400 MW kurulu güç tesis ederek en az 1.5 TWh'lik hidroelektrik enerji potansiyelini devreye sokmamız gerekir. (Keloğlu 2006)

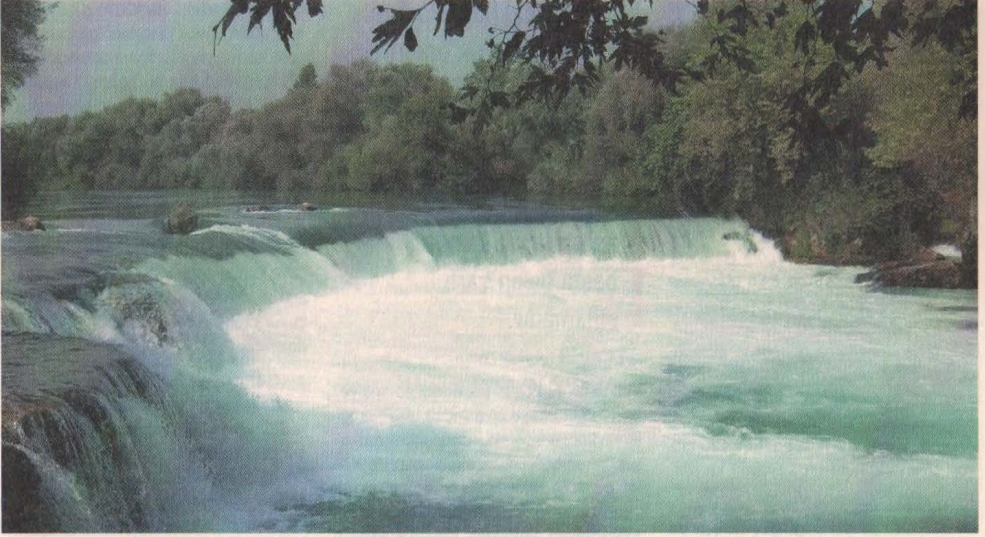
Elektrik enerjisi, yapısı gereği merkezi planlamayı zorunlu kılmaktadır. Sulama projeleri de bundan daha kapsamlıdır. Türkiye için bu büyük önem taşıyan işlerin altından kalkabilmesi için DSİ'nin, 6200 sayılı kuruluş kanununda yazılan baraj, hidroelektrik santral ve sulama konularındaki görevlerine işlerlik kazandırılmalıdır. Bunun için gerekli mali olanaklar acil olarak yaratılmalıdır ve liberal uygulamaların sonucu olarak gerçekleşen tüm özelleştirme kanunları yeniden gözden geçirilerek iptal edilmelidir.

Tarım, ülkemiz ekonomisi için hâlâ büyük önem taşıyor. İstihdamın yüzde 40'ı tarım sektöründedir. Kalkınma için tarım sektöründe geliri artırmak zorundayız. Bunun en başta gelen şartı sulamadır. Su kaynaklarının tarımsal amaçlı

kullanımı konusunda, DSİ'nin görev alanına giren büyük projelerin gerçekleştirilerek ekonomiye kazandırılabilmesi için; DSİ sorumluluğunda geliştirilmesi düşünülen 6.5 milyon hektarın 2.9 milyon hektarının, bugünkü koşullar itibarıyla geliştirildiği dikkate alındığında, 2030 yılına kadar 3.6 milyon hektar ilave alana sulama altyapısı gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu alanın 1.5 milyon hektarı da sınır aşan sular üzerinde yer alan GAP kapsamındadır. Hedefin gerçekleştirilmesi için gereken finansal kaynak çevre projeler ile birlikte 33 milyar ABD dolarıdır.

GAP Mastr Planı'nda öngörülen, insanların yaşam kalitesini artırarak bölge ile Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki gelişmişlik düzeyi farkının kapatılması için özellikle DSİ Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştireceği sulama ve hidroelektrik enerji projelerinin büyük önemi vardır. Ancak enerji sektöründe sağlanan gerileşme oranı, tarım sektöründe sağlanamamıştır. Tarım sektörü yatırımları, özellikle GAP bölgesinde kendisini kısa sürede amorti etmektedir. Bundan daha da önemlisi; istihdam sağlamakta, tarımsal sanayiye hammadde sağlamakta, bölgeden göçü önlemektedir. Sınır aşan sular olan Fırat ve Dicle havzasındaki GAP projesinin tamamlanması, bölgede son yıllarda yaşanan olaylar da düşünüldüğünde ülkemiz için çok yararlı olacaktır. Bu hedefe ulaşılması noktasında en büyük engel olarak, finansman gösterilmektedir. Taktir edersiniz ki böyle ulusal önemde bir projenin mali nedenlerle gerçekleştirilememesi kabul edilemez. Kurtuluş Savaşımızı yaparken de mali olanaklarımız yoktu. O günün koşullarında, milletin iradesi bu olanakları yaratmayı bildi. Bugün Cumhuriyetimiz bu mali olanakları yaratabilecek güce fazlasıyla sahiptir. Eksik olan, ulusal mali politikalar. Bütçemizin büyük bir kısmının dış borç faizlerine gittiği ve kamu yatırımlarının sürekli azaldığı düşünüldüğünde, kötü bir yönetimle karşı karşıya olduğumuz açıkça görülür.

AB'nin Aralık 2004 zirve toplantısından önce, Komisyon raporlarında Türki-

Türkiye'nin Ortadoğu'da elinde bulundurduğu su kaynakları nedeniyle önemli bir yeri vardır. Bu durum Türkiye'nin dış politikasını da etkilemektedir.

ye'nin sınır aşan suları ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Türkiye'nin üyelik sürecinde Fırat ve Dicle nehirleri ile bu sular üzerindeki tesislerin, başta İsrail olmak üzere bölge ülkeleri ile ortak kullanımı önerilmektedir. (Yalçınkaya 2006) Türkiye'nin karşılıklılık ve eşitlik esasına dayanması gereken AB ile üyelik sürecinde, egemenlik haklarını bir üçüncü ülke ile paylaşması anlamına gelecek bu düzenlemenin, belgenin niteliği gereği bağlayıcı olmadığı, ancak çok önemli siyasal anlamlar içerdiği açıktır. AB üyesi olmayan İsrail, Suriye ve Irak gibi ülkelere tek taraflı olarak Türkiye'nin haklar tanımak zorunda bırakılması kabul edilemez bir tutumdur. AB'nin Türkiye'ye karşı benzer tutumlarının çokluğu, haklı olarak niyetlerini sorgulamamızı gerektirmektedir.

Türkiye su kaynaklarından yeterince yararlanamıyor

Pekçok Avrupa Birliği üyesi ülke, gelişmiş ülke statüsünde olup su ve toprak kaynaklarının yüzde yüzüne yakın bir kısmını kullanır durumdadır. Bu gelişmiş

ülkeler su kaynaklarının geliştirilmesi işini tamamlamış, artık suların kirlenmesini önlemeye odaklanmışlardır. Oysa ülkemiz, su kaynaklarının ancak yüzde kırkını geliştirebilmiştir. Geri kalan yüzde altmışını geliştirmesi ise eldeki mevcut teknik ve mali olanaklarla 2030 yıllarına kadar pek mümkün görülmemektedir. Ülkemizin sosyo-ekonomik kalkınmasında büyük önemi olan su kaynaklarının geliştirilerek kullanıma sunulması bu nedenle çok önemli olup, geliştirme planlarının önündeki her türlü engel aşılmaya çalışılmakta; buna engel teşkil edebilecek uluslararası sözleşmelere taraf olmaktan, haklı olarak kaçınılmaktadır. Bu açıdan Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde Su Çerçeve Direktifi, ulusal çıkarlarımız açısından sakıncalıdır.

Her ne kadar Türkiye'nin devlet politikası olsa da, Avrupa Birliği hedefi gerçekçi gözükmemektedir. Karşılıklı bir aldatma süreci zaman ve para kaybindan başka bir şeye yaramamaktadır. Su politikalarındaki uyumsuzluk, genel uyumsuzluğun bir parçasıdır sadece. Batı'yla özellikle de Avrupa Birliği ile daha iyi ilişkiler kurmanın yolu Avrupa Birliği üyesi-

ğinden vazgeçmektir. O zaman Batı'yla hem siyasi, hem ekonomik, hem de askeri ilişkilerimiz karşılıklı çıkarlar doğrultusunda çok daha fazla gelişecektir. Yarı sömürge konumunda, medeni ülkelerle ilişkiler sınırlı kalmaya mahkumdur.

Türkiye'deki 26 havzanın 6 tanesi sınır aşan sular kapsamındadır. Sınır aşan sularımızın toplam su potansiyeli 66.4 milyar m³/yıl, ülkenin toplam brüt yüzey suyu potansiyeli olan 186 milyar m³/yıl'ın yaklaşık yüzde 36'sına karşılık gelmektedir. Sınır aşan sularımızın en önemileri Fırat-Dicle nehirleridir. Türkiye, Fırat Nehri ana kolunda tamamen, Fırat'ın kolları ile Dicle ve kollarında kısmen ve kendi olanaklarıyla gerçekleştirdiği depolama tesisleri ile bu nehirlerin Türkiye, Suriye ve Irak'ta meydana getirebileceği taşkın zararlarını en aza indirmiş; ayrıca düzenli su aktarma olanağı yaratarak kuraklık dönemlerinin zararlarını da azaltmıştır.

Güney komşularımız tarafından, Fırat-Dicle suları konusunda, yukarı-kıyıdaş ülke konumunda olan Türkiye'nin, mutlak egemenlik doktrini çerçevesinde

hareket ettiği savlarıyla karşılaşmakla birlikte, aslında GAP kapsamındaki işlemin niteliği ve suyun tasarruflu kullanımına yönelik modern sulama yöntemleri dikkate alındığında, proje kapsamındaki tesislerin esasında suyun hak ve makul kullanımı ve havza bütününde en iyi yararlanma yaklaşımlarına uyduğu görülmür. Aynı durumu, Türkiye'nin büyük ölçüde aşağı-kıyıdaş konumunda olduğu Asi Nehri havzasında görmek mümkün değildir. Suriye bu konuda aynı özeni göstermemektedir.

Komşularımızla su sorununu nasıl çözeceğiz?

Türkiye, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar üçgeninde, stratejik bir geçiş ülkesidir. Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte, Türkiye'nin bu bölgelerde etkinliği artmıştır. Ortadoğu, büyük stratejik önemi yanında su sorunu olan ve bu sorunun hızla büyüdüğü bir bölgedir. Türkiye'nin Ortadoğu'da tarihsel, jeostratejik, politik öneminin yanında, elinde bulundurduğu su kaynakları ile önemli bir yeri vardır ve bu nedenle Türkiye'nin dış politikasını bu durum etkilemektedir. Irak, Suriye, İran başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'nin su kaynaklarıyla ilgili talepleri olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Türkiye'nin ulusal su politikası daha çok baskı altında kalmaktadır. Türkiye, ABD ve AB'nin baskılarını göğüsleyip bölge ülkeleriyle, ulusal çıkarları doğrultusunda ilişkilerini geliştirmeli ve su politikalarını bu bağlamda belirlemelidir. (Kuruçim 2004) Bu perspektiften bakınca, Türkiye'nin komşularıyla arasındaki su sorununu rahatça çözebileceğini, sınır aşan suların ülkelerimiz arasında ilişkileri geliştiren bir unsur haline geleceğini söyleyebiliriz.

Kafkasya, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin dış politikasında çok önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Gürcistan, Türkiye için Kafkaslara açılan bir kapıdır ve büyük politik önemi vardır. Çoruh akarsuyunun, Türkiye ile Gürcistan arasında sınır oluşturan ve aynı zamanda bir sınır aşan su olması, Türkiye'nin enerji potan-

siyeli açısından 4., su potansiyeli açısından 13. sırada yer alması, Türkiye'nin su politikaları açısından önemini gösterir. Çoruh Nehri'nin kullanımıyla ilgili olarak, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce yapılmış antlaşmalar mevcuttur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Gürcistan, uluslararası hukuka göre antlaşmalara arıl olması ve de aksine bir uygulama içerisine girmemesi nedeniyle antlaşmalara bağlıdır. (Kuruçim 2002)

Çoruh Nehri, Fırat ve Dicle gibi Türkiye'den kaynaklanan ve sınırlarımızın dışına dökülmesi nedeniyle, bu nehirlerle ortak bir kaderi paylaşmaktadır. Ancak diğer yandan, politik olarak durum oldukça farklıdır. Bunda, Kafkasya'da suyun daha bol bir kaynak olması ve iki ülkenin iyi ilişkileri de rol oynamaktadır. Türkiye-Gürcistan ilişkileri son yıllarda stratejik ortaklığa dönüşmüş, küresel ölçekte önem kazanmıştır. Bu nedenle Çoruh havzasının geliştirilmesi ve kullanımından kaynaklanan sorunların çözülmesi hem kolaylaşacak hem de bu konudaki işbirliği, gelişen ilişkilerle ilave bir katkı sağlayacaktır. Aynı başarıyı güney komşularımızla da göstermemiz gerekmektedir. Bunun önünde, en büyük engel olarak Batılı dostlarımız (!) gözükmektedir.

Su kaynakları üzerinde küresel çap-

ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Türkiye'nin ulusal su politikası daha çok baskı altında kalmaktadır. Türkiye, ABD ve AB'nin baskılarını göğüsleyip bölge ülkeleriyle, ulusal çıkarları doğrultusunda ilişkilerini geliştirmeli ve su politikalarını bu bağlamda belirlemelidir.

ta ilerleyen hegemonya çabaları; Arjantin, Bolivya, Gana, Filipinler, Güney Afrika ve Nikaragua gibi ülkelerde büyük toplumsal muhalefette karşılaşmıştır. Dünyanın en büyük su şirketi, Antalya'da belediye su işletmeciliği imtiyazına 10 yılına sahip olmuş, İzmir'de Yuvacık Barajı işletme imtiyazı 16 yılına yine bir küresel şirkete devredilmiş, Çeşme-Alaçati ile Bursa su işletmeciliğinde benzer imtiyazlar çıkarılması için Dünya Bankası devreye girmiştir. Tarımsal sulama yönetiminde Sulama Birlikleri modeli, yine Dünya Bankası kredileri ile uygulamaya sokulmuştur. Bu süreç, ülkemizde bu alanda hizmet veren merkezi kurumsal yapıların ortadan kaldırılmasına yönelmiştir. Bu nedenle, ilk olarak bu politikalar ve düzenlemelerin ulusal su kaynaklarımızın daha verimli kullanılmasına yönelik düzenlemeler olmadığı görülmelidir. Bu düzenlemelerde küresel ölçekli politikaların etkileri görülmeli ve ulusal, toplumsal çıkarlarımızın ortadan kaldırılması sonucunu yaratacak politika ve uygulamalara karşı durulmalıdır.

KAYNAKÇA

- 1) Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT Yayını, 2001.
- 2) Kanber R. "Türkiye'de Su Kaynakları Potansiyeli: Kullanımı, Sorunları ve Çözümler" TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Ankara.
- 3) Kartal F. "Suyun Metalaşması, Suyu Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet" TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Ankara.
- 4) Keloglu N. "Türkiye Su Kaynaklarının Gelecekteki Kullanımı ve Hidroelektrik Enerji Üretimi" TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Ankara.
- 5) Kuruçim A. Y. "Çoruh Havzası Hidropolitikliği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2002, Ankara.
- 6) Kuruçim A. Y. "Irak İşgali Sonrası Türkiye'nin Su Politikası" Teori Dergisi, 178. Sayı, Kasım 2004, İstanbul.
- 7) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Türkiye Sulama Raporu, Ankara, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayını, 2001.
- 8) Tüzün A. M., Demir H., Bayşan N., Bilgen G. K., Kodallı S. "GAP Sulamalarında Enerji Maliyetinin Ürün Maliyeti İçerisindeki Payı" TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Ankara.
- 9) Yalçınkaya A. "6 Ekim 2004 Tarihli AB Raporlarında Fırat ve Dicle Sulamaları ile İlgili Düzenlemelerin Hukuksal Tahlihi" TMMOB Su Politikaları Kongresi, 21-23 Mart 2006, Ankara.

Su politikamızın güncel sorunları

Dünya Su Forumu 2009'da İstanbul'da yapılacak. Meksika, su savaşlarının yaşandığı kritik bir ülke. Bu yıl Dünya Su Forumu orada yapıldı. Ortadoğu coğrafyası su savaşları açısından özellikle riskli bir bölge. Bizim ülkemiz de buna dahil.

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler'le Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki odasında görüştük. Suyun ekonomik bir mal değil, öncelikle toplumsal bir değer olduğunu belirten Prof. Güler, su politikalarının kararlaştırılmasında halkın su ihtiyacının göz önünde tutulmasının zorunluluğunu; su yönetiminin ulusalcı ve kamu-salci ilkeler doğrultusunda örgütlendirilmesinin yaşamsal önemini vurguladı.

- Son yıllarda su konusunun önemi vurgulanıyor. Hatta su savaşlarından söz ediliyor. Önceden petrolümüz yok ama zengin su kaynaklarımız var denirdi. Bu durum değişti mi? Siz bu konuyu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Su konusu, su savaşları olarak anılmaya başlayan konu, "petrol savaşlarının yerini su savaşları alacaktır" saptaması son derece önemlidir. 21-23 Mart 2006 tarihleri arasında günlerinde TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Su Politikaları Kongresi düzenledi. Son derece önemli olan bu kongrenin birinci günü 21 Mart Dünya Su Günü'nde gerçekleştirildi. Aynı gün Meksika'da Dünya Su Forumu toplandı. Bu foruma 14 bin delege katıldı. On katına yakın bir kalabalık da dışarıda gösteri yaptı. İnşaat Mühendisleri Odası'nın toplantısında öğrendiğimize göre Dünya Su Forumu

2009'da İstanbul'da yapılacak. Bu çok önemli bir haber. Meksika su savaşlarının yaşandığı kritik bir ülke. Bu yıl Dünya Su Forumu orada yapıldı. 2009'da Türkiye'de yapılması düşünüldüğüne göre bu açıdan Türkiye'nin de özel önem sahibi olma konumuna yükseldiğini tahmin edebiliriz. Tüm dünya ülkeleri ve aklı başında herkes bunun farkında. Ortadoğu coğrafyası su savaşları açısından özellikle riskli bir bölge. Bizim ülkemiz de buna dahil... Çünkü Türkiye'nin hem sınır aşan suları hem de çevresinde su sorunu yaşayan birçok ülke var. Su ister istemez bölgesel özellikler taşıyan bir kaynak ve sahip olduğumuz su kaynakları da öyle çok bol değil. Ama biz su fakiri de değiliz. Su kaynaklarımız iyi yönetilirse gelecekte de su fakiri olmayız. Türkiye dünya kullanılabilir su kaynakların yüzde birine sahip. Bu ilginç bir oran. Biz dünyagayri safi milli hasılası içinde de yüzde birlik bir ülkeyiz. Eğer bu kritik varlığı iyi yönetirsek, tabii ki bölgemizde ve dünya genelinde barışçı ilişkilerin yönetildiği bir merkez olabiliriz. Kötü yönetilirse, özellikle su politikası bağımsız bir şekilde yönetilemezse, Türkiye'nin problemlerini artıracak bir sorunla karşı karşıya kalırız. Su, Türkiye'de şu anda problemleri bir alan değildir. Su kaynaklarımızın ve su işletmeciliğimizin hemen hemen tümü kamu mülkiyetindedir, kamu işletmesindedir ve böyle de kalması gerekir.

Türkiye dünya kullanılabilir su kaynakların yüzde birine sahip. Bu kritik varlığı iyi yönetirsek, bölgemizde ve dünya genelinde barışçı ilişkilerin yönetildiği bir merkez olabiliriz.

Su politikasında değişiklikler gündeme getiriliyor

- Su kaynaklarımızın ve işletmeciliğimizin kamu mülkiyetinden, kamu işletmesinden alınması, özelleştirilmesi doğrultusunda girişimler var mı?

Evet, hem de yoğun girişimler var. Yeni su politikası, yeni bir su yasası hazırlamayı öngörüyor. Öngörülen düzenleme, su kaynaklarında, su mülkiyetinde ve su işletmeciliğinde özel mülkiyet hukukunun inşa edilmesini talep ediyor. 2009'da Dünya Su Forumu'nun İstanbul'da toplanması, o tarihe kadar dünya su loblilerinin Türkiye'de bu talebi örgütlü biçimde bastıracaklarına işaret ediyor.

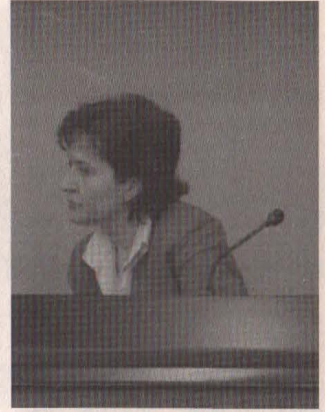
Türkiye'de su yönetimi durumumuz nasıl? Genellikle "Su yönetiminde çok yetkili var, çok kurum var" şeklinde bir değerlendirme dile getiriliyor. Bu değerlendirme doğru değildir. Türkiye'de su yönetimi konusunda kimin ne iş yaptığını ilişkin bir karmaşa yoktur. Bu iş Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü'nün ulusal yönetimindedir. Kentsel bölgelerin su şebekesini kurma ve işletmesini başlatma işi, bugünlerde Dünya Bankası tarafından tasfiye işlemleri başlatılmış olan İller Bankası Genel Müdürlüğü'nün yetki alanındadır; ulusal ve merkezidir. Kırsal alanlardaki su işletmeciliği, su sağlama ve yerleşmelere köylere su götürme, önceleri Toprak Su, Yol Su Elektrik, daha sonra Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü adlı ve artık ne yazık ki dağıtılmış olan merkezi bir kurumun elindeydi. Dördüncü olarak da belediyeler kendi sorumluluk sahalarında suyu işletme sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Yani dört kademede memleketin su yönetimini kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliği esaslarına göre, belli büyüklükler itibarıyla paylaşmışlardı. Yönetim bu kurumlarca ulusal ve kamusal ilkelere temelinde gerçekleştiriliyordu.

Köy Hizmetleri 81 il özel idaresi arasında pay edildi; İller Bankası da ne yazık ki 220 milyon Avrupa parası avruluk bir Dünya Bankası Kredisi ile yatırım alanından el çekmeye zorlandı. Dünya Bankası, verdiği bu krediyle İller Bankası'nı bir mali araca dönüştürmek istiyor.

Teknik yatırımcı rolünü ortadan kaldırmak istiyor. O paraya imza atarak İller Bankası da bu süreçte evet demiş oldu. Önümüzdeki dönemde kentsel alanlara su sağlayan İller Bankası yapılanmasının da çıktığını göreceğiz. Geriye kalan DSİ'dir... Dört kademeli işleyiş şu anda iki ana unsuru çöktürterek delinmiştir. Dört kademeli yapı boyunca var olan "yetki geçişmeleri var" sızlanmaları yapıya ilişkin anlamlı bir soruna işaret etmiyordu. Ama bundan sonra "yönetim boşluğu var" dendiğini duyacağız ve bu doğru bir saptama olacak. Bu durumda gözden kaçırılmaması gereken, gelecek böyle bir günahın yarım yüzyıllık kamu su işleyişine değil, bu işleyişi dağıtan yeni su politikasına ait olduğudur.

- DSİ'nin de önemli ölçüde küçültüldüğü, etkisizleştirilmeye çalışıldığı söyleniyor. Ne dersiniz?

DSİ 1993 yılından beri Dünya Bankası'nın yakın markajındadır. Bizde özellikle tarımsal alanda, oldukça iyi bir sulama sistemi yönetimi vardı. DSİ sulama kooperatifleriyle el birliği içinde çalışıyordu. Bu görevi merkezden yapmıyor, yerinde kurduğu kooperatiflerle sulama işini yönetiyordu. 1993 yılında Dünya Bankası 'Katılımcı Özelleştirmeci Sulama Yönetimi Projesi' diye bir proje ile DSİ'yi bağlamıştı. Sulama kooperatifçili-

Prof. Dr. Bircül Ayman Güler, suyun ekonomik bir mal değil, öncelikle toplumsal bir değer olduğunu belirtiyor.

ği yerine Dünya Bankası DSİ'ye 'sulama birlikleri kur' önerisiyle gelmişti. Hızla sulama birlikleri kurulmaya başlandı. Bunlar kooperatifçi modelin karşısında bir model olarak ortaya çıktı. Sulama birlikleri reddedilmesi gereken bir modeldir. Çünkü tarımsal sulama alanını aşağıdan yukarıya doğru özelleştirmeyi amaçlar. Bu özelleştirmeler çok etkili bir şekilde sürdürüldü; ama birlik modeli başarısız oldu. Nerede denendiyse çöktü. O yüzden de sallantıda. Fakat DSİ son derece güçlü teknik bir örgüt gerçekten; herhangi bir çökmeyi giderebilmek kapasitesi var. O yüzden Türkiye henüz bunun büyük kavgalarına şahit olmadı. Fakat kooperatifçilik tam olarak eritilip DSİ'nin yetenekleri sınırlandırıldığında, tarımsal sulama yönetiminde son derece önemli sorunlar yaşanacak. Ülkemizde, suyun yüzde yetmiş sulama amaçlı olarak kırsal alan için kullanılıyor; dolayısıyla sulama birliği mi, sulama kooperatifi mi, merkezîyetçilik mi, yerindenlik mi, bunlar kritik öneme sahip çok önemli sorular. Demek ki Köy Hizmetleri'nin ortadan kalkışı, İller Bankası'nın mali bir kuruluşa dönüştürülmesi, DSİ'nin sulama birliklerine yönelişi, DSİ'nin kendi içinde de çok önemli daraltmalar yapılıyor olması, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleneksel ulusal ve kamusal su yönetiminin çözüldüğünü gösteriyor.

Köy Hizmetleri'nin ortadan kalkışı, İller Bankası'nın mali bir kuruluşa dönüştürülmesi, DSİ'nin sulama birliklerine yönelişi, DSİ'nin kendi içinde de çok önemli daraltmalar yapılıyor olması, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleneksel ulusal ve kamusal su yönetiminin çözüldüğünü gösteriyor.

Ülkemizde, suyun yüzde yetmiş sulama amaçlı olarak kırsal alan için kullanılıyor.

Özelleştirmeler ve başarısızlık hikayeleri

- *Antalya Büyükşehir Belediyesi'nde su dağıtımının özelleştirilmesi sürecinde yaşananları da anlatır mısınız?*

Antalya'da su yönetimi bütün belediyelerde olduğu gibi Antalya Su İdaresi'nce yönetiliyordu; bu belediyeye büyükşehir olunca işi İSKİ benzeri genel müdürlük üstlendi. Antalya'nın sorunu su yönetimi sorunu değildi; kanalizasyon ve arıtma sorunuydu. Kanalizasyon ve arıtma eksikliği, Antalya'nın kendine özgü falezlerinde çürümeye yol açıyordu. Belediye bu sorunu uzun zamandır çözmek istiyordu. Bu tabii ki, kaynak ve kredi gerektiren bir iş. Dünya Bankası'ndan kredi alınabileceği düşünülmüştü. Dünya Bankası'yla yürütülen görüşmelerde ilginç bir dertmeyle karşılaştılar. Bu kredinin şartı, su işletmesinin özelleştirmesiydi. Belediye yüz milyon dolarlık krediyi, atık su sorununu da çözerim diye kabul etti. Eğer krediyi Dünya Bankası aç-

yorsa, önünüze koyduğu 'su işletmesini özelleştirin' koşulunun anlamı "uluslararası ihaleye çıkın"dır. Dünya Bankası, ondan para alıyorsanız sizi uluslararası ihaleye çıkarır. Bunun pazarlığı yapılmaz onla. Bizim için değil yalnız, her yer için böyledir. Nitekim uluslararası ihaleye çıktı. Uluslararası ihale sonunda Lyonnaise des Eaux adlı Fransız şirketi, inşaat şirketi ENKA ile ortaklık yaparak ihaleyi aldı. ANTSU A.Ş. adında bir şirket kurdular. Yüzde elli-elli bir ortaklığı bu. 1995 yılında yapılan ihale ile 10 yıllığına Antalya'nın su dağıtım imtiyazını üstlendiler. Daha birinci yılın sonunda ENKA ortaklıktan ayrıldı. Böylece bu yabancı şirket hisselerin yüzde yüzünü elde etti. Fransızların bu dünya devi şirketinin, 130 kadar ülkede yatırımları, pek çok yerde de sorunları vardır Beş yıl boyunca Belediye ile bu şirket arasındaki sürdürme devam etti. Beş yılın sonunda artık idare edilemez taleplerle Belediye'nin karşısına çıktıkları için, Belediye "Tamam gidin böyle olmuyor" dedi. "Sürekli

fiyat artışı istiyorsunuz, yatırım yapmıyorsunuz, teknoloji yatırımı yapmıyorsunuz, teknik yönden daha iyi bir istihdam yaratacağınızı düşünmüştük; bu da olmadı, bilimsel teknik gelişmeleri uygulayarak su yönetiminde ilerleme sağlayacağınızı düşünmüştük; bu da gerçekleşmedi, bize bir yararınız yok, zararınız var." Şirket gitti.

Sözleşme 1995 yılında imzalanmış, özelleştirme 1996 başında gerçekleşmişti. O tarihte, Türkiye uluslararası tahkimi kabul etmemişti. Biliyorsunuz tahkim maddesi 1999'da Anayasaya girdi. Ama yapılan sözleşmede uluslararası tahkim öngörülmüştü. Dolayısıyla sorun uluslararası tahkime gitti. Duyulduğu kadarıyla uluslararası tahkim, Belediyenin 6 milyon dolar; Şirketin de 1.5 milyon dolar ödemek zorunda olduğunu hükme bağlamış. Dava Yargıtay'a gitti. Yargıtay'ın bu kararı bozduğunu duyduk. Süreç devam ediyor... Antalya böyle bir örnek. Bir uluslararası şirket gelir; siz çok şey umabilirsiniz ama Antalya örneğinde olduğu gibi başarısız olur; üstelik başarısız olmasına rağmen giderken sizden tazminat almak gibi bir güç gösterisinde bulunur.

Antalya örneği çok önemlidir. Çünkü Antalya örneği Türkiye Cumhuriyeti'nin 1995-2005 dönemine ait bir örnek olarak anlatılır; oysa öyle değildir. Antalya'daki şirket, 1880'li yılların sonunda Kadıköy Üsküdar Türk Su Anonim Şirketi ismiyle İstanbul sularını yönetmek üzere bu memleketle gelmiş ve 1938 yılında zar zor gönderilmiş; Societe des Eaux adlı şirketin bugüne uzantısıdır. Bu şirketin ülkeden çıkarılmasını sağlayan yasa görüşmelerinde Celal Bayar'ın önemli bir savunması var. O zaman, bu su şirketleri kapitülasyonların su alanındaki görüntüleri olarak değerlendirilmiş. Osmanlı Devletinin yarı sömürge olmasının müsebbipleri olarak ilan edilmişler. Bunlar doğru teşhislerdir. 1938'de İstanbul'dan atılanlar; 1995'de Antalya'dan girdiler. Bu gelişmeler, geçmişte sökülüp atılan tekelsel şirketlerin, bu sefer küresel tekelsel şirketler olarak ülkemize aynı yöntemle yeniden girişlerini gösteriyor. Başarısızlıkları çok önemlidir. Uluslararası tahkim sonucunda çıkacak sonuç da çok önemlidir. Antal-

ya'daki bu özelleştirme süreci ve sonuçları üzerinde, önemle durulmalıdır. Hepimiz gözümüzü Antalya'ya çevirip bu süreci izlemeli ve Türkiye'ye mal etmeliyiz.

Antalya'dakine benzer bir deneyimi Çeşme Alaçatı Belediyesi de yaşıyor. Orada da bir yabancı şirket var. Orada da bir yerli ortakla süreç başlamış durumda. Çeşme Alaçatı da, Antalya gibi bir uluslararası şirket başarısızlığıdır. Üçüncü üzerinde durmamız gereken deneyim İzmit Yuvacık Barajı'nda yaşanan başarısızlıktır. Yuvacık Barajı'ndaki sular dereye akarken Hazine karşı tarafa para ödemeye devam ediyor. Bu üç öykü üzerinde dikkatle durmamız gerekir. Durmamız gerekir çünkü Dünya Bankası'nın, İller Bankası'na verdiği yeni Belediye Hizmetleri Proje Kredisi için, 12 pilot belediye seçti. Bu kredi ile ilgili ayrıntılı bilgiye www.worldbank.org internet sitesinden ulaşılabilir. Bu kredinin, çok büyük bir kısmı su yatırımcılığına, bir kısmı çöp yatırımcılığına, bir kısmı kanalizasyon sistemi - arıtma sistemi yatırımcılığına yönlendirilmiş durumda. Bu demektir ki, önümüzdeki dört yıl içinde, 2009 yılında İstanbul'da yapılacak Dünya Su Forumu'na kadar Türkiye'de bu üç örnekten daha fazla yıkıcı olanlarla da yüz yüze geleceğiz. Demek ki bir de bu üç örneğe

"Türkiye'de su yönetimi Çevre Bakanlığı'na bağlanmamalı çünkü su konusuna, çevre kaygısı yönüyle değil kalkınmacılık-yatırımcılık boyutuyla bakmalıyız."

Küresel su politikası, su politikalarının yerli-yabancı ayrımı olmadan özel sektörün içinde yer alacağı bir kurul tarafından kararlaştırılmasını istiyor.

ek olarak Dünya Bankası'nın Belediye Hizmetleri Kredisi çerçevesinde yapılanları izlemek gerekir. Bunu basın organlarının yapması gerekir. Belki bir kuşak halinde su meselesini izlemek gerekir.

Türkiye'nin su politikası nasıl olmalı?

Ayrıca şunu söylemekte yarar var: Günümüzde küresel su politikası, çok açık olarak su yönetiminin Çevre Bakanlığınca verilmesini ama Çevre Bakanlığının yalnız ve yalnız üst düzey standartları saptamasını; su politikalarının, yerli-yabancı ayrımı olmadan özel sektörün içinde yer alacağı bir kurul tarafından kararlaştırılmasını istiyor. Kurulacak bu su konseyi, su ekonomisiyle ilgili tüm piyasa unsurlarını içinde bulunduracak. Su hizmetinin ise hem ulusal hem de yerel düzeyde şirketler tarafından yapılmasını öngören bir yönetim modeli talep ediyorlar. Türkiye için uygun olan yönetim modeli bu değildir.

- Sizce Türkiye'ye uygun su politikası ve yönetim modeli nasıl olmalıdır?

Türkiye için uygun olan yönetim modeli sahip olduğumuz modelin aksayan yönlerini iyileştirmekten ibarettir.

Birincisi, su yönetimi hiçbir şekilde Çevre Bakanlığı'na bağlanmamalıdır. Çevre Bakanlığının gelişmiş ülkeler için uygun bir yönetim merkezi olabilir. Çünkü bu ülkelerde, su yatırımları yani su kaynaklarının yönetimi için gerekli planla-

macılık ve yatırımcılık görevi bitmiştir. Bu ülkeler, neredeyse su kaynaklarının tümünü kullanabilir duruma gelmişlerdir. Oysa biz su kaynaklarını yüzde otuz düzeyinde işletir, yönetir haldeyiz. Dolayısıyla biz su konusuna, çevre kaygısı yönüyle değil kalkınmacılık-yatırımcılık boyutu itibarıyla bakmak zorundayız. Bu bambaşka bir politika seti geliştirmeyi gerektirir. Bu nedenle bizde Bayındırlık Bakanlığı veya Enerji Bakanlığı uygun olabilir. Çevre Bakanlığının üst yönetim organı olarak uygun bir birim değildir.

İkincisi, su politikası, su sektörü ilgililerinin yer alacağı bir konseyin karar verebileceği bir alan olmamalıdır. Bu alan tümüyle kamu yönetiminin, devlet tüzel kişiliğinin içinde korunmalıdır. Su ekonomisinin ilgili taraflarının -ki onlar su şirketleridir; bu meseleye kâr elde etmek amacıyla bakarlar - karar merkezine alınmaları reddedilmelidir. Su konusundaki karar, kamu tüzel kişiliğinde olmak zorundadır. Kamu tüzel kişiliği, ekonomik bir mal değil öncelikle toplumsal bir değer olan su nedeniyle halkın su ihtiyacını göz önünde tutmak zorundadır. Demek ki Çevre Bakanlığınca bağlı küreselci ve piyasacı modelin karşısında seçeneğimiz vardır. O seçenek su yönetiminin ulusalci ve kamusalci ilkeler doğrultusunda örgütlenmesinden ibarettir.

- Teşekkür ederiz.

Not: Görüşme kasetinin dökümünü yapan arkadaşımız Yücel A. Kuruçim'e teşekkür ediyorum.

Hint Okyanusu'nda bir Türk amirali

Seydî Ali Reîs ve Kitâb el-Muhîr fî 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhûr

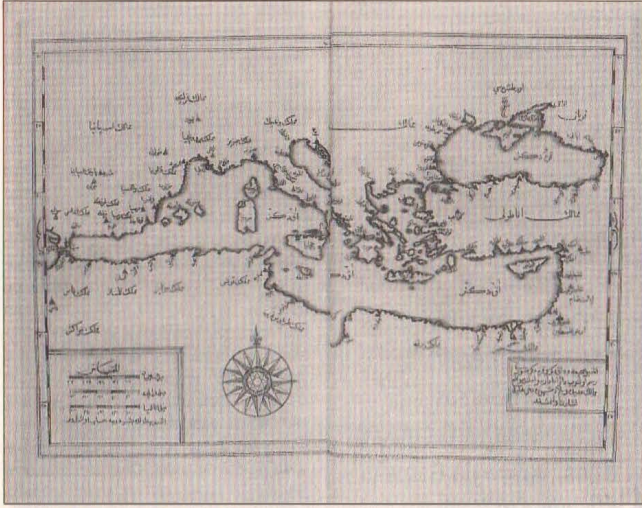
Osmanlıların "İlm-i Deryâ" adını verdikleri "Denizcilik Bilimi" alanında yazılmış bilinen iki kıymetli eserden birisi olan Seydî Ali Reîs'in Kitâb el-Muhîr'i, Hint Okyanusu ile Hint adalarını tanıtan ilk Türkçe çalışmadır. Kaptanlara ve gemicilere, kılavuz almadan Hint denizlerinde seyr ü sefer olanağını sağlamak maksadıyla kaleme alınmıştır.

Kitâb el-Muhîr'in musonlar, yerel rüzgârlar, kıyı ve açık deniz yolları üzerindeki bilgileri öyle değerli ve ayrıntılıdır ki günümüzde bile rahatlıkla kullanılabilir.

Osmanlı donanmalarının, Atlas Okyanusu ile Hint Okyanusu'na çıkabilmeleri ve buralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve iktisadi çıkarlarını koruyabilmeleri için, hem söz konusu okyanuslar hem de bunlara bağlanan Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi hakkında nicelelik ve nitelik bakımından yeterli bilgilerin toplanması gerekiyordu ve bu konuda Osmanlı kaptanları ve bilginleri, gerek kendilerinden önce gelen Müslüman ve Hristiyan denizciler tarafından yapılmış portulanlardan (ve daha da önemlisi bütün Dünya'yı resimleyen Mappa Mundi'lerden), yazılmış kitaplardan ve gerekse kendi gözlem ve deneyimlerinden istifade etmek suretiyle küçümsenmesi mümkün olmayan bir "İlm-i deryâ" (navigation), yani denizcilik bilimi literatürü teşkil etmişlerdi.

Bu alanda özellikle açık denizlerde görev yapmış bazı Türk amiralleri, çok

büyük bir gayret sarf etmişlerdir; mesela bunlardan birisi olan Pîri Reîs, [çizdiği Mappa Mundi'ler (1513 ve 1528) aracılığıyla bilinen Dünya'nın mükemmel bir tasvirini yaptığı gibi] *Kitâb-ı Bahriye* (1521-1526) ile (Eski Dünya'nın denetimini sağlayan ve Yeni Dünya'nın, yani Amerika'nın yolunu açan) Akdeniz sularında ve diğeri olan Seydî Ali Reîs ise *Kitâb el-Muhîr* (1554) ile Hint Okyanusu sularında kılavuz kullanmadan seyr ü sefer yapabilmek için lazım olan bütün bilgileri derlemişlerdir. Şurası çok açıktır ki XVI. yüzyılın birinci yarısında Batı'da olduğu gibi Doğu'da da "İlm-i deryâ" ve daha genel olarak coğrafya bilgisi stratejik açıdan çok büyük bir değer kazanmıştır ve bunu vaktinde takdir eden Osmanlı yönetimi, "mukâbele bi-mislihi", yani "aynı biçimde karşılık vermek" kuralı gereğince, denizler ve karalar hakkında toplanan coğrafi malumattan istifade ederek kendi siyasi ve iktisadi çıkar alanını koruyacak ve genişletecek küresel politikaları üretmek ve uygulamak mak-

İbrahim Müterrika'nın bir Akdeniz haritası.

sadyla coğrafya yazıcılığına büyük bir önem vermiştir.(1)

Bu çalışmada, Pîrî Reis'in halefi büyük denizcilerimizden Seydî Ali Reis'in, coğrafya tarihçeleri tarafından yeterince incelenmemiş olan *Kitâb el-Muhîr fî 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhûr* adlı yapıtının, bazı yönleriyle kısa bir tanıtımı yapılacaktır ve kaynakları hakkında genel bir malumat verilecektir.

Hayatı ve eserleri

Osmanlı edipleri ve şairleri arasında "Kâtibi-i Rûmî" adıyla tanınan Seydî Ali Reis (Ölümü 1562), İstanbul'un fethinden beri Galata'da tersane kethüdalığı yapan denizci bir aileye mensuptu. Ömrü denizlerde geçmiş ve Kanuni Dönemi'nde Barbaros Hayreddin Paşa ile Sinan Paşa gibi büyük amirallerin yanında Rodos Seferi'ne (1522) ve Preveze Savaşı'na (1538) katılmıştır. Kendi ifadesine göre, Akdeniz'i köşe bucak dolaşmış ve denizcilikle ilgili bütün bilimleri öğrenmiştir.(2)

Seydî Ali Reis, 1553 senesinde, Pîrî Reis (1470[?]-1554) ve Murâd Reis'in ardından Süveyş Kaptanlığı'na getirilmiş ve Pîrî Reis'in Basra'da bırakmak mecburiyetinde kaldığı Hint Donanması'nı

Mısır'a götürmekle görevlendirilmiştir. Kara yoluyla hemen Basra'ya gelmiş ve 15 gemiden oluşan donanmanın başına geçerek Ummân Denizi'ne doğru açılmıştır; ancak donanma, önce Hürmüz Boğazı'nda, sonra Maskat açıklarında kendisinden çok daha güçlü olan Portekiz Donanması ile karşılaşmış ve buralarda yapılan savaşlarda iki taraf da büyük kayıplar vermiştir.

Seydî Ali Reis, geriye kalan 11 kadir-gayla yoluna devam etmiş, fakat bu defa da Hadramût kıyılarında "Fil Tufanı" deni-

Seydî Ali Reis, 1553 senesinde, Pîrî Reis ve Murâd Reis'in ardından Süveyş Kaptanlığı'na getirilmiş ve Pîrî Reis'in Basra'da bırakmak mecburiyetinde kaldığı Hint Donanması'nı Mısır'a götürmekle görevlendirilmiştir.

len bir kasırgaya yakalanınca, Doğu'ya dümen kırmak mecburiyetinde kalmış ve sonunda 10 günlük bir mücadelenin ardından kalafatları açılan gemilerle güç bela Hindistan'ın kuzey-batısındaki Gücerât'a ulaşmıştır. Bir süre uygun bir yer aradıktan sonra, 28 Eylül 1554'te Surrat kıyılarında karaya çıkmış ve bu defa 87 gemiden oluşan Portekiz Donanması'nın saldırısı üzerine, iki ay kadar kıyı savaşı yapmıştır. Savaş bitince, geriye kalan gemileri satmış ve 50 kadar sadık adamıyla birlikte bugünkü Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran ve Irak üzerinden geçerek yaklaşık üç buçuk yıl süren maceralı bir yolculuğun ardından memleketi İstanbul'a dönmüştür.(3)

Aslen bir denizci olan Seydî Ali Reis'in yapıtları, doğal olarak astronomi ve denizcilikle ilgilidir. *Hülâsa el-Hey'e*'de (Astronominin Özeti, 1549) XV. yüzyılın meşhur astronomlarından Ali Kuşçu'nun (Ölümü 1474) *el-Fethiyyesi*ni, Çağmîni ve Kadzâde-i Rûmî'nin çalışmalarından da yararlanarak Türkçeye uyarlamış, *Mirât-ı Kâinâtta* (Evren'in Aynası) usturlabın yapılışını ve kullanılışını betimlemiş, *Kitâb el-Muhîr fî 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhûr*'da (Göklerin ve Denizlerin Bilgisini Kuşatan Kitap, 1554), kılavuz almadan Hint Okyanusu'nda seyr ü sefer yapabilmek için gerekli olan denizcilik bilgilerini vermiş, *Mirât el-Memâlik*'de (Ülkelerin Aynası, 1557) Gücerât'tan Bağdâd'a dönüşleri sırasında, gördüğü şehirleri, yaşadığı olayları, tanıştığı hükümdarları, ziyaret ettiği türbeleri ve çektiği sıkıntıları anlatmış ve nihayet *Risâle-i Zât el-Kürsi*'de ise ad geçen aleti ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır.(4)

Kitâb el-Muhîr'in kaynakları

Osmanlılar'ın "İlm-i Deryâ" adını verdikleri "Denizcilik Bilimi" alanında yazılmış bilinen iki kıymetli eserden birisi olan Seydî Ali Reis'in *Kitâb el-Muhîr*i,(5) Hint Okyanusu ile Hint adalarını tanıtan ilk Türkçe çalışmadır ve bu çalışma, Mukadime'sinden de anlaşıldığı üzere, esas olarak Memlûk Dönemi'nde yaşayan iki büyük Müslüman denizcinin, yani Ahmed ibn Mâcîd ile Süleymân el-Mahrî'nin yapıtlarına dayanılarak hazırlanmıştır

Bunlardan Şihâbüddîn Ahmed ibn Mâcid el-Necdî'nin doğum ve ölüm tarihleri belirlenememiştir ancak XV. yüzyılın ikinci yarısı ile muhtemelen XVI. yüzyılın başları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Babası ve dedesi "mu'allim", yani denizcilik alanında uzman bir kılavuzdur; kendisi de aile geleneğine uymuş ve yaşamının büyük bir kısmını, Hint Okyanusu ile buna bağlı denizlerde kılavuzluk yaparak geçirmiştir. Kuramsal ve kılgısal denizcilikle ilgilenmiş ve Abbâsî Dönemi'nin meşhur üç denizcisi Muhammed ibn Şâzân, Sehl ibn Ebân ve Leys ibn Kehlân'ın yazılarından ve kendi deneyimlerinden yararlanarak Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nu tanıtan yapıtlar kaleme almıştır.

Hint Okyanusu'nu iyi tanıyan İbn Mâcid, Eski Yunan Dönemi'nin önde gelen coğrafyacılarından Batlamyus ve Surlu Marinus'un etkisiyle, Dünya'nın güneyinde bilinmeyen bir ülkenin (Terra Incognita) bulunduğunu bildiren Müslüman coğrafyacıların ayrılmış ve söz konusu bölgede Hint Okyanusu ile Atlas Okyanusu'nun bulunduğunu ve bu okyanusların (el-bahr) Afrika'nın güneyinde birbirlerine bağlandıklarını belirtmiştir. Nitekim *el-Sufâliyye* adlı eserinde, Portekizlilerin Hint Okyanusu'na yapmış oldukları akınları tasvir ederken demitir ki "1495'te Frenkler, "medhal"i (giriş) geçerek, Sofala kıyısına ulaştılar ve buradan da Hindistan'a gittiler"; burada kullanılan "medhal" kelimesi, Hint Okyanusu ile Atlas Okyanusu arasındaki "deniz geçiti" anlamına gelmektedir. İbn Mâcid, bu coğrafi terimi, muhtemelen Türk asıllı olan el-Bîrûnî'nin (973-1048) çalışmalarıyla yararlanan Ebû'l-Fidâ'nın (1273-1331) *Takvîm el-Buldân*'inden almış olabilir; hatta Portekizli denizcilerin ve kâşiflerin de, bu önemli bilgiyi Ebû'l-Fidâ'dan öğrenmiş olmaları mümkündür.

Vasco da Gama'nın (Yaklaşık 1460-1524), İbn Mâcid'in kılavuzluğundan yararlanarak Hindistan'a ulaştığı konusunda kuşku yoktur. Hint Okyanusu'ndaki keşifleri anlatan Portekizli tarihçiler, bu kılavuzun adını belirtmezler; bunlardan Barros, Castanheda ve Damião de Goes, Vasco da Gama'yı Malindi'den Kaliküt'e geçiren Müslüman gemisinin (el-

Vasco da Gama'nın, İbn Mâcid'in kılavuzluğundan yararlanarak Hindistan'a ulaştığı konusunda kuşku yoktur. Hint Okyanusu'ndaki keşifleri anlatan Portekizli tarihçiler, bu kılavuzun adını belirtmezler; bunlardan Barros, Castanheda ve Damião de Goes, Vasco da Gama'yı Malindi'den Kaliküt'e geçiren Müslüman gemisinin adını "Canaqua" veya "Cana" olarak vermişlerdir.

mu'allim, le pilote) adını "Canaqua" veya "Cana" olarak vermişlerdir(6) fakat aslında (mu'allim kanaka'daki) "kanaka" bir isim değil, sıfattır ve astrolog veya astronom veya "mu'allim" ile birlikte kullanıldığına, astronomik verilere göre yol belirleyen denizcilik ustası demektir; "kanaka", Tamededeki "hesapçı, astronom, yazar" anlamına gelen "kanagan, kanakan"dan türetilmiştir; aslı Sanskrit dilinde "ganaka"dır ve "muhasip, astrolog" anlamına gelmektedir.(7)

Ancak XVI. yüzyıl Müslüman tarihçilerinden Kutbüddin Muhammed ibn Ahmed el-Mekkî'nin (1511-1582[?]), Yemen'in Türkler tarafından fethedilmesini anlatan *el-Berk el-Yemânî fi el-Feth el-Osmânî* adlı eserinde, Ahmed ibn Mâcid'in adı açıkça bildirilmiştir. Buna göre, İbn Mâcid, bir Frenk amiralinin, Doğu Afrika sahilindeki Malindi'den Hindistan'daki Kaliküt'e açık denizden geçerek götürmüştür.

İbn Mâcid'in, Seydî Ali Reis tarafından da kullanılan en önemli eseri, 1490

yılında yazdığı *Kitâb el-Fevâ'id fi Usûl ilm el-Bahr ve el-Kavâ'id*ti; yapıt, denizcilikle ilgili temel bilgileri içerir(8) ve on iki bölüme ayrılmıştır. Birinci Bölüm'de denizcilğin ve manyetize edilmiş iğnenin kökenleri tartışılır. İkinci Bölüm'de mu'allim olmak için gereken niteelikler ve bilgiler; Üçüncü Bölüm'de Ay'ın menzilleri; Dördüncü Bölüm'de "hânn" veya pusula bölümleri; Beşinci Bölüm'de önceki coğrafyacılar ve astronomlar; Altıncı Bölüm'de deniz yolları; Yedinci Bölüm'de "bâs" (Takvim başını, aybaşını, aybaşını veya burçların ve menzillerin başlangıç derecelerini göstermek maksadıyla, Türkçe "baş" kelimesinden türetilmiş olabilir) ve astronomik gözlemler; Sekizinci Bölüm'de Güccerat'ta karaya çıkmak için yapılması gerekenler; Dokuzuncu Bölüm'de bütün Dünya'nın kıyıları ve üç tür mu'allim; Onuncu Bölüm'de Dünya'nın en büyük on adası (Arabistan, Madagaskar, Sumatra, Cava, el-Gür, Seylan, Zanzibar, Bahreyn, İbn Gâvân ve Sokotra); On Birinci Bölüm'de musonlar ve yolculuklar ve On İkinci Bölüm'de ise Kızıl Deniz'in, adalarının ve resiflerinin betimlenmesi hakkında bilgiler verilmiştir. İbn Mâcid'in bu eseri, döneminin astronomiye dayalı denizcilikle ilgili bilgilerinin bir bileşimi gibi görünmektedir ve bu nedenle onun denizcilik kılavuzu yazan ilk yazar olduğu söylenebilir. Musonlar, yerel rüzgârlar, kıyı ve açık deniz yolları üzerindeki bilgileri öyle değerli ve ayrıntılıdır ki günümüzde bile rahatlıkla kullanılabilir.(9)

Ahmed ibn Mâcid'in genç çağdaşı olan Süleyman el-Mahrî'nin de hayatına ilişkin yeterli bilgi mevcut değildir. XVI. yüzyılın birinci yarısında yaşamış ve denizcilik üzerine beş kitap yazmıştır. Bu çalışmaların en kapsamlısı olan *el-'Umde el-Mahriyye fi Dabt el-'Ulûm el-Bahriyye* 1511 yılında bitirilmiş ve yedi bölüme ayrılmıştır. Birinci Bölüm, astronomik denizcilğin temel bilgilerini, İkinci Bölüm, yıldızların adlarını ve konumlarını, Üçüncü Bölüm "Rüzgâr-üstü" ve "Rüzgâr-altı" bölgelerdeki, yani Hindistan Yarımadası'nın güney ucundaki Komorin Burnu'nun batısındaki ve doğusundaki deniz yollarını, Dördüncü Bölüm, Hint Okyanusu'ndaki Madagaskar, Seychelles Adaları, Sukutra, Lakkadiv

Çizerini bilmediğimiz bir Mappa Mundi

Adaları, Maldiv Adaları, Seylan, Andaman ve Nikobar Adaları, Siyam Kıyısında bulunan büyük adalar, Sumatra, Cava, Güney-Doğu Adaları gibi Büyük Adalar'ın kıyılarına ulaştıran uzun deniz yollarını, Beşinci Bölüm, Câh'in, Kutup Yıldızı'nın, Ferkadeyn'in (Küçük Ayı ıy) ve Na's'in (Büyük Ayı ıy ıy) yüksekliklerine göre, coğrafi enlemlerin belirlenmesini, Altıncı Bölüm, Hint Okyanusu'ndaki musonları konu edinir; Yedinci Bölüm ise, seyahatler hakkındadır. Özellikle Kızıldeniz'in, Afrika ve Arabistan kıyılarında bulunan adalar ve adacıklar betimlenir ve daha sonra önemli limanlara ulaştıran rotalar hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Sonuçta ise yazar, denizcilerin kaçınmak mecburiyetinde oldukları on tehlikeyi sıralamıştır.(10)

Ahmed ibn Mâcid ile Süleymân el-Mahrî'nin yapıtları arasında bazı önemli benzerlikler bulunmasına karşın, Güney-Doğu Asya adalarının tanımlanma-

sında bazı farklılıklarla karşılaşmıştır. Krachkovsky'ye göre, Süleyman el-Mahrî, eserlerinde gerek Doğulu ve gerekse Batılı denizcilerin ulaşmış oldukları bilgileri toplamıştır. Deneyimleri, (kitâbi) in-

'Deryâ-yı Magrib'de, yani Akdeniz'de gerçekleşen bütün savaşlarda Barbaros Hayreddin Paşa, Sinan Paşa ve diğer büyük amirallerin yanında görev yapmıştır; Akdeniz'in her köşesini gezmiş ve ilm-i derya'ya ilişkin bütün ilginç bilgileri öğrenmiş ve bellemiştir.'

celemeleri kadar geniştir. Ancak Ahmed ibn Mâcid'in eserleriyle karşılaştırıldığında görülmektedir ki Süleymân el-Mahrî'nin eserleri, yazılı bilgi ve genel kültür seviyesi bakımından daha aşağıda kalmaktadır. Buna karşın, hem İbn Mâcid hem de Süleyman el-Mahrî'nin üzerinde, Portekizlilerin etkilerini görmek mümkün değildir. Oysa Süleyman el-Mahrî, Portekiz egemenliğinin yerleştiği bir dönemde yaşamıştır; fakat buna karşılık, Portekizliler üzerinde güçlü bir İslam denizcililiği etkisi gözlenmektedir. Aslında bu konuya ilişkin ilk derlemeler, bu etkinin boyutlarını açıkça göstermektedir. Aynı etkiyi, Doğulu milletlerin ve bu arada özellikle Türkler'in denizcilik literatüründe de bulmak mümkündür.(11)

Kitâb el-Muhîtt'in ilginç yönleri

Seydi Ali Reis'in en tanınmış eseri, 1554'te Hindistan'ın Gücerât eyaletinin merkezi olan Ahmedâbâd'ta bitirdiği *Kitâb el-Muhîtt fi ilm el-Eflâk ve el-Eb-*

hûrdur.(12) Kaptanlara ve gemicilere, kılavuz almadan Hint Denizleri'nde seyr ü sefer olanağını sağlamak maksadıyla kaleme almış olduğu bu eserde, Seydi Ali Reis, Ahmed ibn Mâcid ile Süleymân el-Mahrî gibi Memlûk Dönemi'ndeki Müslüman denizcilerin eserleri başta olmak üzere, "ilm-i deryâ" hakkında yazılmış kitaplardan ve kendi gözlem ve deneyimlerinden yararlanmıştır. Kitabın girişinde, yazılı gerekçesi şöyle açıklanmıştır: Eskiden beri "ilm-i deryâ'yı öğrenmeye istekli olan Seydi Ali Reis, Rodos'un fethinde bulunmuş ve o tarihten sonra "Deryâ-yı Magrib'de, yani Akdeniz'de gerçekleşen bütün savaşlarda Barbaros Hayreddin Paşa, Sinan Paşa ve diğer büyük amirallerin yanında görev yapmıştır. Akdeniz'in her köşesini gezmiş ve ilm-i deryâ'ya ilişkin bütün ilginç bilgileri öğrenmiş ve bellemiş; sonra Hicrî 960 senesi Ramazan ayının ortalarında (Milâdî 1553 Ağustos) Diyar-ı Şark'a gitmiş ve kışlamak için Haleb'e yöneldiklerinde yeni bir görev buyrultusu gelmiş ve aynı senenin Zil-Hicce'sinin sonlarında (Aralık) Mısır Kaptanlığı görevi verilerek daha önce Mısır'dan Basra'ya götürülen gemilerin geriye kalanlarını Mısır'a geri getirmesi istenmiştir. Buyrultu doğrultusunda Hicrî 961 senesi Muharrem'inin başında (Milâdî 1553 Aralık) Basra'ya ulaşmış ve Basra Limanı'nda bulunan on beş parça gemiyi mümkün olduğunca donattıktan sonra Şaban ayı başlarından Hürmüz Denizi'ne açılmış, ancak aldığı tedbirler kaderi değiştiremediği için Mısır'a değil ama Hindistan'a varmıştır.

Beş ay Basra'da sefer mevsimini beklerken ve "Diyâr-ı Hind'e ulaşınca, Şaban'ın başından Şevvâl'in sonuna değin üç ay da burada oyalanırken, toplam sekiz ay boyunca, gemilerde bulunan "mu'allimler" ve "rubbânlar", yani gemi kılavuzları ve kaptanları ile gece ve gündüz "ilm-i deryâ'ya ilişkin görüşmeler yapmıştır ve bu görüşmeler sırasında Leys ibn Kehlân, Muhammed ibn Şâdân ve Sehl ibn Âbân gibi eski muallimlerin Hint Okyanusu'nda nasıl davrandıklarını öğrenmiş ve ayrıca daha sonra gelenlerden Vilâyet-i Ammân'daki Culfâr'dan Ah-

Kitâb el-Muhî't'in coğrafya tarihçileri tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmesi ve coğrafya tarihi açısından değerinin doğru bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir.

med ibn Mâcid ve Diyâr-ı Cürz'deki Şihir adlı şehirden Süleymân ibn Ahmed'in yazmış oldukları kitaplardan, *Fevâ'id*,(13) *Hâviye*,(14) *Tuhte el-Fuhûl*,(15) *'Umde*,(16) *Minhâc*(17) ve *Kılâde el-Şumûs*'u(18) toplayarak incelemiş ve bir muallime muhtaç olmadan Hint Okyanusu'nda dolaşabilmek için gerekli bilgileri içeren Türkçe bir kitap düzenlemiştir.(19)

Kitâb el-Muhî't'in coğrafya tarihçileri tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmesi ve coğrafya tarihi açısından değerinin doğru bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Biz burada içeriği hakkında genel bir malumat verdikten sonra, bazı ilginç yönlerine temas etmekle yetineceğiz.

Seydi Ali Reis'in söz konusu yapıtı, bir giriş ile on bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de denizcilere gerekli olduğu ölçüde, göklerin ve yerlerin konumları ve dizilimleri, Ufuk Dairesi'nin 32 kerteyle bölünmesi ve bu kertenlerin, "Anadolu Üslûbu" ve "Hint Üslûbu" ile isimlendirilmesi, denizcilikte kullanılan temel ölçü birimlerinin kıymetlerinin ve birbirleriyle münasebetlerinin gösterilmesi; ikinci Bölüm'de çoğunluk tarafından kullanılan Kamerî, Şemsi, Rûmî, Kıbtî ve Fârisî gibi takvimlerin esasları; Üçüncü Bölüm'de deniz yüzeyinde ortalama zamanda alınan ortalama yolun bildirilmesi, rotaların belirlenmesi ve pusulanın tanıtılması; Dördüncü Bölüm'de Rüzgâr-üstü ve Rüzgâr-altı bölgelerde bulunan adaların rotaları ve Yeni Memleket'in durumları; Beşinci Bölüm'de "kıyâs", yani yıldızların ufuk dairesine nis-

betle yüksekliklerinden yararlanarak coğrafi enlemlerin belirlenmesi ve denizcilerin mutlaka bilmeleri gereken mevsimler ve gel-gitler gibi diğer denizcilik bilgileri; Altıncı Bölüm'de meşhur yıldızlara göre konum tayini ve denizciler arasında buna ilişkin görüş ayrılıkları; Yedinci Bölüm'de muhtelif limanlar arasındaki uzaklıklar ve bu uzaklıkların hesaplanmasında kullanılan yöntemler, iki ayrı rotada seyreden gemiler arasındaki mesafelerin tayini, haritaların yapılması ve kullanılması; Sekizinci Bölüm'de rüzgârlar ve özellikle de musonlar; Dokuzuncu Bölüm'de kılavuzların bilmesi gereken bazı önemli adalar ile bunların büyük limanlarına ulaştıran otuz temel deniz rotası ve karaya yaklaşmış olmanın alâmetleri ve nihayet Onuncu Bölüm'de ise akla ve tecrübeye uygun bazı sorunlar ve tufanlar gibi konulara yer verilmiştir.

Meselâ Üçüncü Bölüm'ün "Hakikat-i Deyereyi, Yani Tarihi ve Pusulayı Beyân Eder" (Rotanın, Yani Denizyolunun ve Pusulanın Hakikatini Bildirir) başlığını taşıyan Dördüncü Fasil'inde, temel olarak gemilerin rotalarını (deyere) "fesâda veren", yani bozan beş "âfet" (neden) sıralanır ve pusulanın bozulmasından kaynaklanan rota sapmaları, Beşinci Âfet'de ayrıntılı bir biçimde açıklanır. Bu arada, pusulanın yapılışı, kullanılışı, düzeltilmesi ve korunmasına ilişkin temel bilgiler verilir ve mîknâtisn özellikleri ile "manyetik sapma"dan, diğer bir deyişle pusulanın coğrafi kutupları değil de, manyetik kutupları göstermesi olgusundan söz edilir.

Seydi Ali Reis'in belirttiğine göre, pusula ibresi, Kuzey Yarımküre'de (coğrafi) Kuzey noktasından yedi derece Doğu tarafına, Güney Yarımküre'de ise (coğrafi) Güney noktasından yedi derece Batı tarafına sapar. Böylece "mîknâtis" altında bu noktalar yönelir, ama halk onun kutuplara yöneldiğini sanır. Ancak Portekiz'den ve 'Frençistan'dan gelen pusulalar ve "Diyâr-ı Alman'dan gelen kible-nûmâlar, yani kible yönünü gösteren araçlar, bu sapmayı açıkça gösterir; "münâşib olur ki Diyâr-ı Rûm'da (Anadolu) olan kible-nûmâlar ve pusulalar dahi böyle

ola"; ancak Akdeniz ve Karadeniz'de mesafeler (okyanuslardakinin aksine) kısa olduğu için, bundan kaynaklanan rota hatası "fahiş" değildir; fakat enginlerde, mesela Hint Okyanusu'nda ve Atlas Okyanusu'nda Mısır'a giderken veya Amerika'ya geçerken manyetik sapma çok etkili olur ve bilmeyenler rota bozulmasının akıntıdan kaynaklandığını sanırlar. Söz konusu bu hususu, *Dâire-i Mu'addil* adlı çalışmanın yazarı dahi(20) belirlemiş ve risalesinde bildirmiştir. Çünkü bu araç, rota belirlemek kullanılmaktadır; ama astronomların "ibre ile amele", yani pusula kullanmaya gereksinimleri olmadığı için astronomiye ilişkin kitaplarda bu konu ele alınmaz.(21)

Bilindiği üzere, manyetik sapma, Doğu'da Çinliler tarafından XI. yüzyıldan ve Batı'da ise (muhtemelen Müslüman bilgilerin ve denizcilerin etkisi sayesinde) Peter Peregrinus'un 1269 tarihli küçük bir çalışmasından itibaren bilinmektedir ve *Kitâb el-Muhîtin* anlatılmaktadır ki Osmanlı Denizcileri de, söz konusu fiziksel olguyu ve rota üzerindeki bozucu etkilerini, en azından XVI. yüzyılın ortalarında, hem İslam Dünyası'ndan miras al-

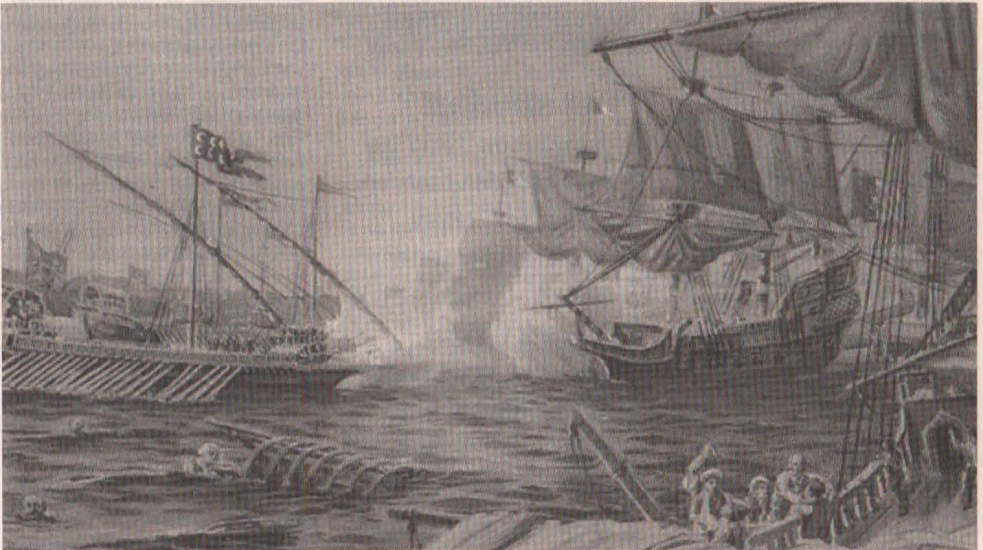
dıkları coğrafya kitaplarından okumak ve hem de Avrupa'dan ithal edilen pusula ve kible-nümâlar üzerinde gözlemlemek suretiyle gayet yakından tanımladılarlar.(22)

Kitâb el-Muhîtin'in Dördüncü Bölümünün "Cezîrelerin Deyelerinin Beyân Eder" (Adaların Rotalarını Bildirir) başlığını taşıyan Dördüncü Fasil'ında ise, Batı'dan Doğu'ya doğru Hint Okyanusu'nda bulunan adalardaki ve takımadalarındaki büyük limanların coğrafi konumları bildirilir ve madenleri –yani cevherleri– bitkileri ve hayvanları hakkında kısa bilgiler verilir. Böylece Osmanlı Denizcileri'nin, Madagaskar, Seychelles, Sukut- ra, Lakkadiv, Maldiv, Seylan, Andaman, Nikobar, Siyam Denizi'ndeki büyük ve küçük adalar, Sumatra, Cava, Timor, Banda, Moluk ve diğer birçok Doğu Hint Adaları'na yönelik deniz seferleri için gerekli olan coğrafi altyapı hazırlanır.

Seydi Ali Reis, mesela Seylan Adası'nın kıyılarında bulunan 14 noktanın –bunların ekserisi büyük limanlardır– coğrafi konumlarını belirtirken iki bileşenden yararlanmıştır. Bunlardan biri

enlem ve diğeri ise yöndür. Enlem, isba' $[1 \text{ isba}' = (1 + 5/7)^\circ]$ ile, yönlere Pusula Güllü üzerindeki 32 kerte ile gösterilmiştir. Boylam bileşeni kullanılmamıştır, ancak enlem ve yön bileşenleri konumlandırma açısından yeterli olduğu için, söz konusu 14 nokta, ölçekli bir kâğıdın üzerine yerleştirildiğinde, Seylan Adası ana çizgileriyle ortaya çıkmaktadır.

Kitâb el-Muhîtin'in içerdiği coğrafi konum bilgisinin doğruluğunu tahkik etmek için, Seydi Ali Reis'in verdiği enlem değerleri, isba cinsinden derece cinsine dönüştürüldüğünde ve güncel enlem değerleriyle karşılaştırıldığında, aralarında takriben 4 derecelik bir farklılığın olduğu görülmektedir ki bu farklılık, eserin muhtelif yerlerinde açıkça belirtildiği üzere, Yer'in presesyonu, yani yalpalama hareketinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere, Yer'in eksen, yaklaşık 25.770 yılda 360 derecelik bir hareket yapar ve bu hareket sonucunda, Kutup Yıldızı'nın deklinasyonu, yani dik-açıklık değeri ve buna bağlı olarak coğrafi enlem değeri periyodik olarak değişir. Dik-açıklık ile enlem değerlerinin değişme miktarları eşit ve değişme biçimleri ise doğru orantılıdır; yani dik-açıklık ar-

Hüsnü Tengüz tarafından çizilen ve Seydi Ali Reis'in Hint Denizi'nde Portekizlilerle savaşını tasvir eden eser.

tarsa, enlem de aynı miktarda artar. Dolayısı ile en az 450-500 senede dik-açıklık yaklaşık 3 derece kadar artmışsa, coğrafi enlemlerin de 3 derece kadar artması gerekir.(23)

Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, Seydî Ali Reis'in verdiği değerlere göre, coğrafi enlemler, yaklaşık 3 derece kadar değil, yaklaşık 4 derece kadar arttığı için, yaklaşık 1 derecelik farkı açıklayabilecek başka etmenlerin olması gerektiği açıktır. Bu 1 derecelik farklılık nereden kaynaklanıyor olabilir? Ortalamaya katılan coğrafi enlem değerlerinin sayısından,(24) Seydî Ali Reis'in *Kitâb el-Muhit*'i yazarken yararlanmış olduğu Arapça eserlerin nüshalarındaki müstensih hatalarından veya -küçük bir ihtimal de olsa- doğrudan doğruya enlem ölçümü sırasında yapılan yuvarlamalardan kaynaklanıyor olabilir. Öyleyse, bu ögeler göz ardı edilmemek koşuluyla, Seydî Ali Reis'in vermiş olduğu enlem değerlerinin, dönemine göre, oldukça doğru olduğuna hükmedilebilir.

Yandaki tabloda, *Kitâb el-Muhit*'in ve *Büyük Dünya Atlası*'nın,(25) Seylan'daki Kolombo, Galle ve Trincomalee ve Cava'daki Gresik, Lasem ve Surabaya limanları için vermiş oldukları enlem değerleri ve farkları gösterilmiştir:

Dördüncü Bölüm'ün "Tahtel-Arz Bulunan Yeni Memleket'in Ahvâlin Beyân Eder" (Kuzey Yarım Küre'de Bulunan Yeni Memleket'in Durumlarını Bildirir) başlığını taşıyan Beşinci Fası'l'ında ise, Osmanlı Coğrafyacıları tarafından "Yeni Dünya"(26) veya "Yeni Memleket" olarak adlandırılan Amerika(27), Macellan Boğazı, Terra Australis (Güney Ülkesi; Avustralya, Yeni Zelanda ve Antarktika'yı kapsayan efsanevi Büyük Güney Kitası; Magallanica) ve Büyük Okyanus'a ilişkin bilgiler verilir ve bu bilgilerin kaynağı olarak Macellan'ın (Fernão de Magalhães, Yaklaşık 1480-1521) keşif seyahatine katılmış ve Sadrazam İbrahim Paşa Dönemi'nde (1523-1536) İstanbul'a yerleşmiş olan Portekizli bir denizci ile bir Fransız gemisinin tayfaları gösterilir.

Seydî Ali Reis'in bildirdiğine göre, Yeni Memleket, eskiden bilinen ve

		Kitâb el-Muhit	Büyük Dünya Atlası	Fark
Kolomb	K	2° 34'	6° 33'	+ 3° 59'
Galle	K	1° 29'	6° 1'	+ 4° 32'
Trincomalee	K	3° 51'	8° 20'	+ 4° 29'
Gresik	G	2° 34'	7° 5'	+ 4° 31'
Lasem	G	3° 26'	6° 25'	+ 2° 59'
Surabaya	G	3° 26'	7° 9'	+ 3° 43'

Kitâb el-Muhit ve *Büyük Dünya Atlası*'nın bazı limanlar için verdikleri enlem değerleri ve farkları.

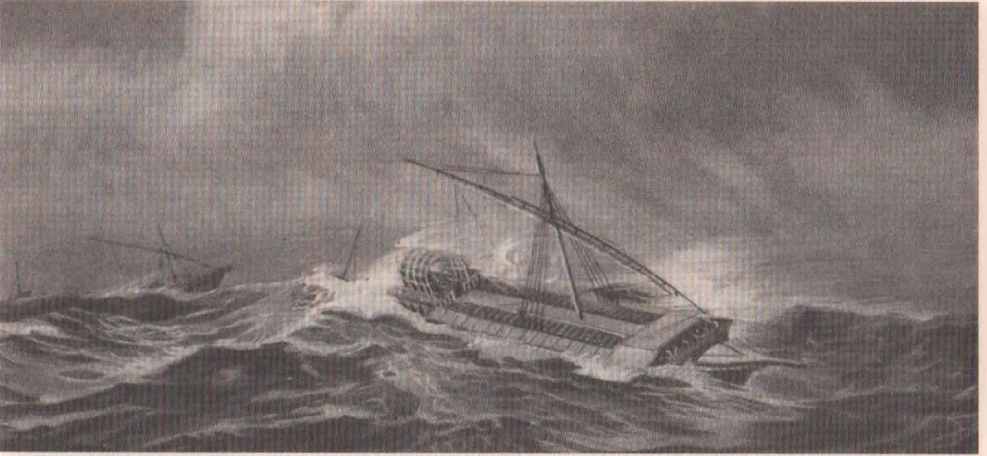
"Rub'-ı Meskün'dan (Meskün Çeyreklik) ve "Ekâlim-i Seb'a'dan (Yedi İklim) başka bir yerdirdi ve Portekizliler tarafından bulunmuştur; bulunalı elli yıldan çok olmuştur ve eski coğrafyacıların (bilginlerin) buradan haberleri yoktur; zira astronomi kitaplarında Yer'in sadece Kuzey-Doğu çeyreği gösterilmiştir. Portekizliler(?), uzun süre Atlas Okyanusu'nda dolaşmışlar ve sonradan Kanarya Adaları'nın batısında Ekvator'un güneyinde bir "vilâyet" bulmuşlardı ki burası bugün "Terra Nova", yani "Yeni Memleket" olarak adlandırılmaktadır; bunun Doğu tarafı, Kanarya Adaları'ndan yirmi derece, ama Batı tarafı doksan derece mesafededir; (bütün Amerika Kitası'nın) Kuzey ucu, Ekvator'dan altmış dereceden fazla bir uzaklıkta bulunduğu halde, Güney

ucu ise, yine Ekvator'dan altmış derece kadar uzaklıkta bulunur; güney ucunun karşısında büyük bir kara parçası (berr-i 'azim)(28) bulmuşlardı ki bu "Zulûmât-i Cenûbiyye"ye(29) dahildir; ancak bunun ahvali bilinmez ve bu mahalle "Magâ-gânya Boğazı"(30) derler; bulan kaptanın adıyla anılır ve uzunluğu yetmiş derecedir; ancak genişliği yüz yirmi dereceden fazladır ki Yer'in çevresinin üçte biri kadardır; yani bir yıllık yoldan fazladır; belki ada değildir; kuzey tarafından birleşiktir(!).

Bugüne değin buradakilerin oradakiyle ve oradakilerin buradakilerle ilişkisi olmamıştır ve Yeni Memleket'te yaşayanların "Kitâb'tan ve "Resûl'den haberleri yoktur; ama yabani hayvanlara benzedikleri söylenir; burada iki ayaklı ve köpek yüzü ve boyunsuz, yani başları göğüslerinde bulunan adamlar bulunur; yine âdem şeklinde bir taife vardır ki boyları on sekiz arşındır(!); hatta onlardan ikisini Portekiz'e getirirken, yolculuğa dayanamayınca ve yolda ölüncü, etlerini kemiklerinden ayırmışlar ve sadece iskeletlerini Lizbon'a taşımışlardı; bunların dışında, garip hayvanların, bitkilerin ve madenlerin miktarlarının hududu olmadığı söylenmektedir; günümüzde Portekizliler, İspanyollar ve Fransızlar buraya gitmişler ve herbiri başka bir yerini imar etmişler ve kendilerine bağlamışlardır.

Yeni Memleket'ten gelen bazı gemiler, Türkler'i de bilgilendirmişlerdir. Seydî Ali Reis'e göre, mesela bakâm(31) yüklü bir Fransız gemisi, oradan bazı haberler vermiş ve hatta burada yaşayan insanların okunu ve yayını da getirmiştir; ayrıca bundan önce de İbrahim Paşa'nın vezâreti döneminde, İs-

'Yeni Memleket'te yaşayanların "Kitâb'tan ve "Resûl'den haberleri yoktur; ama yabani hayvanlara benzedikleri söylenir; burada iki ayaklı ve köpek yüzü ve boyunsuz, yani başları göğüslerinde bulunan adamlar bulunur; yine âdem şeklinde bir taife vardır ki boyları on sekiz arşındır.'

Seydi Ali Reis'in Hind Denizi'nde "Tufan-ı fil" denilen fırtınaya yakalanmasını tasvir eden eser.

Kaynak: Hüsnü Tengin, Osmanlı Bahriyesi'nin Mazisi.

tanbul'a gelen ve "ilm-i derya"da gayet becerikli ve astronomide çok yetenekli olan Portekizli bir kaptan demiştir ki Macellan Boğazı'ndan geçerek Yeni Memleket'in Batı'sında bulunan mahalden, iki kutup arasında yani Ekvator boyunca seyretmiş ve iki ay geçmeden Çin Vilayeti'ne ulaşmış ve "bir nice zamandan sonra" güneyden, yani Hint Vilayeti tarafından Ümit Burnu yoluyla yine Portekiz'e gelmiştir; ayrıca Seydi Ali Reis'in ismini vermediği bu şahıs, Çin'e giderken Yeni Memleket'in güneyinden değil, kuzeyinden gitmenin daha uygun olacağını savunmuştur(!); ancak ona göre, bu tarafta kışın şiddetinden dolayı deniz yüzeyinin donması ve donmuş bölgelerin Zulûmât'a kadar uzanması nedeniyle, Çin Vilayeti'ne Kuzey'den gitmek imkânsızdır.(32)

Seydi Ali Reis'in, Amerika Kıtası ve Amerikalılar hakkındaki bilgisi bu kadarla da sınırlı değildir, ama "ol diyârın ahvâli tafsîl olursa sadeden çıkılır; ona binâen bu merteye ile itikâf olundu"(33) diyerek anlatımı kısa kesmiştir.

Sonuç

Kitâb el-Muhîr fî 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhûr, Türk denizcilik bilimi literatürü bakımından çok önemlidir ve gerek deniz-

ciler ve gerekse coğrafyacılar tarafından sonraki dönemlerde yoğun bir biçimde kullanılmıştır.(34) Mukaddime'de açıkça belirtildiği üzere, Seydi Ali Reis, Memlûk Dönemi'nin önde gelen denizcilerinden Ahmed ibn Mâcid ile Süleymân el-Mahrî'nin yapıtlarından yararlanmış; ancak bazı yerlere, kendi bilgilerinden ve deneyimlerinden istifade ederek ilaveler yaptığı aşîkârdır; meselâ Amerika ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmı, önceki Türk (ve muhtemelen Müslüman) yazarlarda mevcut değildir.

Batılı araştırmacılar, Seydi Ali Reis'in yapıtını oldukça erken bir dönemde keşfetmişler ve bazı bölümlerini yayımlamışlar ve astronomik denizcilik açısından incelemişlerdir; ancak Ferrand'nın yapmış olduğu metin neşirleri sonucunda, *Kitâb el-Muhîr* tarihî perspektif içindeki yerine oturtulmuş ve eskisine nisbetle daha doğru bir biçimde değerlendirilmeye başlanmıştır. Buna karşılık Ferrand'nın, "Arap kaynakları bulunduğuundan beri, artık Muhîr geçen yüzyıldaki önemine sahip değildir. Seydi Ali, bu kaynakları körü körüne çevirmiş ve sadece anlamsız, gereksiz veya olmaması gereken eklemeler yapmıştır."(35) biçimindeki değerlendirmesini kuşkuyla karşılamak ve söz konusu yapıtları, yeniden ve daha nes-

nel bir yaklaşımla karşılaştırmak gerekmektedir.

Bütün XVI. yüzyıl boyunca ve özellikle de Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Dünya'nın en kuvvetli İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Afrika, Arabistan ve Hindistan sahillerindeki İslam ülkelerini tehdit eden Portekizliler karşısında gölgesine sığınabilecek ve yardım istenebilecek yegâne güçtü(36) ve bu dönemde Türkler, sadece bu bölgeleri –ve ayrıca Hintli hacılar ile İslâm'ın kutsal kentleri olan Mekke ve Medine'yi– korumak için değil, aynı zamanda Hindistan'dan Basra Körfezi'ne ve Kızıldeniz'e uzanan deniz yollarının güvenliğini sağlayarak ticârî çıkarlarını korumak için de büyük bir çaba göstermişlerdi. Bu nedenle, Osmanlı Denizcilerinden Seydi Ali Reis'in Hint Okyanusu'nu tanıtan *Kitâb el-Muhîr*'ini, bahsi geçen siyasi amacın gerçekleştirilmesine yönelik bilgilendirme girişimlerinin yeni bir mahsulü olarak değerlendirmek yerinde olacaktır(37) ancak şunu da eklemek gerekir ki Osmanlılar, karmaşık bir nedenler yumağı yüzünden, böyle çok büyük çaplı siyasi bir hedefin gerçekleştirilebilmesi için gerekli yatırımları yapmadıklarından (veya dönemin siyasi ve askerî şartları düşünüldüğünde, ya-

pamadalıklarından), bir asır gibi kısa bir süre içinde, Hint Okyanusu üzerindeki isteklerinden ve dolayısıyla çıkarlarından feragat etmek mecburiyetinde kalamadıklarıdır.(38)

DİPNOTLAR

- 1) XVI. yüzyıldan itibaren "bilim ile siyasetin yakın bir münasebet içinde bulunduğu hakikati", özellikle de coğrafya bilimi aracılığıyla kesin bir biçimde anlaşmıştır ve bunun en önemli kanıtlarından birisi, kütüphanelerimiz dolduran ve coğrafya tarihçileri tarafından incelenmeyi bekleyen coğrafî kitaplar ve haritalardır.
- 2) Seydi Ali Reis, *Mirâtü'l-Memâlik* (Ükelerin Aynası), Hazineyan: Nacdet Akıldız, İstanbul, 33-34.
- 3) Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihî, Siyasî Tarih*, Cilt 1, Ankara 1998, s. 237-238; Cengiz Orhonlu, "Seydi Ali Reis", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 1, İstanbul 1970, s.42-52.
- 4) Seydi Ali Reis'in hayatı ve eserleri hakkında daha fazla malumat için bkz., A. Adnan Advar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Dördüncü Baskı, İstanbul 1982, s. 85-89; Şerafettin Turan, "Seydi Ali Reis", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul 1988, s. 528-531; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, Tabii İlimler, Cilt 2, İstanbul 1997, s. 256-257, Ekmeleddin İhsanoğlu (Editor), *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihî*, Cilt 1, İstanbul 1997, s. 140-145; Ekmeleddin İhsanoğlu (Editor), *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihî*, Cilt 1, İstanbul 2000, s. 35-38 ve Mahmut Ak, *Osmanlı'nın Gezgincileri*, İstanbul 2006, s.55-67.
- 5) Diğeri *Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sidir*.
- 6) Gabriel Ferrand, *Instructions Nautiques et Routiers Arabes et Portugais des XVe et XVIe Siècles, Introduction a L'Astronomie Nautique Arabe*, Cilt III, Paris 1928, s.183-184.
- 7) Ferrand, s. 195-196.
- 8) Ahmed ibn Mâcidin *Kitab el-Fevâ'id* ile birlikte toplam 22 eseri Gabriel Ferrand tarafından yayımlanmış ve bazı yönleriyle değerlendirilmiştir; bkz. Ferrand, *Üç Cilt*, Paris 1925-28.
- 9) İbn Mâcid'in eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., Ferrand, s.183-237.
- 10) Ferrand, s. 239-242.
- 11) Sayyid Maqbul Ahmad, *A History of Arab-Islamic Geography (9th-16th Century AD)*, Amman 1995, s.246-248.
- 12) Bu tanıtım çalışmasında, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü 1643 numarada kayıtlı bulunan ve Fuat Sezgin tarafından faximile halinde yayımlanan nüsha kullanılmıştır; bkz., Seydi Ali Hüseyni, *Kitab el-Muhit, Neşir ve Taktim: Fuat Sezgin*, Frankfurt 1997.
- 13) Ahmed ibn Mâcidin *Kitab el-Fevâ'id* fi Usûl 'İlm el-Bahr ve el-Kavâ'id'idir.
- 14) Ahmed ibn Mâcid'in *Hâniye el-İhtisâr fi Usûl 'İlm el-Bihâr*'idir.
- 15) Süleymân el-Mahrî'nin *Tuht el-Fuhûl fi Temhîd el-Usûl*'üdür.
- 16) Süleymân el-Mahrî'nin el-'Umde el-Mahriyye fi Dabî el-'Ulûm el-Bahriyye'sidir.
- 17) Süleymân el-Mahrî'nin *Kitâb Minhâc el-Fâhir fi 'İlm el-Bahr el-Zâhir*'idir.
- 18) Süleymân el-Mahrî'nin *Kitâde el-Şumûs ve İstihârâ Kavâ'id el-Usûs*'udur.
- 19) Seydi Ali Hüseyni, s.3-8.
- 20) Söz konusu risâle, XV. yüzyılda yaşayan ve el-Müeyyidî Câmî'den muvakkilât yapan İzzeddin 'Abdülâzîz ibn Muhammed el-Vefâ'î'nin (Ölümü 1469) Risâle fi Dâire el-Muaddil adlı eseri olarak Brockelmann, Lâleli 276'da bir nüshası bulunduğu

nu bildirmektedir; bkz., Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Cilt 2, Leiden 1949, s. 159-160 ve Ek, Cilt 2, Leiden 1938, s.160.

21) Seydi Ali ibn Hüseyni, s.61-65.

22) Sonradan İbrahim Mülteferrika'nın (1674-1747) *Füyûzât-ı Mîknâtiyye'sinde* (1732) ayrıntılı olarak tanıtılacak olan manyetik sapma hakkında bilgi için bkz., Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi, Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi, Çevirenler: Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergin*, Ankara 2003, s.191-192 ve 351-352.

23) Gerçekten de, 1500 yılı Ocak ayında Kutup Yıldızının deklinasyonu 86° 35', 2000 yılı Ocak ayında ise 89° 15' dir; yani 500 sene içerisinde 2° 40' kadar büyümüş ve buna bağlı olarak enlem değerleri de değişmiştir.

24) Bu hesaba, aşağıdaki tabloda sunulan 6 coğrafî nokta kullanılmış ve ortalama fark, yaklaşık 4 derece bulunmuştur; şayet daha çok nokta kullanılsaydı, belki de daha yaklaşık bir değere ulaşılabildi.

25) *Büyük Dünya Atlası (The Grand World Atlas)*, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Ankara 1993.

26) Bilindiği üzere, bu terim ilk defa, Amerigo Vesputci (1454-1512) tarafından kullanılmıştır. Vesputci, Fionansa'da bulunan bir dostuna yazmış olduğu bir mektupta (4 Eylül 1504), son seyahati sırasında görmüş olduğu memleketlerden söz ederek, Güney Yarımküre'de yer alan bu geniş toprakların Avrupalıların hiç tanımadıkları yerler olduğunu bildirmiş ve bu yeni memleketlere en eski çağlardan beri bilinen Asya, Avrupa ve Afrika'yı (Eski Dünya) nazaran "Mundus Novus" (Yeni Dünya) adının verilmesini uygun olacağı görüşünü ileri sürmüştür; bkz., Sami Öngör, *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*, İstanbul 1954, s.76.

27) Osmanlı coğrafyacılarının, XVI. yüzyılda Amerika hakkında derlemiş oldukları bilgilerin düzeyi için bkz., Remzi Demir ve Mutlu Kılıç, "Tarihî Hind-İ Garbide Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile İlgili Düşünceler", Osmanlı, Editor: Güler Eren, Cilt 8, Ankara 1999, s.361 vd. *Türklerin Atlas Okyanusundaki etkinlikleri yetinecece dağıtılmıştır*; Kapitân-ı Deryâ Barbaros Hayreddin Paşa'nın, Amerikaya bir filo gönderilmesi konusunda ki önerisi için bkz., Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt 1, Ankara 1998, s.204.

28) Bilindiği üzere, Eskiçağ, Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde Avustralya, Yeni Zelanda ve Antarktika gibi bölgelere ilişkin çeşitli söylentiler. Yer kürsüsünü günayını kaplayan ve Terra Australis (Güney Ülkesi) olarak adlandırılan büyük bir kıtadan bulundukları inancının doğmasına ve yayılmasına neden olmuştur. Seydi Ali Reis'in, aşağıda vermiş olduğu enlem ve boylam verileri, bugünkü bilgilerimize göre, Antarktika'ya tesadüf etse de, söz konusu "Beri-İ Azim'in, yani Büyük Karâ'nın, Terra Australis olmasa gerekir; çünkü Antarktika'nın bulunmasına yönelik ilk bilimsel çalışmalar, çok sonraki bir dönemde, meşhur İngiliz denizcisi James Cook (1728-1779) tarafından başlatılmıştır (1772-1775); bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Öngör, s.244-252. Nitekim XVI. yüzyılın önde gelen Osmanlı coğrafyacılarından Emir Mehmed Elendî'nin (Ölümü 1591), Amerika'nın keşfine ve fethine yönelik seyahatleri konu edinen *Tarih-i Hind-Garb* (1583) adlı eserinde yer alan ve bir Eski Dünya'yı (Doğu Yarımküre) ve diğeri Yeni Dünya'yı (Batı Yarımküre) tasvir eden iki haritanın güney bölgesi incelendiğinde, Terra Australis'in, Macellan Boğazı'nın güney sahillerini oluşturacak şekilde konumlandırılmış olduğu görülmektedir; bkz., Tarih-i Hind-Garb veya Hadis-i Nev (A History of the Discovery of America), İstanbul 1987, s.36a-36b ve 40a-40b.

28) Eskiden Dünya'nın bilinmeyen Kuzey ve Güney Kutup Bölgeleri, Arapça "Zülmât" (Karanlık) kelimesinin çoğulu olan "Zulûmât" veya "Zulemât" kelimesi ile adlandırılırdı; bu nedenle "Zulûmât-ı Cenûbiyye", "Güney Karanlığı" anlamına gelmektedir.

30) Macellan Boğazı'nın bulan (21 Ekim 1520) Portekiz denizcisi Macellan'ın (Yaklaşık 1480-1521), Portekizce ismi Fernão de Magalhães, İspanyolca ismi ise Fernando de Magallanes'tir ve "Magaganya", bunlardan birinin bozulmuş biçimine benzemektedir. Kâtib Çelebi'nin, *Cihannümâ'sında* kitalardan birinin "Macellanika" olarak adlandırdığı görülmektedir ki muhtemelen bu isim de, Avustalya'ya değil, Terra Australis'e işaret etmektedir; bkz., A.Adnan Advar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. Baskı, İstanbul 1982, s.146.

31) Baklâm (Haematoxylin Campechianum), baklagiller familyasından bir ağaçtır. Orta Amerika ve Batı Hind Adaları'nda yetişir; odunu ağır ve serttir; siyah bir boyamadda yapımda kullanılır.

32) Seydi Ali Reis, İstanbul'a yerleşen bu şahsın ismini vermez; ancak Macellan tarafından başlatılan ve Juan Sebastián de Elcano (1478-1526) tarafından bitirilen Dünya seyahatine (1519-1522) katıldığına ve Makbul İbrâhîm Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1523-1536) İstanbul'a geldiğine göre, Osmanlılar'a aktardığı bilgilerin çok yeni olduğunu kuşku yoktur. Paul Kahle, söz konusu denizcinin, Macellan'ın yanında bulunan ve seyahat günlüğünü tutan meşhur İtalyan yazar Antonio Pigafetta (1491-Yaklaşık 1534) olduğunu tahmin etmektedir. bkz. Advar'dan naklen, s.82.

33) Seydi Ali Hüseyni, s.109-114.

34) Meselâ Seydi Ali Reis'ten sonra, Tersane Ocak'ına onurlu mukâdes edilebilecek başka bir denizcinin gelmediğini düşünen Kâtib Çelebi, meşhur coğrafya yapıtı *Cihannümâ'sında*, Seylan, Cava, Sumatra ve diğer Hint Adaları hakkında verdiği bilgileri *Kitâb el-Muhtâr*ın ayetinden aktarmıştır.

35) Ferrand, s.255. Üzülerek belirtmek gerekir ki Osmanlı Dönemi'nde yaşamış birçok ünlü bilgin ve yazarın eserleri "yeri" bir gözle incelenmemiş ve Piri Reis gibi en iyi tanınanları bile, yabancı araştırmacıların incelemelerine terk edilmiştir. XIX. yüzyıl gibi, Doğu ile Batı'nın yoğun bir siyasi ve iktisadi çatışmanın içinde bulunduğu bir dönemde, nesnel bir araştırma yöntemine dayandırılan savaşılar da, "yabancı" bilgiler tarafından üretilen tarihsel görüşlerin, toplumsal yaşamdan —ve onun yönlendirmelerinden— tamamen soyutlanması oldukça güçtür. Bu nedenle, Batılı araştırmacıların çalışmalarından yararlanmalı, ama bunlara mutlak doğru nazarıyla bakılmalıdır.

36) Muhammed Yakub Mughul, Kanunî Devri Osmanlıları Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538, İstanbul 1974, s.173.

37) Nitekim İbrâhîm Paşa, Mısır olaylarını yatıştırmak ve Mısır yönetimini bir düzene koymak göreviyle Mısır'a geldiğinde (2 Nisan 1525), Süveyş Kapitânı Selâm Reis, Vezir-i Azam ile görüşmüş ve ona bir lâihya, yani bir rapor sunmuştur. Bu lâihya, yıllarca Osmanlıların Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda izlemiş oldukları siyaset için bir mihenk taşı teşkil etmiştir; bkz., Mughul, s.91-92.

38) İncelik'e göre, bütün XVI. yüzyıl boyunca Portekizlilerin ve daha sonra da İspanyolların Otadogu-Hindistan deniz yolunu kesme cabaları boşa gitmiş ve bütün bu dönem boyunca, Otadogu Toplamları, Hint mallarını yetenece ilelt etme olanağına bulmuştur; ancak 1590'larda Hollandalılar ve İngilizlerin Hint Okyanusu'na girmelerinden sonra bu yol tamamen kesilmiştir. Dikkat etmek gerekir ki Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve siyasi yönden çöküşü de bu tanhten sonra hızlanmıştır; bkz., Mughul, s.12.

Âmirî'nin düşünce sisteminde felsefe ve felsefî bilimlerin meşruluğu sorunu

İslam Rönesansı olarak nitelendirilen 10. yüzyılda felsefe savunusuyla dikkatleri çeken ve felsefenin meşru bir etkinlik olduğunu göstermeye yönelik önemli düşünürlerden birisi de Yûsuf el-Âmirî'dir.

Âmirî, bilgiyi halkın bilgisi ve seçkinlerin bilgisi olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre halkın bilgisi oldukça genel ve kanıttan yoksundur, oysa filozofun bilgisi, kanıta dayalıdır ve değerli olan da filozofun bilgisidir.

İslam dünyasına, fetih hareketleri ve Beyt el-Hikme'de yürütülen çeviri etkinliği ile giren felsefe ve felsefî bilimler daha başlangıçtan itibaren özellikle selef eğilimli fıkıhçı ve kelâmcılarca eleştiriyile karşılaşmıştır. (1) Bu yüzden İslam dünyasında yazılmış felsefî yapıtlarda, yer yer felsefe ve felsefî bilimlerle uğraşmanın meşru (caiz) olup olmadığı sorusu ve bu soru kapsamında yapılmış tartışmalarla karşılaşmak olasıdır. Bu tartışmaların mihenk noktasını, İslam dünyasında yabancı bir bilim olarak görülen felsefenin, fıkıhçı ve kelâmcılar karşısında meşruluğunu temellendirme çabası oluşturur ve bu çaba, felsefeyle ilgilenen düşünürleri tepkisel bir söylem biçimini benimsemeye itmiştir. 9. yüzyılda, daha başlangıçta Kindî ile başlayan felsefe ile ilgilenmenin meşruluğunu göstermeye dönük tepkisel söylem(2), İhvân es-Sâfâ(3) ve Fârâbî(4) gibi düşünürlerde belli ölçülerde yinelenir ve 11. yüzyılda kelâmcı ve fıkıhçı yönü ağır basan ve *Makâsîd el-Felâsife* adlı yapıtıyla önce filozofların görüşünü özetleyip ardından Tehâfût el-Felâsife ve el-Munkiz min ed-Dalâl adlı yapıtlarında sunduğu katı argümanlarla felsefeyi

mahkum eden Gazzâlî(5) karşısında, 12. yüzyılda felsefe ve felsefî bilimleri, *Tehâfût et-Tehâfût*(6) adlı yapıtıyla savunmaya yönelik İbn Rüşd ile birlikte hâlâ devam ettiği gözlenir. Bu savunmaya dönük tepkisel söylem süreci aslında felsefenin İslam dünyasına girişinden itibaren üç yüz yıllık bir zaman dilimi geçmesine rağmen onun hâlâ kimi çevrelerce içselleştirilemediğinin ve toplumda yeterli düzeyde tutunamadığının bir göstergesidir. Bu süreç içerisinde, özellikle A. Mez ve J. L. Kremer, M. Arkoun gibi kimi düşünürlerin İslam Rönesansı diye nitelendirdiği(7) 10. yüzyılda felsefe savunusuyla dikkatleri çeken ve felsefenin meşru bir etkinlik olduğunu göstermeye yönelik önemli düşünürlerden birisi de Ebû el-Hasan Muhammed b. Yûsuf b. Ebî Zerr Muhammed b. Yûsuf el-Âmirî'dir(8). Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen, ama buna rağmen belgelerden 10. yüzyılda yaşadığı anlaşılan(9) Âmirî, Türkiye'de çok tanınan bir düşünür değildir.(10) Bununla birlikte o, ünlü filozof Kindî'nin öğrencisi Belhî'den dersler almış, Belhî aracılığıyla Kindî ile olan bağı yüzünden yaşadığı dönemde ilgi görmüş; anlaşıldığı kadarıyla, İbn Miske-

Kindî anısına bastırılmış bir Suriye pulu.

yeyh, Gazzâlî, Ebû Sâid el-Endülüsi, Şehrazûrî, Şehristânî gibi düşünürleri etkilemiştir. Onun, döneminde ilgi görmüş bir düşünür olduğunu, İbn Sînâ'ya adından söz ettirmesinden de çıkarsamak olasıdır. Her ne kadar İbn Sînâ, onun, felsefî yeterliliğinden kuşku duyduğunu ima etse de(11) eleştirel bir tarzda onun adından ve görüşlerinden söz etme gereği duymuştur.(12) O, kimilerinin İslam Rönesansı olarak nitelendirdiği dönemde, *Kitâb el-İlm bi Menâkıb el-İslâm* adlı yapıtıyla, dinî ve felsefî bilimleri ele alırken, halk üzerinde etkili olan felsefe karıştıranın, felsefe ve felsefî bilimlere yönelttikleri eleştirileri göğüslemeye çalışmasıyla oldukça ilgiye değerdir.

Biz bu makalede felsefe ve felsefî bilimlerle ilgilenmenin meşru bir etkinlik olduğunu göstermeye yönelik Âmirî'nin felsefe savunusunu ortaya koymayı ve onun felsefeyi savunurken ne türden argümanlara dayandığını göstermeyi amaçlamaktayız. Bu amaca ulaşmak için, onun bir etkinlik olarak felsefenin meşruluğunu göstermek için ortaya koyduğu savunusunu kendi söylemi içerisinde, bağlamından pek fazla kopartmadan ortaya koymaya ve konuyu ele aldığı bilimler sınıflaması bağlamında tartışmaya açmaya çalışacağız. Çünkü o, konuyu bilimleri sınıflandırırken ele almakta ve argümanlarını o bağlamda ortaya koymaktadır.

Âmirî'nin bilim sınıflaması: Dinî ve felsefî bilimler

Felsefeyi, tıpkı Kindî gibi, evrendeki varlıkların nedenlerini ve nedenler nede-ni olan İlk Hakikat'ı araştıran bir bilim olarak gören(13), filozofu ise, matema-tik, tabiat bilimleri ve mantık konusunu iyi bilen ve bu üç bilimden yola çıkarak tanrısal anlamları araştırmaya yönelen birisi olarak tanımlayan(14) Âmirî, bilgiyi 'halkın (ammî) bilgisi ve seçkinlerin (hassî) bilgisi' olmak üzere ikiye ayırır.(15) Ona göre halkın bilgisi oldukça genel ve kanıttan yoksundur, oysa filo-zofun bilgisi, kanıta (burhan) dayalıdır ve değerli olan da filozofun bilgisidir. Ka-nıta dayalı bilgiyi, bir şeyi hatasız, kusur-suz ve olduğu gibi her yönüyle bilmek bi-çiminde tanımlayan Âmirî, Kindî'nin vah-yî/nebevî ve aklî/beşerî bilim ayrımının etkisiyle onu da dinî ve felsefî olarak iki-ye ayırır.(16) Aynı ayrımın daha sonra Gazzâlî'de de yer aldığını ve İslam dün-yasında belli bir yaygınlık kazandığını anımsatmak gerekir.(17) Ona göre dinî bilimler peygamberlerden, felsefî bilimler ise takdir görmüş filozoflardan kaynak-lanmaktadır. O, bu ayrımın ardından "her peygamberin filozof ama her filozo-fun peygamber olmadığı" anlayışını dil-lendirir(18) ve bu anlayış aracılığıyla iki sonuca ulaşmaya çalışır. Bu sonuçlar-

dan ilki, Kindî'de de karşılaştığımız dinî bilimlerin felsefî bilimlere olan üstünlü-ğüne dikkat çekmek; ikincisi ise, felsefî bilimlerin, peygamberler aynı zamanda filozof oldukları için, dinî bilimler adına yadsınamayacağı gerçeğini dile getir-mektir. Onun, peygamberleri aynı za-manda filozof olarak nitelmesi görüşü büyük bir olasılıkla Fârâbî kaynaklıdır; zira bilindiği gibi Fârâbî peygamberi ay-nı zamanda filozof olarak sunmakta-dır.(19) Ona göre, aktarıma dayalı duyu-sal kökenli hadis bilimi, akıl olan kelâm bilimi, duyu ve aklın ortaklığına dayanan fıkıh bilimi olmak üzere üçe ayrılır ve bu üç bilimin aracı durumunda olan dilbilim-den oluşan dinî bilimler(20), rütbe ve de-rece bakımından felsefî bilimlerden üs-tündür. Âmirî'ye göre, bu üstünlüğün üç temel nedeni vardır:

- a) Dinî bilimler, insana ebedi bir mut-luluk kazandırır.
- b) Dinî bilimler, öteki bilimlerin üzeri-ne inşa edildiği bir temel durumundadır.
- c) Dinî bilimler, toplumun genelini amaçlar. Bu yüzden, tikel fayda veren di-ğer bilimlerin aksine tümel bir fayda içe-rir.(21)

O, felsefî bilimlerden üstün gördüğü dinî bilimler arasında da belli bir hiyerar-şi kurar ve hadis biliminin bütün dinî bi-limlerin kaynağı olduğu için başlangıç erdemine; kelâm biliminin, dinî bilimlerin amacı olması hesabıyla olgunluk erde-mine; fıkıh biliminin, hadis ve kelâm ara-sında bulunmasından dolayı ortada ol-ma erdemine; dilbilimin ise, hepsinin aracı durumunda olduğundan, kolaylaş-tırma erdemine sahip olduğunu ileri sür-er.(22) Âmirî'nin dinî bilimleri, felsefe ve felsefî bilimlerden öncelikli bir konuma yerleştirmesi felsefe ve felsefî bilimlerin değerini yadsıdığı anlamına gelmez. Bu-nu görmek için onun felsefî bilimleri sı-nıflandırmasını ve bu bilimlere yöneltilen eleştiriler karşısında verdiği yanıtları ay-rıntılı olarak ele almak gerekir.

Âmirî'ye göre, tıpkı dinî bilimler gibi fel-sefî bilimler de üçe ayrılır. Birincisi, duyu-sal olan fizik bilimi, ikincisi, akıl olan meta-fizik bilimi, üçüncüsü, duyu ile aklın ortak olduğu matematik bilimidir. Mantık bilimi ise, bu üç bilimin yardımcısı ya da aracı

Âmirî'ye göre, tıpkı dinî bilim gibi felsefî bilimler de üçe ayrılır. Birincisi, duyu-sal olan fizik bilimi, ikincisi, akıl olan metafizik bilimi, üçüncüsü, duyu ile aklın ortak olduğu matematik bilimidir. Mantık bilimi ise, bu üç bilimin yardımcısı ya da aracı bilimdir.

durumunda olan bir bilimdir.(23) Âmirî, halkın, kahinlerin iz sürme, kuş uçurma, hayvan çizgilerinden anlam çıkarma gibi sanatlara da bilim dediklerini dile getirir. Ona göre yine kimi filozoflar, sihir, efsun ve simya gibi kimi bilimlerin zararları yarırlarından fazla olduğu için halka öğretilmesini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir.(24) Âmirî, kendi bilim tasnifinde bunlara yer vermediği için onların bilimsel değerini yadsıdığı anlaşılmaktadır. Ancak o, Kindî'de olduğu gibi astrolojiyi (ilm ah-kâm en-nücüm) bir bilim olarak kabul eder ve ona bilimsel bir değer yükler.

Felsefî bilimlere yöneltilen kimi eleştiriler

Âmirî'ye göre, felsefî bilimler Haşeviye'den bir grup tarafından eleştirilmiş, felsefî bilimlerin aracı durumunda olan mantık ise kimi kelâmcılarca reddedilmiştir. O, Haşeviye'den bir grubun felsefî bilimlere karşı çıkışını şu deyişlerle ifade etmektedir: "Felsefî bilimler, Haşeviye'den bir grupca eleştirilmiş, bunların dinî bilimlere aykırı olduğu, onlara ilgi du-

Âmirî matematiği beş kısma ayırır. Bunlar; aritmetik, geometri, astronomi, musiki ve mekaniktir. Onun bu sınıflaması özgün değildir; zira bu sınıflama Kindî ve Fârâbî gibi düşünürlerde de bulunmaktadır.

yanın ve okunmasını isteyen kimsenin dünya ve ahirette zarar göreceğini iddia etmişlerdir. Onlara göre, felsefî bilimler boş sözlerden ve cazip terimlerden başka bir şey değildir. Felsefe öзде, bir şeyden haberi olmayan, bilgisiz ve görünüşe düşkün kimseleri kandırmak için ortaya atılmış, yanıltıcı düşüncelerle süslenmiş ifadeler ve boş sözlerden ibarettir. (25)

Âmirî'ye göre, mantık konusunda ise, Haşeviye'ye uyan kimi kelâmcılar

şöyle demişlerdir: "Bizler, kelâm bilimini ortaya çıkaran topluluk olarak, mantık kitaplarını okuyup inceledik. Ancak onlarda anlaşılması zor sözcüklerden ve yabancı terimlerden başka bir şey bulamadık. Eğer bu kitapları yazarlar, gerçeğe uygun bir şey bulsalar; onun açıklamasını yapmaları gerekirdi... Kelâm bilminde başarılı olan aklı başında herkes, mantığın kazandırdığını, zekâsı sayesinde elde eder. Öyleyse, böyle birisi için mantık gereksizdir. (26)

Âmirî'nin felsefeyi ve felsefî bilimleri temellendirmesi

Âmirî anılan iddiaları çürütmek ve felsefe ve felsefî bilimlerin denildiği gibi olmadığını göstermek ve onların gerekliliğini temellendirmek için, genel söylemi içerisinde dört ana argümana başvurur.

1) Dinî bilimler gibi felsefî bilimler de, sarıh, akla uygun deliller içermektedir.

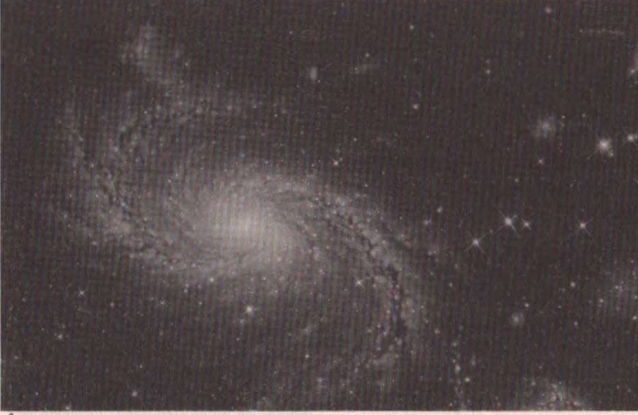
Âmirî'ye göre, felsefî bilimler, kimilerinin sandığı gibi boş, dayanaksız sözler değildir; zira onlar sarıh, akla uygun, kesin ilke ve ayrıntılara sahip kanıtlarla temellendirilmiştir. Bu açıdan, ona göre felsefî bilimler, mantıksal kanıtlamanın dayanağı olan, bölme, tanım, tahlil ve burhana dayalıdır.(27)

2) Felsefî bilimler yadsınamayacak yararlarla sahiptir.

Âmirî felsefî bilimlerin yadsınmasının olanaksızlığını göstermek için, tıpkı dinî bilimler gibi üçe ayırdığı felsefî bilimlerin ayrı ayrı yararlarına gönderme yapar ve felsefî bilimleri erekselci bir zemine oturtur. O, önce felsefî bilimlerin ilki olan matematiğe eğilir. Ona göre matematik, beş kısma ayrılır. Bunlar; aritmetik, geometri, astronomi, musiki ve mekaniktir (ilm el-hiyel).(28) Onun bu sınıflaması özgün değildir; zira bu sınıflama Kindî ve Fârâbî gibi düşünürlerde de bulunmaktadır. Aritmetik, insana ussal hazılar kazandıran bir bilimdir ve aklı başında herkes, sayı sistemleri ve matematik problemleri üzerinde düşünecek olursa, bunun tadına doyamaz. Ayrıca matematiğin sonuçları kuşku ve tartışmadan uzaktır. O günlük hayatta başvurulacak bir hakem konumundadır ve oldukça işlevseldir.(29)

İslam filozoflarını Sokrates'i dinlerken gösteren temsili resim.

Âmirî'ye göre gök, yer, hatta ruhanî ve cismanî evrendeki uyumlu ve uyumsuz güç ve miktarlara ait kanıtlamalar musikiyle ilişkilidir. Onun musikiye ilişkin bu görüşü Pisagor'un görüşlerini anımsatır.

Âmirî'ye göre, değer ve önem bakımından aritmetiği geometri takip eder. Ona göre, duyuşal örnekler içerdiği için, geometri aritmetikten daha kolay anlaşılabilir ve kullanım alanı daha geniştir. Geometri olmasaydı, hesap uzmanları kök sayıları bulup çıkaramaz, yüz ölçümleri yapamaz, denizlerin eni-boyu ve dağların yüksekliği anlaşılamazdı. Bunların yanı sıra, yapı ustaları, marangozlar, nakkaşlar ve dökümcüler de geometriden yararlanmakta, özellikle astronomide küre, usturlap, iç içe halkalar ve güneş saatinde kullanılan mermer tablo gibi gözlem aletleri de yine geometri sayesinde yapılmaktadır.(30) Astronomiye gelince, Âmirî'ye göre onun üstünlüğü ve önemi de yadsınmaz. Çünkü o, Aristoteles kökenli ay-üstü evrenin genelini, nicelik ve niteliğini, gezegenlerin hareketini, güneş ve ay tutulmalarının sebebini, gezegenlerin hareketlerini, sabit yıldızların ortaya çıkışını, gizlenmelerini ve batışını araştırır.(31) Matematik bilimleri arasında yer alan musikiye gelince, onun değeri de inkar edilemez; çünkü gök, yer, hatta ruhanî ve cismanî evrendeki uyumlu ve uyumsuz güç ve miktarlara ait kanıtlamalar musikiyle ilişkilidir.(32) Âmirî'nin musikiye ilişkin bu görüşü Pisagor (Pythagoras)'un görüşlerini anımsatmaktadır. Mekanik, diğer bir deyişle ilim et-hiyel, matematik ile fiziğin ortak olduğu bir bilimdir

ve onun sayesinde, yerin derinliklerindeki sular çıkarılır, az bir güçle ağır yükler kolayca kaldırılır, köprüler vb. yapılır.(33)

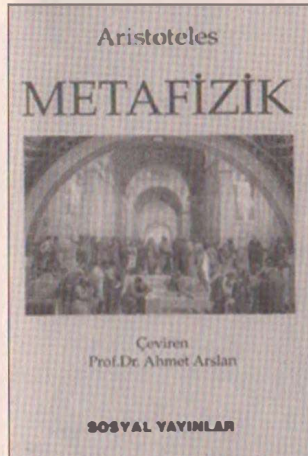
Fiziki bilimler

Ona göre felsefi bilimlerin ikincisi olan fizik (tabiiyyât), duyuşlarla algılanan cisimleri konu edinir. Âmirî, fiziğin ele aldığı konuları ortaya koymak için, evrendeki cevherleri ikiye ayırır. İlki, gökküre-

leri (efflak), yıldızlar ve dört unsur gibi doğrudan tanrısal kudretin eseri olarak yaratılmış olanlar; ikincisi ise, Tanrı'nın insanların hizmetine sunmak üzere yarattığı varlıklardır. Sonuncusunu da kendi arasında tekrar üçe ayırır. İlki kar, yağmur, şimşek gibi havada (atmosferde) meydana gelen olaylar; ikincisi altın, gümüş, demir, bakır, kurşun gibi madenlerde meydana gelen olaylar, üçüncüsü ise bitkiler ve hayvanlarda meydana gelen hadiselerdir. Ona göre tüm bu alanlarda, yani, gökkürelerinde, yıldızlarda, dört unsorda, havada (atmosfer), madenlerde, bitkilerde ve hayvanlarda olup biteni bilmek ancak fizik sayesinde mümkündür. Ona göre tıp, eczacılık, boyacılık, kaplamacılık gibi değerli sanatlar da fizikten doğmaktadır.(34)

Metafiziğin yeri

Felsefi bilimlerin üçüncüsü olan metafiziğe gelince, soyut akıl gücüne dayalıdır ve o felsefi bilimlerin özü ve amacıdır. Diğer bütün bilimler ona hizmet eder. İnsan onunla, ulaşılabilen en yüksek mutluluğu elde eder. Konusuna gelince, evrenin ortaya çıkışını, ilk nedenlerini, sonra ilk gerçeğin, yani Tanrı'nın varlığını araştırır. Âmirî'ye göre, başka alanlarda derin bilgi sahibi olmadan metafizik bilgiye ulaşmak olanaksızdır. Bu nedenle, ona göre eskiler, bu bilgiyi elde etmeyen bir kimseye filozof unvanını vermemişlerdir. O, bu anlayışını, herkese bilge diyen halkın anlayışını eleştirerek ve Eflatun ve Aristoteles'in görüşlerini bir parça çarpıtıp onların otoritesine başvurarak şöyle dile getirir: "Zamanımızda halk, Öklid'in (Euclides) kitabını okuyan ve mantığın temelini kavrayan birisini gördüğünde, metafizik bilgilerden yoksun olsa da, onu bilgelikle nitelendirmektedir. Hatta halk uzmanlığından dolayı, beş öncesiz ilke saçmalığını ve kimi ruhların ölümlü olduğunu savunan Muhammed bin er-Râzî'ye bile bilge demektedir. Halbuki, üstadımız Ebû Zeyd Ahmed bin Sehl el-Belhî, çeşitli alanlardaki bilgisine ve din konusundaki doğruluğuna rağmen, kendisini övenlerden birisi ona bilgelik ilâşırince, bundan rahat-sız olmuş ve 'yazık, benim gibi birisine

Aristoteles'in Metafizik adlı eserinin Türkçe baskısının kapağı.

bilgelik atfediyorlar, onlar Tanrı'nın şu ayetini duymamışlar mı: 'O hikmeti dilediğine verir; kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri hakkıyla anlar' (Bakara, 272). Onun hocası Ya'kub bin İshak el-Kindî'nin tutumu da onunla aynı olmuştur. Durum böyle olduğuna göre, Eflatun'dan aktarılan meşhur deyişi anımsatmak gerekir. O öğrencilerine, 'Tanrı'yı bilmedikçe bir şey bildiğinizi sanmayın'; aynı şekilde Aristoteles de, 'bundan önce içiyor ve susuyordum; Tanrı'yı bilince içmeden kandım' demektedir. (35)

Âmirî'ye göre, metafizikle ilgilenmekle birlikte İslam dininin metafizik anlayışının dışına çıkan düşünürlere, hatta inansalar bile ibadetlerini doğru olarak yerine getirmeyen filozoflara bilge ve erdemli demek doğru değildir. O aslında bu savıyla, İslam dünyasında kelâmcı ve fıkıhçıların filozoflara sıkça yönelttikleri, dinsel duyarlılıkları eksik eleştirisine bir

Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi Âmirî de dini ve felsefi bilimlerin çatışmadığını, aksine uzlaştıklarını belirtir ve her iki bilimin de amacının gerçeğe ulaşmak, gerçeğe örtüşen doğrulara göre davranmak olduğunu söyler.

yanıt vermeye yönelmekte ve gerçek filozofun abid ve dinin sınırlarını koruyan bir insan olduğunu dile getirmeye çalışmaktadır. O şöyle demektedir: "Ancak

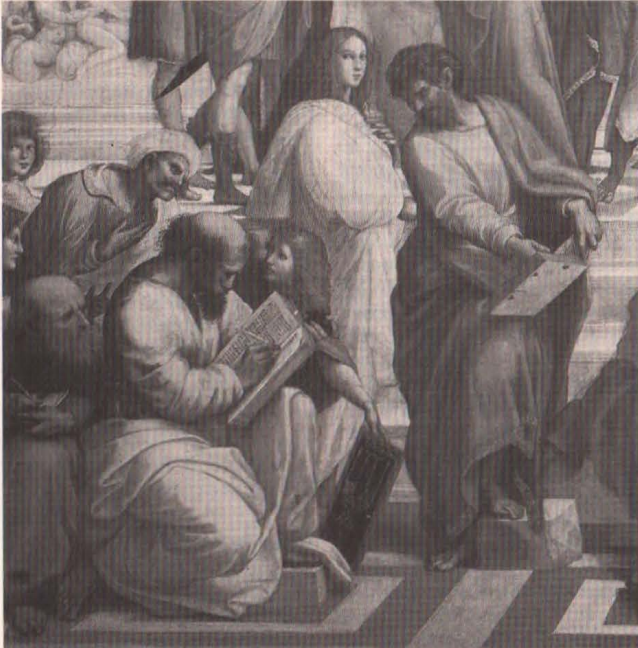
gerçek hikmete sahip olan ve içtenlikli olarak ibadetlerini yerine getiren kimse mutlak erdemlilikle nitelendirilebilir. Bu durumda, dindar olmayan bir filozofun erdemlilikle nitelendirilmesi ancak gölge ve hayal mertebesindedir. (36)

Âmirî'nin, metafizikle ilgilenmiş olmakla birlikte kurulu dinleri yadsıyan Ebû Bekr Zekeriyâ er-Râzî'ye bilge ve hatta erdemli denilemeyeceğini savunmakla, aslında din karşısında yer alan düşünürleri halkın gözünden düşürmeyi ve gerçek filozofun kelâmcı ve fıkıhçıların sandıkları gibi din karşısında olmadıklarını göstermeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Yine onun, daha sonra göstereceğimiz gibi tannısal kaynaktan beslendiklerini savladığı Eflatun ve Aristoteles'i(37), tek tanrıcı anlayışı savunan insanlarmış gibi göstermesi de metafiziğe yüklediği dinsel anlamla ilgilidir. Ona göre metafizik; en açık anlatımını İslam dininde bulur ve metafizik felsefî bilimlerin meyvесidir.(38)

Felsefî bilimlerin aracı olan mantık ise, Âmirî'ye göre, Haşeviye'ye meyleden bir kısım kelâmcı tarafından eleştirilmiştir. Âmirî, eleştirilerin, mantığı anlamayan kimselere yöneltildiğini söyleyerek bu eleştirilere karşı çıkar ve doğru akıl yürütmeler için onun zorunluluğunu kaydeder. Ona göre mantık, kuramsal alanda doğru ile yanlış, eylemsel alanda ise iyi ile kötüyü ayırt etmede işlevseldir. Ona göre bu yönüyle mantık, yadsınamayacak bir ölçü aracıdır (mî'yar). Zira kuşkuyla mantık aracılığıyla giderilir, yanlış aldanmalar ortaya çıkarılır ve savların doğruluğu onunla anlaşılır.(39)

3) Felsefî bilimler insanın mutluluğuna hizmet eder.

Âmirî, felsefî bilimleri yadsıyanların savlarını çürütmek ve felsefenin meşru bir etkinlik olduğunu göstermek için, felsefî bilimlerle uğraşan insanların sahip olduğu mutluluğa gönderme yapar. Ona göre, felsefî bilimlerle uğraşanlar, varolanların hakikatini bilme ve onları kendi yararına kullanma imkânına sahip olmakla insana ait erdemleri elde etmiş olurlar. Yine, felsefeyle uğraşanlar Tanrı'nın yarattığı varlık türlerindeki hikmeti çok iyi kavrarlar; onların neden ve so-

Raphael'in ünlü Atina Okulu adlı tablosundan bir bölüm. İbn Rüşd ayakta, solda, başında bir sarıklı resmedilmiş.

nuçlarını araştırır ve varlıktaki hayranlık uyandıran düzeni anlarlar. Onlar mantık öğrenmekle, kulaktan dolma iddialara karşı koyma, taklit bağından ve tutarsız mezhep görüşlerinden kurtulma imkânına kavuşurlar.(40)

4) Felsefi bilimler dini bilimlerle çelişmez.

Âmiri felsefi bilimlerin meşruluğunu temellendirmeye çalışırken onların dinî bilimlerle çelişmediğini ileri sürer. O, felsefi bilimlerin dinî bilimlerle çelişmediğini göstermek için üç ana argümana başvurur. Onun kullandığı ilk argüman, felsefi bilimlerin dinsel kökenine işaret etmektedir. O bunu, her peygamberin aynı zamanda filozof olduğu söylemiyle temellendirmeye çalışır. Nitekim o şöyle demektedir: "Dini bilgilerin erbabı, seçilip arındırılmış peygamberler; felsefi bilgilerininki ise, takdir gören filozoflardır. O halde, her peygamber filozoftur; fakat her filozof peygamber değildir."(41)

Felsefi bilginin tanrısal kökeni

İkincisi, ilk argümana bağlıdır ve filozofların felsefi bilgilerinin tanrısal kökenine dikkat çeker, felsefeyle ilgilenen filozofların felsefi bilgilerini aslında peygamberlerden aldıklarını söyler. Bu anlayış, İslam dinsel bildirimlerine gönderme yapan Tanrı odaklı bir dünya görüşüne vurgu yaptığı ve tüm bilgiyi tanrısal esinle ilişkilendirdiği için İslam dünyasında oldukça şöhret bulmuş bir anlayıştır ve İhvân es-Sâfâ(42), Ebû Hâtim er-Râzî(43), Gazzâlî(44), Sâ'id el-Endülü'zî(45), Şehristânî(46) ve İbn Hazm(47) gibi düşünürlerde önemli bir yankı bulmuştur(48). Âmirî, bu olguya işaret etmek için, düşünce tarihine peygamberler tarihine aynı çerçevede ele almakta ve meşhur filozofların görüşlerini peygamberlerden edindiğini ileri sürerek şöyle demektedir:

"Ant olsun ki biz Lokman'a hikmet verdik, ayeti gereğince hikmetle nitelendirilen ilk kişi Lokman hekimidir. O peygamber Davud zamanında yaşamış ve sürekli olarak Şam bölgesinde oturmuştur. Aktarıldığına göre, Yunanlı filozof Empedokles, onun yanına gidip geldiği

Dini bilgilerin erbabı, seçilip arındırılmış peygamberler; felsefi bilgilerininki ise takdir gören filozoflardır. O halde her peygamber filozoftur fakat her filozof peygamber değildir.

için hikmeti ondan öğrenmiştir... Lokman hekimle olan arkadaşlığı yüzünden Yunanlılar onu bilge olarak kabul etmişler ve ilk bilge olarak onu görmüşlerdir... Bilgelikle nitelendirilen bir diğer kişi Pisagor'dur; onun bilgelikle nitelendirilme nedeni ise, Davud'un oğlu Süleyman'ın öğrencileri Şam bölgesinden Mısır'a girdince onlarla görüşme olanağı bulmasıdır. Bu görüşmeden önce Mısırlılardan geometri, ardından da Süleyman'ın öğrencilerinden fizik ve metafizik öğrenmiştir. Bu üç bilimi, Yunanistan'a götürmüş... bu bilimleri peygamberlik kaidelerinden yararlanarak geliştirdiğini ileri sürmüştür... Pisagor'dan sonra bilgelikle nitelendirilen Sokrates, felsefeyi Pisagor'dan almış ve felsefe disiplinlerinden yalnız metafizikle yetinmiştir... Sokrates'ten sonra Eflatun bilgelikle nitelendirilmiştir... Sokrates'in yolundan gidecek, o da felsefeyi Pisagor'dan almıştır... Platon'dan sonra bilgelikle nitelendirilen kişi Aristoteles'tir... Felsefe öğrenmek üzere yirmi yıla yakın Platon'un yanında ders almıştır... Bu beş kişi bilgelikle anılmış, bunlardan sonra hiç kimseye bilge adı verilmemiştir."(49)

Felsefi bilimlerin Kur'an'da temellendirilmesi

Üçüncüsü, ilk iki argümanın bir uzantısıdır ve felsefi bilimlerin her birini Kur'an ayetleriyle temellendirmeye yönelir. Nitekim o, matematik, "O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tespit etmiştir" (Meryem Sûresi, 94) ve "her şeyi bir bir saymıştır" (Cin Sûresi, 28); astronomi, "Tanrı gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve belli bir süre için yarattığını hiç düşünmüyorlar mı?" (Rum Sûresi, 8) ayetleriyle; musikiyi, Hz. Muhammed'in "Kur'an'ı sesinizle süsleyin" sözü; fizik bilimini ise "Kuşkusuz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olan denizde yüzüp giden gemilerde, Tanrı'nın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı su da, yer yüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde, düşünen bir toplum için birçok delil vardır" (Bakara Sûresi, 164) ayetleriyle gerekçelendirir.(50)

Dördüncü argüman ise, tıpkı öncüsü Kindî ve Fârâbî, ardılları İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi dini ve felsefi bilimlerin çatışmadıkları, aksine uzlaştıkları söyleminde açığa çıkar. Zira ikisinin amacı da, gerçeğe ulaşmak, gerçekle örtüşen doğrulara göre davranmaktır. Bu yüzden Âmirî'ye göre, felsefeyi anlamayanlar, dinle felsefenin çatıştığını düşünenler, güneş ışığı karşısında hasta gözler durumunda olan akli zayıf kimselerdir.(51) Ona göre, hiçbir felsefi bilim dini bilimlerle çatışmamaktadır. Nitekim o, her bilimin yararına gönderme yaptıktan sonra, bu olguya işaret etmektedir.(52) Söz gelimi tabiat bilimiyle ilgili şöyle demektedir: "Tabiat bilimleri dini bilimler arasında herhangi bir sürtüşme ve zıtlık yoktur."(53)

Sonuç ve değerlendirme

Âmirî'nin felsefe ve felsefi bilimleri savunu, öзде onların yararını göstermeyi, dinsel duyarlılığı yüksek olan bir toplumsal ortamda erekselci bir anlayışla onları temellendirmeyi ve dinsel metinlere ya da dinsel anlayışlara gönder-

me yaparak dinsel eksende onları meşrulaştırmayı, öзде, dinle felsefeyi uzlaştırmayı amaçlamaktadır. Aslında bu anlayış, Kindî, İhvan es-Sâfâ, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd gibi İslam Meşşailerinde dile gelen 'hakikat hakikate zıt olamaz' anlayışının bir tür tekrarıdır. Kuşkusuz, Âmirî'nin felsefenin İslam dünyasında tutunması için verdiği savunu ve felsefenin meşru bir etkinlik olduğunu gösterme çabası koşulları içerisinde oldukça anlamlıdır. Ancak Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd gibi düşünürlerde de karşılaştığımız felsefeyi dinsel argümanlardan hareketle savunmanın ve dinsel bir temelde meşrulaştırmaya çalışmanın kimi olumsuz sonuçlar doğurduğu gerçeğinin de altını çizmek gerekir. Kanımızca bu olumsuz sonuçların kimilerini şu şekilde sıralamak olasıdır:

1) Felsefeyi dinden hareketle meşrulaştırma çabası, felsefe karşıtlığıyla ülenen fıkıhçı ve kelâmcıların elini güçlendirmiş, dinin, felsefe ve felsefi bilimlerin üzerinde bir otorite olmasını ve dolayısıyla din odaklı düşünce yapısını pekiştirmiştir.

2) Aynı anlayış, felsefenin İslam dünyasında tutunup kök salmasını ve özgün felsefî anlayışların doğup gelişmesini ve felsefenin içinde bağımsız otomun bir varlık kazanmasına engel oluşturmıştır.

3) Dinle felsefenin aynı hakikati dile getirdikleri savı, özellikle Gâzzâlî'den sonra felsefenin dine aykırı görülen unsurları aysıklandıktan sonra kelâma dahil edilmesine ve felsefi argümanların salt dinsel düşünceyi desteklemek için kullanılmasına neden olmuş ve Ortaçağ İslam dünyasında teolojinin hizmetinde olmayan bir felsefenin ortaya çıkıp yerleşmesini engellemiştir.

DİPNOTLAR

1) Bu konuda pek çok belge A. S. Tritton tarafından toplanarak bir araya getirilmiştir. Bkz. A. S. Tritton, *İslam Kelâmı*, çeviren: Mehmet Dağ, AÜF Yayınları, Ankara 1983, s.19 vd.. Yine bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din, Felsefe ve Bilim*, *Natürel Yayınları*, Ankara 2005, ss.137 vd.. Felsefenin meşruluğunu tartışma konusunu yapan kelâmî kendisinin de meşruluğunun tartışma konusunu yapıldığını kaydetmek gerekir. Bu konuda en geniş bilgiyi Ebû el-Hasan el-Eş'arî'nin *Risale fi İshâş el-Havz fi İlm Kelâm ve Gazzâlî'nin İhyâ' el-Ulûm ed-Dîn ve İlm el-A'yâm an İlm Kelâm adlı yapıtlarda bulmak olasıdır.*

2) Bkz. Kindî, *Kitâb el-Felsefe el-Ulâ, Resâil el-Kindî el-Felsefiyye*, nşr.: M. A. H. Ebû Rîde, Kahire 1978, ss.34 vd.

3) Bkz. İhvan es-Sâfâ, *Resâil İhvan es-Sâfâ*, nşr.: B. Bostani, cilt: I, Beyrut 1957, s.158 vd..

4) Felsefenin yabancı kökenli olarak görülmesi yüzünden tepki görmesi, Fârâbî'yî felsefî düşüncenin serüvenini dile getirmeye yönelmiştir. O şöyle demektedir: Rivayete göre bu ilim eskiden Irak halkı olan Keldanilerde meydana gelmiş, oradan Yunanılara, onlardan da Süryanilere ve sonra Araplara geçmiştir. Fârâbî, *Mutluluğu Kazanma (Tahsil es-Sa'ade)*, Çeviren: Hüseyin Atay, Farabî'nin Üç Eseri, AÜF Yayınları, Akara 1974, s.51.

5) Bkz. Gazzâlî, *Tehâfüt el-Felâsife*, tahkik: Maurice Bouyges, Beyrut 1927, ss.37 vd.; Gazzâlî, *el-Murkiz min ed-Dalâil, Hakikat Kitabevi*, İstanbul 1984, ss.44 vd..

6) Bkz. İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı (Tehâfüt el-Tehâfüt)*, cilt: I, çeviren: Kemal İsk ve Mehmet Dağ, Kırkambay Yayınları, İstanbul 1998, ss.11 vd..

7) Bkz. Kasım Turhan, *Âmirî ve Felsefesi*, MÜFV Yayınları, İstanbul 1992, s.1.

8) Âmirî'nin tam adı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Kasım Turhan, a.g.e., ss.9-10.

9) Kasım Turhan, belgelerden Âmirî'nin 10. yüzyılın ikinci onluğunda doğduğunu ve Miladî 992 yılında doğduğunu çıkarsamaktadır. Bkz. Kasım Turhan, a.g.e., ss.8-18.

10) Âmirî'nin düşünceleri Türkiye'de pek fazla tartışma konusu yapılmamıştır. Onun hakkında monografi niteliğindeki taşıyan bildiğim kadanyla tek çalışma, Kasım Turhan'ın doktora çalışması olan *Âmirî ve Felsefesi* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992) adlı yapıttır. Bu yapıt oldukça değerlidir ve Âmirî ve düşünceleri konusunda oldukça zengin veri içermektedir. Bunun dışında dikkate değer diğer bir çalışması, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki Âmirî maddesinin yazarı Mahmut Kaya'ya aittir. Mahmut Kaya anılan maddenin dışında, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri (Klasik Yayınları, 2003) adlı yapıtında Âmirî'nin *Kitâb el-İlâm bi Menâkıb el-İslâm* adlı yapıtının birinci bölümünü de el-Emed âlâ el-Ebed adlı yapıtın ise üçüncü bölümünü Türkiye kazandırmıştır. Onun çevirileri bizim çalışmamızda dikkate alınmıştır. Bu yüzden doğrudan alıntı yaptığımızda, Mahmut Kaya'nın çevirilerindeki sayfa numaralarına da gönderme yapılmıştır. Turhan ve Kaya dışında, Âmirî'nin felsefe tasavvununun karşılaştırmalı bir bağlamda İslamın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru (İz Yayınları, İstanbul 1996, ss.48-52) adlı yapıtıyla İlhan Kutluar tarafından tartışma konusu yapıldığını anımsatmak gerekir.

11) Bkz. İbn Sînâ, *Kitâb en-Necât*, nşr.: M. Sabri, Kahire 1938, s.271.

12) Bkz. Kasım Turhan, a.g.e., ss.49-54. Önemli düşüncelerdeki etkisi gözlemlenen Âmirî'nin çok şöhrete ulaşamaması Kasım Turhan'ın üç nedene bağlar. Bunlar; a-Âmirî'nin ölümünden sonra İbn Sînâ gibi felsefî düşüncede şöhreti yüksek bir düşünürün yetiştirilmesi, b-tarzının ve düşüncelerini devam ettirmesi, c-Âmirî'nin düşünürün yetiştirilmesi, o-bir düşünür olarak, tek bir alanda yoğunlaşmaması, felsefe, kelâm ve tasavvuf gibi alanlara eğilmesi ve bu çok yönlülüğün daha sonra Gazzâlî'de temsil bulması, e-Âmirî'nin hi-maye görüldüğü Samanî devletinin onun ölümünden sonra kısa sürede yıkılması. Kasım Turhan'ın bu düşüncelerine, İbn Sînâ'nın Âmirî hakkında yaptığı yargıdan da yola çıkarak, felsefî yeterliliğinin eksikliği de dâhil etmekte bir sakınca olmasa gerekir.

13) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm bi Menâkıb el-İslâm*, nşr.: A. A. Gürab, Kahire 1967, s.93.

14) Bkz. Âmirî, el-Emed âlâ el-Ebed, nşr.: E. K. Rowson, Beyrut 1949, s.62.

15) Bkz. Âmirî, el-Ebâd ve el-Mubâs, *Resâil Ebî el-*

Hasan el-Âmirî, ve Şezerât el-Felsefiyye, nşr.: s-Khalifat, Amman 1988, s.431 vd..

16) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.84.

17) Bkz. Hasan Aydın, *Gazzâlî, Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri*, *Natürel Yayınları*, Ankara 2006, ss.41-52.

18) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.85.

19) Bkz. Fârâbî, *Kitâb Tahsil es-Sa'ade*, Beyrut 1995, s.94 vd..

20) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.84.

21) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.105 vd..

22) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.101 vd..

23) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.85-86.

24) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.85.

25) Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.86-87; Âmirî, *İslâm'ın Üstünlüğü*, çeviren: Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2003, s.198.

26) Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.94-95; Âmirî, *İslâm'ın Üstünlüğü*, s.201-202.

27) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.85-88.

28) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.89.

29) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.89.

30) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.89-90.

31) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.91-92.

32) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.92.

33) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.92-93.

34) Âmirî, el-Emed, s.76; Âmirî, *Sonsuzluk Arzusuna*, çeviren: Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2003, s.207.

35) Âmirî, el-Emed, s.97.

36) Bkz. Âmirî, el-Emed, ss.71 vd..

37) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.83.

38) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.94-96.

39) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.88.

40) Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.85; Âmirî, *İslâm'ın Üstünlüğü*, s.197.

41) Bkz. İhvan es-Sâfâ, *Resâil İhvan es-Sâfâ*, cilt: II, Beyrut 1957, ss.126.

42) Bkz. Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâm en-Nübüvve*, nşr.: s-Es-Sâvî, Tahran 1977, ss.277 vd..

43) Bkz. Gazzâlî, el-Munkiz, s.56.

44) Bkz. Sâ'id el-Endülüsî, *Tabakât el-Ümem*, Beyrut 1985, s.37-43.

45) Bkz. Şehristânî, el-Miel ve en-Nihal, cilt: II, Kahire 1968, ss.121-126.

46) Bkz. İbn Hazm, el-Fasl fi el-Miel ve el-Evhâ ve en-Nihal, Cilde 1982, ss.140 vd..

47) Bkz. İhvan es-Sâfâ, İbn Hazm er-Râzî, Âmirî, Gazzâlî, Şehristânî, İbn Hazm gibi düşünürlerde dile gelen ve felsefîlerin bilgilerini öзде peygamberlerden karşılandığı düşüncesinin Fârâbî ve İbn Sînâ gibi şöhretli filozoflarda alındığı biçimiyle bulunmadığını ifade etmek gerekir. Ancak, anılan anlayış felsefî olarak incelenmiş bir biçimin onların epistemolojilerine yansımaları belirtmek gerekir. Zira onların epistemolojilerine, gerek filozofların gerek peygamberin bilgi kaynağı, dindeki adıyla melek Cebrail'e özdeşleştirilen Aristoteles kökenli etkin akıldır (el-akl el-la'âl). Her ne kadar etkin akıl filozof filozofluk yetisi olan akıl, peygamberin ise hayal yetisiydi adınıdır, o yüzden birincisinin atlatımının doğrudan, ikincisinin ise simgesel olduğu söylenese de, her iki grubun da bilgi kaynağı tanssaldır ve bilgi bütünüyle tanssali esine indirgenmiş durumdadır. Bu konuda ayrıntılı bir tartışma için bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, *Natürel yayınları*, Ankara 2005, ss.22-34 ve 151-153.

48) Âmirî, el-Emed, ss.70-75; Âmirî, *Sonsuzluk Arzusuna*, ss.205 vd..

49) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, ss.89-96.

50) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.74.

51) Bkz. Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.93.

52) Âmirî, *Kitâb el-İlâm*, s.93; Âmirî, *İslâm'ın Üstünlüğü*, s.201.

Transkafkasya'da Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki siyasi ve askerî işbirliği

İngiltere'nin aynı Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptığı gibi, bu kez ABD, Rusya ile Türkiye arasında bir Kafkas Seddi oluşturma gayretindedir. Azerbaycan ve Ermenistan'da da Amerikan destekli renkli "devrimlerin" provaları açıktan açığa yapılmaktadır.

Çanakkale
Zaferi-Ekim Devrimi-
Kurtuluş Savaşı
denklemi,
Türk-Sovyet
ittifakının temeli
olacaktır. Bu temel
üzerinde gelişen
ittifakın en önemli
noktalarından biri de
her iki ülkenin
Transkafkasya'daki
siyasi ve askerî
işbirliğidir.

Rusya Bilimler Akademisi Moskova Şarkiyat Enstitüsü, 27-29 Kasım 2006 tarihlerinde "Tarihsel Geçmişle ve Güncel Eğilimlerle Rusya, İslam Dünyası ve Küresel Süreçler" başlıklı bir sempozyum düzenledi. Sempozyuma Türkiye'den Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Erel Tellal ve İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi Mehmet Perinçek de birer bildiriyle katıldı.

Birçok ülkeden bilim adamlarının katıldığı uluslararası sempozyumda Türkiye, İran, Afganistan ve Hindistan üzerine özel oturumlar gerçekleştirildi. Ayrıca Orta Asya, Kürt meselesi üzerine de tebliğler sunuldu. Sempozyumda 80'in üzerinde bildiri sunulurken Türkiye oturumunda 18 bilim adamı Türk-Rus ilişkilerini güncel ve tarihsel olmak üzere değişik boyutlarıyla ele aldı.

Bölge açısından son derece önemli stratejik sorunların tartışıldığı sempozyumda, Türkiye adına yapılan sunuşlardan İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri

ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden Araştırma Görevlisi Mehmet Perinçek'in makalesini tam metin olarak sunuyoruz.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin İngiliz-Fransız emperyalistlerine karşı Çanakkale'de direnmesi sayesinde, ittifak emperyalistleri Çarlık Rusyası'nın yardımına yetiştirememiş ve Sovyet Devrimi'nin koşulları doğmuştur. Böylece, Türkiye'yi paylaşmak için savaşa giren büyük devletlerden biri olan Çarlık Rusyası yıkılmış ve yerini Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen Sovyet Rusya almıştır. Bu durum Türkiye'nin büyük düşmanlarından birisini eksilttiği gibi, kuvvetli bir cephe gerisi sağladı. Böylece Kurtuluş Savaşı'nın başarı koşulları da oluştu.

Bu olayı, milli mücadelenin önemli siyaset adamlarından ve yazarlarından Yunus Nadi ve Falih Rıfkı Atay şöyle anlatacaktır:

"Türk'ün Çanakkale'de dayanan süngüsü dünyayı değiştiren bir manivela olmuştur. Böylece Çarlık Rusyası'nı yıktık,

Mustafa Kemal, Sovyet Rusya ve Anadolu hükümetini tehdit eden Kafkas Seddi'nin yıkılmasını, Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaşması için zorunlu görmüştür.

Rus Devrimi'ni mümkün kıldı. Biraz da bizim etkimizle gerçekleşen Rus Devrimi'nin büyük sonuçları içinde bizi memnun eden büyük olaylar olmaktadır."(1)

"Eğer Lenin, Çarlığı yıkmayı ve Rusya zafer gününe erişmeyi, İstanbul Rus olacaktı. İnsanın acaba bir İstanbul diyesine Lenin'in büstünü koysak mı diyeceği gelir."(2)

Öte yandan Mustafa Kemal'in Devrimci Türkiye'si, Sovyet Rusya'nın kuşatılması planını bozuyor ve Devrimci Rusya'nın ayakta kalmasını sağlıyordu.

Çanak kale Zaferi-Ekim Devrimi-Kurtuluş Savaşı denklemi, Türk-Sovyet ittifakının temeli olacaktır. Bu temel üzerinde gelişen ittifakın en önemli noktalarından biri de her iki ülkenin Transkafkasya'daki siyasi ve askeri işbirliğidir.

1. İki devrimin yakıcı sorunu: Kafkas seddi

İtilaf devletleri, Bakü petrollerini elde tutmak, İran ve Irak yolunu kapatmak ve Anadolu hareketinin Sovyetler'le birleşmesini önlemek için, Taşnak, Menşevik

ve Musavatçılara dayanan Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'la bir set kurar. İngiltere'nin Kafkasya temsilcisi Oliver Wardrop, Lord Curzon'a gönderdiği 3 Ocak 1920 tarihli telgrafta, bu set sayesinde Türkiye'nin Rusya'dan yardım almasını engelleyeceklerini belirtir.(3) Churchill ise anılarında Britanya ordusunun yardımı ile Gürcistan, Ermenistan ve

Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920'de Lenin'e "askeri güçlerini Bolşeviklerle birleştirme" ve Azerbaycan ve Gürcistan'ın Sovyet Cumhuriyetlerine katılması için "zorlanması", Türkiye'nin de "Ermenistan'a karşı bir operasyon" başlatması isteğini bildirir.

Azerbaycan'ın güçlü bir blok oluşturarak, Bolşeviklerin Türkiye ve İran'a beklenen müdahalelerini engellemelerinin gerekli olduğunu anılarında yazmaktadır.(4)

Mustafa Kemal, Sovyet Rusya ve Anadolu hükümetini tehdit eden Kafkas Seddi'nin yıkılmasını, Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaşması için zorunlu görmüştür. İki ülke arasındaki ıkmal yollarını kapatan İngiliz kuklası devletçikleri bertaraf etmek gerekiyordu. Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nın başında ortaya koyduğu "Doğu'da dayanak yaratarak İzmir'i kurtarma" stratejisinin iki temel nedeni vardı. Birincisi, Doğu'nun işgal altında olmayışı ve Doğu halkının direliştiği.(5) İkincisi ise, Sovyetler ile bağlantı yolunu açmaktır. Mustafa Kemal, Kafkas Seddi yıkılmazsa, Türkiye'nin karşılaştığı durumu şöyle özetlemiştir:

"Anadolu Türkleri, İtilaf Devletleri su-baylarının kumandası altında, sömürge askeri olarak ordular teşkil edecek, hem Kafkasya milletlerinin İtilaf itaatine tutulmasını ve hem Bolşevik istilasının durdurulmasını temin için kan dökceklerdir. (...) Dolayısıyla, Kafkasya seddinin yapılmasını Türkiye'nin kati mahvı projesi sayıp, bu seddi İtilaf Devletleri'ne yaptırmamak için en son vasıtaları müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeleri göze almak mecburiyetindeyiz."(6)

Ankara'daki devrimci hükümetin merkez yayın organı Hâkimiyeti Milliye'nin 13 Kasım 1920 tarihli başyazısında, Kafkas Seddi, "Doğu ihtilal makinesinin iyi işlemesine mani olmak için, bu ihtilalden etkilenecekler tarafından makinenin çarkları arasına sıkıştırılmış ecnebi bir cisim" olarak tanımlanmıştır.(7) O halde o cisim söküp almak gerekmektedir. Mustafa Kemal, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e gönderdiği telgrafta, Heyeti Vekile'nin bu konuya dair kararını şu şekilde açıklar: "Memleketimizin geleceği, doğu sınırlarımızın Ruslara ve İslam âlemine komşu olmasına bağlı olduğu, heyetimizce muhakkaktır. Bu sınır ortaklığının, her halde teminine cidden mesai sarf edilecektir."(8) İki ülkenin, bir dostluk ilişkisinin ötesinde siyah arkadaşlığına ihtiyaçları vardır.

II. Kafkas seddinin yıkılışı

Gerçekten de iki devrim, ortak askerî hareketler yürüterek birbirini destekleyecek ve ayakta kalacaktır.

Kâzım Karabekir, bu durumu TBMM'nin kurulduğu gün olan 23 Nisan 1920'de şöyle açıklar: "Bugün Anadolu'nun kurtuluşu için Bolşevik ordularıyla el ele vererek hareketten başka bir çaremiiz kalmamıştır."(9)

Mustafa Kemal, 26 Nisan'da 1920'de Lenin'e "askerî güçlerini Bolşeviklerle birleştirme" ve Azerbaycan ve Gürcistan'ın Sovyet Cumhuriyetlerine katılması için "zorlanması", Türkiye'nin de "Ermenistan'a karşı bir operasyon" başlatması isteğini bildirir. Bu mektup, TBMM'nin ilk dış politika eylemi olacaktır.(10)

İngiliz güdümlü, sözüm ona "bağımsız" bir Kafkasya, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırıydı. Bölgeyi Bolşeviklerin denetim altına alması, Millî Mücadele açısından çok elverişli bir durum yaratacaklı. Kâzım Karabekir; Azerbaycan, Dağıstan ve Gürcistan'ın Bolşevik topluluğuna katılmasının çok uygun olacağını belirtir.(11) Ankara hükümeti de bu fikir-

dedir ve Sovyetler'in Kafkas Cumhuriyetlerini "Komünist yapma çabalarını" kararl olarak destekleyecektir.(12)

"Omuz omuza kan dökmeye hazır olan"(13) iki ordunun giriştiği askerî hareketler ve siyasi işbirliği sonucu, Azerbaycan'da, Ermenistan'da ve Gürcistan'da İngiliz işbirlikçisi hükümetler yıkılır, yerine Bolşevik hükümetler kurulacaktır.

1) Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi ve Türk subaylarının rolü

Millî mücadelenin ilk günlerinde Musavat iktidarındaki Azerbaycan Cumhuriyeti ile yapılan temaslar olumlu sonuçlar ortaya çıkarmamıştı. Azerbaycan hükümetinin İstanbul hükümeti ile ilişkileri devam etmekteydi. Ayrıca Bakü'de bulunan İngiliz valisi, Azerbaycan hükümetini etkisi altına almıştı. Bu bakımdan Musavat hükümetinin İtilaf işgaline karşı mücadele eden Anadolu direniş hareketiyle sıkı ilişkiler kurması beklenemezdi.(14)

Azerbaycan'ın durumunu anlamak ve Bolşeviklerle temas sağlamak amacıyla 15. Kolordu'da görevli olan Dr. Fuat Sabit ve Dr. Ömer Lütfi Beyler Bakü'ye gönderilmişti. Burada yapılan ilk temaslardan sonra 2 Eylül 1919'da Erzurum'a dönen Dr. Ömer Lütfi, Kâzım Karabekir'e "Azerbaycan Musavat hükümeti İngilizlerin elinde. Bize karşı lakayt. Bizi ölmüş zannediyorlar ve para yardımına yanaşmıyorlar." bilgisini verecektir.(15)

Dr. Fuat Sabit'in verdiği bilgiler de yukarıdakileri doğrulamaktadır. Kâzım Karabekir bununla ilgili şunları kaydedir:

"Azerbaycan hükümeti, İngilizlerin nüfuzu altındadır. Bizde geçen olaylar ile ilgileri yoktur. Bilakis bizi zayıflatmak isteyen İngiliz memurlarının tesiriyle bdl para vererek ordumuzdan subay, astsubay ve hatta erleri kaçırmıyorlar. (...) Belki Bolşevik istilasına karşı da hazırlık için Azerbaycan Ordusuna Türk subayların gitmesine İngilizler müsaade ediyor. Fakat bölgemdeki bu işi ihanet telakkî ediyorum."(16)

Bunun karşısında Azerbaycan'daki Sosyalist Hümmetçiler vasıtasıyla Bakü'deki Bolşeviklerle ve onların yeraltı faaliyetleriyle kurulan temaslar oldukça ümit vericidir. Bunun sonucunda Bolşeviklerle birlikte çalışma kararı alınır ve ilk etaptaki hedefleri olarak "İngiliz siyasetinin ateşli taraftarları olan Musavat hükümetini en kısa zamanda yıkmak ve yerine Bolşeviklerle anlaşacak bir hükümeti başa getirmek" olarak belirlenir. Bu amacı gerçekleştirmek için çalışacak bir komite kurulur. Ayrıca Azerbaycan'da yapılacak devrime karşı vuku bulacak Ermeni ve Gürcü saldırılarının önünü almak için Türk ordusunun Kafkas hudutlarına doğru harekete geçmesi gerektiği de savunulmaktadır.(17)

Bu çerçevede Azerbaycan'daki Türk milliyetçileri ve subayları, özellikle Halil Paşa, Mustafa Kemal'in talimatları üzerine Bakü'deki Komünist Parti'yle ilişkiye geçer ve Azerbaycan'da Bolşevik yönetiminin kurulmasında önemli rol oynarlar.

Mustafa Kemal, Kuva'yı Milliye'den düzenli orduya geçiş günlerinde yakın arkadaşlarıyla (30 Ekim 1920). O gün Kars'ın alındığı haberi Ankara'ya ulaşmıştı. Oturanlar soldan sağa Alb. Abbas Bey, Alb. İsmet (İnönü), Mustafa Kemal, Alb. Refet (Bele).

Hatta Bolşeviklere daha geniş bir halk desteği sağlamak için miting bile düzenlerler. Halil Paşa, halka hitaplarında "Azerilerin Kızıl Ordu'nun gelişinde korkmamaları gerektiğini" telkin eder. İki ülkenin ittifakı sonucunda 28 Nisan 1920'de Musavat hükümeti yıkılır ve Azerbaycan'da Sovyet iktidarı ilan edilir.(18)

2) Türk-Sovyet askeri işbirliği ve Taşnak Ermenistanı'nın yıkılması

Azerbaycan'da gerçekleşen işbirliği, Ermenistan için de geçerlidir. Taşnak Ermenistanı devrimci Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir kama rolü görmektedir. Batı emperyalizminin Doğu'daki planlarının gerçekleştirilmesinde taşeron durumundadır. Bu engelin ortadan kaldırılması her iki ülke açısından da zorunludur. Kâzım Karabekir'in Halil Paşa'ya yolladığı 31 Ağustos 1920 tarihli telgraf bu duruma dikkat çekmekte ve askeri işbirliğinin gerekliliğine işaret etmektedir:

"Bence Taşnaklar şüphesiz esas olarak Antant'ın tarafında, ki aralıksız ve aktif olarak bize saldırmaları bunu kanıtlıyor. Bu yüzden Rus ve Azeri kızıl kuvvetleriyle beraber Taşnak engelini ortadan kaldırılmasını rica ediyorum, zira bu ortak amaçlarımıza ulaşmayı hızlandırarak ve doğu meselesini çözüme kavuşturmak için gerekli. İsrarla XI. Ordu'yu bu konuda kullanmak üzere müsaadenizi istiyorum."(19)

Aynı durum, Sovyet tarafı için de geçerlidir. Türklerle askeri işbirliği isteği, Doğu Halkları Propaganda ve Harekât Konseyi Prezidyumu'nun 17 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de gerçekleşen toplantısında aldığı şu karara yansımıştır:

"Sovyet Rusya ve dünya devrimi için ölümcül olacak bu sonuçlardan kaçınmak için yapılması gerekenler şunlardır: a) Sömnetke olan Türkiye'deki milli hareketin en hızlı şekilde desteklenmesi ve b) İngiliz-Şah ordularının Ermenistan ve Gürcistan'la birleşmesinin engellenmesi. Bu ise sadece, kendi halkını ezen Taşnak hükümranlılığını devirmek bayrağı altında, devrimci Türkiye'yle birleşme amacıyla

Türk ordularının Ermenistan üzerine harekâtı, Sovyet önderleri tarafından kararlı bir şekilde desteklenmiştir. Stalin, bir iç yazışmada "Türklerin ilerlemesi bizim lehimize" diye yazmıştır.

milli Türk ordularıyla ittifak içinde Ermenistan'a harekât düzenleyerek olur."

"Bu birleşme ve bize ve devrimci Türkiye'ye düşman Taşnak hükümetinin ortadan kaldırılması, bize, Mustafa Kemal hükümetine maddi olarak yardım etme imkânını hemen vermese bile ona şu noktalarda destek olacaktır: Birincisi, Erzurum kolordusunun Ermeni sınırından alınarak Batı'ya gönderilmesini sağlayacaktır; ikincisi, cephe gerisindeki tehdidin ortadan kaldırılması, milliyetçilere örgütlenmesini ve mücadeleye devam edebilme ve sonunda başarı kazanma umutlarını kaybetmeden İtilaf Devletleri ordularının karşısında ta Kaf

kaslara kadar geri çekilme imkânı verecektir; üçüncüsü, Kemal Paşa hükümetinin otoritesini arttıracak, onun durumunu güçlendirecek, milli hareketin sönmesine imkân vermeyecek ve İngilizlerin avucundaki sultanın kendini Türkiye'nin tek iktidarı olarak göstermesine olanak tanımayacaktır."

"Türk milli hareketinin kurtarılması dışında Ermenistan'a düzenlenecek harekât bize şu yararı da sağlayacaktır. Bu şekilde bize karşı savaşa hazırlanan düşmanla tek başımıza savaşmamış olacağız. Ermenistan, İngiliz-Şah orduları gelmeden önce kurtarılmış olacak ki, bu harekâtta dokunmayacağımız Gürcistan ise savaşa karışmaktan kaçınacak. Ayrıca Ermenistan'a saldırı, ona karşı savunma yapmaktan çok daha kolay olacak.

Öyle ki Taşnakların bize Azerbaycan'ın Bolşeviklerden kurtuluşu bayrağı altında saldırısı sırasında Azerbaycan halkının bir kısmı da bizim karşımızda yer alacak; ancak bizim Ermenistan'a onun Taşnaklardan kurtuluşu bayrağı altında saldırımız sırasında sadece bütün Azerbaycan halkı değil, Ermenilerin bir kısmı da bizimle olacak. Askeri operasyonlar, bizim tarafımızdan hiçbir ek güç gerektirmiyor. Operasyonlar, esas olarak Türk Erzurum kolordusu tarafından yürütülecek. Bizim tarafımızdan saldırılar göstermek olacak ki, bunun için yeterli gücümüz var. Ayrıca devrimci Türk hükümeti, bizim komutamız altında savaşmak üzere ordusunu vermeyi ve bazı gerekli komiserler atamayı öneriyor. Bu ordu tarafından Ermeni halkına karşı bir aşırıktan korkmaya gerek yok."(20)

Türk ordularının Ermenistan üzerine harekâtı, Sovyet önderleri tarafından kararlı bir şekilde desteklenmiştir. Stalin, bir iç yazışmada "Türklerin ilerlemesi bizim lehimize" diye yazacaktır.(21)

Bu sürecin doruğunda Türk Ordusu'yla Kızıl Ordu Nahçıvan'da buluşur.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin yayımladığı "Türk İstiklal Harbi" başlıklı eserin Doğu Cephesi kitabında "Türklerin Kızılılarla işbirliği" başlığı altında bu buluşma şöyle anlatılmaktadır:

Milli mücadelenin ilk günlerinde Musavat iktidarındaki Azerbaycan Cumhuriyeti ile yapılan temaslar olumlu sonuçlar ortaya çıkarmamıştı. Azerbaycan hükümetinin İstanbul hükümeti ile ilişkileri devam etmekteydi.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, cephe gerisinde Bozüyük civarında İsmet İnönü'nün trenini beklerken, 4 Aralık 1920.

"Türkiye ile Sovyet Rusya arasında irtibat ve işbirliğine inatla engel olmak isteyen İngilizler'in sadık aleti olan Ermeni Taşnak Hükümeti Kuvvetleri, 25 Temmuz 1920'de Şahtahr'ı işgal ederek, biricik kara irtibat yolunu kesmişler ve Nahcivan'ı tehdit altına almışlardı. (...)

"34'üncü Alay'ın 1 nci Taburu, (...) saat 18.00'de Nahcivan'a gelmiş ve şehrin giriş yerinde Kızıl Tugay Komutanı, Süvari Alay Komutanı, komiserler, Kızıl bayraklar ve bir süvari bölüğü tarafından karşılanmış ve Enternasyonal Marşı ile selamlanmıştır."(22)

Mustafa Kemal'in, 14 Ağustos 1920 günü, Nahcivan buluşmasını duyanan sözleri Meclis'te coşkulu alkışlarla karşılanırlar:

"Kızıl kuvvetler, (...) Ermenilerin maksatlarını fiil mevkiine koydurmazlar. 1 Ağustos tarihinde Rus Bolşevik hükümetinin Kızıl Ordusu'yla Büyük Millet Meclisi'nin ordusu Nahcivan'da birbiriyle maddeten birleşmiş oldu (alkışlar). Oraya giden kuvvetlerimiz, kızıl kuvvetler tarafından özel merasim ve fevkalade ihtiramat ile kabul edilmişlerdir. Burada birleşen iki hükümet kuvvetleri diğer kuvvetler gelinceye kadar mahallinde birlikte tedbirler almakla halen bugün dahi meşguldür."(23)

Kızıl Ordu'nun 11. Ordu Komutanı'na el yazısıyla yazılmış imzasız bir mektupta, Nahcivan buluşması anlatılır ve iki ordunun işbirliğinin geliştirilmesi için alınacak önlemlere değinilir. Mektupta "Anadolu Ordusu'nun diğer cephelerde savaşması için Ermenistan cephesindeki güvenliğinin sağlanması gerektiği" belirtilir:

"Anadolu demokrasisi, kendisini insanlık düşmanları olan kapitalizm ve emperyalizmden kurtarabilmek uğruna, ezilen halkların dünya çapında kurtarılması için silaha sarılan Rusya Kızıl Ordusu'nun öncülüğünü kabul ederek, Rusya Kızıl Ordusu'na kardeşlik elini uzatmakta olup, Doğunun ezilen halklarının kurtarılması gibi büyük bir amacı gerçekleştirmeye hazırdır. Anadolu Ordusu'nun, söz konusu amacı doğrultu-

sunda Rusya Kızıl Ordusu ile omuz omuza yürümeye hazır oluşu, bu iki ordunun geçtiğimiz günlerde Nahcivan'da gerçekleşen sevinçli ve coşkulu buluşmasında ifadesini bulmuştur."(24)

Türk ve Kızıl Ordu birliklerinin ortak hareketleri sırasında, Kâzım Karabekir, Türk birliklerinden birine "Türkiye İnkılabı Kızıl Müfrezesi" adını verir ve bu adla mühür yaptırır. O dönemde Kâzım Paşa ile Halil Paşa birbirlerine "yoldaş" diye hitap ederler.(25) İki ordunun buluşmasında, Türk subayları, Bolşeviklerin sevgisini kazanmak için sırmalı apoletlerini çıkarırlar, Türk askerlerinin başına kızıl yıldız takarlar.(26) Kâzım Karabekir, 24 Ağustos 1920 tarihinde, apoletlerdeki sırmaların değiştirilmesi konusunda Ankara'daki Genelkurmay Başkanlığı'na yazılı başvuruda bulunur.(27) Hatta Halil Paşa ve Binbaşı Veysel Bey, Kızıl Ordu komutanının ortak bir harekâta Türk birliklerini de komuta etmesini önerir.(28)

Kızıl Orduların kuzeyden, Türk ordularının güneyden hareketi sonucunda Taşnak Ermenistanı yıkılır. Bu durumda Mustafa Kemal, Ermenistan'da Sovyet yönetimi kurulmasını kararlı olarak destekler:

"Yine buyurdular, ki Gümrü'de Kâzım Paşa kendi eliyle Ermenileri komünist yaptı. (...) takdir ederiniz ki en faydalı olan şey, zaten Komünist olmayan serresi Ermenilere komünist dedirtmek için ve Taşnak mevcudiyetini bir an evvel yıkmak için yapmıştır."(29)

3) Gürcistan ve Dağıstan'da Türk-Sovyet işbirliği

Ankara hükümeti, Batum'da Sovyet yönetiminin kurulması çalışmalarına da katkıda bulunur. İstanbul'un işgal edildiği gün olan 16 Mart 1920'de Kâzım Karabekir, Heyet-i Temsilîye'ye "Batum'da Bolşeviklik ilanıyla Bolşevikliğin Evliye-i selase, Gürcistan ve Azerbaycan'da da gerçekleşmesi" yolunda teklifte bulunur.(30) Aynı gün Mustafa Kemal, Karabekir'in önerisine tamamiyle katıldığını bildirir ve bu konuda lazım gelenin yapılması emrini verir.(31) Mustafa Kemal'in öneriyi onaylaması üzerine Kâzım Kara-

Türk ve Kızıl Ordu birliklerinin ortak hareketleri sırasında, Kâzım Karabekir, Türk birliklerinden birine "Türkiye İnkılabı Kızıl Müfrezesi" adını verir.

bekir, 3. Fırka Komutanlığı'na şu yazıyı gönderir:

"1. Batum'da Bolşeviklik ilanı memleketimizin geçirmekte olduğu yeni buhran içinde faydalı olacağı cihette Heyet-i Temsiliyece de buna muvafakat ve Tesri-i icraat talep olunuyor. Binaenaleyh Batum'dan gelip Hopa'da bekleyen murahtalarda bu suretle tebligat yapılmasını ve sahil boyunca Yeşil Ordu ile irtibat husulünü ve bunun Evliye-i selase ve Gürcistan'da intişarının pek faydalı olacağını tebliğini rica ederim.

"2. Olaydan günü gününe haber almak ve gerekiyorsa harekâtında hüsnü idaresine delalet etmek üzere sizce muvazaf görülecek muvazaf ihtiyat birkaç zabıtın Batum'a gönderilmesi."(32)

Ayrıca 7 Mayıs 1920 tarihinde Trabzon'dan 3. Tümen Komutanı, 2. Alay 3. Tabur Komutanlığı'na gönderdiği emirde "Batum'daki Bolşevik komitesiyle tesriki mesai edilmesi ve aynı zamanda İslam Teşkilatının takviyesi lazımdır. Oraya yedi Türk zabiti gelmiştir. Bu zabıtları teşkilatınızda istihdam ediniz. İki ihtiyat zabiti dahi ayrıca gönderilmiştir." demektedir. Bundan Batum'a Türk subaylarının gönderildiği belgeyle anlaşılmaktadır. 17 Mayıs 1920'de Trabzon'a gelen ve Cemiyet-i İslamiye tarafından gönderilen temsilciye "İngilizlerin Batum'dan çıkarılması için Bolşeviklerle birlikte hareket edilmesi öneriliyor ve İngilizlerin aleyhinde birlikte çalışılması" teklif ediliyordu.(33) Ayrıca Batum'da Müslüman Hıyar Cemiyeti ile Bolşevik Kulübü birlikte çalışmaktaydı.(34)

İlerleyen süreçte de milli mücadeleden önderliği Gürcistan'da Ruslarla işbirliği konusunda hassastır. Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal'e gönderdiği 27 Mart 1921 tarihli aşağıdaki telgrafı bunu çok iyi göstermektedir:

"Londra konferansının içyüzünün, Rus ve Gürcü savaşında Türkleri Kafkas emelleri peşine saldıran Gürcülerle bağlaşıklar olarak Ruslara karşı savaş açmak ve böylece Türkiye'yi ateş çemberi içinde eritmek ya da hiç olmazsa Gürcülere karşı Ruslarla birlikte hareketlen alkoymak için bir oyun olduğu artık gün gibi ortaya çıktı. İtilaf'ın Kafkas oyunu çoktan

beri açık iken can çekişen Menşevik Gürcü hükümetiyle anlaşılmasına ve hatta Kafkas Konfederasyonu yapmaya kadar varılmasını ve Batum işgalinin de Millet Meclisince o denli alkışlanması, Doğu durumunu ve Rusya'nın hayatı çıkarlarını bilenlerimizden az olmasına karşı bizi her taraftan saran İtilaf propagandasının dehşetine bağlıyorum. (...) Ruslar Kafkasya'ya egemen oldukları sürece onlarla dost, hatta bağlaşıklar kalmalıyız. Bu da Rusların hayatı çıkarlarında gözümüz olmadığı, sözle ve davranışlarımızla onları inandırmakla olur. Çarlık Rusya zamanında fabrika ve demiryolları tümüyle Bakü kaynaklarına göre yapılmış olduğundan Rusya ne şekle girerse girsün Bakü'süz olmaz, Bakü de Butum'suz olmaz. Bu iki önemli limanı birbirine bağlayan demiryolunun korunması için gerekli (...) sınırın kuzeyinden artık Ruslar kuşulanmamalıdır. Bunun için ilk önce Bakü ve Tiflis ve diğer yerlerdeki temsilcilerimiz karşıdevrim komitelerinin yatağı olmamalıdır."(35)

Diğer taraftan Stalin'in Çiçerin ve Lenin'e Transkafkasya'dan yazdığı 20 Kasım 1920 tarihli telgrafa yansıdığı üzere Sovyetler de Türk ordularıyla ittifak içerisinde Gürcistan'ın sovyetleştirilmesini sağlamak istemektedir.(36) Ayrıca Sovyet Rusya'nın Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin,

İngilizlerin işgal etmesini önlemek için Batum'un kendilerinin de açık ya da gizli desteğiyle Anadolu tarafından işgal edilmesini birinci Moskova görüşmeleri sırasında Bekir Sami Bey'e teklif etmiştir.(37)

Türk subaylarının Dağıstan'da Bolşeviklere yardım ettiği ve bölgedeki İngiliz nüfuzunun azalması için çalıştığı da Sovyet yetkilileri tarafından rapor edilmiştir.(38)

4) Türk-Bolşevik ittifakına karşı İngiliz provokasyonları

Transkafkasya'daki Türk-Bolşevik ittifakına karşı İngiltere, boş durmaz ve Kemalist yönetimi Sovyetler'den koparmaya ve kendi Kafkas planlarına uygun bir çizgiye getirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Kafkasya Halkları Federasyonu'nu Türkiye'nin himayesine vermeye gündeme getirir. Bölgeye gönderdiği "deneyimli istihbaratçıların" görevi, Türk-Bolşevik çatışması yaratmaktır.(39) Bu tertipler başarısızlıkla sonuçlanır. Ancak İngiltere bu girişimleri sürdürmekten vazgeçmeyecektir.

Planların boşa çıkarılmasında Mustafa Kemal'in büyük payı vardır. Mustafa Kemal, Sovyet Rusya'nın güvencesine büyük önem vermektedir.(40)

III. Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Transkafkasya'daki Türk-Sovyet ittifakı, 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması'nın imzalanmasıyla resmi bir karakter kazanacaktır. Transkafkasya'da Bolşevik iktidarlarının kurulmasıyla bölgede yeni bir sayfa açılmıştır. Moskova Antlaşması'nın 15. maddesiyle, Türkiye ve Transkafkasya Sovyet Cumhuriyetleri arasında bir antlaşma yapılması kararlaştırılmıştır. Karşılıklı yazışmalardan sonra Konferans'ın Kars'ta yapılmasına karar verilir.

Konferans, 26 Eylül 1921 günü başlar.(41) TBMM hükümetini Kâzım Karabekir başkanlığında bir heyet temsil eder. Azerbaycan SSC'yi İşçi-Köylü Tefiş İşleri Halk Komiseri Behbud Şahinski, Ermenistan SSC'yi Dışişleri Halk Komiseri Askanaz Mravyan ve İçişleri Halk

Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve Süvari Tümen Komutanı Bnb. İbrahim Çolak, Çankaya'da, 4 Haziran 1921.

Gazi Mustafa Kemal, Rus ve Azerbaycan Heyetleri ile Afyon Çay'da denetimde, 30 Mart 1922.

Komiseri Pogos Makinyantsyan, Gürcistan SSC'yi Askeri-Deniz İşleri Halk Komiseri Şalva Eliava ve Dışişleri Maliye Halk Komiseri Aleksandr Svanidze, RSFSC'yi ise Letonya temsilcisi Yakov Ganetskiy temsil eder.

Kars Konferansı'ndaki Ermenistan SSC Heyeti Başkanı M. Mravyan, açılış konuşmasında Sovyet Ermenistanı'nın kurtuluş savaşı veren devrimci Türkiye'ye hayranlığını şöyle açıklar:

"Buraya düşmanca duygularla geldik, bize burjuva milliyetçi hükümetlerden miras kalan tartışmalı meseleleri, zorluk çıkaran lanetli meseleleri tekrardan kışkırtacak hiçbir eğilimimiz yok. Hayır, artık bu görevler, bu düşmanca duygular, bizi yönlendirmiyor. Biz, çalışkan Türk halkının kendi vatanının özgürlüğü adına verdiği kahramanca mücadeleye hayranız. Samimi duygularımızla diliyoruz ve kesin olarak eminiz ki, vatanını korumak için ayağa kalmış olan bu halk kazanacaktır ve düşmanları kaçacaktır. Konferansın, cephe gerisinde artık düşman olmadığını ve halkın iradesini kırmak isteyen emperyalizme karşı mücadelesine komşularının derin sempati duyduğunu öğrenecek olan Türk halkına Transkafkasya halklarının beslediği bu duygularını güçlendireceğinden

eminiz."(42)

Türkiye; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la aynı gün antlaşmalar imzalamak isterken, Rusya ve Transkafkasya Cumhuriyetleri tek bir antlaşma taraftırlar. Sonunda Türk tarafı, diğer cumhuriyetlerin görüşünü kabul eder. Ruslar, Konferans boyunca Türkiye'ye karşı ödün verici bir tutum izler ve 13 Ekim'de bütün taraflar Kars Antlaşması'nı imzalarlar.(43)

Günümüzde

Amerikan emperyalizmi, hem Rusya'yı hem Türkiye'yi kuşatan bir plan uygulamaktadır. Yeni Kafkas seddinin yıkılması tekrardan iki ülke için zorunluluk haline gelmiştir. Bunun için de Rus-Türk işbirliğinden başka çare olmadığı şüphesizdir.

Antlaşmanın içeriği Moskova Antlaşması'yla hemen hemen aynıdır. Kars Antlaşması'yla Misaki Milli'yi üç devlet daha tanımış olur. Türkiye, Kafkaslar'daki durumunu sağlamlaştıranırken, Moskova'dan gelen yardımın önündeki engeller de bu şekilde kaldırılmıştır. Mustafa Kemal, Kars Antlaşması'yla ilgili olarak Meclis'te şunları söyler:

"Bu antlaşma ile Doğu'da hukuki bir şekil alan fiili vaziyetimiz de Sevr Antlaşması'nın tatbik edilmez olduğunu gösteren vakalardan biridir (Şiddetli alkışlar).

"Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin hakiki menfaatlarından ziyade cihan kapitalistlerinin iktisadi menfaatlarına göre halledilmek istenen mesele, Kars Antlaşması'yla en doğru hal suretini buldu (Alkışlar). Asırlardan beri dostane yaşayan iki çalışkan halkın iyi ilişkileri, memnuniyet vericidir ki, tekrar teessüs etti."(44)

Emperyalist Batı kamuoyu da Kars Antlaşması'nı kendi menfaatleri açısından "karanlık" ve "şüpheli" görmüştür. Ayrıca bu antlaşma sonucunda İngilizlerin Kafkas cumhuriyetleri hususundaki politikasının iflas ettiği ifade edilir.(45) Diğer taraftan Batı basınında bu antlaşmanın Ermenistan için aşağılayıcı olduğu yazılmıştır. Sovyet Ermenistanı'nın önemli siyasal ve askeri yetkililerinden Myasnikyan, 20 Ocak 1922 tarihinde SSEC Sovyetleri Birinci Kongresi'ne sunduğu raporda bu propagandaya gereken cevabı verir. Myasnikyan'a göre Ermenistan emekçileri, Kars Antlaşması'nın sağladığı barışçı hayatı çok iyi görmektedir. Taşnaklar ise, bağımsız, denizden denize yayılan ve bugünkü Fransa'nın dörtte üçüne eşit bir Ermenistan hayali kurmaktadır. Myasnikyan'ın ifadesiyle Sovyet Ermenistanı, bu hayalin daha önce olduğu gibi milleti imha edecek savaşlara sürüklediğini anlayarak bu "aptallığı" reddetmiştir. Sovyet Ermenistanı, Kars Antlaşması sayesinde komşularıyla birlikte yaşayabileceğini kanıtlamıştır. Ermeni ve Türk halkları, emekçileri, karşılıklı kırimdan asla ve asla sorumlu değildir.(46)

Ermeni milliyetçisi Pro Armenia dergi-

si, Kars Antlaşması'nı yıllar sonra, "Türk-ler ve Bolşevikler Ermenistan'ı nasıl hak-ladılar" başlıklı kapağına koyduğu resim-le şöyle yorumlayacaktır: Türkiye'yi temsil eden ay-yıldızla, Sovyet Rusya'yı temsil eden çekir-örak Ermenistan'ı temsil eden kadını parçalıyor.(47)

Türkiye, Kars Antlaşması'yla Doğu sı-nırlarını güvence altına aldıktan sonra bütün gücünü Batı Cephesi'nde zafer ka-zanmak için seferber edecektir. Kars Ant-laşması'nın 30 Ağustos'taki rolü büyüktür.

IV. Sonuç

İmparatorluklar çağından beri Türki-ye ile Rusya'nın çatışmasından, Batı her zaman büyük çıkarlar sağlamıştır. Böl-genin iki köklü devlet geleneğine sahip en önemli bu iki devleti birbirlerine düş-tüklerinde Batı'nın Avrasya'daki emelle-rine ulaşmasının zemini olmaktadır. Tersinden bakıldığında ise Türkiye ve Rusya'nın, ortak hareket ettiklerinde ve dostane ilişkilere sahip olduklarında kendi devletlerinin çıkarlarını daha rahat sağladığı görülmür. Bu noktada da iki önemli bölge rol oynamaktadır: Boğazlar ve Transkafkasya.

Batı da her zaman bu iki bölgeyi, Türkiye ve Rusya'yı kuşatmak için eli-ne tutmaya çalışmıştır. Ekim Devrimi ve Kurtuluş Savaşı'yla birlikte oluşan Türk-Sovyet ittifakı, bu bakımdan iki ülkenin kendi bağımsızlıklarını ve yaşam hakları açısından Batı emperyalizmine karşı bir cevap niteliği taşımıştır.

Bugüne geldiğimizde ise Amerikan emperyalizmi, hem Rusya'yı hem Türki-ye'yi kuşatan bir plan uygulamaktadır. Rusya; Kafkaslar, Ukrayna ve Kirgizis-tan üzerinden ve NATO'nun Baltık öle-lerine kadar genişletilmesi yoluyla çev-relenirken, Türkiye ise, Güney Kıbrıs, Girit Adası, Bulgaristan, Romanya, Gür-cistan'a yerleştirilen askerî birliklerle ve Kuzey Irak'taki işgal kuvvetleriyle kuşa-tılmış bulunmaktadır. İngiltere'nin aynı Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptığı gibi, bu kez ABD, Rusya ile Türkiye arasında bir Kafkas Seddi oluşturma gayretinde-dir. Azerbaycan ve Ermenistan'da da

Amerikan destekli renkli "devrimler" provaları ağıktan açığa yapılmaktadır.

Yeni Kafkas seddin yıkılması tekrar-dan iki ülke için zorunluluk haline gel-miştir. Bunun için de Rus-Türk işbirliğin-den başka çare olmadığı şüphesizdir.

DİPNOTLAR

- 1) Yunus Nadı, *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Ocak 1922'den aktaran: Yrd. Doç. Dr. Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.17.
- 2) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.Ş.*, İstanbul, 1969, s.166. Ayrıca *Kurtuluş Savaşı* yıllarında Türkiye'de bulunan İki Komün-tarın gelişimsel de "Rus Devrimi Türkiye'de Kema-list Devrimi mümkün kılın ana etkenlerden biridir" demektir. Bkz. Leonid-Friedrich, *Ankara 1922*, Kaynak Yayınları, Haziran 1985, s.39.
- 3) *Documents on British Foreign Policy*, Seri I, Cilt III, Londra 1949, Belge No. 630'dan aktaran: Stefa-nos Yerasimos, *Ekim Devriminden "Millî Mücade-le'ye Türk-Sovyet ilişkileri*, Gözlem Yayınları, Ocak 1979, s.137 vd.
- 4) Bkz. Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)*, Kaynak Yayınları, Ekim 2004, s.27.
- 5) Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir'e 16 Haziran 1919 tarihli şifresi için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserle-ri*, c.2, Kaynak Yayınları, Mayıs 1999, s.390 vd.
- 6) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.6, Ağustos 2001, s.268.
- 7) *Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi Hâkimiyetî Milliye Yazıları*, Kaynak Yayınları, Eylül 2003, s.107.
- 8) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.8, Mayıs 2002, s.271.
- 9) Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, c.1, Emre Ya-yınları, c.1, s.665.
- 10) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.8, s.114.
- 11) Kazım Karabekir, age, s.549.
- 12) TBMM Hancıye Vekili Ahmet Muhtar Bey'in 3 Ocak 1921 günlü konuşması için bkz. Mahmut Ko-ğulu, *Cumhuriyet Doğru 1921-1922*, Ankara, 1971, s.5.
- 13) Mustafa Kemal'in Tiflisleki Yatkılı Temsilcisi Ahet-met Muhtar'a telgrafı için bkz. RGASPI f. 85, I. 20, d. 51, y. 2.
- 14) Betül Aslan, age, s.29.
- 15) Kazım Karabekir, age, s.196.
- 16) Age, s.374.
- 17) Age, s.631 vd.
- 18) Y.A. Bağirov, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Azer-baycan-Türkiye ilişkileri*, Bilim Yayınları, İstanbul, Şubat 1979, s.124 vd.; Dr. Salahi R. Soneyl, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.1, Türk Tarih Ku-rumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1995, s.182; M. Taylan Sorgun, *İlmeyen Savaş Kütülmare Kahra-manı Halil Paşa'nın Anıları*, 7 Gün Yayınları, İstan-bul, 1972, 318 vd.; Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Em-peryalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Tarih Vak-fı Yurt Yayınları, İstanbul, Aralık 1998, s.104; Dr. Ri-za Nur, *Moskova-Sakarya Hatıraları*, Boğaziçi Ya-yınları, 2. basım, İstanbul 1993, s.84 vd.; Fahri Be-len, *Askeri, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kuru-luş Savaşı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Anka-ra, 1973, s.227, 237; Tarihî Biyikloğu, *Atatürk Ana-dolu'da Türk Tarih Kurumu Basimevi*, Ankara, 1959, s.19; General Sami Sabit Kaaman, *Trabzon ve Kars Hatıraları 1921-1922 İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, Arma Yayınları, 2. basım, İstanbul, Ma-yıs 2002, s.77; Saim Yüceer, *Millî Mücadele Yılla-rında Ankara-Moskova ilişkileri*, Bursa, 1997, s.91 vd.; Betül Aslan, age, s.34 vd., 59 vd.

- 19) RGASPI fond 495, liste 181, dosya 135, yaprak 7.
- 20) RGASPI fond 5, liste 2, dosya 92, yaprak 31, 31 arkası, 32.
- 21) RGASPI fond 2, liste 1, dosya 24461, yaprak 1.
- 22) Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi Doğu Cephesi 1919-1922*, c.3, Ankara, 1965, s.110 vd. Askerî ittifak ve Nahçıvan buluşmasına birinci elden tanıkların anlatımları için bkz. Veyssel Ünüvar, *Kurtuluş Savaşı'nda Bolşevik-lerle Sekiz Ay 1920-1921*, 2. basım, Göçebe Yayın-ları, 1997, s.55 vd.; Kazım Karabekir, age, c.2, s.113; V. Tarhov, *Zanyatye g. Nahiçevanı i Pervaya Vstroga Krasnoy Armii S Voyskama Kemal Paşı, Vo-yenniy Vestnik*, 15.04.1922, No. 8, s.33 vd.
- 23) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.9, Ekim 2002, s.174.
- 24) RGASPI fond 495, liste 181, dosya 13, yaprak 48.
- 25) Kazım Karabekir, age, s.112, 127; RGASPI fond 495, liste 181, dosya 135, yaprak 7.
- 26) Veyssel Ünüvar, age, s.8, 10, vd., 111.
- 27) Kazım Karabekir, age, s.148.
- 28) V. Tarhov, age, s.35, vd.
- 29) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, Mart 2003, s.310.
- 30) Kazım Karabekir, age, s.544.
- 31) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.7, Ocak 2002, s.119.
- 32) Kazım Karabekir, age, s.545.
- 33) Bkz. Saim Yüceer, age, s.87.
- 34) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.7, s.159.
- 35) Kazım Karabekir, age, s.592.
- 36) Bkz. RGASPI fond 558, liste 1, dosya 5584, yaprak 1.
- 37) Cumhuriyet Müzesi Arşivi, Dos. V/13, No: 30341'den aktaran: Saim Yüceer, age, s.153.
- 38) Borba Za Ustanovleniya i Uproçeniye Sovyets-koy Vlasti v Dagestane 1917-1921, İzdatelstvo Aka-demi Nauk SSSR, Moskva, 1958, s.369.
- 39) Kafkas provokasyonlarıyla ilgili örnek İngiliz bel-geleri için bkz. İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, in-cileme: Erol Uluşel, *Yatılıncı Matbaası*, İstan-bul, 1967, s.249, 255, 255, 282 vd.
- 40) Mustafa Kemal'in bu konuyla ilgili Erzurum vıla-yetine gönderdiği 15 Temmuz 1920 tarihli telgraf için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.9, s.56; Mustafa Kemal'in Türk-Sovyet ilişkilerini bозmaye yönelik İn-giliz propagandası hakkındaki 30 Kasım 1920 tarih-li talimatı için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.128 vd.
- 41) Konferans'ın Fransızca tutanakları için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.11.1921, 930.1-3.40.1. Ayrıca görüşmelerle ilgili bkz. Kazım Ka-rabekir, age, c.2, s.280 vd.
- 42) Dokumenti Vnesneg Politiki SSSR, c.4, Gospo-lizdat, Moskva, 1960, s.373.
- 43) Antlaşmanın ve eklerinin Türkçesi için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.41 vd. Rusçası için bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasî Partiler ve İçişleri Hareketler Devlet Arşivi fond 609, liste 1, dosya 34, yaprak 110-115'ten aktaran: Azer-baycan-Türkiye Münasebetleri 1920-1922, AzAtaM, Bakı, 2002, s.147 vd.; Fransızcası için bkz. *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, c.1, Kültür Bakanlığı Ya-yınları, Ankara, 1994, s.555 vd.
- 44) *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.12, Aralık 2003, s.285.
- 45) *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, Kevan Ya-yınları, Ekim 1973, s.168.
- 46) A. F. Myasnyanin, *Izbianniy Proizvedeniya, İz-datelsvo Ayanstan, Yerevan*, 1965, s.376 vd.
- 47) Aot Ayraptıyan, "Kak Turki I Bolşeviki V 1920 Godu Raspravili S Armeniyei", *Pro Armenia*, 1992, No. 6.

Anadolu'da yeni bir yılan türü: Barani

Dörtöyl ile Hassa arasında Amanos Dağları'nda bulunan Barani adlı yılan, özellikleri bakımından diğer yılan türlerinden farklı. Böylece Türkiye'deki yılan türü sayısı da 46'dan 47'ye çıkmış oldu. Sonuç olarak dünyada şimdilik sadece Türkiye'de yaşayan bir yılan türü var.

Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü Başkanı, Sayın Prof. Dr. Kurtuluş Olgun ile bölüm faaliyetleri ve son araştırmaları, özellikle de yeni saptadıkları yılan türü hakkında yaptığımız bir söyleşiye yer veriyoruz.

- Sayın Olgun bize bölümünüzden bahseder misiniz?

- Bölümümüz biyolojinin çeşitli alanlarında bilim insanı yetiştirmek, bireyin ve toplumun gereksinimlerini ve devamlılığını sağlamak, sorunlara biyolojik çözümler üretmek, araştırma ve yayınlar yapmak amacıyla üç temel görevi ilke edinmiştir. Bunlar; nitelikli akademik altyapı, bilimsel araştırma ve donanımlı öğrenci mezun etmektir.

Nitelikli akademik altyapıdan amacımız günlük yaklaşımlar yerine evrensel açılımı bir bakıştır, ki bu bence bölüm stratejisi açısından en önemli unsurdur. Çünkü, bölümümüz fiziki açıdan ne kadar yeterli olursa olsun bu olanaklar uluslararası gündemde yerini almaz ise bunun bilime katkısı olmayacaktır. Bölümümüz bu anlamda çok üst seviyede akademik eleman desteğine sahiptir. Zaten bu seviyedeki elemanların akademik yaklaşımı da evrensel düzeyde olacaktır.

Araştırma alanında uluslararası bilimsel rekabete açık ve Türkiye'de biyoloji bölümlerine örnek olacak genç, dinamik ve heyecanlarını yitirmeden ileriye sürekli yeni umutlarla yaklaşan, genç bir akademik kadromuz vardır. Bilimsel araştırma alanında bölüm başkanı olarak bu akademik kadroya hem laboratuvar altyapısı hazırlamada hem de bölüme proje sağlanması açısından idari olarak hep destek oldum. Şu an mevcut laboratuvarlarımız bilimsel olarak, belli standartları sağlamıştır. Zaten indeksli dergilerde çıkan bölüm adresli yayınlar da bunu göstermektedir. Bölümümüzde projeler uluslararası işbirliği yanında, TÜBİTAK'tan, üniversitemizden, kamu ve özel kuruluşlardan destek alarak yürütülmektedir.

Öğrencilerimiz biyolog unvanı ile gerekli donanıma sahip olarak mezun olmaktadır. Mezuniyetten sonra öğrencilerimizden gelen tepkiler, iyi bir eğitim-öğretim uyguladığımızı göstermektedir. Bölümümüzün ders ve eğitim programını yaparken öğrencilerimize ayrıcalıklar kazandıracak evrensel biyoloji programına yakın olan programlardan yararlanarak ve yeni dersleri de ilave ederek bilimsel gelişim programına ayak uydurmaya çalışıyoruz. Hedefimiz biyoloji bilimine katkılar yapabilecek mevcut öğrencilerimiz yanında, ÖSS'de yüzdelik dilimi

Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Kurtuluş Olgun.

Herpetolojik (kurbağa ve sürüngen bilimi) çalışmalara 45 yılını vermiş ve geçen günlerde Dokuz Eylül Üniversitesi'nden emekli olmuş olan Prof. Dr. İbrahim Baran'ın adının verildiği "Baranı" yılan.

daha iyi öğrencileri de aramıza alarak dinamizimizi daha da artırmak.

Bunlara ilave olarak bölümümüzü enstitü gibi çalışan bir biyoçeşitlilik merkezi, koruma biyolojisi ve biyoteknoloji alanında söz sahibi olan bir kurum olarak görmek en büyük hedeflerimizden biridir.

En temel hedefimiz bizlere yol gösteren ilham kaynağımız Atatürk'ün sözleridir: "Bilim ve teknolojinin dışında doğru yol gösterici aramak bilgisizliktir, doğru yoldan sapmadır".

Yukarıdaki amaç ve temel görevler ışığında ilk öğrencilerini 1998-1999 eğitim-öğretim yılında alan bölümümüz, geçen yıl da 5. dönem mezunlarını vermiş ve 2006-2007 eğitim-öğretim dönemine 2 profesör, 5 doçent, 7 yardımcı doçent, 1 öğretim görevlisi, 16 araştırma görevlisi olmak üzere toplam 31 kişi ile başlamıştır.

- *Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi hakkında bilgi verir misiniz?*

- Bölümümüzde hem lisans (örgün ve ikinci öğretim), hem yüksek lisans hem de doktora eğitimi verilmektedir. 2006-2007 eğitim-öğretim yılı itibarıyla lisans eğitiminde 294, yüksek lisans eğitiminde 11, doktora eğitiminde ise 17 olmak üzere toplam 322 öğrenci bulun-

maktadır.

- *Uluslararası bağlantılarınız var mı?*

- Üniversitemizin de içinde olduğu Erasmus Programı çerçevesinde özellikle araştırma görevlisi arkadaşların yurtdışıyla uluslararası bağlantıları vardır. Diğer yandan bölümümüzdeki birçok öğretim üyesi arkadaşımın yurtdışındaki üniversite ve bilim insanlarıyla ortaklaşa yürüttükleri çalışmaları vardır.

- *Geçen yıl 26-30 Haziran 2006 tarihleri arasında Aydın'ın Kuşadası ilçesinde yapılan 18. Ulusal Biyoloji Kongresi'ne ev sahipliği yaparak zor bir organizasyonu başarıyla tamamladınız. 18. Ulusal Biyoloji Kongresi hakkında bilgi verebilir misiniz?*

- 18. Ulusal Biyoloji Kongresi bizim 2 yıldır hazırlandığımız bir kongreydi. Türkiye'nin değişik üniversiteleri ile diğer kurumlardan (Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi) yaklaşık bin kişiyi ağırladık. Bizim açımızdan başarılı bir organizasyon olduğunu söyleyebiliriz. Tabii, katılımcıların büyük bir çoğunluğu da aynı görüşteydi.

Bu kongre daha önce yapılan 17 kongreden daha farklı bir kongreydi. Bu farkları sadece ulusal değil uluslararası katılımlı bir kongre olması, sadece sözlü ve poster sunumların değil, panellerin de

olduğu bir kongre olması ve ilk kez üniversite dersliklerinde değil de, bir otelde yapılarak sosyal yönünün de olduğu bir kongre olması gibi özellikleriyle sayılabilir.

- *Bulduğunuz yeni yılan türü ile önemli bir araştırmaya imza attınız. Bu yeni yılan türü hakkında bilgi verebilir misiniz?*

- Bu yılan, TÜBİTAK tarafından desteklenen başka bir projenin arazi çalışmaları sırasında proje elamanı olan Arş. Gör. Aziz Avcı tarafından Dörtöl ile Hassa arasında Amanos Dağları'nda bulundu. Zaten arkadaşımız ilk yakaladığında çok emin olmasa da bunun daha önce gördüklerinden biraz daha farklı olduğunu anlamış. Sonra hayvanı bulduğu yerin resmini çekip bir-iki tane daha taş kaldırdıktan sonra benzer ikincisini bulmuş. Örnekler canlı olarak müzeye getirildi ve daha sonra ayrıntılı bir değerlendirme yapıldı. Gördük ki bu yılan bizim proje kapsamında aradığımız yılanlardan özellikle ağızda az sayıda diş bulunması (6-8 tane, diğer yılanlarda çok sayıda) ve baş kısmında bulunan plakların farklı olmasıyla ayrılıyor. Hemen bulduğumuz bu iki yılanı en fazla benzebileceğini düşündüğümüz ve dünyada sadece 2 türü bulunan yılanlarla karşılaştırdık. Zaten bu yılanlardan birincisi *Rhynchocalamus arabicus* Güney Yemen'de yaşıyor, diğeri ise Türkiye ile bir-

Biyoloji bölümüne ait olan müzede Türkiye'nin değişik bölgelerinden toplanılan çok sayıda kurbağa, kertenkele, kaplumbağa ve yılan örnekleri bulunmaktadır.

İkte Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye, İsrail, İran, Irak, Ermenistan, Azerbaycan'da yaşayan *R. Melanocephalus*'dur.

Fakat bizim bulduğumuz ve sonradan *Rhynchocalamus* barani olarak isim verdiğimiz yılanlarda vücudun sırt tarafındaki pul sayısının 17 (*R. melanocephalus* ve *R. arabicus*'da 15) ve karın tarafındaki pul sayısının 163-173 (*R. melanocephalus* ve *R. arabicus*'da 180-240) olmasıyla diğer iki türden ayrılıyordu. Ayrıca başın üst tarafı ile alt tarafı hem renk hem de desen bakımından oldukça farklıydı.

- Yeni yılan ismini nasıl verdiniz?

- Hayvanlara isim verilmesi ile ilgili geçmiş yıllarda tartışmalar olmuştu. Özellikle tartışmalı olan isimlerin kullanılmayacağını (armeniaca, kurdistanica, pontica gibi) ve bizim kendi verdiğimiz isimlerin kullanılması gerektiğini söyleyenler oldu. Hayvanlara isim verilirken biz zoologların (hayvanbilimci) anayasası olarak kabul edilen "Uluslararası Hayvansal İsimlendirme İlkeleri"ne göre bilimsel isimler verilir. Ve verilen bilimsel isimlerin mutlaka Latince olması gerekir. Eğer vermeyi düşündüğünüz bilimsel isim Latince değil ise Latinceye çevrilir.

Ayrıca isim, bilim dünyasına duyurulduktan sonra ben bu ismi beğenmedim diyemezsiniz. Ama yöresel olarak siz hayvana farklı bir isim verebilirsiniz. Yalnız hayvan bilim dünyasında yöresel değil bilimsel ismiyle bilinir. Biz de bulduğumuz bu yılan bilimsel ismini herpetolojik (kurbağa ve sürüngen bilimi) çalışmalara 45 yılını vermiş ve geçen günlerde Dokuz Eylül Üniversitesi'nden emekli olan Prof. Dr. İbrahim Baran'ın adını verdik. Yani "Baran" barani oldu. Zaten çalışmayı yazarken mutlaka hayvana verilen ismin nereden alındığını çalışmada yazıyorsunuz. Bu anlamda hem yeni tür hem de ismi onaylandı ve bu yeni yılan dünya literatürüne yeni bir yılan türü olarak eklendi. Böylece Türkiye'deki yılan türü sayısı da 46'dan 47'ye çıktı. Sonuç olarak dünyada şimdilik sadece Türkiye'de yaşayan bir yılan türümüz oldu. Şimdilik diyorum çünkü bu hayvanın benzerlerini belki gelecek süreçte Türkiye'ye komşu ülkelerde bulma olasılığı vardır. Ama sadece Türkiye veya sadece Amanoslara da özgü olabilir.

Yukarıda yöresel isimden de söz etmiştim. Bulduğumuz bu yılanı yaşadığı yerle ilişkili olarak Türkçe "Amanos Yılanı" adını verdik.

- Bölümünüz bünyesinde bulunan müze hakkında da biraz bilgi verir misiniz?

- Şu an bölümümüzde Türkiye'nin değişik bölgelerinden topladığımız çok sayıda kurbağa, kertenkele, kaplumbağa ve yılan örnekleri var. Diyebilirim ki Türkiye'de yaşadığını düşündüğümüz tüm kurbağa ve sürüngen örneklerine sahibiz. Ayrıca şimdi buna balık ve böcek örnekleri de ekleniyor. Müzemizi geçtiğimiz Aralık ayında "HerpNet" adı verilen ve 56 müzeye internet aracılığıyla bağlı bir birliğe de üye yaptık ve üyeliğimiz resmen kabul edilerek uluslararası ismi Zoology Museum of Adnan Menderes University, Turkey (ZMADU) oldu. Bu demektir ki bilgisayar ağı ile biz 56 müzeye girebileceğiz ve 56 müzede çalışan bilim insanları da bizimle bağlantı kurabileceklerdir. Bu tabii ki yurtdışı ilişkilerimizi olumlu yönde artıracaktır.

- Bu araştırmanızda size destek olan kurumlar hangileridir?

- Bu yılanı, devam etmekte olan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bir projenin arazi çalışmaları sırasında rastlanmıştır. Bu nedenle TÜBİTAK'a desteği nedeniyle teşekkür ederim. İnaniyorum ki Türkiye'de bilime ve bilim insanlarına destek verilmesi durumunda dünyadaki 500 üniversite içinde yerlerini alacaklardır.

- Son olarak söylemek istediklerinizi alabilir miyiz?

- Adnan Menderes Üniversitesi Biyoloji Bölümü kısa süre içerisinde eğitim-öğretim kalitesi ve bilimsel faaliyetler açısından kendisine hem Türkiye'deki üniversiteler hem de bilim dünyası içinde iyi bir yer bulacaktır. Genç, dinamik, heyecanlı, akıllı ve bilimi ön plana çıkaran kadrosuyla bunu başaracak güçtedir.

- Yoğun tempunuzun arasına bize fırsat ayırıp bilgi verdiğiniz için teşekkür ederim.

Bu olağanı bana sağladığı için Bilim ve Ütopya Dergisi'ne de teşekkür eder, başarılarının devamını dilerim.

Büyük ve âlicenap dostumuz ve hemşehrîmiz Piyer Loti

İsmi bile “Piyer” şeklinde Türkçeleşen Loti, Türklerin ateşten gömlek giydiği Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarında saldırganlara ve Avrupa emperyalizmine karşı Türkiye’yi hararetle savunmuştur.

AKP’li Eyüp Belediyesi’nin geçtiğimiz ay Piyer Loti Tepesi’nin ismini Eyüp Sultan Tepesi olarak değiştirme girişimi tartışma yaratmıştı. Bu türden çıkışların ardında yatan ideolojik/siyasî dürtüleri ve niyetleri burada irdelenecek değiliz. Ama bu tarz girişimlere yönelik olarak, tarihin içinden bazı çarpıcı cevaplar bulup çıkarmak da mümkün ve dahası faydalıdır. Üstelik böyle bir çaba, bugünün siyasî/ideolojik saflaşmalarının tarih içindeki uzantılarını belirleyebilmek açısından da aydınlatıcı olacaktır.

Bir Türk dostu: Piyer Loti

Fransız deniz subayı ve edebiyat adamı Piyer Loti (pek bilinmeyen gerçek ismiyle Julien Viaud), 14 Ocak 1850’de doğmuş, renkli yaşamı ve kişiliğiyle ya-

şadığı dönemde ilgi odağı olmuştur. Mesleği gereği pek çok ülkeyi tanıma imkânı bulmuş, defalarca Türkiye’ye gidip gelmiş ve kalmıştır. İlk kez 1870’de İzmir’de, 1876’da Selanik’te; 1876-1877, 1888, 1890, 1894, 1903, 1910 ve 1913’te İstanbul’da bulunmuştur.

Piyer Loti, Türkiye’de genç bir Çerkez kızına âşık olmuş, Türkçe öğrenmiş; git-tikçe Türklerin yaşam biçimini benimsemiş; kaftan giymeye, nargile içmeye, Karagöz seyretmeye başlamış, Eyüp’e yerleşmiş ve Türkiye’yi ikinci yurdu bilmiştir. Kısacası Türkleşmiş, bir Eyüplü olmuştur. Hayatı boyunca kırk kadar edebî eser veren ve bunların önemli bir kısmı (günlüğünden yola çıkarak yazdığı için) etobiyografik bir nitelik taşıyan Piyer Loti’nin 1879’da basılan ilk romanı *Aziyadé*, Türkiye’deki aşkının hikâyesidir.

İsmi bile (“Piyer” şeklinde) Türkçeleşen Loti, Türklerin ateşten gömlek giydiği Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarında saldırganlara ve Avrupa emperyalizmine karşı Türkiye’yi hararetle savunmuştur.

Osmanlı Hükümeti şükran ifadesi olarak kendisini İstanbul’a resmen davet etmiş, Piyer Loti Ağustos-Eylül 1913’te Türkiye’de son kez bulunmuş, İstanbul’da kaldığı süre içinde hükümet ve saray mensupları ile görüşmeler yapmış ve padişah tarafından kabul edilmiştir.

Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını yurtlarını savunan kahramanlar olarak coşkuya selamlayan Piyer Loti’nin bu tutumun-

dan dolayı Büyük Millet Meclisi Hükümeti kendisine Mustafa Kemal Paşa'nın bir mektubuyla birlikte Meclis'in armağanı olarak bir de hali hediye etmiştir.

Az sonra görüleceği üzere, Türkiye'nin Piyer Loti'ye yönelik şükran ifadeleri bunlardan ibaret de değildir.

1920'ler Türkiye'sinin Piyer Loti'ye bakışı

Aşağıda okuyacağınız yazı, Mart 1922'de basılan *Millî Nevsâl*'de (Millî Yıllık) imzasız olarak yayımlanmıştır. (1) Piyer Loti bu yazının yayımlandığı sırada ağır hastadır ve bir süre sonra da (10 Haziran 1923'te) hayata gözlerini yumacaktır.

Metin, 1922'de, yani neredeyse 12 yıl aralıksız süren savaşların içinden doğmakta olan yeni, bağımsız, anti-emperyalist, devrimci Türkiye'nin ilk yıllarında ünlü Fransız yazar Piyer Loti'nin ne şekilde algılandığını, Piyer Loti'nin Türklerle bakışını, Loti-Türkiye ilişkisini ortaya koyan tarihsel bir belge niteliğindedir. Bu belge sayesinde AKP'li Belediye'nin çizgisi ile 1920'lerin devrimcilerinin çizgisini karşılaştırmak herhalde anlamlı olacaktır.

Metinde görüleceği üzere, Türkler açısından Piyer Loti ile benzer bir konumda olan bir diğer kişi de Fransız yazar Claude Farrere (Klod Farer)'dir.

Büyük ve âlicenap dostumuz ve hemşehrîmiz Piyer Loti

23 Kânunusani 1338'de İstanbul şehri, en mühim caddelerinden birini (Piyer Loti) unvanıyla tevsim etti.

336 senesi Kânunusanisinin yirmi üçünde Darülfünun konferans salonunda—baştı vellaâh— saltanat Abdülmecit Efendi hazretleri olduğu hâlde— binlerce Türk münevver-i ictimâ' ederek büyük ve âlicenap dostumuz (Piyer Loti)'nin Türklerin müdâfaa-i hukuku için en kara ve karanlık günlerimizde sarf ettiği mesâîye karşı bilûmüm Türklerin hissiyât-ı minnet-dârânesi izhâr(2) olunmuş ve o günün (Piyer Loti) Günü adıyla her sene merâsim-i mahsûsa ile tes'dîl kararlaştırılmış idi. 337 senesinde yevm-i mezkûr-de bütün matbuatımız Piyer Loti namına nüsha-i mahsûsa neşrettikleri gibi 338

Fransız deniz subayı ve edebiyat adamı Piyer Loti, pek bilinmeyen gerçek ismiyle Julien Viaud.

Kânunusanisinde de İstanbul'umuzun en mühim ve mu'tenâ caddelerinden olan Sultan Mahmut türbesi karşısındaki (Şerefîye Caddesi) müşârûn-ileyhin namına izâfe edilerek bu vesile ile pek büyük bir ihtifâl yapılmıştır. Aynı zamanda cem'iyet-i umûmiyye-i belediyye ictimâ'larından birinde müşârûn-ileyhe (hemşehrîlik) unvanı tevcihî takrir ederek bir sûret-i âtiye münderic takrir muhterem dostumuza iblâğ edilmiştir:

"Türk milletinin ve İslam ümmetinin ahvâl ve hakayık-ı rûhiyyesine hakkıyla vukuf peydâ ederek en müşkil zamanlarda ve bil-cümle mevânî'e rağmen kendilerini müdâfaa ve hakikati ilâna sa'y eden büyük dostumuz Piyer Loti hazretlerinin vatandaşlığıyla iftihar etmek arzusunda olan İstanbul şehri cem'iyet-i umûmiyye-i belediyyesi tensibiyle ilk defa olarak müşârûn-ileyhe hemşehrîlik tevcih eyler."

Piyer Loti Günü'nde yapılan tezâhürât fevkalâde idi. Muhterem dostumuz, İstanbul hemşehrîlerinden o kadar çok tebrik-nâme almıştır ki esir-i firâş olmasına rağmen kâffesini kâtib-i husûsisine okutturmuş ve âtiideki teşekkür-nâmeyi göndermiştir:

Piyer Loti'nin İstanbul ahâlisine teşekkür-nâmesi

Sâdik dostlarım, aziz hemşehrîlerim, size kemâl-i fahr ile hemşehrîlerim diyorum, çünkü bahsettiğiniz İstanbullu sifa-

tıyla beni mübâhî ettiniz. Yazık ki ahvâl-i sıhhiyyem beni bu saâdetten mahrûm bıraktı. Vâkıâ benim ismini verdiğiniz sokağın resm-i gûşâdî günü aranızda değildim, fakat hiçbirinizin beni unutmamış olduğunu düşünerek haklı bir gurur ile seviniyorum. Fransızca bir darb-i mesel vardır: "Gaibler haksızdır." Bu darb-i mesel Türklerle göre değildir. Nitekim her gün, her posta ile aldığım binlerce kart sizin kıymet-dâr muhabbetinizi ispat etmektedir. Bu muhabbet heyet-i ictimâiyyenin her sınıfından tecellî ediyor ve hepsi birbirinden daha müessirdir. Hele Dâr-ül-eytâm ve Sultânî talebesiyle küçük mahalle mektebi çocuklarının yazdıkları bana gözlerimden yaş getiricisine dokundu. Bunların hepsine ayrı ayrı nasıl cevap vermeli? Bu anda son derece hastayım, hemen hemen bitkin bir hâlde bulunuyorum. Binaenaleyh bunu yapmaktan âcizim. Böyle olmasaydı benim için cevap vermek yine kabil olmayacak idi. Zîrâ muhâbirlerimin ekserisi nezâketen olacak bana adreslerini bildir-memişlerdir. Zâten bir kısmına mukabele diğer kısmını mukabelesiz bırakmaya gönlüm aslâ razı olmazdı. İşte bu ızdırâr içinde ey vefâkâr dost ve sâdik hemşehrîlerim, kemâl-i itizâr ile size hararetili teşekkürlerimi, nihayetsiz minnettarlığımı ancak matbuat vasıtasıyla iblâğ edebiliyorum ve son dakikama, son nefesime, bu hayata vedâ edeceğim ana kadar en son düşüncemin aziz ve asil vatanınıza ait olacağını da ilâve ediyorum.

Piyer Loti

Aziz hemşehrîmiz Piyer Loti'nin mübeccel vatandaş ve meslekdaşı (Klod Farer)'in, bu hayr-hâh Fransız edibinin Türkler hakkındaki müdâfaât-ı hakk-güyânesine karşı bir eser-i şükran olmak üzere İstanbul Belediyesi, 23 Kânunusani Piyer Loti Günü'nde İstanbul'un diğer bir sokağını da (Klod Farer) namıyla tevsim eylemiştir. Bu cadde Sultan Mahmut türbesi karşısındaki sâbık Türk-Alman Dostluk Yurdu arsasının son cihetine müsâdîf olan sokaktaki Binbir Direk cihetine gider. İstanbul'un en mu'tenâ bir mevkî'indedir.

DİPNOTLAR

- 1) Birinci Sene - 1338 Sene-i Mâliyyesine Mahsûs Millî Nevsâl, İstanbul: Kanaat Matbaa ve Kûnüphanesi, 1338-1922, s.256-258.
- 2) Kelime, metinde "ezhâr" şeklinde geçmekteyse de doğrusu "izhâr" olmalıdır.

İstanbul Üniversitesi'nin 2006 yılı arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları-1

Bu sayıdan itibaren birkaç bölüm halinde, Türk üniversiteleri tarafından Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 2006 yılında yapılmış kazı ve yüzey araştırmalarını okuyucularımıza tanıtmak istiyoruz. İlk tanıtacağımız üniversite, İstanbul Üniversitesi olacak. Türkiye'de arkeoloji eğitim ve öğretiminde en köklü geçmişe sahip üniversitelerden olan İstanbul Üniversitesi, aynı zamanda bünyesindeki bilim insanlarının uzun yıllardır yaptığı kazı ve yüzey araştırmalarıyla da dünya arkeolojisinde seçkin bir konumda bulunuyor. Arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları üniversitenin Klasik Arkeoloji, Protohistorya, Prehistorya ve Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalları ile Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü tarafından yürütülüyor. Kazı, yüzey araştırması, koruma ve onarım faaliyetleriyle ilgili olarak üniversitedeki ilgili bilim insanlarına tek bir soru yönelttik: "2006'daki kazı ve yüzey araştırması çalışmalarınızda ne gibi sonuçlar elde ettiniz?". Aldığımız cevapları aşağıda okuyacaksınız.

Perge Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu:

"2006 yılı Batı Nekropolis çalışmaları, 169 nolu parselin yanı sıra 2006 yılında kaçak kazı yapıldığı tespit edilen, Batı şehir kapısının yaklaşık 500 m. güneyinde bulunan ve parsel 159 olarak adlandırılan alanda yapıldı.

Parsel 159'da toplam 8 adet kireçtaşından yapılmış yerel lahit ve 2 adet ostotek gün ışığına çıkarıldı. Bu ostotekler Perge'de bulunan ilk in situ örneklerdir. Bunların yanı sıra burada çok fazla sayıda düzenli biçimde kesilmiş kesik kemik ve keramik parçaları ele geçirildi. Keramik parçalarının bir çoğunun MS 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenen kaliteli Sagalassos üretimi olduğu anlaşıldı. Bir kısım parça ise damgalı amphora kulplarını içermekte olup, damgalarında Latince ve Eski Yunanca atölye-usta isimleri bulunmaktadır. Kesilmiş kemiklerin fazlalığı ilk olarak ölü kültürünü düşündürdü. Ancak keramiklerin fazlalığı ve kesik kemiklerin sadece eklem yerlerinin mevcudiyeti burasının bir kemik işliği ve keramik çöplüğü olarak da kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Gelecek sezonlarda burada devam edecek çalışmalar ile bu sorunun açıklığa kavuşturulmasına çalışılacaktır.

2006 yılı Perge Sütunlu Cadde kazı çalışmaları, Güney ve Kuzey Açma olarak adlandırılan iki farklı alanda yapıldı. 21. postamentin hemen batısında, Bizans Dönemi'nde yapılmış olması gereken tuğladan bir kuyu ağzına rastlandı.

Merkezi Paris'te bulunan A.I.E.M.'nin önderliğinde hazırlanan mozaik corpusu çerçevesinde, Perge'de kent içindeki mozaiklerin belgelenmesi, onarım ve korunmasına yönelik olarak 2004 yılında başlattığımız çalışmalar, 2006 yılında Güney Hamam palaestrası ve Güney Bazilika portğinde yoğunlaştırıldı.

Perge kazı başkanı Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu.

Perge'de sütunları ayağa kaldırma çalışmaları.

2006 kazı sezonunda ağırlıklı olarak Sütunlu Cadde, Hellenistik Kuleler ile Agora'nın batısı arasında kalan portiko, Bazilika'nın batısı ve Güney Hamam palastrasında, mermer ve granit sütunlar onarılıp yeniden ayağa kaldırıldı.

Sütunlu Cadde'nin batısında, J11 sokağı ile kilise arasında kalan alandaki 4 adet granit sütun birleştirilip yapıştırılarak, biri orijinal, diğer üçü orijinaline uygun olarak yapılan imitasyon sütun kaideleri üzerine dikildi, birisi üzerine de Korinth düzenindeki başlığı yerleştirildi.

Bu sene yeniden ortaya çıkarılan mozaiklerin bir kısmının 1980'li yıllardaki kazı ve onarım çalışmaları sırasında restore edildiği bilinmektedir. Bu alanlarda restorasyonun iyi durumda olmasına rağmen özellikle apodyterium ile palaestra'nın kuzey ve doğu portiklerinde yer alan mozaikler için geniş çaplı bir temizleme ve güçlendirme çalışması gerekli oldu."

Nif (Olympos) Dağı Prof. Dr. Elif Tül Tulunay:

"Nif Dağı'nda ilk kazılar 2006'da Karamattepe ve Dağkızılca nekropol alanlarında yapıldı.

Bir aylık sürede gerçekleştirildiğimiz bu ilk bilimsel kazılar, yöreye ilişkin ilginç

buluntuları gün ışığına çıkarttı.

Karamattepe'de kazılan 16 açmada, dikdörtgen mekânlara ait temel kalıntıları, 3 mezar, 1 'kül sunağı', çeşitli kaplar, keramik parçaları, birkaç ağırşak ve birçok 'ok ucu' ile 1 'bilek taşı' bulundu. Mekân duvarları Arkaik (MÖ 6. yüzyıl), mezarlar ise Hellenistik Dönem'e (MÖ 4./ 3. yüzyıllar) tarihlenmektedir.

Buralarda ayrıca, jeofizik araştırmalar, arazi ölçümü, yapıların haritaya işlenmesi ve mimari çizimi yapıldı. Ayrıca, gün ışığına çıkan buluntular temizlenerek onarıldı ve fotoğraf arşivi çalışmaları tamamlandı.

Şimdi hedefimiz, İstanbul Üniversitesi önderliğinde Türkiye üniversitelerinden uzman bilim insanlarının birlikte yürüttüğü örnek bir kazı ve araştırma projesi gerçekleştirmek, bulgularımızı uluslararası yayınlarla tanıtmak ve en önemlisi, bize atalarımızın emanet ettiği, kültür varlıklarımızı barındıran bu topraklara millette sahip çıkarak, bunları gelecek kuşaklara eksiksiz iletmemiz gerektiği bilincini geliştirmektir."

Kilikya ve Trakya Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar:

"6 Eylül ile 13 Ekim 2006 tarihleri arasında Adana, Osmaniye, Hatay, Mersin il-lerinde ve ayrıca Trakya Bölgesi ile Çanakkale'de yüzey araştırmaları yaptık.

Kilikya çalışmaları

Adana ili'nde Anazarbos antik kentinde, Kozan İlçesi'nde Magarsos Kutsal Alanı ve çevresindeki yerleşme yerinde, Ceyhan, Karataş, Yüreğir ve Yumurtalık

Nif (Olympos) Dağı Karamattepe kazı alanından görünüm.

Nif Dağı kazı ekibi.

ilçelerinde çalışmalar yaptık.

2006 Anazarbos (Anavarza, Dilekka-ya; Kozan) antik kenti çalışmaları beş alanda yapıldı:

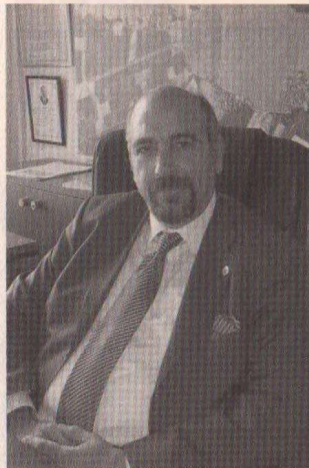
- 1) Aşağı şehirde yapılan jeofizik çalışmalar.
- 2) Kentin nekropollerinde yapılan belgeleme çalışması.
- 3) Kentin tahkimat yapılarında yapılan belgeleme çalışmaları.
- 4) Aşağı şehirde ve Akropolis'te rekonstrüksiyonu yapılabilecek nitelikte olan yapılardan mimari kesit alınarak yapılan belgeleme çalışmaları.
- 5) Anazarbos'un ayakta kalan tek Roma devri yapısı olan Alakapı'da yürütülmekte olan röleve ve restitüsyon projelerinin oluşturulması çalışmalarına devam edildi.

Osmaniye ili'nde Kastabala antik kentinde, Kadiri ve Düziçi ilçelerinde incelemeler yapıldı. Bölgede Kastabala antik kenti ve antik su yolunda çalışma programları oluşturuldu. MÖ 1. yüzyıl ortalarından başlayarak ortaya çıkan şehirleşme sürecinde, Adana'da Anazarbos ile Osmaniye'deki Kastabala antik kentlerinin, aynı yerel Kilikya kralının yanı sıra Tarcondimotos'un siyasi ve dini merkezleri olarak mutlak bir ortaklık göstermektedir. Bu nedenle Adana'da yaptığımız çalışmalar sırasında Anazarbos'taki incelemeler aynı formatta Kastabala'da da yapılmak zorundadır. Ancak bu şekilde Kastabala ören yerinin anıtları ve özellik-

le günümüze iyi bir durumda ulaşmış olan su yolu ve su kemerleri köprüsü Anazarbos'ta uygulanan yöntemlerle incelenerek her yönden karşılaştırılmaktadır.

Mersin ili'nde Olba ve yakın çevresinde, Elaiussa-Sebaste, Korykos, Korasion, Soli-Pompeipolis, Tarsos antik kentlerinin arazisi ve çevresinde çalışmalar gerçekleştirildi.

Hatay ili'nde ise Epiphaneia (Gözeneler, Erzincan), Rhossos (Arsuz=Uluçınar), Alexandria kat İsson (= İskenderun) an-

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar.

tik kent arazileri ve çevrelerinde çalışıldı.

Sonuç olarak 2006 yılı Mersin, Adana, Osmaniye ve Hatay illeri çalışmaları tamamlandı ve Roma İmparatorluk Devri Kilikya Eyaleti'nin ovalık ve dağlık Kilikya bölgelerinde birbirinden farklı coğrafyalarda hangi yönlerden birbirine benzeyen ve hangi yönlerden birbirinden farklı şehirleşme süreçleri yaşandığının irdelenmesine yönelik daha somut ipuçları elde edildi. Ayrıca saptanan belgeler ile de Kilikya kentleri ile kırsal kesimdeki köy ve çiftlik yerleşmeleri ve antik yol güzergâhları arasındaki ilişkiler ayrıntılı olarak incelenilebilmektedir. Ayrıca bölgedeki antik kentlerin yazıtlar kataloglarının hazırlanmasında da önemli adımlar atıldı.

Trakya çalışmaları

Tekirdag ili'nde her yıl olduğu gibi, Roma devrinde Trakya Eyaleti'nin başkenti olan Perinthos-Herakleia (= Marmara Ereğlisi) ve Bisanthe (= Barbaros) antik kentlerinin tarihi coğrafyası ve yerleşim arkeolojisini incelemeye yönelik araştırmalar yapıldı.

Edirne'de Enez ilçesi'nde Profesör Dr. Sait Başaran başkanlığında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan iki adet onur yazıtı kazı alanından incelendi.

Çanakkale'de Gelibolu ilçesi'ne bağlı Bolayır Beldesi ve çevresinde lokalize edilen Lysimakheia antik kenti çalışmaları sırasında burada bulunan keramik buluntular nedeniyle kentin MÖ 309 yılında kurulmasından önce de burda bir yerleşme yerinin olduğu saptandı.

Bolayır beldesinin Saros Körfezi kenarındaki limanı niteliğinde olan Bakla Burnu'nda ise Kardis antik kenti lokalize edilmektedir. Burada ele geçen MC 5. ve 4. yüzyıl keramiğinin yanı sıra Geç Hellenistik ve Erken Roma keramiği benzeri buluntular sayesinde Kardis halkının, Lysimakhos tarafından Lysimakheia'nın kurulmasından sonra buradan zorla göç ettirilmesini takip eden dönemde de Kardis Limanı'nın Lysimakheia'nın Ege Denizi'ne açılan limanı olarak kullanıldığı anlaşıldı."

Kiliya'da Anazarbas Aşağı Şehrin güneyden görünümü.

Enez Prof. Dr. Sait Başaran:

"Bu yıl yapılan kazı çalışmalarında gün ışığına çıkan kalıntılar, antik Ainos Kenti'nde, başlangıcından 18. yüzyıla değin yaşanmış kültürleri temsil ettiği için çok önemlidir. Kalede yer alan kemerli ev ve özellikle pişmiş topraktan yapılmış künkler, Enez gibi bir taşra kentinde su ihtiyacının evin içinde çözüldüğünü, dolayısıyla yörede gelişmiş bir mimarinin varlığına işaret ediyor. Trakya'nın abideleri arasında yer alan tümülüsler ve içindeki kubbeli mezarlar, MÖ IV.-III. yüzyıllarda geniş bir alana yayılmıştır. Çataltepe Tümülüsü'nde gün ışığına çıkan beşik tonozlu mezar odasının mimarisi, Trakya'da fazla yaygın olmayan yeni bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Çataltepe Tümülüsü'nün yarım daire beşik tonozlu örtüsü ile Makedonya mezarlarını anımsatmaktadır. Ancak, dikdörtgen planlı mezar odası ve uzun dromosunun bulunması Çataltepe Tümülüsü'nün Trak etkisinde de kaldığını gösteriyor. Tümülüs yapısında kullanılan taş yöresel konglemera olup dışı kaba bırakılmış içi ise kireç harcının tutunabilmesi için çentikli bırakılmıştır. Çataltepe Tümülüsü'nü tarihleyebilecek herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak, bu tür benzer yapıların MÖ 4. ve MÖ 3. yüzyıllara tarihlendikleri bilinmektedir. Çataltepe Tümülüsü bitirilmemiş ve kullanılmamış olması ilginç bir rastlantıdır.

Çakıllık Nekropolü'nde ortaya çıkan çeşitli tipteki mezarlar ve hediyeleri, Ainos'ta yaşamış halkın değişik yörelerden geldiğini ve ana kentteki yaşam biçimlerini kendi geleneksel inançları doğrultusunda devam ettirdiklerini göstermiştir.

Lahit kapağına ait olduğu anlaşılan mermer bloğun kısa ve uzun yan kenarları üzerinde yer alan ölü ziyafet sahnesinin Hellen motifi olduğu halde, figürlerin yüz hatları ve saç tipleri daha çok Trakları anımsatmaktadır. Başka bir mezar taşı üzerinde Trak süvarisinin betimi yer alıyor ki, bu buluntular Ainos'ta sana-

ta verilen önemi vermekle birlikte, farklı kültürlerin Ainos'ta kaynaştığını, başka bir deyişle Ainos'un konumu itibarıyla Anadolu, Ege dünyası, Kıta Yunanistan ve Balkanlar'ın etkisinde kaldığını göstermektedir.

Kase, bardak ve çeşitli formlardan oluşan şişelerin yer aldığı cam buluntu topluluğunun içinde tüm ve tüme yakın eserler de ortaya çıkmıştır. Cam kaplar, pencere camlarına ait kalıntılar, Çanak-kale tipi seramikler, Enez'de kazılan bütün alanların en önemli buluntuları arasında yer almaktadır. Cam ve seramik buluntuların çoğu günlük kullanım amacıyla üretilen malzemelerden oluşuyor. Bunlarla birlikte açmalardan ele geçen erimiş cam ve seramik çürüfuna ait parçaların bulunması, Ainos'ta cam ve seramik üretiminin varlığını kanıtıyor. Ainos'ta, restorasyon ve konservasyon çalışmaları ağırlıklı olarak yürütülmektedir. Tümülüste ortaya çıkan anıtsal mezar odasının üstü örtülerek doğa tahribatına karşı önlem alınmış, dolayısıyla Ainos'ta Doğu Trakya arkeolojisi ve kültürüne önemli katkılar sağlayan bir eser daha bilim dünyasına sunularak koruma altına alınmıştır."

Kahramanmaraş yüzey araştırmaları Dr. Erkan Konyar:

"Kahramanmaraş bugüne değin arkeolojik açıdan yeterince araştırılmamıştır. Yapılan az sayıda araştırma ise genellikle bölgenin prehistoryasına yöneliktir. Bölgedeki tek arkeolojik kazı olan Domuztepe Kazıları da yine bölgenin prehistorik dönemlerine aittir.

2006 yılı programı çerçevesinde, Kahramanmaraş Merkez ve güneyde yer alan Pazarcık ile Türkoğlu ilçeleri sınırdaki höyüklerin tespiti ve konumlarının belirlenmesi amaçlandı. Bu çerçevede, Maraş Merkez İlçe sınırları dahilinde 9, Türkoğlu İlçesi'nde 5 ve Pazarcık İlçesi'nde 11 olmak üzere toplam 25 höyük belgelendi. Buna ilaveten, yine söz konusu bölgede 40'tan fazla höyüğün varlığı saptandı. Söz konusu höyüklerde 11. bin yerleşmelerinin tespitine yönelik malzeme toplama ve ayrıntılı yüzey taraması yapılmadan önce höyüklerin loka-

Enez Kazı Başkanı Prof. Dr. Sait Başaran.

lizesyonu, doğal çevreyi tanıma ve topografyaları üzerinde çalışıldı. Bu çerçevede 2006 yılı çalışmalarında höyüklerin görsel belgeleme ve konumlarının haritaya işlenmesi çalışmalarına ağırlık verildi. Höyüklerin dağılımını gösteren haritalar oluşturuldu ve konum ile coğrafi bilgilerin girildiği bir katalog hazırlandı.

2006 yılı çalışmalarımızda Hatay, İslahiye ve Kahramanmaraş bölgelerinde yaptığımız önemli gözlemlerden biri höyüklerin boyutlarıyla ilgilidir. Bu durum, aynı zamanda Eski Çağ'da bölgedeki yerleşmelerin yoğunluğu ve büyüklükle ilgili doğrudan ilgilidir. Bilindiği gibi Amik Ovası bölgenin en büyük boyutlu höyükleri/yerleşmelerini barındıran alanıdır. Aynı özellikler K. Suriye höyüklerinde de izlenebilmektedir. 1 km. ye ulaşan boyutlarıyla höyükler, Eski Çağ'da bu bölgelerde büyük yerleşme alanlarının kurulduğunu ve yerleşik yaşamın baskın bir hayat biçimi olduğunu göstermektedir. Kuzeye doğru çıkıldığında ise höyüklerin yoğunluğunun azalmamakla birlikte, boyutlarının küçüldüğü görülür. Kahramanmaraş Ovası'nda 2006 yılında belirlayebildiğimiz höyüklerin büyük bölümü orta büyüklükte, kalanları ise küçük boyutlu höyük/yerleşme alanı kategorisine girerler. Burada bir noktayı belirlemekte yarar vardır. Höyüklerin büyüklüğü bu alanda kurulmuş yerleşmelerin olası büyüklüğü hakkında da bilgi verir. Her ne kadar bir höyükte belli bir dönemde kurulmuş yerleşmenin boyutlarının belirlenmesi için arkeolojik kazı şartsa da, kapsamlı bir yüzey araştırması ve göz-

Dr. Erkan Konyar.

lemle de bu konu hakkında çeşitli yorumlar yapılabilmektedir.

Konuya bu açıdan bakıldığında Kahramanmaraş'ta, K. Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yla karşılaştırıldığında orta ve küçük boyutlu höyüklerin yoğun olduğu görülmektedir. Kuşkusuz gerek Kuzey Suriye-Amik ve İslahiye hattında, gerekse Kuzey Mezopotamya/Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde orta ve küçük boyutlu höyükler de mevcuttu. Fakat bu bölgelerde açık bir şekilde izlenebilen büyük boyutlu höyük/yerleşmelere ön gözlemlerimiz sonucunda Kahramanmaraş bölgesinde rastlanmadığını söyleyebiliriz."

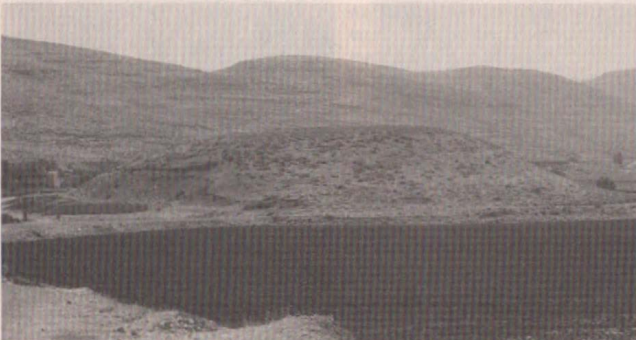
Yenikapı Bizans Batıkları Projesi Dr. Ufuk Kocabaş:

"İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı olarak, Üniversitemiz, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü adına Yenikapı'da sürdürdüğümüz 'İs-

tanbul Üniversitesi, Yenikapı Bizans Batıkları Projesi" kapsamında ekibimiz beş geminin belgeleme, yerinden kaldırma çalışması ile toplam dokuz geminin konservasyon-restorasyon ve rekonstrüksiyon projesini üstlenmiştir. 2006 proje döneminde, Orta Çağ'a tariheddiğimiz üç batığın belgeleme ve yerinden kaldırma çalışmalarını başarıyla tamamlayarak bir geminin de alandan konservasyonu yapılmak üzere laboratuvarımıza taşınmasını gerçekleştirdik.

Müze uzmanları tarafından üzeri açılarak tarafımıza teslim edilen batıklar, ilk olarak yüzde 100 bağıl nem ortamında pasif korumaya alınmıştır. Belgeleme çalışmaları kapsamında çizim ilk aşamayı oluşturmuş, gemi ve teknelerin tüm detayları in situ olarak, 1:5-1:10 ölçeklerinde yapılan en ve boy kesit rölevelere işlenmiştir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında kaplamaların 1:1 ölçekli in situ asetat çizimleri ile demonte edilen gemi ahşap elemanlarının 1:1 çizimleri yapılmıştır. Çalışmanın her aşamasında yapılan genel ve detay fotoğraf ile belgelemenin yanı sıra, hazırlanan özel bir konstrüksiyon yardımı ile her batık için foto-mozaik çalışması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çekilen özel fotoğraflar, Photo Modeller programında üç boyutlu modelleme için kullanılmıştır. Yerinden kaldırma çalışmaları kapsamında gemiyi oluşturan döşek, posta ve kaplama gibi elemanlar hazırlanan özel taşıyıcılar yardımı ile desteklenerek yerlerinden alınmış. Çok özel bir teknik ise ülkemizde ilk defa uygulanmıştır: Küt-le olarak kaldırma. Bu işlemlerin ardından tüm parçalar kazı alanında inşa edilen havuzlarda koruma altına alınmıştır.

Yerinden kaldırma çalışmalarını tamamladığımız Metro III teknesinin mevcut boyu 6,2 metre, eni 1,90 metre; Metro IV teknesinin mevcut boyu 6,60 metre, eni 2,10 metre; Marmaray III gemisinin mevcut boyu 9,12 metre, eni 2,28 metre olarak belirlenmiştir. 2007 çalışma programımızda bu tekne ve gemileri oluşturan elemanların 1:1 detay çizimlerinin yapılarak imalat tekniği hakkında bilgilere ulaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca ekibimiz, alanda yeni tespit edilmiş Marmaray IV ve V batıkları üzerinde kurtarma çalışmalarına başlamıştır.

Kahramanmaraş yüzey araştırmalarında saptanan Çoçelli-bağlama Höyük.

Yenikapı Bizans batıklarının kurtarma çalışmaları.

Türk bilim insanlarının karada gerçekleştirildiği ilk tekne ve gemi arkeolojisi çalışması olması özelliği ile de ayrı bir değer taşıyan Yenikapı batıkları, yerinden kaldırma çalışmalarının tamamlanmasının ardından koruma ve onarım uygulamalarının sürdürüleceği, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü sualtı eserleri konservasyon-restorasyon laboratuvarına taşınacaktır. BASF The Chemical Company Türk'ün destekleriyle, Türkiye'nin ilk gemi konservasyon, restorasyon ve rekonstrüksiyon laboratuvarı olacak bu araştırma merkezi, gelişmiş teknik alt yapısı ve araştırma kadrosu ile sualtından çıkarılan arkeolojik eserlerin koruma ve onarımlarının yapılacağı öncü bir ünite olacaktır."

Bilge Kağan ve Költigin Anıtlarının kopya çalışmaları M.A Yüksel Dede:

"Bilge Kağan ve Költigin anıtlarının koruma, onarım ve kopya çalışmaları 2000 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü tarafından yürütülmektedir.

2006 yılı çalışmalarında anıtların kopyalarının oluşturulmasına başlanılmıştır. Oluşturulan bu kopyalar 2007 yılında anıtların orijinal yerlerinde, açık havada sergilenecektir. Kopyaların, Or-

hun Vadisi'nin ağır iklim koşullarına dayanabilmesi için (bölgede kış ayları yaklaşık 8 ay sürmektedir, -40 dereceye varan hava koşulları oluşmaktadır) özel karışımlarla hazırlanan betondan dökülmesi düşünülmüştür.

Kopyaların yapılmasında özel karışımı beton kullanılması düşünüldüğünden yine aynı tarihlere kopya yapımı için bir beton firmasıyla görüşülmüş ve anlaşılmıştır. Deneme yapmak için en küçük silikon kalıp içine numune dökülmüştür ve oluşturulan kopyanın orijinal eser ile aynı yapıda olduğu görülmüştür. Eser üzerin-

deki yazılar, kopya üzerinde en ince detaylar belirgin olarak görülmektedir. Ancak beton kopyanın rengi orijinal eserin rengine yakın bir tondadır. Uygun renk için denemeler yapılmıştır. Son olarak silikon kalıplar polyester ceketlere bağlanmış ve döküme hazır hale getirilmiştir.

Beton dökümü kalıplar içine alt kısımlarından yapılacağından, kalıpların baş aşağı tutulması gerekmektedir. Bunun için demir bir kasa yapıp iç kısmının tahtalar ile kaplanması ve kalıpların bu kasa içine yerleştirilerek dökümün yapılmasına karar verilmiştir. Tüm bu hazırlıklar sonrasında kalıpların içine beton harcı dökülmüştür. Yaklaşık bir haftalık bekleme süresi sonunda kalıplara açılmış ve kopyalar çıkarılmıştır. Kaplumbağa kaideye ait kopyalar ve Költigin anıtına ait kopyalar iyi durumda çıkmıştır. Taş dokuları kopyalar üzerinde en küçük ayrıntılara kadar belirgindir. Diğer taraftan anıtların yüzeyindeki yazılar en ince detayına kadar okunur durumdadır. Ancak az da olsa sorunlar vardır. Bu sorunların bir kısmı rötuşlar ile düzeltilebilir durumdadır. Ancak daha iyi bir netice alınabilmesi için kalıbın sağlamlaştırılıp ikinci bir kopya yapılması gerekmektedir."

Gelecek sayıda İstanbul Üniversitesi kazı ve yüzey araştırmalarının ikinci bölümünü sunacağız.

Moğolistan'daki Költigin Anıtı'nın kopyasını çıkartma çalışmaları.

Medyada Bilim

Bilimin sahte dostları

Geçtiğimiz ay medyada bilimsel gündem sayılabilecek pek bir haber olmadı. Fakat, bence şu iki haber çok anlamlıydı:

Adnan Hoca Fransa'yı da karıştırdı (Sabah, 3 Şubat): "Adnan Hoca'nın Harun Yahya imzası ile yayınladığı ve evrim teorisine karşı yaratılış teorisinin savunulduğu Yaratılış Atlası kitabı, Fransa'da çoğu üniversite, kolej ve liselere gönderildi... Lüks bir biçimde basılan, 770 sayfa aşkın kitabın on binlerce adedinin Fransa'ya Almanya ve Türkiye'den gönderildiği belirtiliyor. Fransa Ulusal Eğitim Bakanı Gilles de Robien öğretim kurumlarından kitabın öğrencilere dağıtılmamasını istedi."

Adnan Hoca'nın kitabına vali emri (Hürriyet, 3 Şubat): "Adnan Hoca olarak tanınan Adnan Oktar'ın Harun Yahya takma adıyla yazdığı Yaratılış Atlası'nın Türkiye'de birçok okula izinsiz olarak sokulduğu belirtildi. Kırklareli Valisi Hüseyin Avni Coş'un da, bu atlasın Halk Kütüphanesi'ne alınması konusunda Kültür ve Turizm Bakanı'na mektup yazdığı..."

Bilimsel sonuçların tanımlandıkları alanların dışına çekilecek siyasi ve madde çıkarlar uğruna kullanıldığını görmeyen, bilim adamlarına ne büyük üzüntüyle yol açtığını tahmin edemezsiniz.

Kavganın konusu elbette evrim teorisi. Bugün yeryüzünde 290 000 bitki, 74 000 mantar, 10 000 liken (yosun) ve 1 250 000 hayvan olmak üzere toplam 2 milyona yakın canlı türü var. Bilim adamları bu kalabalıktaki benzerliklerin kısa sürede farkına varıyorlar, önce fizyolojik ve biyolojik özelliklerinden, sonra da DNA yapısından çıkardıkları sonuçlarla bu teoriyi geliştiriyorlar.

Peki ne diyor bu teori en yalın olarak? "Canlı türler nesilden nesile mutasyon yoluyla değişime uğrar ve genetik bileşimi -dolayısıyla fiziksel özellikleri- farklı yeni türler oluşur. Bu mutasyonlar rasgele olurlar."

Bilim adamı işin buradan gerisine karışmıyor. Şimdi Tanrı'nın varlığı veya yokluğu bunun neresinde? Eğer bir Tanrı varsa 2 milyon türü birden yaratacak gücü de herhalde vardır. (Aslında, bilim

adamlarının cevap aradığı soru "Tanrı var mı, yok mu" değil, "Bütün bunların (evrimin) anlamı nedir?" sorusu; diğerinin cevabı buradan çıkar.)

Ayrıca bilim, bu teorisinin mutlak gerçek olduğunu da iddia etmiyor. Günümüzdeki verilere ve araştırma aletlerinin gücüne bağlı olarak, gözlemlere en uygun teori budur, diyor. Zamanla daha da gelişip düzeltilebilir. Nitekim, fizikte böyle oldu, Newton mekaniği sonra kuantum mekaniği olarak genişletildi. Ama, gözlemsel ve akılcı tabanı olan bir teori bu. (Mutlak gerçek olmadığı şurada belli ki mutasyonların rastgele oluştuğunu söylüyor. Yani, karmaşık mekanizması henüz bilinmiyor.)

Diğer tarafta samimi inanç sahibi çevrelerinin tutumu da gayet açık: "Sen istediğin kadar bilimsel kanıt getir, benim inancımı değiştiremezsin." "Ben aklıma değil inancıma güvenirim." Bu da, kabul edersiniz veya etmezsiniz, saygıya değer net bir duruştur. (Din duygusu, sanıldığı gibi ölüm korkusundan kaynaklanmaz; öyle olsaydı zenginler daha dindar olurlardı. Dinin asıl kaynağı adalet duygusudur. Vaktiyle sade bir vatandaşın bana söylediğini hatırlıyorum: "Yapılan en kötü şey haksızlığın, her adaletsizliğin bir deftere yazıldığına, günü geldiğinde hesap sorulacağına inanıyorum.")

Ama buradan sonra, bilimin sahte dostları devreye giriyor ve evrim teorisini farklı amaçlar için kullanıyorlar. Kim bunlar? Başlıca iki gruba ayrılabilir: Masonlar ve Harun Yahyaçılar.

Masonlara başka bir sohbetle değiniriz. Kısaca özetlemek gerekirse, masonlar evrim teorisini henüz din etkisine girmemiş kişileri bundan vazgeçirmek için kullanıyorlar. "Müjde, yaratılmadık, evrim geçirdik" söylemleri onlara aittir. Çünkü, bu yetenekli ve aydın grubun organize dinlerle görüşecek tarihi bir hesapları var. Ama onların öncelikleri, bazen bir ülkenin öncelikleriyle tam örtüşmeyebilir.

Diğer yanda Harun Yahyaçılar var. Bundan 20 yıl kadar önce İstanbul Etiler çevresinde başlayan bir hareketin kısa sürede nasıl dünya çapında bir başarı öyküsüne dönüştüğünü anlamak zor. (İki yıl önce, İngiltere'de yaşayan Bangladeşli bir dostum İstanbul'a gelmişti. Ona

ziyaret sebebini sorduğumda, "Harun Yahya'nın tüm kitaplarını Londra'da bulamıyoruz, eksiklerini tamamlamak için buraya geldim" diye cevap verdiğinde hayrete düşmüştüm.)

Harun Yahyaçıların hedef kitlesi dindar çevreler. Dindar insanlarda inançlarını bilimsel kanıtlarla pekiştirme isteği her zaman olmuştur, örneğin Kur'an'da bazı ayetlerde elektriğin veya uçağın haber verildiği yorumları yapılır. Fakat bu tür çabalar kısa sürede çelişkilere yol açar, bir yere varmaz. Yukarıda söylediğim gibi, din duygusu ancak inanca dayalı olabilir, bilimsel kanıtlarla ispatlama çabaları yanlıştır.

İşte, Harun Yahyaçıları din bilimsel kanıtlarla destekleme çabalarıyla dindar kesimden taraftar ve destek toplayabiliyorlar. Bu işi ustaca yaptıklarını da kabul etmek gerek. Ama, söyledikleri bilimsel değil ve dağıttıkları sahte umut. Ve sonra, devreye başka güçler giriyor. Harun Yahyaçıların uğraşlarını Marksizme veya masonlara karşı kullanabileceklerini fark eden bazı uluslararası kuruluşlar bunlara yardım yapıyor, önerileri açıyorlar.

Bilim adamı bu durumda ne yapabilir? Cevabım sizi şaşırtacak ama, maalesef hiçbir şey! Çünkü, bu olup bitenler bilim dünyasında yer almıyorlar. Bunlar bilimsel dayanağı olmayan tezlerini bilim kongrelerinde sunmuyorlar. Öyle yapsalar, fazla tutunamazlardı. Ömründe bir deney tüpünü eline alması bir kimsenin evrim teorisi üzerine bilimsel konuşma yapması en azından gülünç olurdu.

Ama, diyeceksiniz ki bunlar okullara, ders kitaplarına giriyorlar. Burada da, bilim adamının uyarılarını dikkate alıp önlem alması gerekenler ülkenin yöneticileri olmalıdır. Nitekim haberde, Fransa'da eğitim bakanı ne yapmış, bizde vali ne yapmış, aradaki fark görüldü. Bilim adamı bunu önlemek için kendisi pankart açıp sokağa çıkamaz, mahkemeye başvuramaz. (Elbette sade bir yurttaş olarak bunları yapabilir, ama cübbesini ve ünvanlarını evde bırakmak şartıyla.)

Fikride hoşgörü sınırlarınız geniş olsun. Hoşçakalin.

(Not: Atatürk'ün bize emanet ettiği Hrant Dink kardeşi koruyamadık. Bir yurttaş olarak üzüntüm sonsuzdur.)

Bilim Tarihinde Bu Ay

Wernher Von Braun ve V-2 füzeleri

Bilim adamlarının, bilinenden bilinmeyene doğru yelken açarlarken ilk amaçlarının insanlığa hizmet etmek olduğu, dolayısıyla insanın ve tabiatın zarar görmesini neden olacak çalışmalara istemli katkılarda bulunanların, kendileri kabul etmeseler de, bu birincil amaca hizmet etmedikleri görüşü eski ve uzun bir tartışmadır. Bilim Tarihinde Bu Ay köşesinin konusu, kendisine bu tür suçlamaların yapıldığı dünyaca ünlü fizikçi Wernher Von Braun (1912-1977) ve onun meydana getirdiği, ilk güdümlü füze olarak kabul edilen V-2 roketleridir. Von Braun, 23 Mart 1912 tarihinde Almanya'da dünyaya gelmişti.

Von Braun'un çalışmaları

Von Braun gençlik yıllarından itibaren roketlerle ilgilenmiştir. 1936 yılında askeri roketleri geliştirmek amacıyla Hitler'in de desteklediği bir araştırma projesinin başına geçmiş, İkinci Dünya Savaşı sırasında ünlü V-1 ve V-2 roketlerini geliştirmiş, 24 Aralık 1942'de güdümlü güdümlü mermi dediğimiz ilk roketi ateşlemiştir. (1) Von Braun Amerikalılarca yakalandıktan sonra Amerikan vatandaşlığına geçmiş, burada roket ve uzay teknolojilerine büyük katkılarda bulunmuştur. NASA'nın kurucularından olan Von Braun uzay yolculuklarının da babası olarak bilinir.

V-2 füzeleri

Füzenin adı 'vergeltung' kelimesinin baş harfinden alınmıştır. Almancada 'intikam' manasına gelmekteydi. Yani V-2 bir intikam silahıydı. Hitler'in bu ölümcül silahı, menzili uygun yerden atılırsa Londra'ya dek uzanabilen bir roketti. O dönemde, bu silahı fiilen kullanan Hitler'den başka herhangi bir devlet silahın hayalini bile kuramıyordu. Tarihte sıvı yakıtlı çalışan ilk roketti. Neredeyse tamamen kör bir silahı. Koskoca Londra şehrini bile bulduramayanları çok olmuştu. Tamamen manuel hesaplar ve açlandıma ile yere dik rampalardan atıldı. Ancak roketle o dönem için başka bir devrim olan 1 dakikalık radyo kontrolü vardır. Kalıştan sonra yaklaşık 1 dakikalık süre boyunca roket karadan belli miktarda yönlendirilebilirdi. Güdümlü

balistik roketlerinin atası olarak bilinmesi aslen en çok bu özelliğindendir. Guided missile uygulaması olarak kabul edilir. (2) Sonuçta toplam 4300 V-2 ateşlendi; 1230'u Londra'ya vurdu. 2511 ölü ve 5819 ağır yaralı vardı. Ancak bu füzeler sadece kimyasal patlayıcılarla donatılmıştı ve savaşa Almanya'yı kurtarmayacak kadar geç girmişti. (1)

Dora kampı

Fransız yazar Serge Bilé 'Nazi Kamp-larında Siyahlar' (Ç.N) (3) isimli kitabında Afro-Almanların savaşta ve kamplarda yaşadıklarını anlatıyor. Adolf Hitler'in düşmanlarını yok ettiği kampları kendi içinde de kategorize ettiğini belirlen Bilé; gözaltı kampı, esir kampı, çalışma kampı, toplama kampı ve imha kamplarından bahsediyor ve yalnızca son ikisinin ölümlerini kampları olarak adlandırdığını belirtiyor. Serge Bilé kitabında Jean Nicolas'ın ilginç yaşam öyküsüne de yer veriyor. Savaşın patlamasından sonra Buchenwald kampına getirilen Jean Nicolas burada kimlik ve milliyet değiştirmiş. Bostonlu mahkûm John Nichols'ın yerine geçen Jean Nicolas akıcı İngilizcesiyle rolünü o kadar iyi oynamış ki hiçbir SS subayı numarayı anlayamamış. 1944 yılının Mayıs ayında 70 kilometre uzakta Dora kampına transfer edilmiş. İşte Hitler'in ünlü V-1 ve V-2'leri, yeraltına kurulmuş bu devasa kampa inşa ediliyordu. Bu füzelerin üretimi için binlerce mahkûm öldüresiye çalıştırılmıştı. Söz ediyor Jean Nicolas. Ölüm kampı olmamasına rağmen tükenen ve hastalanan yığınla insanın öldüğünden bahsediyor. Savaşın önce Antille'de bir hastanede çalışan ama aslında doktor olmayan Nicolas'ın kampta doktor olarak bulunması ve kısıtlı imkânlarla binlerce insana şifa dağıtması hikâyesinin ne kadar ilginç olduğunu kanıtlıyor.

Von Braun'a yöneltilen eleştiriler

3 Şubat 1997 L'humanite gazetesinde yayımlanan Pierre Durand'ın kaleme aldığı bir makalede (4), Hitler'in gizli silahları V-1 ve V-2'nin Dora kampından 20 binden fazla insanın hayatı pahasına üretildiği ve bu kurumun başındaki büyük

Wernher Von Braun.

patronun da Amerika'nın Ay'a giden füzesini inşa eden Wernher Von Braun'dan başkası olmadığı belirtiliyor. Ayrıca makalede, Amerikalı tarihçi Linda Hundt'un da Von Braun'u Dora'da yaşanan cinayetlerden sorumlu tuttuğu belirtiliyor; başından beri militan bir nazi ve Hitler hayranı olduğu şeklindeki görüşlerine yer veriliyor. Linda Hundt Amerikan ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan operasyonda, Alman savaş endüstrisi bilim adamı ve teknisyenlerinin toplandığını, Dora'daki katliamı yapanlara karşı Amerikan yargısının açtığı davaların da bundan sonra bastırılarak duyulmasına engel olunduğunu söylüyor. Aynı makalede, Von Braun'un biyografisini yayımlayan Alman tarihçi Rainer Eisfeld'ten bahsedilmiş. Eisfeld'e göre düşman şehirleri yok edecek füzeleri inşa eden projenin hayata geçirilebileceğini Hitler'e söyleyen ve bunun için Hitler'den bizzat randevu talep eden Von Braun'un ta kendisiydi. Hitler ve yandaşları da ona bir esir kampı inşa ederek yardımlarını esirgememişlerdir. En başta belirttiğim gibi, konu uzun, tartışma ise bitmez. Dilerseniz son sözü Nazım Hikmet'e bırakalım...

Kendi kendimizle yarıştayız gülmün...
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz
Ya dünyamıza inecek ölümler...

KAYNAKÇA

- 1) Assimov, Isaac, 'Bilim ve Buluşlar Tarihi', 2006, www.zamandayolculuk.com/cetinel/naziroket.html.
- 2) Bilé, Serge, 'Noirs dans les camps Nazis', 2005, 158 s.
- 3) www.anti-rev.org/textes/Durand97a/body.html

Bilim ve Teknoloji Güncesi

Evrenimizden yeni evrenler doğacak

Evrenimizi ne kadar korkunç bir yazı beklemektedir? Bazı fizikçiler evrenin büyük patlama ve çatırdamalardan oluşan sonsuz bir dizi vasıtasıyla sıçramalar yaptığını düşünüyor, bazıları da denetim dışı kara enerji tarafından parçalanmaya mahkûm olduğunu savlamakta. Şimdi bir iki düşünce, evrenimizin eninde sonunda milyonlarca parçaya ayrılacağına ve her parçasının olduğu gibi büyüyerek yeni bir evrene dönüşeceğine ilişkin başka bir seçenek yaratmak üzere birleştirilmiştir. Bu model, eski evrenimizin şaşırtıcı bir şekilde iyi düzenlenmiş olmasının nedeninin arkasındaki yatan sırrı çözebilir.

Evrenbilimsel modellerin açıklaması gereken sorunlardan biri, evrenimizdeki parçacıkların entropi diye adlandırılan bir düzensizlik ölçütü çevresinde yerleşim şeklidir. Evrenbilimciler evrenin büyük patlamadan sonra düzenli ve düşük bir entropi durumuyla başlamış ve gittikçe daha fazla düzensiz duruma gelmekte olduğuna inanmaktadırlar. Fakat, neden böyle düzenli başladığı, parçacıklar ve enerjinin daha büyük bir düzensizlik içerisinde yaratılmasının ne zaman çok daha olası olduğu bilmece gibidir.

Yanıt, evrenlerin nasıl yaratılıp yok edildiğiyle bağlantılı olabilir. Evrenin yazgısı, kara enerjinin (evrenimizin hızlandırılmış genişlemesini yürüttüğü düşünülen gücün) zamanla birlikte ne kadar değiştiğine bağlıdır. Eğer kara enerji sınırsız bir şekilde artarsa büyük parçalanma diye adlandırılan bir olayla evreni yok edip en sonunda her şeyi parçalayacaktır.

North Carolina Üniversitesi'nden Larus Baum ve Paul Frampton adlarındaki fizikçiler bugünlerde eski evrenimizin entropisinin nasıl denetim altında tutulmuş olabileceğini açıklarken bu etkiyi ileri sürmektedirler.

Onların modelinde kara enerji bir hayli yoğunlaşmakta ve evreni büyük parçalanmaya yaklaşacak hızda genişleyecek şekilde ayarlamaktadır. Evren, birbirinden ışık hızından daha hızlı bir şekilde uzaklaşan küçük parçalara ayrılmaktadır. Fakat, kara enerjinin yoğunluğu evreninkine eşit hale gelince yok oluş durmaktadır. Bu noktada her parça kendi içinde çatırdamaktadır. Frampton "Çok sayıdaki parça birbirinden ayrı bir şekilde tamamiyle farklı evrenlere daralacaktır," diyor. "Evrenimizin parçaları kendi içinde çökecek, bundan sonra her biri dışarıya doğru sıçrayacak ve yeni bir evren yaratacaktır."

Her parça, kendisini doğuran evreni-

nin toplam entropisinin salt bir bölümünü içermekte, dolayısıyla da her yeni evren, gerektirdiği üzere, düşük bir entropi durumuyla başlamaktadır.

Princeton Üniversitesi'nde evrenbilimci Paul Steinhardt bu modelin biraz daha geliştirildiğini görmek istiyor. "Bu düşüncemi ne kadar uzağa götürebileceklerini görmeyi merak ediyorum" diyor.

Bu kuram Temmuz 2008'de Avrupa Uzak Dairesi'nin Planck uydusu fırlatılınca sınanmış olacaktır. Frampton uydunun, yeni modeli bilinen büyük patlama kuramlarından ayırdedebilecek olan kara enerjinin basınç ve yoğunluğuna ilişkin özellikleri öleceğini söylemektedir.

(New Scientist, 8 Şubat 2007)

Çev: Efe Can Gürcan

Böceklerin uçuş tekniğini bilen küçük helikopter

Böceklerin karmaşık elektroniğe ihtiyaç duymadan ustaca uçmalarını sağlayan basit ama görsel marifetleri, minyatür bir robotik helikopter sayesinde artık anlaşıldı.

Bu teknik ile, böceklerin yere çarpmadan konacakları alana yaklaşım konularını açıklamaktan öte, uçakların uçuş kontrolüne de yardımcı olunabilir.

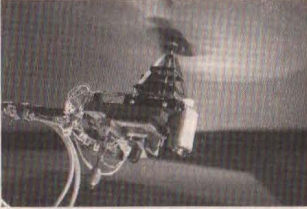
Böceklerin uçuşları sırasında altlarındaki yer de görüş alanlarında arkaya doğru kayar. Bu "optik veri akışı" hız ve yükseklik hakkında önemli ipuçları içerir. Örneğin, böceğin yüksekliği arttıkça optik veri akışı yavaşlar; optik veri akışı yavaş olunca böcek daha hızlı uçar ve veri akışı hızlanır.

Arlarla yapılan araştırmalara göre optik akış inişler için çok önemli. İnişte sabit veri akışı tutturabilmek için sabit bir yükseklik/hız oranı sağlanır ve bu sayede arı yere yaklaşırken yavaşlar. Bu optik veri akışının bozulması yere çakılma ya neden olur.

Fransa'da Marsilya Akdeniz Üniversitesi'nden Nicolas Franceschini ve çalışma arkadaşlarına göre bu teknik sayesinde daha genel uçuş davranışları açıklanabilir.

Evrenbilimciler evrenin büyük patlamadan sonra düzenli ve düşük bir entropi durumuyla başlamış ve gittikçe daha fazla düzensiz duruma gelmekte olduğuna inanmaktadırlar.

Böceklerin ustaca uçmalarını sağlayan marifetleri, minyatür bir robotik helikopter sayesinde anlaşıldı.

Minyatür bir helikoptere yazılımsal geri besleme döngüsü ekleyerek uçuş sırasında optik akışın sabit kalması sağlandı. Bu sayede mikrokopter zerafetle havalandı, yeryüzündeki engebeli araziye yüksekliğini korudu ve bütün bunları hızı ve yüksekliği doğrudan ölçmeden yaptı.

Franceschini'ye göre böceklerin bu kadar iyi uçuşmasının nedeni benzer bir geri besleme mekanizmasının beyinlerine zaten kazınmış olması.

İngiltere Hesaplamalı Nörobilim ve Robotik Merkezi'nde böcek görmesi uzmanı olan Rob Harris'e göre böcekler için sabit optik veri akışı sağlamak zor değil. Sabit optik veri akışı sağlayarak, yükseklik ve hız ölçümüne olan ihtiyaç ortadan kalkıyor. Harris "böceklerin beyinlerinde karmaşık trigonometri hesapları ile uğraşmadıklarını kabul etmemiz gerekir" diye ekliyor.

Franceschini'ye göre bu teori 70 yıldır süren birçok deneye cevap niteliğinde. Örneğin, arıların neden duran su üstünde uçarken boğuldıklarını açıklıyor. Su yüzeyinde hiçbir belirgin özellik bulunmamasından dolayı arı optik veri akışı sağlayamamakta, dolayısıyla içgüdüsel olarak alçalmakta ve suya konmaktadır.

Franceschini helikopter üreticileri ile optik akış düzenleyicileri üretimi konusunda görüşmekte. Bu tür geri besleme mekanizmaları hafif ve kolay üretilebilir olmakla beraber, yere çakılmaları önlemede önemli rol oynayabilir.

[9 Şubat 2007]

Çev: Coşar Gözükırmızı

Dişi ötücü kuşlar evrimin isimsiz kahramanları mı?

Genellikle erkek kuşların öttüğü, dişilerin de onları dinlediği, kuşlar arasında yerleşik kur yapma biçimi olarak bilinir. Fakat, bugün bazı kuşbilimciler, bu konuda görüş değiştirmek üzereler.

Belçika'nın Antwerp Üniversitesi'nden László Garamszegi ve arkadaşları, Avrupa'da yaşayan 233 ötücü kuş türü üzerine araştırma yaptılar. Garamszegi ve arkadaşları; bu kuşlardan yalnızca 109 türde dişi ötücüler hakkında bilgiye ulaşmışken, bu türlerin arasından da yalnızca 101 tanesine mensup dişi kuşların ötebildiği bulgusuna ulaştılar. Bunların dışında ki 8 kuş türüne mensup dişi kuşların ötemediği yargısına vardılar.

Garamszegi ve arkadaşlarına göre, ötüşken dişi kuşların varlığının gözardı edilmesindeki sebep; ya bu kuşların çok sessiz ötmelerinin, yahut da erkeklerle benzer tüylere sahip olmaları nedeniyle karıştırılmalarından bununla beraber, tropik bölgeler gibi iyi araştırmaların daha az yapıldığı bölgelerde yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Garamszegi bu durumun gözardı edilmesinden dolayı Charles Darwin'i sorumlu tutuyor: "Darwin, hayvanlardaki erkek türlerin, cinsel

ilk içeren gösterilerinin önemini özellikle vurguladığından dolayı, diğer tüm araştırmacılar da hep öyle bakmışlar."

Garamszegi ve arkadaşlarının bulguları modern türlerin ötesine geçti. İnceledikleri türlerin evrimsel soyağacında dikkatle iz sürdüklerinde, en az iki ötüşken kuş türünde, ilk olarak dişilerin ötmeye başladığını keşfettiler. Keza, geçmişte ötüşkenlik özelliği olan dişi kuşların, bu özelliklerini; diğer dişileri kendi hakimiyet alanlarından uzaklaştırmak için kullanmış olabilecekleri gibi, yavru larını yetiştirme aktivitelerinin koordinasyonu için veya erkekleri cezbetmek amacıyla kullanmış olabilirlerdi.

Garamszegi'ye göre, bu durum bizi, kafa karıştıran şu soru ile karşı karşıya bırakıyor: "Hangi evrimsel kuvvetler, bazı dişi kuşları ötmekten vazgeçirdi?"

[New Scientist, 7 Şubat 2007]

Çev: İbrahim Erdoğan

Birçok insan kalp krizi belirtilerini görmezden geliyor

ABD ortalamasına göre yüzde 10 daha yüksek kalp krizine bağlı ölüm oranına sahip olan 11 eyaletin meydana getirdiği Kriz Kuşağı'nda yapılan uzun süreli bir araştırma projesi, kriz belirtilerine rastlanan insanların yarısından daha azının fiilen tıbbi yardıma başvurduğunu göstermektedir.

"Kalp Krizinin Coğrafi ve İrksal Farklılıklarının Nedenleri" (REGARDS) adlı araştırmanın elde ettiği en son bulgular, Birmingham'daki Alabama Üniversitesi'nde görevli baş araştırmacı Dr. Virginia J. Howard tarafından açıklandı. REGARDS araştırması, 2003'ten beri kayıt altına alınmış 45 yaş ve üstü beyaz ve siyahları kapsamaktadır. Hepsisi Carolina, Georgia, Alabama, Mississippi, Tennessee, Arkansas ve Luizyana eyaletlerinde yaşamaktadırlar.

Araştırmacılar kalp krizinin neden ülkenin bu bölgesinde meydana çıktığını ve krize bağlı ölüm oranlarının neden siyahlar arasında daha yüksek olduğunu anlamaya çalışıyorlar. Mevcut rapora

"Hangi evrimsel kuvvetler, bazı dişi kuşları ötmekten vazgeçirdi?"

göre, Howard'ın ekibi kriz belirtileri görüldüğünde deneklerin ne yaptıklarına, ve hangi özgül belirtileri verdiklerine odaklanmıştır.

Araştırma, bir hekim tarafından kriz teşhisi konmuş 451 hastayı ve kriz belirtileri görülen ancak bir hekim tarafından kriz teşhisi konmamış 2124 kişiyi kapsamıştır. Bu ikinci grubun üçte ikisinden fazlasında bir kriz belirtisi görülürken, grubun yaklaşık dörtte birinde ise en azından iki belirtiyi rastlanmıştır. En sık görülen belirtiler ise deneklerin aşağı yukarı yüzde 47'sinde görülen el ve ayak bölgelerinin ani uyuşmasıdır.

Howard, teşhis konmamış belirtilere sahip deneklerin yüzde 51'inden fazlasının tıbbi yardım almaya çalışmadığını bildirmektedir. Howard bu bilgileri sunduktan sonra, Reuters Sağlık Haberleri Servisi'nin yaptığı röportajda şöyle demiştir: "Hem hekimler hem de hastalar kriz belirtilerini izlemelidirler. Sadece belirtiler sürdüğünde bir hekimle irtibata geçmeyi bekleme zihniyetinden uzaklaşmalıyız. Hastaları hekimi arama korkusundan uzaklaştırmalıyız."

Hekimler ise, "hastalarına kalp krizi belirtilerini anlatmalı. Akılda tutulacak çok şey var, bu nedenle Yüz, Kollar, Koluşma ve Zaman'dan oluşan FAST'ı kullanmak çok önemlidir. (Bu dört belirtinin İngilizcede baş harflerinden oluşan ve hatırlatıcı ipucu olarak kullanılan kısaltma.) Ayrıca hastalar bir belirtinin ani görülmesinin önemi, ya da birçok belirtinin görülmesi durumu hakkında bilgilendirilmelidir."

[Scientific American, 8 Şubat 2007]

Çev: Cem İsmail Savaş

Yosun bazlı yakıtlar geliştiriyor

Petrol fiyatlarındaki artışlar, teknolojiye gelişmeler ve Bush yönetiminin yenilenebilir yakıt konusuna gösterdiği önem, olası yeni bir zengin biyofuel kaynağına dikkat çekiyor: Yosun.

Yosunlar petrolü doğal olarak üretebiliyorlar. Ham yosun işlenerek petrolün

Ham yosun işlenerek petrolün yenilenebilir eşdeğeri olan biopetrol elde edilebilir.

yenilenebilir eşdeğeri olan biopetrol elde edilebilir ve benzin, mazot, jet yakıtı ve plastik madde ile ilaçlar için kullanılmak üzere hammadde yapılabilmesi için rafine edilebilir. Aslında, yosun, ham petrol-den yapılan her şeyi elde etmek üzere mevcut petrol rafinerilerinde bile işlenebilir. Bu işe yeni başlayan Colorado Fort Collins'te bulunan Solix Biofuel ve California Menlo Park'taki Live Fuel şirketlerinin yaklaşımı bu yönde.

Alternatif olarak, daha fazla karbondioksit ve daha az petrol üreten yosun türleri hayvan besini olarak kullanılan atık proteinlerle beraber etanol yapılmak için işlenip fermante edilebilir. Bu, Cambridge'de bulunan GreenFuel Technologies tarafından üretilen yosunun mevcut kullanım alanlarından yalnızca birisidir.

Bu sürecin teorik potansiyeli çok açık... Yosun göletlerde yetişebilir ve bir biyodizel kaynağı olan soya fasulyesinden daha fazla hektar başına petrol üretebilir. Yosun, atık sularındaki azotu ve karbondioksiti işleyerek elektrik santrallerindeki atıkları da temizleyebilir. Dahası, günlük ürünler için elverişsiz olan marjinal arazilerde yetişebilir; tarıma ve içmeye uygun olmayan tuz katmanlarındaki suyu kullanabilir. "Yosun yüksek miktarda petrol üretme potansiyeline sahiptir," diyor Sandia Ulusal Laboratuvarları'ndan Kathe Andrews-Cramer. "Kesinlikle tüm mazot yakıtımızı yosundan elde edilen petrol ile değiştirebiliriz ve belki daha fazlasını da yapabiliriz."

Araştırmacıların karşılaştığı zorluklardan biri bazı yosun çeşitlerinin çok

fazla -ağırlıklarının yüzde 60'ı kadar-petrol üretmelerine karşın, bunu yalnızca besin ihtiyacı hissettikleri zaman yapmalarıdır. Fakat besin ihtiyacı hissettiklerinde bir başka çekici özelliklerini kaybediyorlar: çabucak büyüme ve çoğalma yeteneklerini. Araştırmacılar buna da bir çözüm yolu arıyorlar. Bunu başardıkları takdirde petrol üretimi önemli ölçüde artacak ve fiyatlar düşecek.

Biyolojinin daha iyi kavranması, araştırmacıları başka bir problemin çözümüne götürebilir. Yosun üretmenin en ucuz yolu açık göletlerdir. Fakat, besin dolu açık göletler başka türleri kendine çeker ve böylece üretim azalabilir. "Live-Fuel böyle dışarıdan gelen istilacılara karşı yosun ekosistemi yaratmayı umuyor," diyor şirketin bilimsel danışma heyetinin müdürü olan David Kingsbury.

Live-Fuel'in aksine kapalı bio-reaktörler geliştiren GreenFuel tarafından geliştirilen yosun-bazlı sistemlerin en son yapılan testleri, onun güneşli günlerde elektrik santralinden emilen karbon dioksitin yüzde 80'ini topladığını gösteriyor. Akaryakıt araçlarda yakıldığı zaman bu karbondioksitin havaya salınacak olması önemli değildir, ki zaten bu karbondioksit bir şekilde atmosfere karışacaktır. Onu yenilenebilir sıvı yakıt olarak kullanmak fosil yakıtlardan çıkan karbondioksitin önlenmesini mümkün kılar, böylece toplam emisyonu azaltır.

[Technology Review, 5 Şubat 2007]

Çev: Özgür Taşkaya

Japonya uydularla afet uyarı sistemi başlatıyor

Japonya, dünyada en fazla sismik hareketlerin olduğu bölgelerden biri. 9 Şubat günü devreye alınan uyarı sistemi, bölgede tsunami gibi afetleri uydular yardımıyla önceden haber verecek ve insanların tahliye edilmelerini hızlandıracak.

Japonya'da ortalama her 5 dakikada bir sarsıntı meydana geliyor ve tüm dünyadaki 6 ve üzerindeki büyüklükteki depremlerin yüzde 20'si bu bölgede hissediliyor. Geçen ay Pasifik Okyanusu'nda

oluşan güçlü bir depremin tsunamiye neden olabileceği uyarıları yapıldı fakat Japonya sahillerine sadece küçük dalgalar vurdu.

"J-Alert" (J-Alarm) adı verilen yeni uyarı sistemi, meteoroloji kurumunun uydulardan alacağı afet uyarılarını kent ve kasabalardaki bürolarına gönderecek, bunun sonucunda uyarı sirenleri ve acil durum yayını sistemleri otomatik olarak devreye girecekler. Bugüne kadar bu iş, otomatik olarak değil, insan eliyle yapılıyordu. "Bu yeni sistem ile arama kurtarma çalışmaları daha verimli yürütülebilecek" diyor bir itfaiye kurumu yetkilisi.

Buna karşın sistemin ilk testi başarılı oldu. Merkezden, batı Japonya'daki bir kasabaya gönderilen uyarı yerine ulaştı ancak bir yazılım sorunu nedeniyle uyarı sistemi otomatik olarak devreye girmedi. Yazılım yeniden başlatıldı ve sonrasında yapılan ikinci test başarılı oldu.

Başlangıç olarak sistem 10 kent ve 4 kasaba merkezinde işleyecek. Kurum yetkilileri kısa bir süre içinde sistemi bütün bölgelere genişletmeyi umuyorlar ama henüz bir takvim belirlenmedi. Tsunami, volkanik patlamalar, aşırı hava hareketleri ve depremler ile ilgili bilgiler böylelikle çok daha hızlı bir biçimde iletilebilecek. Kurumun bir sonraki hedefi ise depremlerin gerçekleşmeden hemen önce bildirilebilmesi.

Bir tsunami durumunda, hoparlörlerden insanlara yüksek yerlere çıkmaları uyarıları yapılacak. Bu yaz sonu itibarıyla, sisteme bir uyarı daha eklenecek. Buna göre Japonya'ya karşı yapılacak füze saldırılarının bilgisi, başbakanlık binasından yönetilerek uyarı sistemi kapsamına alınacak.

Fakat itfaiye kurumu yetkilileri, en iyi uyarı sistemi bile kurulsaydı insanların bu uyarılara kulak asmadığı süreçte sistemin sağlıklı işleyemeyeceğini belirtiyorlar. Örneğin, geçen ay Pasifik Okyanusu'nun kuzeyinde meydana gelen 8.2 büyüklüğünde bir deprem sonucunda yapılan tsunami uyarıları çok fazla etkili olmadı, çok az sayıda insanın tahliyesi yapılabildi.

[Scientific American, 9 Şubat 2007]

Çev. Alper Yavuz

Turkcell Mobil İmza Yasası

Turkcell, uzun süre önce yasanın yürürlüğe girmesine rağmen bir türlü aktif olarak hayata geçemeyen mobil imzayı yaygınlaştırmak üzere kolları sıvadı.

Mobil İmza Yasası'nın çıkmasının ardından bu alanda hızlı bir büyüme yaşanması beklenmesine karşın, henüz Türkiye mobil imzayı yaygın olarak kullanıma alamadı.

Turkcell Mobil İmza, mobil imzanın taşıma ortamı olarak, akıllı kart veya akıllı token gibi ortamlar yerine SIM kartlar üzerinde taşınması esasına dayanıyor. Bildiğiniz gibi, GSM için kullandığımız SIM kartlar da, esasen birer akıllı karttır. Mobil imza kullanmak isteyenler, ayrıca bir akıllı kart taşımakla uğraşmadan, her zaman yanlarında taşıdıkları telefonlarının içindeki sim kartları ile mobil imzalarını atabilecekler.

Diyelim kullandığınız bankanın internet şubesine giriş yapmak istediniz. Giriş sayfasına artık şifre girmek yerine, internet şubesi oturum kullanım sözleşmesini imzalamak üzere GSM numarası yazılıyor. İmza tuşuna basıldığında, banka, sayfada bulunan verileri elektronik olarak imzalanmaya hazırlıyor ve imzalanmak üzere SIM karta SMS ile gönderiyor. Mobil İmza uygulamasını tetiklemek üzere özel hazırlanmış bu SMS'i alan SIM kartta imzalama süreci başlıyor ve onay için Mobil İmza şifresinin telefona girilmesi isteniyor.

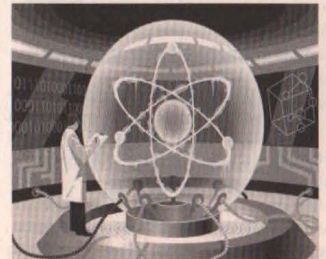
Bu şifre ile SIM kartınızda güvenli şekilde imzalama işlemi gerçekleştiriliyor. Daha sonra imzalanmış sonuç verisi, yine SMS ile önce Mobil İmza platformuna, oradan da işlemi başlatan uygulama sağlayıcıya iletiliyor. Mobil İmza'yı kullanabilmek için hangi telefon modelini kullandığının hiçbir önemi yok. Sistem, SIM kart ile tüm telefonları destekliyor. Mobil İmza uygulamasına anlaşmalı 5 bankanın katılımıyla başlayacak.

D-Wave System ile kuantum bilgisayarları

OSNews'un haberine göre, ticari

açıdan anlamlı sayılabilecek ilk kuantum bilgisayarı, Silikon Vadisi'nde Bilgisayar Tarihi Müzesi'nde tanıtıldı. D-Wave Systems'in geliştirdiği kuantum bilgisayarı, bugün kullanılan bilgisayarlar için çok uzun süren bazı hesaplamaları çok kısa zamanlarda tamamlama kapasitesi taşıyor. D-Wave Systems, yaptığı açıklamada, ürünün pazarlamasını, güçlü müşteri ilişkilerine sahip büyük firmalarla ortaklıklar şeklinde yapmayı hedeflediğini açıkladı. Kuantum bilgisayarının, varolan bilgisayar sistemlerinin yerini alması değil, bunları tamamlayıcı olması düşünüyor.

Kuantum bilgisayarları, kuantum mekaniği simülasyonlarının gerektirdiği türden hesaplamalar gibi bugünün en büyük işlem gücüne sahip bilgisayarlarının yıllarını alabilecek işlemleri belki de saniyeler içerisinde çözmeyi vaadediyor. Kuantum bilgisayarlarının uygun olduğu bir diğer problem türü de, karmaşıklık teorisinde bugüne kadar tam ve hızlı bir algoritma keşfedilmeyen "NP-complete" tipindeki problemler. Yine kuantum bilgisayarlarının uygun olduğu başka bir alan olan şifreleme, daha doğrusu şifre "kıрма", bazı endişelerin kaynağı. Büyük asal sayıların kullanımına dayanan şifreleme algoritmaları, yaygın bilgisayar sistemleri için çok uzun süreler alıyor, ancak kuantum bilgisayarları için bu sorunlar görece kısa sürelerde çözülebilecek algoritmaların geliştirilmesi mümkün; bu da kuantum bilgisayarlarını kullanabilecek kaynaklara sahip kurumların, örneğin devletlerin veya çok büyük şirketlerin, şifreyle korunacak kadar değerli bilgilere kolaylıkla ulaşabilmesini getiriyor.

Hastalık İcadı Çalıştayı yapıldı

Bilim ve Ütopya dergisinin Şubat ayı faaliyetleri çerçevesinde düzenlediği ve "Hastalık İcadı" konusunun işlendiği çalıştay 1 Şubat 2007 tarihinde Bilim ve Ütopya dergisinin toplantı salonunda, İstanbul'da gerçekleştirildi.

Çalıştayı konuşmacısı Psikiyatr Doç. Dr. Ali Nihat Babaoğlu' bir buçuk saat süren ilgi çekici konuşmasının girişinde, tek hücreli canlıların, bitkilerin ve hayvanların olumsuz iç ve dış etkenlerden kurtulmak için geliştirdikleri birbirinden farklı korunma stratejileri olduğuna değindi. Babaoğlu, insanların kaçınma, savaşıma, önlem alma ve çareler arama vb. davranışlarının son on beş bin yıllık geçmişimizde tıp sanatının doğmasına katkıda bulunduğunu belirtti. İnsanların derilerine çare bulundukça tıp sanatının da diğer sanatlar gibi giderek sipariş üzerine araştırmalar yapan bir bilim dalı haline geldiğini ve bunun da insanın kendi bedenine yabancılaşmasının kapısını açan bir etken olduğunu ifade etti. Afyonun ve ondan yapılan iksirlerin, acıyı dindirmekten başka bir işe yaramalarına rağmen yüzlerce, binler-

ce yıl kapış kapış kullanılmasının bunun en güzel kanıtı olduğunu söyledi.

Bilim ve Ütopya dergisinin yayım kurulu üyeleri ve okuyucularının, konuya ilgi duyan eğitimcilerin ve çok sayıda hekimin aktif katılımıyla renkli bir tartışmanın yaşandığı çalıştayda Babaoğlu'na ilginç sorular yöneltildi ve dinleyiciler görüşlerini bildirdi. Dr. Hikmet Çevik artan işsizlik sorunu nedeniyle yükselen stresin, insanların yaşam kalitesini düşüren en önemli etkenlerden biri olduğunu vurguladı ve insanların hayat standartlarının ancak ve ancak işsizlik probleminin çözülmesiyle yükselebileceğine değindi. Prof. Dr. Uçkun Geray ise sosyal devletin sağlık sektörüne müdahalesinin zorunlu olduğunu, aksi taktirde kâr amacı güden çeşitli sağlık kurumlarının hastaları suistimal edebileceklerine vurgu yaptı. Prof. Dr. Orhan Arioğlu ise büyük miktarlarda sağlık harcaması yapan ülkelerle, bu ülkelerin sağlık göstergeleri arasında ters bir orantının varlığına dikkat çekti ve daha fazla ilaç tüketerek sağlıklı olunacağı yanılgısına bi-

zim toplumumuzda da yaygın olarak rastlandığına işaret etti.

Hekimle eczacı arasında yüzlerce yıldan beri süren ideal işbirliğinin, ilaçların ticari bir meta olarak piyasaya sürülmesiyle bozulduğunu belirterek konuşmasına devam eden Doç. Dr. Ali Nihat Babaoğlu, insanın biyolojik varlığına uygun olmayan toplumsal ve çevresel koşulların da hastalık yapan etkenlere eklenerek insanlarda yoğun bir hastalık beklentisi ortaya çıkardığını ve bunun da hekim ve sağlık çalışanlarının gelirlerini artırmasını sağladığını belirterek konuşmasını sonlandırdı.

Bilim ve Ütopya dergisi ayrıca 2007 yılının ilk çalıştayı Ocak ayında 'Evrimde Son Gelişmeler' başlığı altında Prof. Dr. Haluk Ertan'ın sunumuyla gerçekleştirmiş ve dinleyiciler Mısır ve Sümerlilerden başlayarak semavi dinlerin bu konuya yaklaşımını, Darwin'in çalışmalarını ve evrim kuramında yaşanan son gelişmeleri merakla ve büyük bir zevkle dinlemişlerdi. Önümüzdeki aylarda düzenlenecek çalıştaylarla ilgili bilgileri dergimizden takip edebilirsiniz. Okurlarımızın da, düzenleyeceğimiz çalıştaylara katılmadan mutluluk duyacağı.

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu Ürdün ve Suriye'de doğuyor

Yurtdışında ve yurtiçinde seri konserler vermesiyle dikkat çeken ve Bolu'dan doğup gelişerek yükselen Anadolu Güneşi; Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğretim elemanlarından ve Ankara Devlet Opera ve Balesi ile Kültür Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğu sanatçılarından oluşmaktadır. Halk ezgilerindeki otantik incelikleri dikkate alarak türküs tadını bozmadan batı çalgılarıyla deneyisel anlamda modernizasyon özelliği gösteren topluluk, yerli ve yabancı müzikseverlerle aynı anda müzik bakımından iletişim kurarak ve yoğunlaşma sağlayarak izleyiciler üzerinde kalıcı izler bırakabilmektedir. Bütün bölgelerimizden özenle seçilen ezgilerimiz yoluyla Türkiye'nin kültür mirasını oluşturan üç kıtadaki kültürel değerlerimizi ve bağlarımızı etkili biçimde ortaya koyabilen

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu, bu anlamda önem kazanan kültür elçiliğimizi de başarıyla yerine getirmektedir. Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu temmuz ayında bu yana Malezya, Pakistan ve Macaristan'da büyük beğeniyle izlenen konserler vermiştir.

Şubat ayının son haftası (25-28 Şubat) ile Mart ayı başında (1-3 Mart) Amman, Şam Büyükelçiliklerimiz ve Halep Başkonsolosluğumuzun katkıları ve eşgüdümünde Ürdün ve Suriye'de 4 konser verecek olan Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu'nun konaklama olanakları yerel makamlar tarafından sağlanacaktır. Topluluk bu turnenin dönüşünde 7 Mart'ta İzzet Baysal Vakfı tarafından yaptırılan Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi

binasının açılış konserini verecektir.

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu'nu oluşturan sanatçılar şöyle sıralanmaktadır:

Bağlama: Kemal Bilsel Sarısözen (A.İ.B.Ü. Thm Uzmanı), Keman: Uğur Alpugut (A.İ.B.Ü. Doç. Dr.), Ney/Tar: Fatih Erenler (Kültür Bakanlığı Türk Dünyası Müzik Topluluğu Sanatçısı), Piyano: Kaya Güç (Ankara Devlet Opera ve Balesi Orkestra Sanatçısı), Vurmalı: Rıza Ak-yürek (A.İ.B.Ü. Arş. Gör.)

Ankara Devlet Opera ve Balesi sanatçılarından Erbil'i tenor Ömer Türkmenoğlu ise konserin ikinci bölümünde bu kez sözlü türkülerimizden verdiği örneklerle ve etkileyici sesiyle Anadolu Güneşi'nin eşliğinde programın bütünlüğüne önemli bir katkı sağlamaktadır.

III. Adli Antropoloji Kursu ardından

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı ve Adli Bilimciler Derneği tarafından düzenlenen III. Adli Antropoloji Kursu 5-10 Şubat 2007 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı dershanesinde 24 kursiyerin katılımıyla gerçekleştirildi.

Kurs 05 Şubat 2007 saat 08.30'da Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. I. Hamit Hancı ve Ankara Üniversitesi DTCF Paleontopoloji AD Öğretim Üyesi ve Tıp Fakültesi Adli Tıp AD Adli Antropoloji Birimi Sorumlusu Prof. Dr. Ayla Sevim tarafından yapılan açılışla başladı.

Kursun ilk gününde Prof. Dr. I. Hamit Hancı tarafından, "Adli Bilimler", "Bilirkişilik ve Capraz Sorgu", "Yaralar", "Ölüm ve Ölüm Sonrası Değişiklikler" konulu, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalından Doç. Dr. Gürol Cantürk tarafından "Ateşli Silahlar", "Asfiksiler" ile Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalından Yrd. Doç. Dr. Burcu Esiyok tarafından "NBC Silahları" ve "Adli Rapor Hazırlanması" konulu sunumlar gerçekleştirildi.

Kursun 2. gününde, Doç. Dr. Gürol Cantürk tarafından "Adli Toksikoloji", "Otopsi", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalından Öğr. Gör. Dr. Ayşim Tuğ tarafından "Olay Yeri İnceleme ve (DVI) Felaket Kurbanlarının Kimlik Tespiti", Ankara Üniversitesi Tıp

Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalından Bio. Yeşim Doğan Alakoç tarafından "DNA İncelemeleri", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalından Dt. Z. Fusun Yaşar tarafından "Adli Diş Hekimliği", Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Zafer İbars tarafından "Suç ve Kültür ilişkisi", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalından Prof. Dr. İbrahim Tekdemir tarafından "İnsan Anatomisi", Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Pınar Gözlük Kırmızıoğlu tarafından "İnsanda Biyolojik Çeşitlilik" konulu sunumlar yapıldı.

Kursun 3. günü Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden Öğr. Gör. Ayhan Yiğit tarafından gerçekleştirilen "Adli Antropoloji" konulu sunum ile başladı.

Günün diğer sunumları Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Yücel Şenyurt tarafından "Adli Arkeoloji", Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü'nden Antropolog Alper Yener Yavuz tarafından "Adli Antropolojik Açından İskeletlerin Çıkarılması, Onarılması ve Kataloglanması", Prof. Dr. Ayla Sevim tarafından "Adli Osteoloji", "İskeletten Yaş Tahmini ve Cinsiyet Tayini Metodları" anlatıldı.

Günün son konuşması Yard. Doç. Dr. Pınar Gözlük Kırmızıoğlu tarafından "Osteometri ve Antropoloji" konusunda yapıldı.

Kursun 4. gününde, Öğr. Gör. Ayhan Yiğit tarafından "Adli Kemik Patolojisi"

ve Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü'nden Antropolog Serpil Özdemir tarafından yapılan "İskelet Demografisi" konulu sunumların ardından "İskeletlerden Yaş Tahmini ve Cinsiyet Tespiti ve Adli Osteoloji pratiği yapıldı.

Öğleden sonraki bölüm Prof. Dr. Ayla Sevim tarafından yapılan "Diş Evrimi" konulu sunumla başladı. Günün diğer sunumları Dt. Z. Fusun Yaşar tarafından yapılan "Adli Antropolojik Odontoloji", Ankara Üniversitesi Diş Hekimliği Protetik Diş Tedavisi AD Öğretim Üyesi ve Tıp Fakültesi Adli Tıp AD Adli Diş Hekimliği-Yeniden Yüzlendirme ve Adli Sanat Birimi Sorumlusu Prof. Dr. Sema Aka tarafından gerçekleştirilen "Adli Diş Hekimliğinin Adli Bilimlerdeki Yeri" konulu sunumlarıdır.

Kursun 5. gününde Adalet Bakanlığı Adli Tıp Kurumu 3. Adli Tıp İhtisas Kurulu Üyesi Uzm. Dr. Sadi Çağdır tarafından "Yeniden Yüzlendirme" konulu sunum ve arkasından Yeniden Yüzlendirme pratiği yapıldı.

Öğr. Gör. Ayhan Yiğit tarafından gerçekleştirilen "İskelette Ölçülemeyen Karakterler" konulu sunum ile öğleden önceki bölüm sona erdi. Öğleden sonraki bölüme Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü'nden Antropolog Özlem Durgunlu tarafından yapılan "Adli Taponomi" konulu sunumla başladı. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı'ndan Bio. Sabri Candar "Adli Palinoloji" konulu sunumunu gerçekleştirdi.

Kursun 5. günü Prof. Dr. Ayla Sevim tarafından gerçekleştirilen "İnsan Evrimi" konulu sunum ile sona erdi.

Kursun son gününde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı'ndan Dr. Hacer Yaşar Teke tarafından "Antropolojik Açından Travma", Dt. Z. Fusun Yaşar tarafından "Toplu Mezarlar", Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı'ndan Yard. Doç. Dr. Rifat Battaloğlu tarafından "Karbon 14 Metoduyla Yaş Tespiti" konulu sunumlar gerçekleştirildi.

Günün ve kursun son konuşmacısı Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fizik Mühendisliği Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Niyazi Meriç tarafından gerçekleştirilen "OSL Metoduyla Yaş Tespiti" konulu sunumdur.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi EEG OKULU

Prof. Dr. Atilla Altunel ve Prof. Dr. Erbil Gözükırmızı yönetiminde sürdürülen EEG (Elektroensefalografi) Okulu'nun 5. yıl 12. dönem kurs kayıtları başlamıştır.

- Yılda 2 dönem eğitim, 1 dönem hızlandırılmış kurs
1. Dönem: Kasım ayının ilk Salı günü başlar, 4 ay sürer
2. Dönem: Mart ayının ilk Salı günü başlar, 4 ay sürer
Hızlandırılmış kurs Haziran ayında yapılır, 10 gün sürer.

Tarih: 6 Mart 2007 Salı Saat: 19.00

İrtibat Tek: (0212) 244 23 61 - 244 23 72

Adres: İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı No: 7/2 80070 Beyoğlu-İST.

Bütün sunumların ardından kursiyerlere bir sınav uygulandı.

III. Adli Antropoloji Kursu'nun kapanış bölümünde Prof. Dr. I. Hamit Hancı hocamızı "Ölüme Felsefi Bakışlar" konulu bir sunum gerçekleştirdi.

Bu sunumun ardından kurs boyunca çekilen fotoğraflardan oluşan bir gösteri yapıldı. Gerek Hamit hocamızın sunumu, gerekse fotoğraf gösterisi kapanış törenine renk kattı. Kursa katılan hocalarımıza

tesekkür belgeleri verildi. Sınav sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda kursu üçüncülükle bitiren Arkeolog Gamze Cırtlık, ikincilikle bitiren Dr. Osman Özgür Sargın ve kurs birincimiz Uzm. Dr. Ugur Koçak'a sertifikaları ve ödülleri verildi.

Katılan tüm kursiyerlere sertifikalarının verildiği Sertifika Töreni ile III. Adli Antropoloji Kursu tamamlandı.

Kurs boyunca gerek bilgi gerekse deneyimlerini bizlerle paylaşan, bizlerle ya-

kından ilgilenen çok değerli hocalarımıza, başarı ile kursu tamamlayarak sertifikalarını alan ve içten tavırlarıyla ve yoğun ilgileriyle kursa ayrı bir renk katan tüm katılımcı arkadaşlarımıza çok teşekkür ederiz.

3. Adli Antropoloji Kursu'na ait resimlere http://www.turkforensic.com/index.php?option=com_zoom&Itemid=32&catid=69 adresinden ulaşabilirsiniz.

Dr. Hanife Alkurt Alkan
Dr. Hacer Yaşar Tekel

Bilimsel Etkinlikler

SSM'de Moğol Tarihi Konferansları ve Sohbetleri

Sakıp Sabancı Müzesi'nde (SSM) Aralık 2006'da açılan "Cengiz Han ve Mirasçıları-Büyük Moğol İmparatorluğu" sergisine koşut olarak müzede bir dizi konferans ve sohbet toplantıları da düzenlendi. 2-30 Mart tarihleri arasında çeşitli üniversitelerden 9 uzman tarafından verilecek konferansların başlama saati 19.00. Konferansların yanı sıra "Galeri Sohbetleri" adıyla her hafta Çarşamba ve Cumartesi'leri bir dizi toplantı düzenleniyor.

Konferans ve toplantı konularıyla ilgili detaylı bilgi http://muze.sabanci-univ.edu/cengiz_han adresinden temin edilebilir.

Bilişim Teknolojileri ve Etik

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Tıp Etiği ve Tarihi Anabilim Dalı tarafından 7 Mart 2007 günü "Bilişim Teknolojileri ve Etik" başlıklı bir konferans gerçekleştirilecektir. Konuşmacı olarak Yrd. Doç. Dr. Sinan Yürüker'in katılacağı konferans saat 14.30'da Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi GEBAM Toplantı Salonu'nda gerçekleştirilecektir.

AKMED Konferansı

Merkezi Antalya'da bulunan Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nde

10 Mart'ta Anadolu Üniv. Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü'nden Doç. Dr. Yelda Olcay "Arkeolojik Belgelemede Yeni Yaklaşımlar: Olympos Örneği" konulu bir konferans verecek.

Ortaçağ Anadolu'suna Çapraz Bakışlar

TUREB, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü ve Fransız Kültür Merkezi işbirliğiyle düzenlenen konferans dizisi kapsamında 21 Mart günkü Dott. Alessandra Ricci (Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Vekil Müdürü), "Bizanslılarda Sayfiye Sevgisi: Konstantinopolis'in Asya Yakasındaki Banliyösü" konulu bir konferans verecek. Saat 19.00'daki konferans Fransız Kültür Merkezi-İstiklal Cad. No:8 Taksim adresinde.

Yeni Belgelerin Işığında Anadolu'nun İlk Tarihî Devri Hakkında Bazı Gözlemler

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (TEBE) tarafından düzenlenen konferansta 12 Mart Günü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Sümeroloji Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Cahit Günbatı konuşacak.

Yer: Osmanlı Bankası Müzesi (Voyvoda Cad. Bankalar Cad. No. 35-37 Karaköy-İstanbul), saat 18.00.

Arkeoloji/Tarihsel Miras

İstanbul'da Osmanlı Bankası Müzesi'nde 22 Mart günü, bugün Amerikan işgali altındaki Afganistan'da Kabil Müzesi'nin yağmalanmasıyla ilgili bir film gösterilecek. Filmin ismi "İzler: Kabil Müzesi", 1988, Yönetmen: Noriaki Tsuchimoto, Japonya, 32', 2003. Bir zamanlar Afganistan'ın yüzü olarak kabul edilen Kabil Ulusal Müzesi, 1993'te yok edildi. Filmin yapımcıları, 1988'de müzede sağlam kalabilmiş kültürel hazinelerin filmini çekti. Eserler arasında, antik Greco-Romen ve Hellen Uygarlığı'na ait sanat eserlerinin yanı sıra Yunan mitolojisindeki tanrılardan esinlenen ya da onlara öykünen Gandhara, Bamiyan, Shotorak sanatı bulunan Budist heykeller de vardı. 1992'de Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra müzede ki eserlerin yüzde 70'e yakını tahrip edildi, çalındı ya da Japonya gibi ülkelere kaçırıldı. Belgesel, Kabil Müzesi'ni belgeleyen tek filmidir.

Bir ritüel mekânı olarak Kariye Şapeli

İstanbul'da Osmanlı Bankası Müzesi Çarşamba konferansları kapsamında 28 Mart günü saat 18.30'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Doç. Dr. Engin Akyürek konuşacak.

Çankaya Evrim Günleri düzenlendi

Evrım Çalışma Grubu tarafından düzenlenen Çankaya Evrim Günleri kapsamında iki büyük konferans gerçekleştirildi. 16 Şubat'ta Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde gerçekleştirilen ilk konferansta sırayla Prof. Dr. Tuğrul Giray 'Günlük Yaşamda Evrim', Prof. Dr. Şevket Ruacan 'Evrım, Bağışıklık Sistemi ve Kanser', Prof. Dr. Musa Doğan 'Türkiye ve Dünya'da Bugdayın Evrimi', Dr. Şükran Sevimli 'Anadolu'da Hijyen Kavramının Evrimi' konularında sunumlarını yaptılar. 17 Şubat'ta ODTÜ Kültür Kongre Merkezi'nde düzenlenen konferansta ise Prof. Dr. Yaman Örs'ün konuşmasının ardından Harvard Üniversitesi'nden Prof. Dr. Andrew Berry 'Evrım ve Biz' konulu sunumunu gerçekleştirdi. Konferans salonlarının sunumları boyunca dolu olması dikkat çekti.

Prof. Dr. Tuğrul Giray evrim teorisinin günlük hayatta, sanayide yaygın olarak kullanılıp teknolojiye dönüştüğünü ve yüksek ekonomik getirilere vesile olduğunu anlattı. Evrim kuramının topluma henüz indirilememesi, önemli bir sorun olarak gördüğünü belirtti ve bu durumu matbaanın Osmanlı'ya 300 yıl sonra gelişine benzetti. Matbaa Osmanlı'ya geldiğinde, Avrupa'da kitap okuyup kendini geliştiren kuşaklar çoktan yetişmişti bile. Prof. Dr. Ruacan bağışıklık sistemi ve kanser konusuna, zaman zaman için teknik boyutuna da girerek, evrimsel bakış açısıyla açıklamalar getirdi. Prof. Dr. Doğan bugdayın evrimini kısaca anlatarak Güneydoğu Anadolu'nun yabani bugdayın gen merkezi olan verimli Hilal bölgesinin bir parçası olduğunu, buralarda yabancı araştırmacıların çok büyük çaplı bilimsel çalışmalar yaptığını, henüz bizim buradaki potansiyeli değerlendirmediğimizi hatta bu bölgeyi korumayı bile fazla önemsemediğimizi anlattı. Dr. Sevimli ise hijyen kavramı ve evrimi konusunda uzun süre dir yürüttüğü çalışmaları sundu. Biyolojik evrimin bağı zayıf olan sunumun anlatış tarzı ve konusu ise öğretici ve eğlenceliydi.

Ertesi günkü konferansta Prof. Dr. Yaman Örs evrim, felsefe, dil ilişkilerinden

bahsetti ve basın-yayında evrimle ilgili haberlerin nasıl yanlış çağrışımlar ve cehalet yüklü olduğunu örneklerle açıkladı.

Prof. Dr. Berry yaratılışçıların daha bilimsel görünebilmek için 'akıllı tasarım'cılar adını alarak tekrar saldırıya geçtiklerini belirtti. Akıllı tasarımın kötü bir felsefe, kötü bir bilim ve kötü bir din olduğunu söyledi. "Kötü bir felsefe çünkü bilimsel verilerin üzerine oturmaz bir nedensellik arayışında; deneyi bilgi edinme yolu olarak kullanan bilim ile edinme yolu olarak kullanan bilim din olgularını birbirine karıştırıyor. Kötü bir bilim çünkü bilimsel araştırmada kullanılan metodlar kullanılmıyor. Akıllı tasarım, üzerinde araştırma yapılabilecek bir alan değil. X'in açıklamakta yetersiz kaldığı alanlarda daha iyi açıklayıp açıklayamayacağına aldırış etmeden Y'ye sarılıyor. Akıllı tasarım aynı zamanda kötü bir din; çünkü tanrıyı bilinmeyende arıyor. Bu inanç yüzünden tanrı inancı tarih boyunca bilim karanlıkları aydınlatıktıkça zayıfladı, çok yara aldı. Şimdi hâlâ bu yanlışta ısrar ediliyor."

Konuşmasının bir bölümünde akıllı tasarımcıları derinlemesine eleştiren Andrew Berry çalışma arkadaşı ünlü evrimci *Kör Saatçi*'nin yazarı Richard Dawkins'i de sertçe eleştirdi. Nasıl yaratılışçıları din ve bilimin kantarına basıyor, temlerini anlamayıp birbirine karıştırıyor, Dawkins'i de bilimsel yöntemleri kullanarak din alanına müdahalede bulunmakla suçladı. İki ayrı, kendi içinde tutarlı dünyayı; yani bilim ve din dünyasının kendi varoluşlarını birbirlerine müdahale etmeden kendi içinde sürdürmeleri zorunluluğuna vurgu yaptı.

Evrım çalışma grubu

Konferansları düzenleyen EÇG (Evrım Çalışma Grubu) ODTÜ ve Hacettepe üniversitelerinden bir grup akademisyenin öncülüğünde, geniş kesimlere evrim kuramını bilimsel ve günlük yaşantıdaki uygulamalarıyla anlatabilmek için

kuruldu. EÇG "Evrım kuramını halka anlatmak çok gerekli miydi?" sorusuna 'Bilimsel ve teknik konuları, çeşitli bilim dallarındaki verileri halka anlatmak çok gerekli olmayabilir; ama bilimsel olmayan birtakım çıkar çevrelerinin evrim karşıtlığını yayma ve evrim karşıtlığını bilimsel bir kuram gibi sunmaları bir müdahaleyi gerekli kılıyordu.' diye cevap veriyor. EÇG bilimin toplumla buluşmasının; bilim adamlarının hem toplumunun refahını ve aydınlığını ilerletme yönündeki sorumluluğunun bir parçası olduğunu düşünüyor, hem de sorumluluklarının da ötesinde tutuculaşmış bir toplumda bilim adamlarının artık rahat çalışması olanakları bulamama riskine karşı zorunlu bir eylem olarak görüyor.

EÇG araştırmalarını ve projelerini sürdürürken Michigan Eyalet Üniversitesi'nden Jon D. Miller adlı araştırmacının yaptığı, evrimi halkın ne kadarlık kesiminin kabul ettiğine yönelik bir araştırmada Türkiye'nin yüzde 27 oranıyla sonucunda olduğu haberini alınca ne kadar doğru bir işe başladıklarını tekrar görürler. Olay, bu ankette sondan ikinci olan Amerika'da (yüzde 40) 'en azından Türkiye'ye geçtik' diye duyurulur.

Evrım karşıtı grupların yıllarca serbestçe at oynattığı, yoğun siyasi destek gördüğü ülkemizde bugüne kadar evrim kuramına yöneltilen saldırılara merkezi bir yanıt verilemiyordu. TÜBİTAK da bu konuda üstüne düşen birleştiriciliği yerine getiremedi. Bu durum evrim karşıtı çabanın kısmi başarılar kazanmasına neden oldu. Özellikle lise ders kitaplarında evrim konusunun nasıl yıldıran yıla değişik şekillerde anlatıldığını, ÖSS'ye hazırlanan öğrencilerin rapor alıp gelmediği son sınıfın dönem sonuna nasıl yerleştirildiğini görmek üzüntü verici bir süreçtir. Geç de olsa, EÇG'nin geniş çaplı kurulması, yoğun ilgi gören etkinlikleri, destekçileri, mücadelenin kısa soluklu olmayacağını gösteren bir kanıttır ve sevinçlidir. Üniversiteler ürettikleri bilime, topluma somut olarak sahip çıkıyor. EÇG oluşumu Türkiye için parlak bir örnek olmaya aday.

Seçkin Eroğlu
ODTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Haberleri

Uluslararası Karasularının Korunması İçin Uygun Yaklaşımlar ve Yöntemler Sempozyumu

UNESCO Dünya Mirası Komitesi İstanbul'un tarihi surlarında yapılmakta olan koruma ve onarım çalışmalarını uluslararası standartlara uygun bulmayarak durdurup, doğru projeler ve yapılanmanın oluşturulması için de 2 yıl süre tanırken, konunun tarafı olan belediye, mimarlar, müteahhitler ve üniversitelerden bilim insanları 20-22 Ocak 2006 tarihinde İstanbul'da "Uluslararası Karasularının Korunması İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu"nda bir araya gelerek konuyu tartıştılar. Aksaray'daki İSKİ binasının en üst katındaki konferans salonunda gerçekleştirilen sempozyumda 3 gün boyunca sabah 9.30'dan akşam 18.00'e kadar süren 6 oturumda 18 bildiri sunuldu. Sempozyum sonunda ise bir "Sonuç Bildirgesi" yayımlanarak varılan sonuçlar kamuoyuna açıklandı. Bildirgede şu görüşlere yer verildi:

"İstanbul'un dünya mirası statüsündeki tarihi alanlarından Karasurlarının bütünlüğü ve özgünlüğü korunarak, sürekli bakım, sağlamlaştırma çalışmalarıyla yaşatılması temel hedeftir. Bu

amaçla benimsenen temel kuramsal yaklaşım çerçevesinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından oluşturulacak bir ekibin eğitilmesi ve düzenli çalışarak sürekli bakım görevini aksatmadan yerine getirmesi uygun olacaktır.

"Karasurlarının arkeolojik niteliği göz önünde bulunularak, büyük harcamalara yol açan ve surların korunması gerekli özelliklerini büyük ölçüde ortadan kaldıran yeniden yapım türü restorasyonlardan kesinlikle vazgeçilmesi, onun yerine strüktürel vb. yönden acil müdahale gerektiren durumların belirlenmesi ve bu alanlara müdahalelere öncelik tanınması uygun olacaktır.

"Karasurlarının korunması için öngörülen ilkeler, uygulama yöntemleri ve uygulamanın denetimi bütünlüklü bir konsept içinde ele alınmalı ve tutarlı olmalıdır. Koruma yasamızda bulunan "anıt eser kurulu"na benzer bir oluşumla bu sistem pekiştirilebilir. Hazırlanacak bir Yönetim Planı ile bu iş için gerekli örgütlenme, ilgili uzmanlıklar ve donanım belirlenmeli ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin karasurlarının korunması alanında çalışan mevcut kadrosu (mühendis, mimar, kent plancısı, konservatör, tarihçi, hukuk müşaviri, haritacı vb.) bu alandaki uluslararası ilkeler ve uygulamalar konusunda eğitilerek, başarılı uy-

Uluslararası Karasularının Korunması İçin Uygun Yaklaşımlar ve Yöntemler Sempozyumu'nda bildiri sunan Prof. Dr. Zeynep Ahunbay.

gulamaların planlanması ve gerçekleştirilmesi için etkin ve koordinasyonlu olarak çalışmalıdır.

"Karasurları boyunca uzanan tampon bölge sınırları yeniden irdelenmeli ve Koruma İmar Planı'na işlenerek bu alana yapılacak müdahaleler, olası değişiklikler (iyi) etkin -veya- sıkı bir biçimde denetlenmelidir. Son yirmibeş yıl içinde yapılan benzin istasyonları, "anıt"lar (örneğin: Zeytinburnu kavşağı), apartman, depo vb. yapılar, kavşak ve alt geçitlerin Karasurlarına olan olumsuz etkileri araştırılarak, izinsiz yapılar, bozucu etkisi olanlar belli bir program içinde kaldırılmalıdır.

"Gelişigüzel ağaçlandırmanın ve peyzaj düzenlemelerinin, kaldırımlar boyunca yapılan alçak çevre duvarları, malzeme ve görsel etki yönünden irdelenerek daha iyi sunumlar geliştirilmesi uygun olacaktır. 1950'lerde molozla doldurulan hendeklerin belli bir program çerçevesinde boşaltılarak, Karasurlarının peyzaj düzenleme çalışmaları sürdürülmelidir. Hendeklerin içindeki tarım faaliyetinin kuyu açma, denetimsiz kazı vb. müdahaleleri engellenmeli, Karasurları ile ilgili araştırmaların sürdürülmesi ve kullanımı, kent yönetimine geçmesi için gerekli hukuki çalışmalar tamamlanmalıdır. Be-

Uluslararası Karasularının Korunması İçin Uygun Yaklaşımlar ve Yöntemler Sempozyumu'nda katılımcılar ve dinleyiciler.

den duvarları üzerindeki burçların girişlerine yapılan ve kulelerin içine girilmesine, temizlik, bakım çalışmaları yapılmasına engel olan ev vb. binaların kaldırılması için gerekli kamulaştırma çalışmaları da gündeme alınmalıdır.

"Karasurlarının üçlü sisteminin (hended, önsur, beden duvarları ve kuleler) algılanabilmesine olanak veren, yayaların sur önünde ve gerisinde rahatça yürütmesine, yer yer üstüne çıkarak çevreyi izlemesine, belirli noktalarda dinlenmelerine, spor etkinlikleri yapmalarına, turistlerin bu uzun tarihi eseri güvenle gezmelerine olanak veren uygun düzenlemeler geliştirilmelidir.

"Karasurları ve çevresinin durumu park-bahçe düzenlemeleriyle daha iyi bir sunuşa kavuşturulabilir ve halkın rekreasyon gereksinimleri için kontrollü bir şekilde kullanılabilir. Halkın eğitimi ve bu değerleri daha iyi kavrayıp bakımına özen göstermesi için TRT'de programlar yapılması, sur boyunca yapılabilecek ziyaretleri açıklayan gezi rehberleri, kitap, broşür vb. yayınların yaygınlaştırılması önemlidir. Karasurlarının kent peyzajına etkisinin daha iyi algılanabilmesi için gece aydınlatması artırılabilir.

"Deprem vb. doğal afetlerin veya doğrudan fiziksel yorulma sonucu oluşabilecek cökme, kayıplara karşı önem olarak, Karasurlarının mevcut durumunun hızlı belgeleme yöntemleri (örn. Laser scanner, fotogrametri) kullanılarak belgelenmesi ve belirli aralıklarla (5 yıl) yapılan fotoğrafik belgelemelerle değişikliklerin izlenmesi yararlı olacaktır. Surlarla ilgili şimdiye kadar yapılmış olan belgeleme, proje, yayın ve kurul kararlarının bir araya toplanarak araştırmacıların rahatça ulaşabilecekleri bir referans kitaplığı oluşturulması yararlı olacaktır.

"Karasurlarının kule, ana duvar, önsur gibi öğelerinin onarımı için hazırlanan restorasyon projelerinin müelliflik konusuna özen gösterilmelidir. Gerektirdiği tarihi araştırma, belgeleme, mimari ve strüktürel değerlendirme aşamaları dikkate alınarak, projelerin çok kısa sürelerde değil, daha rahat çalışmaya olanak veren bir programda geliştirilmesine

olanak tanınmalıdır. Hazırlanan projelerin uzmanların katıldığı bir danışmanlar kurulunda tartışmaya açılması hem şeffaflık, hem de kalitenin yükseltilmesi açısından önemlidir. Mevcut ihale sisteminin kültür varlıklarının korunmasına özen gösterecek şekilde değişmesi, Avrupa Birliği standartlarına yükseltilmesi daha iyi uygulamalar için bir önkoşul olarak ele alınmalıdır.

"Projeleri hazırlayan uzmanlar uygulamayı yürütmeli ve denetlemelidir. Uygulamalara başlanmadan önce müellifler davet edilmeli ve uygulamaya katkıları sağlanmalıdır. Kontrollük sisteminin doğru oluşturulması uygulamanın başarisini olumlu etkilemektedir."

Anadolu'da Neolitik Çağ'da yeni bulgular yeni yorumlar

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından her ayın son haftasında düzenlenen Arkeoloji Konuşmaları kapsamında 25 Ocak günü İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mehmet Özdoğan bir konuşma yaptı.

Arkeoloji Müzesi Okuma Salonu'nda çok sayıda dinleyicinin katıldığı konferansta konuşan Özdoğan, Türkiye arkeolojisinde uzun bir süre Neolitik Çağ üzerinde fazla durulmadığını, konunun sadece İstanbul Üniversitesi'nde önem-

sendiğini belirterek Neolitiğin oluşumu ve yayılışını, bunlarla ilgili yeni kuramları ve bulguları anlattı,

Neolitikle ilgili çalışmalarda Mezopotamya'da tahılların yetiştirildiği "Verimli Hilal" Bölgesi, ilk Neolitik oluşumların gerçekleştiği yer olarak görülmekteydi ve Anadolu bu Neolitik oluşum bölgesi dışında düşünülmekteydi. Daha sonraları Anadolu, Neolitik kültürün yayıldığı ikincil bir bölge olarak kurgulandı. Ancak 1950'lerde Çatalhöyük'ün keşfi büyük sansasyon yarattı. Buna rağmen Çatalhöyük, Neolitik oluşum bölgesi dışında ayrı bir yerleşme olarak değerlendirildi. Son 30 yılda ise Neolitik Çağ'a yönelik yoğunlaşan araştırmalar, beraberinde yeni görüşleri de getirdi ve bu çağın yeniden tanımlanmasını gerekli kıldı.

Yapılan kazıların çokluğu, kuramların oluşmasında belirleyici etki yaptı. Şu anda Yakındoğu'da 320, Balkanlar'da 300 ve Türkiye'de 36 yerde Neolitik Çağ'a yönelik kazı yapılmaktaydı. Türkiye'de 10 kadar kazı, bu çağa ilişkin önemli bilgiler sağladı ve kurama etki etti.

Anadolu, Yakındoğu ile Balkanlar arasında bir köprü olmuştur. MÖ 11-12 bin yıl önce başlayan Neolitiğin geliştiği ilk çekirdek bölge Anadolu ve çevresiydi. MÖ 7. bin yıldan itibaren bu kültür Balkanlar üzerinden Avrupa'ya, İspanya'ya, doğu yönünde ise Orta Asya ve Türkmenistan'a doğru bir yayılma göstermişti. Neolitik Çağ yerleşmeleri sanıldığı gibi basit yerleşmeler değildi. Önemli mimari yapıların yer aldığı planlı yerleşmelerdi. İnanc sistemi de sınırlı sembolizmden ibaret değildi. Bu çağın başından itibaren sınıf farklılaşması oluşmuştu, toplumda belli bir hiyerarşi vardı. O günün dünyasında başta obsidyen ticareti olmak üzere oldukça gelişmiş, yaygın bir dünya ticareti de söz konusuydu. Ancak Neolitik kültürün yayılması sırasında yönetici sınıf ve usta zanaatkarlar çekirdek bölgeyi terk etmediler.

Özdoğan konuşmasında bu saptamalarını destekleyen Anadolu'dan çeşitli örnekler verdi ve "Neolitik Çağ, yeni bulgularla yeniden yorumlanmalı. Neolitik Çağ ile henüz yeni tanışıyoruz" diyerek konuşmasını bitirdi.

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan

Kuzeybatı Anadolu'da ilk tarımcı topluluklar

Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nde 30 Kasım 2006 günü Yrd. Doç. Dr. Necmi Karul tarafından verilmesi programlanmış iken Papa'nın İstanbul ziyaretinin yol açtığı trafik sorunu nedeniyle ertelenen konferans 15 Şubat günü gerçekleştirildi.

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Prehistorya Anabilim Dalı öğretim üyesi ve Aktopraklık Kazı Başkanı olan Dr. Necmi Karul konferansında, Neolitik kültürlerin ortaya çıkışı ve yayılması bağlamında Aktopraklık kazı bulgularını değerlendirdi.

"Avrupa'da Neolitik yaşam biçiminin başlangıcı'nın nasıl gerçekleştiği sorunsalının cevabını uzun yıllardır arkeologlar aramaktaydılar. Kuzeybatı Anadolu'da ilk tarımcı topluluklar ile ilgili yapılan çalışmalar da aslında daha kapsamlı bu sorunsalın bir parçası olarak ele alınabiliirdi. Son yıllarda Güney Marmara ve Doğu Trakya'da yürütülen çalışmalar, bugüne kadarki Neolitik kuramlarda önemli değişikliklere neden olmuştu. Marmara Bölgesi Neolitiğin yayılmasında önemli bir geçiş noktasıydı. Son 10 yılda Kuzeybatı Anadolu'da elde edilen arkeolojik veriler, Orta Anadolu'dan Ege

dünyasına ulaşan bir geleneğin izlerini yansıtmaktaydı.

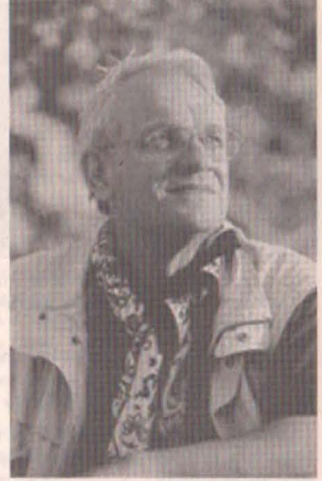
Aktopraklık höyük kazılarında yapılan çalışmaları ve elde edilen bulguları anlatan Necmi Karul, mevcut verilerin Orta Anadolu ile benzeştiğini ancak Neolitik kültürün burada oluşması ve yayılması bağlamında höyükte ileriki yıllarda yapılacak kazılarla daha kesin değerlendirmeler yapma imkanının ortaya çıkacağını belirtti.

Haritacılık ve ressamlık: Tarihin belgesi haritalar

Sanat Tarihi Derneği tarafından İstanbul'da düzenlenen konferanslar kapsamında Prof. Dr. Günsel Renda tarafından 3 Şubat 2007 günü Caddebostan Kültür Merkezinde bir konferans verildi.

Renda konferansında, tarih boyunca ünlü haritacıların dünyanın çeşitli yerlerini çizerken buraların yalnız topografik ayrıntılarını değil, tarihini de belgelemiş oldukları ve haritacılığın yalnız bir bilim değil aynı zamanda bir sanat olduğunu anlattı.

Kimi haritalardaki kent tasvirleri, bitkiler, hayvanlar, hatta portreler bu haritalara sanat yapıtı niteliği kazandırmaktaydı. 15. yüzyıldan sonra gerek Avrupalılar gerekse Osmanlılar tarafından yapılmış olan resimli haritalar Akdeniz'deki farklı kültürlerin etkileşimini ve özellikle Osmanlılarla Akdeniz ülkeleri arasındaki siyasal ve kültürel ilişkileri açığa çıkarabilmekteydi. Bazı haritalarda önemli tarihi olaylar bile not edilmişti. Öncelikle Akdeniz deniz haritalarının incelenmesi İtalyan, Katalan ya da Osmanlı kartografalarının üretim ilişkilerini ve farklı kökenlerin getirdiği yaklaşımları ortaya koymaktaydı. Esas tartışılması gereken ise haritacılarla ressamların bağıydı. Hem basit çizilmiş haritalarda hem de görkemli atlaslarda yer alan tasvirler, haritacılıkla ressamlığın iç içeliğini ve haritaların aslında tarihin belgeleri olduğunu kanıtlamaktaydı. Bu haritalar aynı zamanda o dönemin resim sanatına ve Akdeniz'deki sanat çevrelerinde varolan estetik değerlerin

Manfred Korfmann

dolaşımına da tanıklık etmekteydi.

Korfmann Kütüphanesi Çanakkale'de açıldı

Geçen yıl hayatını kaybeden Troia Örenyeri Kazı Başkanı Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann'ın vasiyeti üzerine Çanakkale'ye getirilen kitaplarıyla oluşturulan kütüphane, 24 Şubat günü düzenlenen bir törenle açıldı.

1900'ü yılların ilk yarısında inşa edilen ve uzun yıllar TEKEl deposu ve satış mağazası olarak kullanılan bina bundan böyle Çanakkale-Tübingen Troia Vakfı tarafından Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann Kütüphanesi olarak hizmete sunulacak.

Korfmann Kütüphanesi.

Yrd. Doç. Dr. Necmi Karul

Zor Yıllar

Nalân Tuntaş

Her ailenin tarihinde Türkiye tarihiyle paralel ya da örtüşen olaylar, anlatıla anlatıla söyleneleşen anılar vardır. Nalân Tuntaş da bu tür anıların peşine düşüp, yakın tarihimizin ve aile tarihinin bir dönemini yazmış.

Dünya Savaşı'nın yol açtığı çalkantılarla yoğrulan Anadolu, 20. yüzyıla, batıdan doğuya, kuzeyden güneye tam bir kuşatma altında girmekte; Türkiye'yi Sèvres'e sürükleyen saldırılar ırk, köken farkı gözetmeden sürmektedir.

Oysa Anadolu, tarih boyunca koynunda barınanları ayırmısz kucaklayan; karlı dağlarını, verimli ovalarını, berrak akarsularını, ak sütünü sunan mülşlik bir anadır.

Nalân Tuntaş, işte Anadolu'nun bu duyarlılığını işleyerek; kurgusuyla, olay örgüsüyle Dünya Savaşı yorgunlarının öyküsünü romanlaştırmış.

Zor Yıllar, Sarıkamış'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte cephelerde, sınır boylarında yurdunu savunan Sarı Saffet'in kişiliğinde ve çevresinde somutlaşan Mehmetçiğin destanıdır.

Remzi Kitabevi, Ocak 2007, 248 sayfa.

Bir Millet Uyanıyor: 15

Cumhuriyet Toprakları ve Küresel İşgal
Orhan Özkaya

Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve savunmak kararlılığında olan herkes için, Atilla İlhan'ın yönetiminde hazırlanan "Bir Millet Uyanıyor" dizisinin on beşinci kitabı; *Cumhuriyet Toprakları ve Küresel İşgal* başlığıyla Orhan Özkaya tarafından kaleme alındı.

"...Bütçe açığını kapatmak için ülkenin kamu kaynaklarını; fabrikalarını, orman vasfını yitirdiği iddia edilen ormanlarını, limanlarını, havaaalanlarını ve topraklarını yabancıya satmak Türkiye'yi boşaltmak demektir. 'Canım toprak orda duruyor, sırtlanıp da mı gidiyorlar?..' demek en büyük aymazlıktır. Tarihte de, sırtlanıp gitmediler, silahlarını sırtlanıp gelip işgal ettiler. Şimdi de yapılan, dolarla işgalden başka bir şey değildir. Bir taraftan misyonerlik çalışmaları, bir yandan yabancı azınlık vakıflarının eski kilise ve manastır yerleri için toprak talepleri, ekümeniklik talepleri... Çok yönlü bir saldırı karşısında halkımızın sabrını zorlanması... Türkiye Kemalizm'in birleştirici kimliği olan ulusal kimliğe ve ulusal ekonomiyi geri dönmek zorundadır."

O halde hangi kesimden olursak olalım, 'teslim olmamak' için, bir araya gelmek, ortak bir direnişe yönelmek, millet olarak uyanmak zorundayız.

Bilgi Yayınevi, 1. basım, Ocak 2007, 330 sayfa.

Tereza Batista

Jorge Amado

Çev: Müntekim Ökmen, Seçkin Selvi

Tereza Batista, dünya edebiyatının en büyüleyici kadın kahramanlarından biri. Brezilya'nın Bahia bölgesindeki yoksulların yaşamını şişsel bir dille romanlaştıran Jorge Amado, yalnızca ressamlar ve şairlere değil, denizcilere de esin kaynağı olan benzersiz bir kadının destansı öyküsünü anlatıyor. Bu kitapta, cahillerin yol göstereni, güçlülerin boyun eğmez sevgili, ezilenlerin savunucusu, güzeller güzeli Tereza Batista'nın serüvenlerini bulacaksınız. Latin Amerika büyüül gerçek-

çiliğinin en büyük romancılarından Amado, Tereza Batista'da, yoksulluk ve köleliğin acımasız dünyasından kölecilere, zorba soylulara başkaldıran, koca bir fahişeler ordusunu savaşa karşı greve götüren efsanevi bir kadının başından geçenleri dile getiriyor. Okurlarını yalnızca âşık olunacak bir kadına değil, âşık olunacak bir dünyaya, bir yaşamla tanıştırıyor.

Can Yayınları, Ocak 2007, 516 sayfa.

Anadolu Kültürü ve Türk Kimliği Üzerine

Hilmi Ziya Ülken

"Anadolu kültürü ve Türk kimliği üzerine" Hilmi Ziya Ülken'in eli yi aşan çalışmasının ürünü. 1918-1919 yıllarından, daha bir Mülkiye öğrencisi iken ki dönemden başlayarak Anadolu Türk kimliğinin kaynaklarını araştırma serüvenine kal kan Ülken, Orta Asya'dan kalkıp, binlerce yıl boyu orada çevre kültürlerle etkileşimlerden edindikleri kazanımları ve birikimlerle, İran üzerinden Anadolu'ya geçen ve yerleşen Türk boylarının, bu yeni yurdun binlerce yıllık kültür değerlerinden sağladıkları zengin özləri kendilerinkyle birleştirip nasıl yeni bir öz, yeni bir kimlik yarattıklarını irdeliyor ve bu yeni özün, yeni kimliğin niteliklerini araştırıyor. Yapıt 25 makaleden oluşuyor. İlk makalenin yayın tarihi 1921, son makalenin ise 1973. Hiçbir

yerde yayımlanmamış olan son yazısı, elli yıllık çalışmanın genel bir değerlendirmesi şeklinde olduğu için kitabın başına konması uygun görülmüş. Hilmi Ziya Ülken özetle şunları söylüyor: "Anadolu'ya yerleşen Türkler buraya kendi geleneklerini getirdiler, bunları İslam dini kuralları, medrese ve tekkenin verdiği Arap ve Fars kültürü unsurları, yerli Anadolu kültürü izleriyle birleştirdiler. Bu sentezden Anadolu Türk kültürü doğdu."

Ülken Yayınları, Ağustos 2006, 448 sayfa.

Eşekli Kütüphaneci Fakir Baykurt

Sıcak bir yaz günü, peribacaları diyarına Yunanistan'ın Larisa şehrinde Dimitrios Katsikas adında bir gelir. Bu genç adam, yıllar önce bu topraklardan göçe zorlanan büyükbaba ve büyükannelerinin izini sürmek, bir daha buraya dönemeyen akrabalarının yerine bu güzel yerleri gezmek istemiştir. Tesadüfler karşısına yörenin sevilen şahsiyetlerinden "Baba" lakaplı Aziz Güzelgöz'ü çıkarır. Aynı yaşlardaki bu iki genç kısa sürede kaynaşır. Dimitrios, Aziz'in evine konuk olunca, bu büyüleyici diyarda inanılmaz bir adamla tanışır. Aziz'in babası Mustafa Güzelgöz'dür bu kişi; namı diğer Eşekli Kütüphaneci.

Ürgüp'teki kitaplığı yönetirken otuzdan fazla köyün halkına eşekle kitap taşıdığı için takılmıştır bu ad ona. Herkes, özellikle de kadınlar, kitap okusun diye yıllarca çırpınmıştır Mustafa Güzelgöz.

Dimitrios ile Eşekli Kütüphaneci arasındaki sevgi köprüsü yöreyi birlikte gezerlerken iyiden iyiye pekişip güçlenir. Bu arada kan kardeşi olan Aziz ile Dimitrios'un aklına, Ürgüp ile Larisa'yı "kardeş şehir" yapma fikri düşmüştür. Ama bu o kadar da kolay olmayacaktır...

Fakir Baykurt'un, klasik anlatımının tüm olanaklarından yararlanarak, gücü yetene, hatta bitene dek, hasta yatağında yazdığı bu son romanında, sevgi, kardeşlik, azim, cesaret gibi duygular yine okuru sarıp sarmalıyor.

Literatür Kitabevi, Ocak 2007, 148 sayfa.

Blimlerin Duygusal Tarihi Nicholas Witkowski

Çev: Necmettin Kâmil Sevil

Daha önce Arşimed'in Hamamı, Bir Bilim Söylenceleri kitapçığı ile tanıdığımız fizikçi yazar Nicolas Witkowski, bu kez "sıkıcı" olarak kabul edilen geleneksel bilim tarihi anlatmak yerine son derece keyifli bir yolculuğa davet ediyor okuyucularını.

Bilimlerin Duygusal Tarihinde okuyucu, "...kurbağaların karnını yaran ve büyütülen cinsiyetlerini, araştıran bir cerrahla, havai fişekli uçurtmalar yapan bir Newton'la, bir düzine sal-

yangozun kafasını kesen bir Volta-ire'le ve atomun çekirdeğini büyü- lü bir formülle aydınlatan İsviçreli bir ilkokul öğretmeniyle" karşılaşacak; "Leonardo da Vinci'nin en sıradan düşüncelerinden romantik bilim adamlarının en verimli sezgi-lerine dek bilimsel düşüncenin tas- laklarını izleyecek edebi, gizemli ve büyü- lü köklere uzanan baş- döndürücü derinlikleri" ölecek.

Kitabın içindekiler kısmına göz atınca birçok başlıkla karşılaşılırsınız. Mesela; "Ömer Hayyam: güzellere, şarap ve denklemler üzerine"; "Edgar Poe'nin bilimi"; "Evçileştirilmiş Darwin"; "Charles Wilson, sisteki fizikçi" bunlardan birkaçı.

Benzeri olmayan, alışılmadık bir bilim tarihi...

Yapı Kredi Yayınları, Aralık 2006, 306 sayfa.

Zaman da Eskir Bütün Eserleri-13 Ayla Kutlu

Yazarın hayatının ilk yirmi bir yılını anlattığı *Zaman da Eskir* adlı kitap 1938'den 27 Mayıs 1960'a kadar ül- kedeki hemen hemen bütün siyasi değişimleri de ele alıyor. Yazar hayati- tını anlatırken sadece kendine yöne- lik hayatını kaleme almamış. Yaşadı- ğı dönemin, ülkenin, kentin, ailenin içinde bulunduğu koşulları da göz önünde tutup bunları bir bü- tün içinde yansıtmıştır. İkinci Dünya savaşı yıllarında çocuk ol- mayı, yaşadığı yoksullukları, küçük büyük, acı tatlı olayları, oyuncuğı ve çikolatayı bilmeyen çocukların icat ettiği kimi za- man acımasız oyunlar, bölgenin baştan çıkarıcı doğasıyla, tari- hiyle olağanüstü bir canlılıkta anlatıyor. Son olarak kitapta fo- toğraflar bölümüyle hayatının kısa bir özetini yansıtmaya çalış- mıştır.

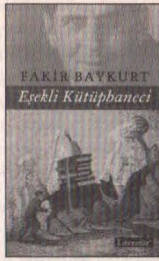
Küçük bir kitabın içine sığan ama yankısı binlerce okurun yüreğinin sesinde bulan bir yaşamın öyküsü *Zaman da Eskir*.

Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Aralık 2006, 400 sayfa.

Osmanlı'da Ordu ve Savaş Rhoads Murphey

Çev: M. Tanju Akad

Osmanlı'da Ordu ve Savaş, Osmanlı savaş sistemini, Os- manlıların Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki başarıları-

nın ayrıntısında inceleyen etkileyici ve ögün bir çalışmadır. Öncelikle Osmanlı askerî teşkilatının gelişimine ve bunun bir değişim süreci içinde Osmanlı toplumu üzerindeki etkisinin sonuçlarına odaklanan kitap, Osmanlıların askerî açıdan neden böyle yoğun bir ilgi odağı olduğunu analiz ederek, mevcut literatürde tarih yazımıyla ilgili dengeleri düzeltiyor.

Osmanlı askerî tarihinin mali, teknolojik, taktik ve politik boyutları üzerine bazı yayınlar olmakla birlikte, savaşın fiziksel ve psikolojik gerçeklerini Osmanlı askerinin yaşadığı şartlara göre yansıtmak ya da canlandırmak için yapılan çalışmalar şimdilik pek azdır. Rhoads Murphy, bu durumu dengelemeye çalışıyor ve askerî harekâtlarla ilgili konuları öne çıkararak, bazı seferlere ilişkin detaylı bir inceleme sunuyor. Bu kitapta, 1638 yılında Bağdat siperlerindeki hayatı, bu siperleri kazananlarla birlikte gözümüzün önüne getiren canlı anlatımlarla karşılaşıyoruz. Aynı zamanda, Osmanlı askerî tarihi konusunda, Osmanlıların belli seferlerdeki başarıları ya da başarısızlıklarının ayrıntılı analizleri üzerine yapılandırılan sıradan yaklaşımlara bir alternatif olarak, açıklayıcı sonuçlar yerine, sürecin anlaşılmasına öncelik veriliyor.

Uzun zamandır beklenen bu çalışma, Yeni Çağ'ın başındaki Osmanlı savaşları hakkındaki en güvenilir kitap niteliğini kazanarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve genel olarak o çağdaki Avrupa tarihini araştıranlara çok yararlı olacaktır.

Homer Kitabevi, 2007, 288 sayfa.

Yaşamda ve Yargıda Devrimci

Duruş Halit Çelenk

Haz: Rona Aybay, Ümit Altaş

Çınar Yayınları tarafından yayımlanan *Yaşamda ve Yargıda Devrimci Duruş Halit Çelenk* adlı kitapta 70'e yakın yazarın, Halit Çelenk üzerine yazdıklarını bulacaksınız. Bu yazarların her biri; hukuk, siyaset, basın, üniversite, sanat, kültür gibi alanlarda Türkiye'nin yakın tarihinde yeri ve etkisi olmuş aydın insanlar... Halit Çelenk, çoğunun en zor zamanlarında yanında olmuş, olağanüstü dönemlerin yargı organları önünde en güç koşullarda savunmalarını üstlenmiş, ama kimi zaman da, hapisanede koğuş arkadaşı olarak birlikte yatmış!...

Her kişi gibi, Halit Çelenk de çeşitli açılardan değerlendirilebilir tabii... Bu 70'e yakın yazıda, her yazar kendi açısından bir değerlendirmesini yapıyor Halit Bey'in... Kimi yazar daha duygusal, kimi yazar daha gerçekçi... Yazılarının bazısında Halit Bey'in 'hukukçu' yönü vurgulanıyor, bazısında ise 'insan' ya-

nı öne çıkıyor. Kimi yazar da, Halit Bey'in "sosyalist" kimliğine ağırlık veriyor. Ama, bu yazıların hepsinin toplamından ortaya çıkan bir tek sonuç var: Halit Çelenk, ciddi, dürüst, tutarlı, en zor koşullar altında bile güvenilir bir insan ve nice çilelerle dolu aşamalardan, çetin sınavlardan geçip, çelikleşmiş dört dörtlük bir hukukçu...

Halit Çelenk meslek yaşamının en yoğun yıllarını yaşadığı dönem, Türkiye'nin çok şiddetli toplumsal ve siyasal çalkantılardan geçtiği bir dönem. İşte bu ortamlarda, Halit Bey'in hukuk, demokrasi ve insan hakları savunucusu olarak üstlendiği görevlerin çetinliği daha bir belirginleşiyor. Hele, olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan türlü kaypaklıklar, ihanetler, ahmaklıklar, döneklilikler düşünülürse, Halit Bey'in sağlam kişiliği, insanın gözünde anlaşıyor; içimizi aydınlatan bir umut, gelecek kuşaklara övünçle gösterdiğimiz saygın bir örnek oluşturuyor.

Halit Bey'in Şekibe Hanım'la evliliği de, bu saygın yaşamın bir başka örnek yönünü simgeliyor. Hukuk Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarında başlayan Halit-Şekibe yakınlığı, siyasal görüşte, eylemde; hukuk savaşımında omuz omuza bir yaşam birlikteliğine dönüşüyor.

Halit Çelenk, bir hukukçu; çok iyi bir hukukçu hem de... Ama 'hukuk'u sadece bir meslek alanı olarak görmenin dar kalıpları içinde kalmıyor. Hukukçu olarak, "var olan" hukuk kurallarını, kanun maddelerini çok iyi izliyor, değerlendiriyor; ama ufkunu hep geniş tutup, o kuralları, insanlığın geleceğinin daha aydınlık, daha mutlu olmasına katkıda bulunacak yönde değerlendirip, yorumluyor. Başka bir deyişle, "kanun"u gözardı etmiyor ama hep "hukuk"u arıyor; "var olan"ı, "olması gereken"e ulaştırmaya çalışıyor

Bu bir savaşım... Bu savaşımında, Halit Bey'in karşısında hukuku ciddiye almayan, yasa maddelerinin sözüne takılıp, çağdaş yorumlarla onları aşmaya çalışmayan; giderek, hukuku zulmün, baskının basit bir aracı olarak görenler var. Üstelik bunların çoğu da "hukuk diploması" almış kişiler.

Halit Çelenk ise; hukuk tanımazlığın, dar görüşlülüğün adeta, taştan bir duvar gibi karşısına dikildiği zamanlarda bile hep, olgun ama dirençli bir tavırla görevinin gereğini yerine getirmiş bir örnek ve saygın bir kişilik olarak kalmayı başarıyor.

DVD'de ise kitapta yer alan söyleşinin görüntü kaydını, konularla ilgili çeşitli fotoğrafları ve Halit Çelenk'in yazmış olduğu kitapların kapaklarını da görebilirsiniz.

(Rona Aybay'ın Sunuş Yazısı)
Çınar Yayınları, Ocak 2007, 324 sayfa.

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından

Yunan ve Latin Klasikleri yeni bir yaklaşımla yayımlanırken...

Kabalcı Yayınevi 2005 yılında "HUMANITAS Yunan ve Latin Klasikleri" başlığıyla yeni bir dizi yayımlamaya başladı. Dizinin editörlüğünü İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken yapıyor. Dürüşken dizide yer alan kitapların konunun uzmanları tarafından çevrilerek, ilk kez bir seri halinde Yunanca-Türkçe ve Latince-Türkçe iki dilli metinler halinde yayımlandığını belirtiyor. Diziden çıkan Herakleitos'un *Fragmentleri* ile Apuleius'un *Başkalaşımalar* kitabını daha önce bu köşede tanıtmıştım. Şimdi ise son yayımlanan 5 kitap hakkında okuyucuların bilgilendirmek istiyorum.

Roma Tarihinin Özeti

Eutropius

Çev: Çiğdem Menzilioğlu

MS 320 yılından sonraki bir tarihte doğduğu kabul edilen Eutropius'un çocukluğu ve gençliği İmparator Constantinus'un Hristiyanlığı desteklediği ve bu yeni dini inancın giderek güçlenmeye başladığı döneme rastlar. Aynı zamanda senatör sınıfından olan Eutropius otuzlu yaşlarına rastlayan Constantinus'un imparatorluğu döneminde magister epistularum görevini üstlenir. Yine bu görevdeyken imparator Iulianus'u Pers seferinde eşlik eder. İmparator Valens döneminde daha üst bir göreve yükselerek magister memoriae olur. MS 369 yılında İmparator Valens isteği üzerine kaleme aldığı *Breviarum Historiae Romanae* adlı eserinde Eutropius Roma'nın kuruluşundan MS 364 yılında imparator Iovianus'un ölümüne kadar Roma tarihinde gerçekleşen önemli olayları yalın bir üslupla özetler.

Kabalcı Yayınevi, 2007, 301 sayfa.

Gramer Sanatı

Dionysios Thraks

Çev: Eyüp Çoraklı

Hellenceden Türkçeye ilk kez çevrilen Dionysios Thraks'ın *Tekhnê Grammatikê* adlı eseri, Hellen dilinin gramer özelliklerini ayrıntılı olarak inceleyen ve Hellen dilinin gramer terimleri üzerine bilgi edinebileceğimiz önemli bir kaynak. İskenderiye dönemi filoloji çalışmalarının ışığında kaleme alınmış olmakla birlikte, Stoa okulunun görüşlerinden de yararlanmış ve hatta bu görüşlere yer yer eleştirtiler sunulmuş.

Kabalcı Yayınevi, 2006, 96 sayfa.

Germania

Halkların Kökeni ve Yerleşim Yeri
(De Origine et Situ Germanorum)

Cornelius Tacitus

Çev: Mine Hatapkapulu

Tacitus'un tarihi bilgileri güçlü retorikleriyle süslediği ve MS 98 yılında kaleme aldığı *De Origine et Situ Germanorum* adlı eseri, Ger-

mania halklarının kökenini ve yaşadıkları coğrafyanın sınırlarını çizen ve bu halkların ilginç yaşam tarzlarını ayrıntılıyla betimleyen önemli bir etnografik inceleme. Romalı bir aydının kaleminden "yabani toprakları, sert iklimi, kaba bir kültürü ve görüntüsü olan ülke"yi ve bu ülkenin "mavi gözlü, kızıl saçlı" insanlarını bütün canlılığıyla aktaran, aynı zamanda Romalının kendisinden olmayan başka bir halka bakışını da tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer.

Kabalcı Yayınevi, 2006, 128 sayfa.

Sokrates'in Savunması
(Apologia)

Platon

Çev: Erman Gören

Platon tarafından gerçek bilginin temsilcisi, gerçek bir filozof olarak felsefenin doruklarına yerleştirilen Sokrates MÖ 399 yılında, yetmiş yaşındayken, dinsizlik ve gençlerin ahlakını bozma suçlarıyla mahkemeye çıkarılır. Sokrates çevresindekilerin telkinlerine kulak asmaz. Cicero'nun Sokrates'e beraati getireceğini düşündüğü, ama bir başkası tarafından hazırlanmış savunmayı sunmaz. Ve tanrısal bir yazgı olduğuna inandığı felsefe adına, sürgünü değil idam cezasını tercih eder.

Platon'un ilk dönem eserlerinden olan *Savunma*, diğer Platon yapıtlarından farklı olarak, Sokrates'in Platon tarafından kurgulanmış bir tartışmanın öznesi olarak kalmayıp aynı zamanda nesnesi de olduğu bir eser.

Kabalcı Yayınevi, 196 sayfa.

Felsefenin Tesellisi
(Philosophiae Consolatio)

Boethius

Çev: Çiğdem Dürüşken

Anicius Manlius Severinus Boethius yaklaşık 480'de Roma'da doğdu. Konsül olan babasının ölümünün ardından senatör ve tarihçi Symmachus tarafından büyütüldü. Ostrogot kralı Theoderich'in yönetimi sırasında, 510 yılında konsül oldu ve kısa zamanda bakanlığa (magister officiorum) yükseldi. Bu dönemde Roma'da dinsel ve politik alanda büyük değişiklikler yaşıyordu. Başarılı bir devlet adamı ve ilahiyatçı olan Boethius, büyüclük ve düşmanla işbirliği yaptığı gerekçeleriyle tutuklanarak hapse atıldı. 525 ya da 526'da idam edildi.

Yaşamı hakkında çok fazla şey bilinmeyen Boethius'un Roma'dan sonra Atina ya da İskenderiye'de eğitim gördüğü sanılıyor. Ünlü eseri *De Consolatio Philosophiae*'yi (Felsefenin Tesellisi) Pavia'da hapse bulunduğu sırada yazdı. Hristiyan ve İslam felsefelerini derinden etkilemiş bir düşünce akımı olan Yeni-Platonculuk'un son temsilcisi olarak kabul edilen Boethius'un felsefe, müzik ve Aristoteles üzerine yazdığı çeşitli kitapları bulunuyor.

Kabalcı Yayınevi, 196 sayfa.

S a h a f

Bir dizi ilginç öge taşıyan bir kitap var elimizde: Hemen söyleyelim: Övgü yüklü bir monografi! Ne ki, Roman başlığını taşıyor! Eserin ilginç öğelerinden biri de bu! Oysa, handiyse, Karl Marx'ın: 'Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetinmişlerdi; önemli olan onu değiştirmektir.' sözleri üzerine, bugünkü hüviyetini kazanan roman, 'işlevsel' bir yapıya sahiptir. Geleneksel felsefe insanı, içinde yaşadığı yaşamsal olgular doğrultusunda, 'dönüştürme gereği'nden uzak tutmaya çalışmıştır. Marx'ın ortaya koyduğu bu gerçeği gören burjuvazi, felsefeyi kendi alanında 'debelenmeye' bırakarak, dünyayı, kendi çıkarları açısından, dönüştürme eylemini romana yüklemiştir. Ne ki roman fiziksel, toplumsal/sınıfsal, içsel/ruhsal boyutlar taşıyan karakterlerin varlığıyla bu sıfatı taşır! Oysa eserin kişisi, bu gerekçelerin boyutlarının hiçbirini taşımadığı için, roman olmak yapısını yitiriyor! Yukarıda değindiğimiz gibi, övgü yüklü bir monografi hüviyeti taşıyor! 1962'de 4 baskıyla satışa konulan bu monografinin yazarı Yusuf Ziya Ortaç. El-altı Kaynaklarına göre: Türk şair ve yazarı. 1895 yılında İstanbul'da doğmuş; 1967 yılında yaşamını yitirmiş. Vefa İdadisi'nde okumuş. Darülfünunda imtihan vererek, edebiyat öğretmeni olmuş.

Orhan Seyfi Orhon'la dergiler yayınlamış. 1946-1950 arası Ordu Milletvekiliği yapmış. 1924'te çıkarmaya başladığı mizahi Akbaba dergisini yıllarca sürdürmüş. 'Hecenin Beş Şairi'nden Biri' sanını kazanmış. Bir dizi şiir kitabının yanı sıra oyunlar, romanlar yazmış. Son eseri, 'İsmet İnönü/Bir Hayatın Romanı! Taşındığı biçim ve biçime karşın, roman savıyla -söylediğimiz üzere- hemeninden ilginçlik kazanan: "Doğum/ Kütüklerde sararmış yapraklar ürperiyor. İri taneli salkımlar çillenmiş. Güneşle yağurlan bağ toprakları kıpkırmızı. Karşıyaka sislerin yırtıkları arasından parça parça görünüyor. Körfezde titret çizgilerle uzanan bir kaç kürek izi..." gibi, şairane benzetmelerle başlayan bu eserin bir ilginç ögesi de, alışlagelen bölümler halinde değil. En uzun 45, en kısası 15 satırlık

paragraflar halinde yazılış! Bu yapının işlediği şahsiyetin, müteveffa Sayın İsmet İnönü'nün; yalnızca, temeldeki maddî-mânevî etkenlerin ve etken kişilerin yer vermediği Birincilik'leri öne çıkıyor! Örnekte: Halicioğlu Topçu İdadisi'nin kapısından bir çocuk giriyor. 13 yaşında. İsmet Efendi Aksaray. O sınıfının birincisidir! / Topçu Harbiye Mektebi'ni birincilikle bitiren genç teğmen. / Mühendisaneî Berri Humâyun'un kapısından birincilikle giren İsmet Efendi Aksaray, Erkânî Harbiye Mektebi kapısından yüzbaşı olarak, birincilikle çıkıyor! / İ. İnönü zaferi dolayısıyla; Harp tarihi, bu kadar ufaklık sahada, bu kadar az kuvvetle, bir milletin kaderinde bu kadar kesin sonuç verecek bir meydan muharebesi tanımaz! İsmet Bey artık, Mirîva İsmet Paşa'dır. "Hep birincilikler, paşalıklar, zaferler üzere sürüp giden bu anlatım/bu eserin çerçevesi içinde bir hayli aralıklı sayfalarda, değişik yerindeyse, görünüp kaybolan Atatürk'le ilgili paragraflara bakalım: "Erkânî Harbiye Mektebi'nin birinci sınıfındaki bu genç mülâzımla, son sınıfındaki sarışın genç iik defa bu çatı altında tanışıyorlar. Yarın o sarışın gencin adı Atatürk olacaktır. / 7 İkinciyeşin 1908. Selanik'te talihin İsmet Bey'e hazırladığı bir tesadüf var: Mustafa Kemal. Daha ilk konuşmada, beş yılın birbirinden ayrıldığı bu iki mektep arkadaşı, fikirler üstünde her dakika beraber düşününenlerin yakınlığı ile anlaşıyorlar. / 7. Ordu'nun başında Mustafa Kemal Paşa. 3. Kolordu Kumandanı Miralay İsmet Bey. Mustafa Kemal'in Bağdat'ı kurtarma mevzuunda Başkumandanlık Vekâletine verdiği müthiş raporun esasını, Miralay İsmet Bey hazırlamıştı. / Şişli'deki ev: Yarıncı hazırlıyordular.

Mustafa Kemal millî kıyâmı hayalinde oldururken, terhis edilen ordunun silahlarını yurt içinde depo ettiren İsmet Bey, bir toplantıda Mustafa Kemal'in "Hiçbir sıfat ve selâhiyet sahibi olmaksızın, Anadolu'ya geçip, kurtuluş çareleri

aramak için en müsait mıntaka ve beni oraya götürecekt en kolay yol neresi olabilir?" sualine, önündeki haritaya eğilip, düşündükten sonra nihayet ayağa kalktı ve gülererek: "Mintakalar çok, yollar çok" dedi. / 26 Ağustos: Kocatepe ordu tasarut yerinde üç atlı: İsmet Paşa, Fevzi Paşa Mustafa Kemal Paşa. Çıt yok. Birden Tanrısal bir irade ile kıyamet koptu: Yer, gök zıngır zıngır. Tınaztepe şarapnel yağmuru altındaydı. İsmet Paşa, ateş çizgisinin üstünde kendi eserini seyrediyordu." Atatürk'le ilgili bir kaç paragrafın da altınıtlar yaptığımız eser: "Türk atlıları, 9 Eylül günü, İzmir'e girdiler. Ertesi sabah, yamaçlardan büyük uçullularla şehre akan insan çağlayanları arasında, önünde ordular grubu kumandanlığı bayrağı, açık bir otomobil geçiyordu. İçinde altın harelî kalpağıyla İsmet Paşa vardı. 1889'da henüz beş yaşında çocukken 'ayrılmam' dediği İzmir'e giriyordu. Şimdi onu gözyaşlarının en bahtıyanını döken, göğsü sevinç çizgileriyle dolu bir millet kalabalığı alkışlıyordu." sözleriye btiyoruz! Bir şair tarafından, üzerinden 5 yıl çalılışp, -bizce- monografi biçiminde, sular-seller gibi akıp giden bir yazımla sunulan bu ilginç eseri bulup, okumak; zahmete değer bir çaba olacaktır!

Matematiğin B & Ü'sü

Matematik 08

Geometrinin Sırrı 5

Manfred Kaestner

Grupça ortak derdimizi: *Bilim ve Ütopya* okurlarına ulaşmamızı, tepki alamamamızı, grubumuza katılım sağlayamamamızı, bu hususlarda başarılı olabilmek için bir yol bulamamamızı diğer arkadaşlarımız dile getiriyor. Buna ben bir not ekleyeyim. Hep verdiğim benim olmak adresime de bir tek satır gelmedi...

Genelde benim çok çalışmamla hazırlanan Matematik başlıklı yazı dizisinin ilkinde (*Bilim ve Ütopya*, Kasım 2004) amacımızı aşağıdaki altı soruya yanıt aramak diye açıklamışız.

Soru 1: Matematik ne?

Soru 2: Matematik bilmeceleri (bu arada Matematik Olimpiyatları) ne?

Soru 3: Matematik dalları ve bu dallardaki genel yöntemler ne?

Soru 4: Matematiğin genel terimlerini, herkesin anlayabileceği bir dille açıklayabilir miyiz?

Soru 5: Bilim ve matematiği nerede, nasıl ayırıyoruz?

Soru 6: Matematiği öğrenebilme ve uygulayabilmenin ön koşulları ne? (Zekâ mı, yöntem mi, emek mi?)

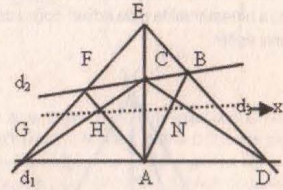
Ama grupça, bu soruları, hemen bir, iki, üç diye yanıtlamama ve böylece anlaşılmasız, etkisiz kılama, önce matematik boyunca bir gezinti yaparak sorularımıza yanıt oluşturacak genel savlarımıza özel, somut örnekler oluşturma kararı almışız. Böylece gezimiz başlamış.

İlk yazımızda Descartes-Lagrange tartışmasını "konum belirlemeyi geometride mi, (yani özel konum bilgisinde) cebirde mi (yani konum sayısalılaştırarak) yapalım?" tartışmasını sunmaya çalışmışız. İkinci ve üçüncü yazımızda (*Bilim ve Ütopya*, Aralık 2004/Ocak 2005) özel bir örneği oyun olarak çok kişinin ilgilendiği, karmaşık bir geometrik düzenleme problemi olan Rubik Küpü'nü irdelemişiz. Bundan sonraki dört yazımızın (*Bilim ve Ütopya*, Mart, Temmuz, Ağustos, Aralık 2005) konusu geometri yapısal karmaşıklığı ve görselliği sonucu hem üzerinde çok emek harcanmış, çok dalaşın budaklandırılmış, hem de zekâ ölçüsü görülmüş bir matematik dalı. Geometrideki gezintimiz devam edecek. Son dört yazımızda da Euclid Geometrisi'nin dışına çıkmamışız. Genellikle de iki boyutta yetinmişiz. Bu yazımızda ilginç iki konu ile bunu sonuçlandırdım. (Türk Matematik Dergisi'ne adına Şükufe Yamantürk'ün 1962 ve 1963'de çevirdiği iki küçük kitapçıktan, 1) A.S. Smogorzhevski'nin "Yalnız cetvel kullanarak yapılan geometrik çizimler", 2) A.N. Kostovski'nin "Yalnız pergel kullanarak yapılan geometrik çizimler"den seçmeler yaparak.)

Daha önceki yazılarımızda belirttiğimiz gibi dülemsel geometride basit yani geometride her öğenin nokta kümesi olma-

sı dışında başka öğelerin birleşiminden oluşmayan öğelerimizi nokta, doğru, çember, parabol, elips, hiperbol... diye sıralamıştık. Bu öğelerimizi geometride belirlemek istediğimizde aletler kullanmamız gerekli. Noktayı kalem ucuyla belirliyoruz. Doğru çizim aletimiz cetvel, çember çizim aletimiz pergel. Elips, hiperbol ve diğerlerini cetvel ve pergel kullanarak nokta, nokta çiziyoruz. Bunların bulabildiğimiz arakesitlerini, teğet, asimtot ve eğrilik çemberlerini de çiziyoruz. Tabii bu iki alet, elemanter geometride bizim kendi kendimize koyduğumuz bir sınır. Yoksa daha karmaşık bir yapıda da olsa daha birçok çizim ve hesap aleti de yapmışız. "Bu iki aletimizle tek tek neler yapabiliriz?" ise (uygulamada bir yararı olmasa bile) geometrinin yapısal gelişimine çarpıcı örnekler oluşturan ilginç bir soru. Bu yazımızda bu gelişimi tekil örneklerle sunmaya çalışacağız.

ÖRNEK1. Verilen bir noktayı (N) verilen iki doğrunun (d_1 , d_2) kâğıt dışında bulunan kesim noktasına birleştiren doğruyu (d_3) yalnız cetvel kullanarak çizmek.

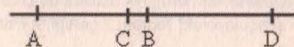

Çizim, N'den başlayıp ABC'deki harf sırasını izleyerek. İspat ise şöyle:

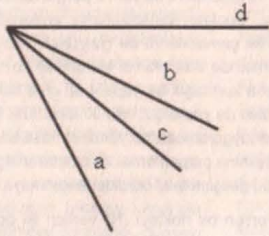
1) ADBC bir tam dörtgen yani dört noktayı (A, D, B, C'yi) birleştiren altı doğrudan (d_1 , AB, AC, DC, DB, d_2 'den) oluşan bir şekil. d_1 , d_2 bunun iki kenarı. Ulaşılmayan noktayı (buna x diyelim) N ve E'ye birleştiren doğrular (XN ve XE) köşegenleri (yani kenarların kesim noktalarını birleştiren doğrular; üçüncüsü EN). Böylece ulaşılmayan noktada kesişen bir doğru demeti (d_1 , XN, d_2 , XE) elde ederiz. Aynı sonuçlar GACF tam dörtgeni ve (d_1 , XH, d_2 , XE) doğru demeti için de söylenebilir. Ayrıca aşağıda ispatlayacağımız gibi her iki doğru demeti de harmonik ve bunlarda üç ışın (d_1 , d_2 , XE) ortak olduğundan XN ve XH çakışıktr yani HN X'den geçer.

2) Yukarıda bir çizimin ispatını verirken "harmonik demet" diye bir terim kullandık ama bunu ne tanımladık, ne de tam dörtgende aynı noktada kesişen iki kenar ve iki köşegenin bir harmonik demet oluşturduğunu ispatladık. Şimdi bu görevleri baştan başlayarak yerine getirelim.

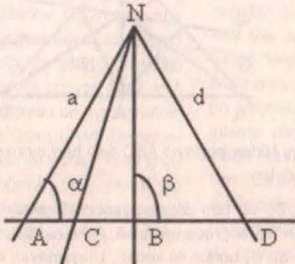
Tanım 1: Bir doğru üzerindeki dört noktanın birbirine yönlü uzaklıkları arasındaki $(CA/CB) / (DA/DB)$ oranına "çift oran", bu çift oran -1'e eşitse yani C ve D, A ve B'yi mutlak değerce aynı oranda bölüyorsa bu dört noktaya geometrik simgelemeyle (ABCD)'ye "harmonik bölme" adını veriyoruz.

Tanım 2: Bir noktada kesişen dört doğru arasındaki (c,a)... diye simgelenen açılarının yönlü sinüsleri arasındaki $(\sin(c,a) / \sin(c,b)) / (\sin(d,a) / \sin(d,b))$ oranına da (doğrular arasındaki) çifte oran, bu çifte oran -1'e eşitse bu doğru demetine "harmonik demet" (abcd) adı verilir.

Teorem 1. Bir doğru üzerinde verilen dört nokta arasındaki çifte oran, bu dört noktayı, üzerinde bulundukları doğru dışındaki bir noktaya birleştirmekle elde edilen doğru demeti arasındaki çifte orana eşittir.

İspat: Şekilde $\widehat{NAB} = \alpha$, $\widehat{NBA} = \beta$ olarak ve $\widehat{NAC}$, $\widehat{NBC}$, $\widehat{NAD}$, $\widehat{NBD}$ üçgenlerinde sinüs bağıntısını $[\sin(\pi - \beta) = \sin \beta]$ kullanarak, $\widehat{CA} = \sin(c,a) \cdot NC / \sin \alpha$, $\widehat{CB} = \sin(c,b) \cdot NC / \sin \beta$, $\widehat{DA} = \sin(d,a) \cdot ND / \sin \alpha$, $\widehat{DB} = \sin(d,b) \cdot ND / \sin \beta$ ve buradan da, $(\widehat{CA} / \widehat{CB}) / (\widehat{DA} / \widehat{DB}) = (\sin(c,a) / \sin(c,b)) / (\sin(d,a) / \sin(d,b))$ bulunur.

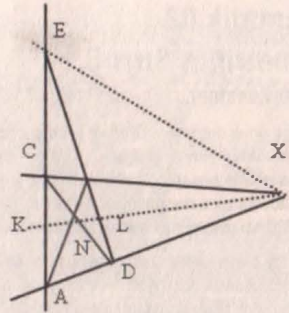
Özel olarak (ABCD) harmonik bölme ise, bunun doğrusu dışındaki bir noktaya birleştirilmesiyle elde edilen doğru demeti de harmonik demettir.

Bu teoremin doğrudan bir sonucu aşağıdaki teoremdir.

Teorem 2. Bir doğru üzerindeki dört noktanın çifte oranı bunun bir düzlem üzerindeki izdüşümünde de değişmez (Latince terimle invarianttır). Artık, söz verdiğimiz ispatı yapabiliriz:

Teorem 3: Bir tam dörtgende iki kenar ve bunların kesim noktasından geçen iki köşegen bir harmonik demet oluşturur.

İspat: [Bağıntı kurmayı kolaylaştırmak için şeklimizi çizimi-mizdeki benzeterek ve harmonik olmasa da çifte oranı harmonikmiş gibi simgeleyerek] Teorem 2 gereği, X izdüşüm mer-

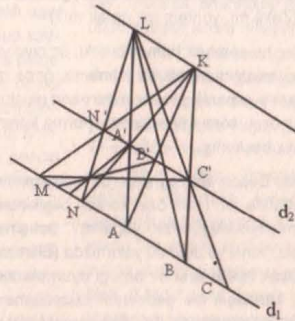

kezine göre (ACKE) = (DBLE) ve N izdüşüm merkezine göre (ACKE) = (BDLE) oluyor.

Taraf tarafa çarpım ve sağ tarafları açık yazarak,

$(ACKE)_2 = (\widehat{LD} / \widehat{LB}) / (\widehat{ED} / \widehat{EB}) \times (\widehat{LB} / \widehat{LD}) / (\widehat{EB} / \widehat{ED}) = 1$ (ACKE) = 1 olamayacağını da biliyoruz. Çünkü bu takdirde $\widehat{KA} / \widehat{KC} = \widehat{EA} / \widehat{EC}$ yani K ve E çakışık olur. Sonuç: (ACKE) = -1 $\triangleright$ x daki iki kenar ve iki köşegen bir harmonik demet.

Örnek 2. Verilen paralel iki doğrudan (d₁, d₂) biri üzerinde verilen bir doğru parçasını (MN) eşit parçalara (örnekte üçe) yalnız cetvel kullanarak bölmek.

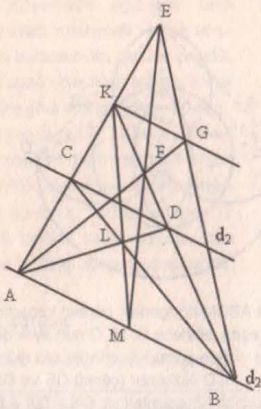

Çizim, d₁ ve d₂ dışında herhangi bir K noktası alıp, buradan d₁ ve d₂'ye (aşağıda belirtildiği gibi) bir paralel çizip, önce bu paralel üzerindeki ikinci bir noktayı L'yi kullanıp (Thales bağıntısının yardımıyla) önce MN'yi A, B, C diye d₁'de taşıyıp, sonra bunların d₂'deki izdüşümleri A', B'yü NN' ve MC'nün kesim noktasına göre MN'ye izdüşürerek.

1) İki paralel doğru verilince, bunların dışındaki bir noktadan bunlara üçüncü bir paraleli yalnız cetvel kullanarak çizebiliriz. (Paraleller d₁, d₂, nokta K)

Çizim: Önce d₁ üzerinde bir AB doğru parçası alalım ve A, B'yi K ile birleştirerek d₂ üzerinde C ve D'yi bulalım. ABCD tam dörtgeninde AB ve CD'nin kesim noktası sonsuzda olduğundan K'dan çizilecek köşegende d₁, d₂'ye paraleldir.

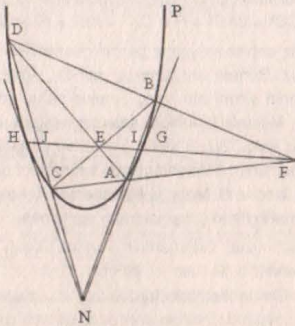
Bu nedenle KL köşegeninin AB'yi kesim noktası M, AB'yi

ortalar. Şimdi AK üzerinde bir E noktası alırsak BK ile EM'nin kesim noktası F ve AF'nin BE ile kesim noktası G bulunursa (yukarıdakine paralel nedenlerle) KG, d_1 ve d_2 'ye paralel olur.

ÖRNEK 3. Verilen (yani çizilmiş) bir koniğe (çember, parabol, elips, hiperbole) dışındaki bir noktadan, yalnız cetvelle teğet çizmek (çizimde P parabolüne N noktasından).

Çizim: N'den NAB ve NCD kesenlerini çizip ACDB tam dörtgeninin (N dışındaki) kenar kesim noktaları E ve F'yi birleştiren doğrunun koniği kesim noktaları G ve H, N'ye birleştirerek.

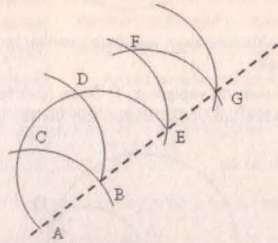
1) FE'nin NAB'yi kesim noktası I, NCD'yi kesim noktası J ise (tam dörtgen özellikleri sonucu) $(ABNI) = (CDNJ) = -1$ olduğunu biliyoruz.

2) Böylece EF, koniğimize göre N'nin kutup doğrusu (yani N'den geçen değişken kesenlerin kesim noktalarına göre N'nin eşleniklerinin geometrik yeri) ve kutup doğrusunun koniğimizi kesim noktaları da N'den çizilen teğetlerin de değme noktaları oluyor.

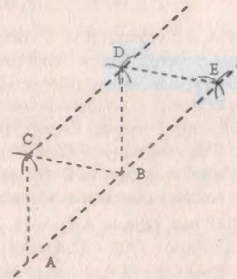
3) İspatımızda kutup eğrisinin bir doğru olduğu eksik kaldı. Bunun için önce bunun çemberde ispatlanması, tüm koniklerin, çemberin bir noktaya göre izdüşümleri olduğunun gösterilmesi ve çifte oranın izdüşümde bozulmadığının hatırlatılması gerekir.

Örnek 4: Yalnız pergel kullanarak, verilen bir AB doğru parçasını kendine eşit bir tarafa uzatmak. (Burada hatırlatalım: Sürekli bir doğruyu ancak cettelve çizebiliriz. Ama yalnız pergelde iki noktasiyla verilen bir doğrunun istenilen sıklıkta noktalarını bulabiliriz. Bu nedenle, yalnız pergel kullanımında iki noktası belli doğruyu belirli sayacak ve çizimlerimizde nokta nokta göstereceğiz.)

Çözüm1. Pergeli AB kadar açıp sabit tutarak A ve B merkezli çemberleri kesiştirip C yi, B ve C merkezli çemberleri kesiştirip D yi, B ve D merkezli çemberleri kesiştirip E yi ve aynı şekilde devam edip F ve G yi bularak. Burada kendi yarıçapının bir yarım çemberi tam üçe bölünmesinden yararlanıyoruz.

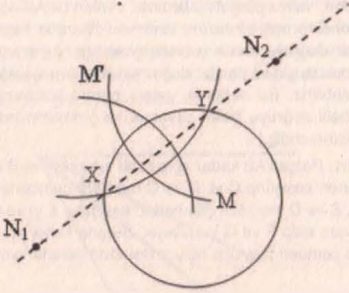

Çizim 2: A ve B'den uygun bir uzaklıkta C noktasını bulup, $CD = AB$, $BD = AC$, $DE = BC$, $BE = CD$... alfa alfa [KKK'ya göre] eşit üçgenler oluşturarak. (D'den sonra $DF = BE$, $EF = BD$ olarak F ve sonra $EG = DF$, $FG = DE$ eşit üçgenlerle devam etmek yerine $EG = BE$, $DG = CE$ diye paralel kenarlarla da devam edilebilirdi.)

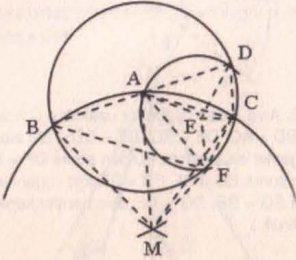
Örnek 5: Merkezi ve yarıçapı verilen bir çember (M, r) ile, çemberin merkezinden geçmeyen ve iki noktasıyla (N_1 ve N_2 ile) verilen doğrunun arakesit noktalarını, yalnız pergel kullanarak bulmak.

Çizim: Öncü N_1 ve N_2 merkezli ve N_1M ve N_2M yarı-çaplı çemberleri kestirip M 'nin N_1N_2 doğrusuna göre simetriği $M'y$ ve buradan d yarıçaplı çember verilen çemberimizle kestirerek, M ve M' 'nin simetriği MN_1N_2 ve $M'N_1N_2$ üçgenlerinin (kkk'ya göre) eşitliğinden ispatlanır. Eşit yarıçaplı, M ve M' merkezli çemberlerin kesim noktaları X ve Y 'nin N_1 ve N_2 noktalarını belirleyen doğru üzerinde bulunması ise simetri eksenini olması nedeniyle.

ÖRNEK 6. Yalnız pergel kullanarak verilen bir yayı iki eşit parçaya bölmek.

Çizimi iki aşamada yapıyoruz: 1) Önce, (çizimle) verilen yayımızın merkezini buluyoruz. Bunun için verilen yay üzerinde

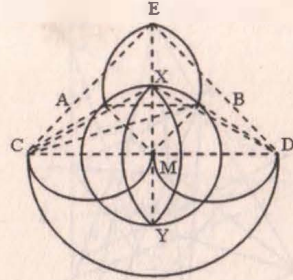

herhangi bir nokta [A] alıp yayımızı B ve C noktalarında kesen herhangi bir çember çizeriz. (Örnek 5'deki çizim yardımıyla) bu çemberimizin B'den geçen çapının diğer ucu D'yi buluyoruz. D ve A merkezli ve DC yarıçaplı çemberlerin kesim noktası E olsun. (Yani DC = DE = AE) E merkezli EA yarıçaplı çember yardımcı çemberimizi F de keserse (yani EA = EF ise) BF verilen yayın yarıçapı olacaktır. Böylece A ve B merkezli BF yarıçaplı çemberlerin kesim noktası verilen yayımızın merkezidir.

İspat: $EAD = EAF$ (kkk, tabanlar A merkezli, yan kenarlar E merkezli çember yarıçapı) $\triangleright FAE = EDA$. $BAE = BAF + FAE$ (komşu açılar), $BAE = AED + EDA$ (dış açı) $\triangleright BAF = AED$, ayrıca bunlar ikizkenar $\triangleright ABF \sim EAD \triangleright BF / AB = AD / ED \triangleright BM / AB = AD / DC$, bunlar da ikizkenar $\triangleright MBA \sim ACD \triangleright BAM = ADC = 1/2$. $BAC \triangleright BAM = MAC$, $AB = AC$, $MA = MA \triangleright MAB = MAC \triangleright MB = MA = MC$ yani M yayın merkezi.

2) Şimdi problemimiz merkezi de bilinen bir yayı iki eşit parçaya bölme oldu. Bunu da şöyle yapıyoruz:

AB yayının merkezi M'de bilindiğinden çemberimizin tamamını çizeriz. M'den AB yarıçaplı çemberin kesim noktalarını (C ve D'yi) buluyoruz. C ve D merkezli CB (= DA) yarıçaplı çemberlerin (AB'ye göre C ve D'nin diğer tarafındaki) kesim noktaları E ise C ve D merkezli EM yarıçaplı çemberlerin kesim noktası X (ve Y) AB yayının (ve bunu çembere tamamlayan yayın) orta noktasını verir.

İspat: ABMC ve ABDM dörtgenleri paralel-kenardır. (Çünkü karşılıklı kenarları eşit.) Böylece C, M, O'nun aynı doğru üzerinde (M'den AB'ye çizilen paralel üzerinde) olduğunu da bulmuş oluruz. ECD ve XCD ikizkenar (çünkü CE ve DE eşit paralel kenarların karşılıklı köşegenleri ve CX = DX = EM) olduğundan ortak tabanlarının orta noktasını (M'yi) tepe noktalarına (E ve X a) birleştiren doğru tabana (CD'ye) diktir. Böylece MX, AB'nin de orta dikmesi olmaktadır. Geriye kalan, X'in aynı zamanda yayımız taşıyan çember üzerinde olduğunu yani MX'in yarıçapa (r'ye) eşit olduğunu ispatlamak. CMX dik üçgeninde $MX = \sqrt{CX^2 - AB^2}$

$CX^2 = EM^2 = CE^2 - CM^2 = CB^2 - AB^2$. ABMC paralel kenarında $CB^2 + MA^2 = 2AB^2 + 2MB^2$ (paralel kenarın kenar ve köşegen uzunlukları arasındaki $e^2 + f^2 = 2a^2 + 2b^2$ genel bağıntısı bir yükseklik çizip Pisagor uygulamasıyla ayrıca ispatlanabilir.) $\triangleright CB^2 = 2AB^2 + r^2 \triangleright CX^2 = AB^2 + r^2 \triangleright MX = r$.

Yalnız cetvel ve yalnız pergel geometrisindeki gezintimizi bitiriyoruz. Burada altı örnekle yetindik. Amacımız, yalnızca, geometrinin sırrını altı ilginç örnekle daha, somutlaştırmaktır. Böylece, Mustafa Uslu'nun tamamlayacağını umduğumuz, bir eksikliğimiz kaldı. Bu iki aletlin (cetvel ve pergelin) geometride, yani konunun belirlenmesinde sinirlarının en genelde irdeelenmesi üzerine G. Mohr, L. Mascheroni, A. Adler, J. Steiner gibi matematikçilerin çalışmalarının tanıtılması.

Bu yazımızla, "Geometrinin Sırrı" alt başlığı ile yazmayı düşündüklerimizin ilk kısmını bitirmiş oluyoruz. Bu ilk kısımda Euclid'in Elementleri'nde kurduğu yapının dışına çıkmadan ve hatta iki boyuta da indirgeyerek önce sistemli gelişimin (karmaşıklıklaştıran) başlangıcını verdik. Sonra da bu karmaşıklıklaştırmaya örnekledik. Bu örneklerimizi o şekilde seçtik ki, bunlar grup grup, 1) türev öğelerin (çember, parabol, elips ve hiperbol) geometrisi, 2) devinin geometrisi, 3) doğrusallık-noktasallık, 4) yalnız cetvel geometrisi, 5) yalnız pergel geometrisi, o izdüşüm geometrisi, ... diye ayrı ayrı geometri dalları (matematik dal parçaları) halinde ele alınabilir.

"Geometrinin Sırrı" alt başlığına devam edeceğiz. Bundan sonra yazacaklarımızı "Çeşitli Geometrilere" diye adlandırabileceğimiz (yani kendi içinde karmaşıklıklaştıran) geometri dalları; kimi belirli bir geometrik yapıyı esas alan, kimi farklı boyutlar arasında eşlemeye dayanan geometrilere.

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular çiraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında, zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan üç okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Erdoğan Alkan'ın 1789 Devrim Şarkıları adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Mart 2006 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çiraklık sorusu

Aynı evde yaşayan üç arkadaştan bi-

rincisi 5 kap, ikincisi 3 kap yemek pişiriyor. Üçüncüsü yemek pişirmiyor ama masralara katılıyor. Sofrada her üçü de eşit miktarda yemek yiyorlar. Sofradan kalkıldığında yemek yapmamış olan, hissesine düşen 8 YTL'yi ödüyor. Acaba yemek yapanların bu paradan aldıkları ne kadardır?

Kalfalık sorusu

Kenar uzunlukları tam sayılar olan iki üçgenin var. Üçgenlerden birinin iki kenarı diğerinin iki kenarına eşit, üçüncü kenarlarının farkı ise 387'dir. Üçgenlerin

kenarlarını bulunuz.

Ustalık sorusu

İki matematematikçi arkadaş katıldıkları matematik çalıştayının yapıldığı binaya girerken, biri diğerine "binanın numarası çok ilginç" der. Diğeri "bana hiçbir fevkaledeliği yok gibi geliyor" diye yanıtlar. Arkadaşı, "senin gibi bir matematikçinin böyle söylemesi beni şaşırttı. Bak, bu üç rakamlı sayının rakamlarının karelerini toplarsan bu sayının tam yarısı eder! Bu ilginç değil mi?" der.

Acaba binanın numarası kaçtır?

Şubat ayı cevapları

Çiraklık Sorusu

Diophantes'in yaşını x ile gösterirsek, yaşının altıda biri $x/6$, on ikide biri $x/12$, vb.. eder. Buna göre denkleminiz;

$$(x \times 6) + (x/12) + (x/7) + 5 + (x/2) + 4 = x$$

şeklinde yazılabilir. Bu denklemin çözümünden $x = 84$ bulunur. Demek ki Diophantes 84 yaşında ölmüş.

Bu duruma göre:

- $84/6 = 14$ yıl çocukluk devresidir,
- $(84/12) + 7 = 21$ yaşında sakalları çıktı.
- $84/7 = 12$ yıl sonra, yani $12 + 21 = 33$ yaşında evlendi.
- $33+5 = 38$ yaşında iken oğlu doğdu.
- $84/2 = 42$, $42+38 = 80$ yaşında iken oğlu babasının yaşıyla aynı yaşında, yani 40 yaşında öldü.
- Diophantes $80+4 = 84$ yaşında öldü.

Kalfalık Sorusu

1. ve 2. cümlelerde verilen bilgileri ayrıarak aşağıdaki gibi yazalım:

1a) Kemal okula 2006 yılında Ocak ayının ilk pazartesi başlıyor.

1b) Ondan sonra beş günde bir gidiyor.

2a) Lale okula aynı yılın ilk salı başlıyor.

2b) Ondan sonra dört günde bir gidiyor.

1a ve 2a'ya göre, Lale dans okuluna gitmeye ya

A) Kemal'in ilk gittiği günün ertesi günü, ya da

B) Kemal başladıktan altı gün önce başlamıştır.

Eğer a seçeneği doğru ise, 1b ve 2b'deki bilgilere göre, Kemal ve Lale dans okuluna ikinci gidişlerinde ve yirmi gün sonra, aynı gün gitmişlerdir. 3. cümledeki bilgileri de gözönüne alınca, ikinci defa dans okulunda beraber oldukları gün Şubat içinde olmalıdır. Buna göre Kemal'in ve Lale'nin dans okuluna başladıkları en geç tarih, sıra ile, 6 Şubat ve 7 Şubat 2006 olabilir. Bu en geç tarihleri gözönüne alsak bile, okula iki defa aynı gün gitmiş olmaları gerekir: 11 Ocak ve 31 Ocak günleri. Bu olamaz. O halde B doğrudur.

Şimdi de B durumunu irdeleyelim. Ayın ilk salı ayın ilk gününden sonra olamaz. Aksi takdirde, onu takip eden pazartesinin o ayın ikinci Pazartesi olurdu. Dolayısıyla Lale ayın birinci, Kemal ise ayın yedinci günü okula gitmeye başlamışlar. 1b ve 2b'den her birinin gittiği günler

- Lale için: ayın 1., 5., 9., 13., 17., 21. ve 29. günleri,

- Kemal için: ayın 7., 12., 17., 24. ve 27. günleridir.

O halde, 3. cümledeki bilgileri de gözönüne alarak, ortak gün olan ayın 17. günü bulunur.

Demek ki Kemal ve Lale 17 Ocak 2006'da tanışmışlar.

Ustalık Sorusu

Denklem, $x^2 + 11x - 42 = 0$ şeklinde kopya edilmiş olan $x^2 + 11x + 24 = 0$ denklemi veya $x^2 + 22x - 75 = 0$ şeklinde kopya edilmiş olan $x^2 - 22x + 57 = 0$ denklemlerinden biri olabilir. Her iki denklemin ortak kökü olan 3 elde edilir.

Süper Ligde Beşiktaş şampiyon

4-12 Şubat 2007 tarihleri arasında Antalya'da yapılan ikinci etap karşılaşmaları sonucunda Türkiye İş Bankası Satranç Ligi'nde 29 puan alan Beşiktaş üst üste ikinci şampiyonluğunu kazandı. Ligde sıralama şu şekilde oldu. (Tablo 1)

İlk dört takım bu yıl ülkemizde yapılacak olan Avrupa Kulüpler Şampiyonası'nda ülkemizi temsil edecekler.

Beyaz: REYHAN, Doğan (2236-Konya Selçuk Üniversitesi G.S.K.)

Siyah: İM ATAĞIŞI, Umut (2394-Beşiktaş)

Süper Lig Antalya-07.02.2007

B35: Sicilya Savunması (Dragon varyantı)

1.e4 c5 2.Af3 Ac6 3.d4 cxd4 4.Axd4 g6 5.Ac3 Fg7 6.Fe3 Af6 7.Fc4 Va5 8.00 9.Fb3 d6 10.h3 Fd7 11.Ve1 a6 (11...Axe4 12.Axc6 Fxc6 13.Axe4 Vxe1 14.Kaxe1 Fxe4 15.Fc1 Fc6 16.Kxe7 Ka-e8 = ya da 11...Vh5 ana devam yolları) 12.Kd1 Vc7 13.f4 b5 14.Vh4 b4 15.Ad5 Axd5 16.Fxd5 Ff6 17.Ve1 Kad8 18.f5 Axd4 19.Kxd4! a5?? (19...Fxd4 20.Fxd4 e5 21.Vf2!! exd4 22.fxg6 hxg6 23.Fxf7+.

Süper Lig şampiyonu Beşiktaş takımı

Burada etkili olan devam yolu 19...e6! 20.fxg6 fxg6 21.Kxf6 Kxf6 22.Fg5 Kdf8 23.Fxf6) 20.fxg6 hxg6 21.Vg3?? (Doğan hızlı kazanç şansını kaçııyor. 21.Kxf6!! exf6 22.Vh4 g5 23.Vh6 +) 21...Şg7 22.Kxf6! exf6 23.Kd2 (23.Kc4 . Vb8 24.Vf4 g5 25.Vg3 daha etkili olurdu.) 23...Kde8 24.Kf2 Ke5?? (Partiyi bitiren ağır hata. 24...Kh8 25.Fd4 Ke5! =) 25.Vf4! Ff5 (25...Fe6 26.Vxf6+ Şh7 27.Fd4 Fxd5 28.exd5 Ve7 29.Fxe5 Vxe5 30.Kf4 Vxf6 31.Kxf6 +) 26.Vh6+ Şg8

27.Kxf5! (İkinci kalite fedası!) 27...gx15 28.Vg6+ Şh8 29.Vxf6+ Şh7 30.Vh4+ Şg8 31.Fh6 Şh7 32.Fxf8+ Şg8 33.Vh6 (Mattan kurtuluş yok.), 1-0

Şubat sayısının yanıtları

Geçtiğimiz ay sorduğumuz sorulara doğru yanıt vererek *Encyclopaedia of Chess Openings*'in (ECO) D cildi 3. baskısını kazanan okurumuz İstanbul'dan Arman Tümer olmuştur. Kendisini kutlarız. Geçen sayımızın çözümleri aşağıdadır:

- 1.Ah3! - 1...Şf1 2.Vf2#, 1...Şh1 2.Vg1#, 1...Şf3 2.Ve4#, 1...Şh3 2.Vg4#
- 2) 1.Vc2! - 1...Şh3/Şh5 2.Vh7#, 1...Kc2 2.Kh7#, 1...Kg5/Kg6/Kg7 2.Vh2#
- 3) 1.Vh4! - 1...d5 2.Va4#, 1...f5 2.Vh5#, [1.Va5? f5!]
- 4) 1.d8=F! - 1...Şh8 2.Ff6#, 1...Şf8 2.h8=V#
- 5) 1.Va8! - 1...Şf1 2.Vh1#, 1...g2 2.Va1#
- 6) 1.Fh4! - 1...Fg7 2.Vf7#, 1...Kg7 2.Vh6#, 1...Kg6 2.Vf3#, 1...Kg5 2.Vg5#
- 7) 1.Fg5! - 1...e6 2.Va8#, 1...e5 2.Va3#, 1...Vf7+ 2.Vf7#

Sıra	Takımlar	Maç	+	=	-	MP	Puan
1	Beşiktaş Jimnastik Kulübü	15	14	0	1	29	105
2	Tarsus Zeka Satranç S.K.	15	11	3	1	26	101
3	Türk Hava Yolları S.K.	15	11	2	2	25	99
4	Denizli Erbakır S.K.	15	11	0	4	23	97
5	Manisa Doruk Koleji S.K.	15	10	1	4	22	87
6	İstanbul Teknik Üniversitesi S.K.	15	9	1	5	20	86
7	TED Ankara Kolejliler S.K.	15	9	1	5	20	79
8	Konya Selçuk Üniversitesi G.S.K.	15	9	0	6	19	89
9	Bursa Tophane Eml. S.K.	15	6	1	8	14	72
10	Antalya Çallı S.K.	15	6	1	8	14	72
11	Mersin Ezgi Satranç S.K.	15	6	1	8	14	69
12	Pamukkale Üniversitesi S.K.	15	6	1	8	14	68
13	Antakya Satranç ve Briç S.K.	15	3	0	12	7	55
14	Siirt Gençlik S.K.	15	2	0	13	5	44
15	Konyaspor S.K.	15	3	0	14	3	41
16	Anatolia Satranç S.K.	15	0	0	15	1	32
17	Yalova Belediyesi S.K.	0	0	0	0	0	0

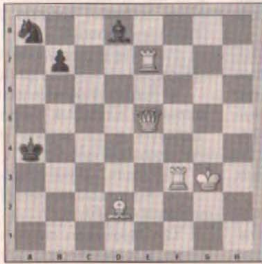
Tablo 1

Ödüllü problemler

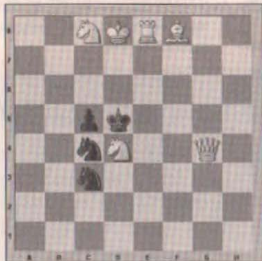
Bu ayki ödüllü problemler köşemizde sorulan soruları doğru yanıtlayan bir okurumuza piyasa fiyatı 60 YTL olan *Encyclopaedia of Chess Openings*'ın (ECO-Açılışlar Ansiklopedisi) E cildinin orijinal 3. baskısını hediye edeceğiz. Okurlarımızın aşağıdaki soruların yanıtlarını isim ve adresleri ile birlikte en geç 17 Mart 2007 tarihine kadar fm.akdag@superonline.com adresine göndermeleri gerekmektedir.

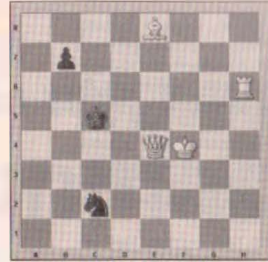
Problem 1: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. J.Hartong 1949.

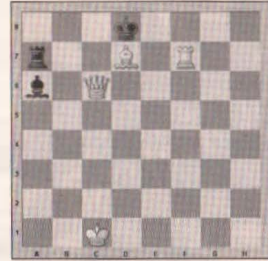
Problem 2: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. F.Blaschke 1953.

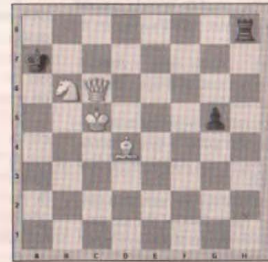
Problem 3: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. L.I.Kubbel 1958.

Problem 4: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. H.V.Tuxen 1960.

Problem 5: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. B.Postma 1971.

Problem 6: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. J.Scheel 1926.

Problem 7: Beyaz oynar, 2 hamlede mat eder. F.Abdurahmanoviç 1957.

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA

1) Değişen Dünya, Değişen Değerler isimli betiğinde; "Yüzyıllardan beri içinde yaşadığımız değerler dünyasının birden değişmesine insan kolay kolay katlanamıyor. Bu sarsıntıyı artık bütün dünya yaşıyor. Yepyeni bir çağa geçiyor insanlık" diyen, kültür, ahlak ve dil felsefesi alanlarındaki çalışmaları tanınan, 1921 yılında doğmuş, "Modern Toplumda Kadın", "Ahlak Öğretileri" isimli betikleri üretmiş felsefecimiz. - Bir peygamber.

2) Sözcüklerin hem biçimsel hem anlamsal tarihini ele alan dilbilim dalı. - "Yunus ver canını Hak yoluna / Can vermeyince ... bulunmaz"(Yunus Emre).

3) Gönül bezeyen. - Deriyle kaplı bir çeşit Eskimo kayığı. - Bir nota.

4) Şekerkamışından elde edilen sert ve alkollü bir içki. - Yazılışları aynı, anlamları aynı olan sözcükleri ayırt etmeye yarayan ses titreşimlerinin yükselip alçalması olayı. - İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun kısa yazılışı.

5) İncir ağaçlarında döllenmeyi sağlayan küçük sinek. - Molibden'in simgesi. - Kauçuk, ipek, pamuk ya da yün karışımı bir kumaş.

6) Sümerlerde sağlık tanrısı. - İskambilde biri. - Rubidyum'un simgesi. - Eski dilde, en azından.

7) Kişkırtma, tahrik etme. - İstanbul Ticaret Odası'nın kısa yazılışı.

8) Birçok kişinin yaptığı işlerde gayret vermek için söylenen söz. - Giresun'un bir ilçesi.

9) Baş çoban. - Kuzu sesi. - Atatürk Araştırma Merkezi'nin kısa yazılışı. - Bir haber ajansının kısa yazılışı.

10) Tanınan bilinen varlıkları görme, işite gibi duyu organları yoluyla ayırt edeme durumu. - "..... Anadolu" (Mine Soysal'ın bir betiği).

11) Anadolu halklarının en eski ana tanrısı. - Bir nota. - Halk dilinde; domuz yavrusu. - Değerli madenler ve taşlar için kullanılan İngiliz ağırlık sistemi.

12) Büyük balıkları vurup çekmeye yarayan ucu çengelli mızrak. - Divan edebiyatında gazelin vesa kayısının son beyti.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															
10															
11															
12															

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) Döşer resminde yeni-dışavurumculuğun ilk temsilcilerinden olan, kısa metrajlı film ve video filmlerinin yanı sıra, "Boyanın Beyni", "Küba ve Binyılın Süvarisi Che" isimli betikleri de üreten, 1957 yılında doğmuş ressamımız.

2) Olgulara yol açan nedenlerin tümü, nedenbilim. - Olağan basınç ve sıcaklıkta olduğu gibi kalan, içinde bulunduğu kabın her yanına yayılmak ve bu kabın iç yüzeyinin her noktasına basınç yapmak özelliğinde olan akışkan madde.

3) Dört köşe biçilmiş uzun direk. - Halk dilinde; dingil.

4) Dolaylı olarak anlatma. - İlk Hristiyanların kayaları olarak içinde ya da toprağı kazarak yeraltında yaptıkları, ölümlerini gömdükleri veya tapınak olarak kullandıkları, uzun dehlizler biçiminde gömütlük.

5) Yüreğin sol karincığından çıkan ve temiz kanı vücudun her yanına dağıtan büyük atardamar. - Nazi hücum kıtası. - Yer çallağı, fay.

6) Eski dilde; belirtiler. - Antimon'un sim-

gesi.

7) Japonya'daki başlıca dört çiçek düzenleme okulundan biri. - Oldukça sert, havada bozulmayan, akkor derecede kıvılcım çıkararak oksitlenen, atom enerjisi kaynağı olarak kullanılan ışınetkin bir element. - Manganese'in simgesi.

8) Kumaş üzerine yapılan bir tür işleme. - Maurice Ravel'in orkestra için yazdığı bir yapıtı.

9) Kadınların kırıpkirkele sürdüğü yağlı sürme. - Olumsuzluk belirten bir önek. - "Sabreyle gönül derdine derman ...uma" (Hoca Dehhani).

10) Yapım. - Emile Zola'nın bir romanı.

11) Kuyruksokumu kemiği. - Denizcilikte gemilerin sağ yanı.

12) Japonya'da bir kent. - Ölmemiş, ölümsüzlük anlamında kullanılan Sanskritçe sözüük.

13) Küçük mağara. - Kekeme. - İktidar, kudret.

14) Bağlılık, doğruluk. - Artıuç.

15) Boyuna iki düzey düzlem arasında inşa edilmiş kemer parçası. - Orta Avrupa'da bir ülke.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

1	N	E	Z	I	H	E	M	E	R	I	Ç	K	O	V
2	E	V	E	L	E	M	E	K	N	A	T	I	K	A
3	Ş	I	N	A	N	A	Y	K	A	R	I	T	A	S
4	E	N	H	I	N	D	I	S	T	A	N	R	C	
5	E	L	T	I	E	A	L	I	L	E	K	O		
6	R	I	O	A	T	N	A	L	I	R	O	N	D	
7	D	L	H	U	R	C	N	O	R	A	N	B	A	
8	O	L	U	B	I	V	E	F	A	A	S	G		
9	K	O	M	B	E	A	N	O	A	L	O	S	A	
10	K	A	D	A	K	N	E	F	L	O	M			
11	K	U	N	D	E	U	R	S	A	C	F	A		
12	A	N	D	I	A	M	A	T	E	R	A	S	U	

Şubat sayımızın bulmaca yanıtları

Şubat ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan *Haşim Sarısoy* (Antalya), *M. Okyay Ülgen* (Antalya), *Kudret Tanrıgüden* (Ankara) Kaynak Yayınları'nın yayımladığı *Hans Mühlestein'in Proleter Ütopya ve Marksist Hürmanizm* adlı kitabını kazandılar.

Mart ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı *Metin Tükenmez'in Dünya Kupası Anıları* adlı kitabını kazanacaklar.

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLEŞİN

TEORİ

AYLIK DERGİ

DOĞU PERİNÇEK

20. yüzyıl devrimlerinin tunç kanunu Vatan savunması

YILDIRIM KOÇ Rus devrimi ve vatan savunması

DR. ARDA ODABAŞI İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet vatan savunması

MEHMET ULUSOY Çin, Vietnam, Kore devrimleri ve vatan savunması

HASAN BÖĞÜN Fransa, İtalya ve Yunanistan'da Vatan savunması

TEOMAN ALILI Yugoslav zaferinin sırrı: Vatan savunmasında birlik

DENİZ YALÇIN Küba Devrimi ve vatan savunması

Dr. VAKUR KAYADOR Ecevit'in ardından

Yanlış

kararlar da yol gösterici

olabilir!

Ama araştırmalara kıyasla maliyetleri çok büyük...

Araştırma Hizmetleri

Tüketici davranışlarını, eğitim ve isteklerini belirlemeye yönelik pazar araştırmaları, müşteri memnuniyeti ve marka bilinirliği içerikli araştırmalar; sosyal ve siyasal araştırmalar, yerel yönetimler için araştırma hizmetleri... Ajans Press, kurumsal ciddiyeti ve uzman ekibiyle emrinizde. Stratejik karar süreçlerinde doğru ve güvenilir veriler elde etmek için bu güçten yararlanın. Türkiye'yi avucunun içi gibi tanıyan profesyoneller sizi doğru tekniklerle doğru sonuçlara ulaştırmaya hazır.

